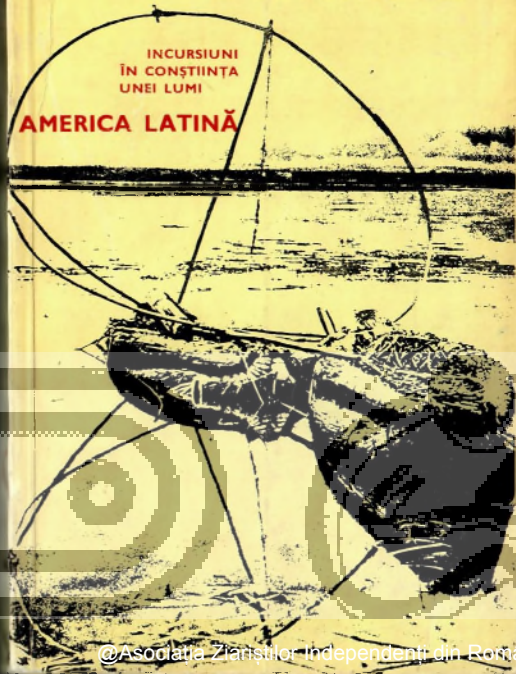

Secolul 20

INCURSIUNI
ÎN CONȘTIINȚA
UNEI LUMI

AMERICA LATINĂ

@Asociația Ziaristilor Independenți din România

Coperta

Bărci ale locuitorilor de pe
pârâurile lacului Titicaca;
structuri din trestie.
Fotografie grafică

Secolul 20

Revistă de literatură universală

editată de Uniunea Scriitorilor
din Republica Socialistă România

Comitetul de redacție:

ACAD. AL. PHILIPPIDE, ION BRAD, OV. S. CROHMĂLNICEANU,
ZOE DUMITRESCU - BUȘULENGA, MIHNEA GHEORGHIU,
DAN HĂULICĂ REDACTOR ȘEF, ȘTEFAN AUG. DOINĂȘ REDACTOR-ȘEF ADJUNCT,
GEORGETA HORODINĂ, TĂTIANA NICOLESCU, FLORIAN POTRA,
ALEXANDRU BACIU SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE

8-9

151-152

1973

SUMAR

INCURSIUNI ÎN CONȘTIINȚA UNEI LUMI AMERICA LATINĂ

CONFRUNTĂRI PRIMORDIALE

MARIANO PICÓN SALAS: *Misterul american*, eseu, ● 9
HERMANN KEYSERLING: *Meditații sud-americane*, fragmente, ● 13
OCTAVIO PAZ: *Măști mexicane*, eseu, în românește, cu o prezentare de
Andrei Ionescu ● 17

PERSPECTIVĂ ETNOGRAFICĂ

HERBERT WENDT: *Itinerar prin epoci și evenimente*, reportaj, în românește de
L. Voita ● 25
EZEQUIEL MARTÍNEZ ESTRADA: *Radiografia Pampel*, eseu, în românește de
Esdra Alhasid ● 35
SARMIZA LEAHU: *El gaucho, cucuritar și învins* ● 43

APOCALIPSĂ ȘI CRISTEA

SECOLUL CONCHISTADORILOR

EL INCA GARCILASO DE LA VEGA: *Regeștile cronici ale incailor, în românește de Oana Busuioceanu* • 47
OANA BUSUIOCLEANU: *O cronică veche pentru o lume nouă* • 66

CARLOS FUENTES: CORTÉS ȘI MOCTEZUMA

piesă în trei acte, în românește de Andrei Ionescu • 69

RĂDĂCINILE ANONIME

PAUL VALÉRY: *Legende din Guatemala — scrisoare către Francis de Miomandre* • 133
MIGUEL ÁNGEL ASTURIAS: *Legende de vulcanul, în românește de Laurențiu Silvan* • 134
LAURENȚIU SILVIAN: *Reevaluarea unei viziuni magice* • 139
BENJAMIN PÉRET: *Antologia miturilor, legendelor și poveștilor populare ale Americii, în românește, cu o prezentare de Alina Ledeanu* • 141

UN TRANSPLANT AL LUMII NOI ÎN EUROPA

LAUTRÉAMONT

CÎNTURILE LUI MALDOR

Cînturile lui Maldoror, fragmente, în românește, cu o prezentare de Tașcu Gheorghiu • 159

TENTAȚIA UNUI CONTINENT

BLAISE CENDRARS: *Foi de drum*, poeme, în românește de Micaela Slăvescu • 183
JULIUS SUPERVIELLE: *Pampa, Dincolo de cerul stins, în spațiu și în timp*, poeme, în românește de Modest Morariu • 193
HENRI MICHAUX: *Coliba indianului din Anzii Cordilieri*, în românește de Alina Ledeanu • 196

DE LA MARTÍ LA NERUDA

JOSÉ MARTÍ: *Pomona, Hirsută coamă, În mine, Două patrii*, poeme, în românește de Aurel Căvaci • 200
JOSÉ ANTONIO PORTUONDO: *Martí și Dario, poli ai modernismului*, în românește de Sanda Negrea • 203
JEAN CASSOL: *Rubén Dario*, în românește de Sanda Negrea • 206
CÉSAR VALLEJO: *Heraltzii negri, Vară, Eternele zaruri, Cratere-s cele mai înalte piscuri*, Paris: Octombrie 1936, *Piatră neagră peste-o piatră albă, Perechi, Culme*

și fleacuri, Melon, Mănuși, Refugiu, Catagrafie de necazuri, Momentul cel mai grav din viață, Am să vorbesc despre speranță, Descoperirea vieții, Mulțimea, poeme, echivalențe românești, de Romulus Vulpesco • 209
OANA PĂTRAȘCU: *Dialectica durerii în poezia lui César Vallejo* • 218

PABLO NERUDA • POEZIA INVINCIBILĂ

EUGEN JEBELEANU: *Pablo, Carte poștală netrimisă* • 223

IANNIS RITSOS: MINIE ȘI DURERE

EDGAR PAPU: *Tirziul Pablo Neruda* • 226

PABLO NERUDA: *Soarele, Toți așezați, Trunchiuri retezate dintr-un camion pe un drum din Chile, Mereu pe drumuri, Urmează același, Către atît de departe, Prima iarnă, Ferice, Unde se alege trecutul*, poeme, în românește de Edgar Papu • 229

MARIO BENEDETTI: *Vallejo și Neruda, două moduri de a influența* • 236

PABLO NERUDA: *Acuz*, poeme, în românește de Sarmiza Leahu • 239

ARAGON: *Elegie lui Pablo Neruda*, poem, în românește de Ștefan Aug. Doinaș • 249

VALORI ALE PROZEI

ANDREI IONESCU: *Conștiința propriului destin artistic* • 259

PAUL ALEXANDRU GEORGESCU: *Prolegomene la o teorie a romanului hispano-american* • 263

FRANCISCO COLOANE: *Guanacul alb*, fragment de roman, în românește de Laurențiu Silvan • 269

ARTURO USLAR PIETRI: *Lăncile înșingurate*, roman, fragmente, în românește de Antoaneta Ștefănescu • 277

JOSÉ LEZAMA LIMA: *Paradisul*, fragment de roman, în românește, cu o prezentare de Andrei Ionescu • 285

MĂRTURII ROMÂNEȘTI

GEORGE BIBESCU: *În Mexic — 1862*, în românește, cu o prezentare de Nicolae Liu • 288

ȘTEFAN DELUREANU: *Inițieri românești pe «drumul Indilor»* • 297

PREZENȚE ROMÂNEȘTI

«TIMES LITERARY SUPPLEMENT» *Despre frescele Bucovinene* • 302
CASSIANO NÚÑEZ: *Bîrdăcuși*, în românește de Vasile Nicolescu • 303

Intorsiuni în conștiința unei lumi AMERICA LATINĂ

Vizita în țările Americii Latine constituie un moment de importanță istorică în relațiile României cu aceste țări. Ea a constituit o puternică manifestare a prieteniei, a hotărârii de a întări solidaritatea în lupta împotriva imperialismului și colonialismului, pentru dreptul popoarelor de a-și făuri destinul libere, așa cum își doresc.

Am pus bazele unei conlucrări trainice, îndelungate, am ajuns la concluzia comună de a adăuga la vechile tradiții ale relațiilor care leagă popoarele noastre, nolle realități, la necesitatea întăririi solidarității în lupta comună pentru dezvoltarea economico-socială, pentru consolidarea independenței și suveranității, pentru o lume mai dreaptă, pentru prietenie și pace între toate popoarele lumii.

Poporul român are mulți prieteni și în America Latină, așa cum are pe toate continentele Lumii. Întărind solidaritatea și relațiile de prietenie cu popoarele Americii Latine, cu toate popoarele lumii, vom fi siguri de desfășurarea cu succes a cursului nou de destindere în viața internațională.

NICOLAE CEAUȘESCU

Din cuvîntarea rostită la întoarcerea din America Latină, București, Septembrie, 1973

CONFRUNTĂRI PRIMORDIALE

MARIANO PICÓN-SALAS

MISTERUL AMERICAN

America este continentul misterului. Dincolo de formele politice sau culturale de import, în existența noastră dăinuie — în contrast cu strălucitoarea și senină viață europeană — o enigmă psihologică însemnând în același timp drama, speranța și fascinația noastră. Nu sîntem complet civilizați, în sensul lui Spengler, căci pe neașteptate pragul vieții noastre colective este străbătut de violente răbufniri instinctuale care impun întîmplării un ton surprinzător, un pacetism nebuluit. Acestea sînt cutremurele noastre morale sau istorice, asemănătoare acelor cutremure geologice care, pe întreaga lungime a Anzilor, ne favorizează cu frecvența lor ciclică și care, în îndelungata viață a epocii coloniale, au dat naștere celor mai stranii devoțiuni.

Precum mulțimile coloniale se încredințau unui sfînt, unei imagini determinate care să-i sperie de piraiți și de cutremure, tot așa mulțimile republicane se încredințau comandantului. Gloanțele și îndrăzneala erau mai importante decît ideile. Astfel, viața noastră este instinct, pe cînd cea europeană poate fi inteligentă. Și în timp ce făuritorii de legi și juriști vor să ne supună logicii, misterul și neprevăzutul american țîșnesc în orice parte, smulgînd digurile întregii construcții raționaliste. Și fiecare popor își are propriul său mister cosmic; acumulează în el alte popoare, alți fermenți care încă nu au atins acea sinteză numită națiune. A călători prin America înseamnă a străbate acest mister, a asculta chemarea speciilor amestecate, a trece de la rafinament la barbarie, de la legea rațiunii la vocea singelui și a distinge acel strigăt primordial al voinței de a fi ei înșiși. Iată de ce marii noștri intuitivi — și tot ce este semnificativ în America a fost făcut de ei, vizionari mai de grabă decît filozofi — au practicat această terapeutică a călătoriei. Înainte de a citi cărți, Sarmiento își apleacă urechile lui mari de « guacho » la realitatea americană. Zvîcnirilor și loviturilor de copită ale calului lui facundo Quiroga le acordă tot atîta importanță ca și cărților lui Tocqueville — marea noutate a anului 40. Prin el însuși ne-a dat un arhetip al omului autohton; țărănul pedagog în care Ideile n-au secătuit viața, ci au fost un alt mod de a reduce distanțele ce ne despărț de civilizație, de a învinge pampasul, de a merge călare, iar Bolívarul rousseauist, saturat de istoria și elocința clasică, palid Werther al Independenței, plimbîndu-se

În 1804 prin Europa, este tot atât de departe de cel al Constituției boliviene din 1825 ca și Mediterana de Anzi. Între ei se interpozează geografia Americii; steele și cîmpele, dîlăreții și cali sălbatici din Apure și de pe Orinoco; corciturile de pe coastă, cu chitara, cu lancea și cu boturile lor vinete; creolii sulci și profeții obscure, maniați ai argumentațiilor; călugării și magistrații, aristocrația indigotierului, a bumbacului și a creștel-de-zahăr; marchizii confecționați prin puterea bumbacului, sclavii negri din Caney și indienii din munți. Și susceptibilitățile oamenilor și ale provinciilor: Caracas și Bogotá, Lima și Perù-ul de Sus, Páez, Santander, Torre Tagle, Rivera Agüero. Americanul empiric ce palpează evenimentul, blîndu-l chiar, ca pe o otrăvă, pentru a afla soluția și a verifica sinteza.

Savanții din îndurările că, de multe ori, logica lîmpede și ordinea constituțională, edificată de ei în cabinete, se rupe. Fapta, mai mult decît lamentația, este cea ce se interesează. Și misterul, discordanța americană, nu se clarifică decît suferind-o, pîtrînd în ea.

De aceea ne dorim alți Sarmiento în stare să călărească, cu urechile mari — urechi de « gauchos » — ca să prindă toate zgometele, cu minile puștin tărănești, ca să apuce fără a se răni frilele noastre andine din piele crudă; nu atît de sensibili, înțit să nu înfigă pîntenul atunci cînd este nevoie, și răbdători, intuitivi și ageri, pentru a explica, cu argumente americane, enigma noastră autohtonă.

Determinantele Americii

Mai mult decît alte continente, America se definește prin gradele de latitudine, căci nu atît cultura este cea care separă popoarele, ci mai ales mediul teluric, geografia, singele. Europa este plană, în timp ce America este verticală. Dacă în lumea veche, la 50 de grade latitudine, între Canalul Mîncii și Pacificul asiatic, se întinde un vast sir de cîmpii, unde cultura și psihologia etnică au format națiunile, aici natura, domolită să mențină aproape tot timpul în limite mediocre, de la 0 pînă la 200 de metri, iar timizii Urali pot fi numai cordilieri doar în raport cu nedefinitul peisaj rus, America se simte în verticalitate. Gradele de latitudine îi determină peisajul și locuitorii. Există, astfel, un puternic contrast între zgometosul peisaj al Antilelor, unde rasa neagră și-a pus pecetea freneziei ei colorate și al ritmului dansurilor ei sexuale, și podisurile din Anzi, mai reculese și triste în melancolia lor indigenă. În funcție de climă s-au produs amestecurile rasiale; de exemplu, negrul — cel de pe coastă, instalat în desigur verde — nu suportă clima înălțimilor andine. În acest fel, pe coastă și în munți, la cele două tropice, se nașteau, înălțate culturii, suferite diferite. Unii cercetători încep să caute în cîntul și dansul autohton, în cuvîntul regionalist, în epopee și eroii tipici, accentul diferențiat al gîturilor americane. Un curios călător prin America, pe care l-am cunoscut, îmi spunea că, mai mult decît în producțiile culturale, decît în artă și literatură, care de asemenea se păreau importante, el savurase spiritul creol în peisaj, în femei și în mincări. Explicația specificului american pe care el mi-a dat-o era reală prin argumentele de senzorialitate și pitoresc. Misterul sexual, fetišismul magic al Antilelor, i se ofereau, de exemplu, în fructele cărnoase și roșcate — nisperi, zapote și mameye din zîntul cald, atît de pline de esențe fascinate — « Curanto-ul » din sudul chilian, copt sub pîmînt, pe o grămadă de pietre caldinate, într-un amestec de carne, verdeață și scoici cu cochilie calcaroasă, îi sugera imaginea preistorică a mormanelor primitive de cochilii rămase, în adîncul nisipurilor de pe coastă, de la mesele vechilor pescari, adevărat sraz geologic imortalizat acele prînzuri. Căltorul nostru își petrecea timpul descoperind în mirodenezile și complicatele mincări de pe coastă pîrăuani valori etnice și căldînd nume istorice. Se așeza la masă ca în fața unor tîrîtate de sociologie. Dintre toate capitalele Americii, Lima a creat min-

care cea mai gustoasă și mai rafinată, pentru că a fost capitala unui vicerege al cărui funcționari, îmbogățiti prin contrabandă, abuz administrativ și exploatare a indianului din munți, aspirau să trăiască cea mai bună viață posibilă în acel climat învaluit, irizat de vaoalurile fine ale curtezanelor; pentru că minăstirile erau un fel de ateliere baroce în care se obține din zahăr sau sosuri pitorești cam același lucru pe care constructorii îl realizau din cărămida pictată sau lemnul sculptat. O mîncare pentru vicerege sau pentru ministru era ceva echivalent cu fațada unui templu în stil rococo sau a unei ferestre pitocoase. Lima a cunoscut, ca un alt Trianon al lui Ludovic al XV-lea, epoca ei barocă, în care buclărele negre pregeteau mincări delicioase, pentru că Excelenței Sale viceregelui Abat să-i fie poftă de favorita sa, Parricholi, iar muncitorii negri se îngrijeau să prepare și să distileze la 22 grade de alcool rachiu de lca ce nu trebuia să-i lipsească vreo dată lăscivului vicerege.

... America verticală, Vercebrată de Anzi, care, treptat, îi crează cultura. La determinanta latitudinii, Anzi adaugă decerminanta altitudinii; ei diferențiază sufletul din munți, de cel din zînturile mai joase. Aidoma unui zid și unei frontiere, Anzi se înalță împotriva dominației sumbre a marii seve orientale; pîmînt mîlășinos și germinativ, învaluit încă în vapori poetici; natura fără repaus — selva virgină și șerpii boa — ; pîmînt care în geografia genezică a incasilor era denumit « Areto ». Împotriva orizontalității confuze la care ne-ar invita selva aducătoare de moarte, Anzi ne verticalizează din sud pînă în nord; ne învază că mersul prin selvă nu însemnă înaintare, ci întorcere la terosele cea mai primitivă. Din selvă veneau antropofaga, gârpele și săgata venenoasă. Și acum încă mai vin din selvă, crispată de teamă, cele capete pe care le disecă și le micșorează indienii sălbateci, sculptori sumbri în carne moartă. Împotriva penetrației selvei s-au înălțat Anzi și culturile andine. În Anzi s-a născut cea economie vitală care este numită cultură; concentrare de forțe și folosire a lor, nu irosire. Munca organizată a incasilor pașnici care au stins riturile singeroase ale preistoriei, și-au creat zăiri stabile, au distribuit și îmbilinzat apa torențelor. « Moarte celui ce va risipi apa ». Și-au construit drumuri în scări și culturi în terase și, măsurînd parca distanțele cu respirația pieptului uman, acolo unde solul începea să obosească au durat vatra protectoare a unui adăpost. Îi idealizăm, poate, pe incăși și marea protecție andină, fiindcă tînjim după o altă economie vitală, după o altă organizare a muncii, a pîmîntului și a apei, care să fie spre folosul tuturor.

Speranța

Din punct de vedere spiritual, pentru a ne mintui de inferioritatea noastră culturală și politică, unii americani vigilenți de azi își făuresc. În sinea lor — ca destin și mare speranță a istoriei — un fel de nou imperiu al incasilor, verberat tot de Anzi și în care o economie organizată să împace diferențele ce ne separă. Spaniola Americii, care nu mai este gravul idiom al hidalgilor, ci un altul, devenit al nostru, în care stoarcem substanțele pîmîntului și pe care îl adaptăm obiceiurilor și necesităților noastre, exercițiului aspru al călărețului « gauchos » sau al minerului andin, este limba noastră imperială, care a înlocuit bătrîna « quechua » vorbită înainte de cucerire de la Quico pînă la Tucumán. Este nevoie și de o unitate politică, de o nouă Confederație Tahuantinsuyo, în cadrul căreia, la fel ca în geografia poetică și naturalistă a incasilor, mult mai înțeleptă decît geografiele administrative de mai tîrziu, să se exprime și să se ordoneze împrăștiata noastră viață economică și spirituală. Anzi sau selva, Cuntî sau inima Anzilor, Kolla sau pampasul ce se țese la poalele munților, Chinchua sau litoralul marin, aceste patru cuvinte prin care incăși marau diferențele peisajului sînt produsul universului lor fizic. Și toate,

unice de curieri și de drumuri, de șefi de trib care-și primeau investitura la Cuzco, de cultul lui Wiracocha, încașul providențial trimis de ceruri, formează acel « Tahuantinsuyo » sau cosmosul moral care asigură omului permanența. Întreaga melancolie pentru o istorie distrusă, pentru o existență canalizată și îmbilnzită, pentru miturile care au dispărut, se cuprinde în acele pagini — poate cele mai poetice, mai dulci și mai familiare din cite s-au scris în proza americană — în care Garcilaso Inca evocă această lume care a încetat să mai existe: pornește parcă în căutarea timpului pierdut. Cu multe secole înaintea lui Proust și într-un peisaj mai curat, distanțat de prezenta Anzilor, Garcilaso, metisul nostru din Cuzco, este un fel de Proust al istoriei. Iar emoția sa americană parcă are culoarea acelor « quipú » cu care indienții « hawarcs » din Cuzco, rapsozi și istorici, însemnau și înodau materialmente timpul. Pentru acești oameni pașnici, visători, diagrama timpului era o panglică în multe culori și cu multe noduri.

Pentru a uni încă o dată America și a ne alcătui o coloană vertebrală a spiritului, dorim să ascultăm acele voci diferențiate care, la fel ca în marele roman al lui Eustasio Rivera, vin din negurosul și aprinciorul Ancii, din infernul geografiei noastre; sau coboară de pe Cunti ori din Anzili înzăpezii, cu indienții și lamele lor, sau cu arma industrială pe care acum o exploatează capitalul străin; sau este peisajul păstorului kollu sau sint pășirile marine care de-a lungul stercupului litoral chincha au îngrășat cu guano inerția și somnul unei oligarhii irresponsible și oțioase. Dar ca pe timpul lui Tupac Amaru, Pumacahua sau Bolívar, pământul începe să se convulsiuneze; se simte apropierea furtunii, dorința ferventă de a iniția o nouă istorie.

În românește de ANTOANETA ȘTEFĂNESCU

MEDITAȚII SUD-AMERICANE

Din «Prima meditație»

Chiar și astăzi, nu pot să mă gândesc la America de Sud fără să încerc cel mai adinc simțământ de atașament. Nu-i vorba în nici un caz de iubire așa cum o cunoaștem, ci de ceea ce exprimă acele fresce antice pictate pe stâncile din Africa, reprezentând omul hoinar legat de mama lui îndepărtată prin cordonul ombilical...

În ce străfunduri sufletesti sălășluim mi-am dat seama pe înaltul placut al Boliviei. Presimțeam că acolo o să trăiesc o experiență prodigioasă. Într-o după amiază, mult timp înainte de plecarea mea în Europa, o frază mi-a venit în minte fără să-mi dau seama ce a putut s-o stîrnească: « Ceea ce-i mai interesant în America de Sud, este puna », acel rău al munților care bîntuie numai în anumite ținuturi miniere bine cunoscute și provine evident din emanațiile pe care le degajază. Pătrundeam deci pe teritoriul punii, pregătit sufleteste să-i sufăr influența și totuși nu m-așteptam la ceea ce mi s-a întîmplat în realitate. A vrea să explicăm puna prin « altitudine » este la fel de nesăbuit și de nerespectuos, ca atunci cînd ai face speculații despre mările de chibrituri cu scopul de a distiga oarecari cunoștințe despre Infern. Într-un răstimp foarte scurt, echilibrul organismului meu a fost distrus. Organele specifice ce afectează echilibrul nervos au avut de suferit, în primul rînd; apoi au apărut simptomele unei inflamații cerebrale; rinichii și ficatul au fost grav atinși; glandele salivare au refuzat să funcționeze; numai în nîma a rezistat. Era mai mult ca o boală: o reală dezagregare a organismului, așa cum o stîncă poate fi dizolvată de acidul fluorhidric. Fără îndoială, influența asemănătoare, dar încă infinit mai puternică, au provocat în decursul istoriei pămîntului metamorfozele catastrofale ale faunelor. Încercam o senzație adîncă aceeași pe care trebuie că au resimțit-o reptilele cînd influențe telurice le-au pus în alternativa de a se transforma în mamifere sau să plară. În timpul bolii, m-am simțit încorporat Devenirii cosmice la fel de trînic, așa cum un embrion avînd conștiință s-ar recunoaște ca un element al unei evoluții

organice supraindividuale. Acunci am aflat, intre alte lucruri, ca sint pămînt și pură forță a pămîntului. Sint pămînt nu numai ca materie; acest non-eu este o parte esențială a eu-lui meu, în crezutul punei, conștiința de elemente terestre pe care le întrucriu lupta cu alte elemente pămîntești mai puternice. Și dacă n-aș fi părăsit la timp teatrul acestei lupte, s-ar fi terminat fie prin moartea mea, fie printr-o mutație.

Aici, în Bolivia și Peru cel înalt, probabil este vorba în plus de vechimea istorică. După părerea mea, acești indieni au o istorie mult mai străveche decât o admit cercetările istorice. De ce? Văiesc la asemenea înălțimi zănear? Fără îndoială s-au refugiat aici din est și la vest și la sud, continente și insule uriașe sau prăvălit în ocean. Această civilizație vază toată din jurul lacului Titicaca mi s-a părut cu totul neobișnuită. Peșagii sunt mai nelorțor decât în Siberia septentrională, emană din mine peșagii, dacă nu ucițor, pămintul cumpit de ingrac. Ce bine se înțeleg aici cultul Singelui cald și cultul Aurului, adorat ca fiind Soarele lichid, deasupra de orice gravitate! Aceste stepe la patru mi de metri altitudine, aride și cenușii, palide și dubind aproape înălțimea platuului însuși, evocă în adevăr timpul din pămintul era încă "fără formă și vid". Cu cât mai mult, întrucât fiind locuite, nicidecum n-am avut impresia unei asemenea pustietăți; doar cind am văzut turnele de măgari și de lame care împingeau înaintea lor trîșni pigmei înveștamiți – într-o ultimă trăsărire de orgoliu personal – cu poncho-uri de un roșu aprins, iar femeile aveau cofuri înalte cenușii.

la transport, poate să se răchiziunească - am văzut o turmă de lame străbătând Cind bolnav - și prin urmare hipersensibilizat - am văzut o turmă de lame străbătând regiunea, vinzându-și bălegarul pentru ca oamenii amărâți de frig să se încălzească; și cind am zărit animalul cel mare ce conducea turma, purtând la gît o casetă, luind și păstrînd banii, am fost cuprins de teroare: stătea acolo, cu o expresie de înfruntare și atotpuținere în privire, înalțîndu-și gîtul, tinînd capul înapoi, cu buzele înalte, pentru a scuipa: m-a evocat acea înălțare a gurii, Universului - o rimă finită pe pămînt potrivit legendei.

cabylle, așa cum stătea în fața Domnului cu mâinile-n șolduri, simbolizând că nu-i
era în fire să se amestece în ce n-o privește.

[illegible]

În Românește de ALEXANDRU BACIU

MEXIC, mască mortuară, mozaic

OCTAVIO PAZ

MĂȘTI MEXICANE

*Corazón opasonado disimula tu tristeza
(Inimă pasionată, ascunde-ți tristețea)
Cîntec popular*

Bătrîn sau adolescent, creol sau metis, muncitor sau intelectual, mexicanul își apare ca o ființă care se închide și se apără: chipul îi este o mască, și tot o mască îi este și zîmbetul. Înfăpurat în înșingurarea lui ursuză, plin de spini și politicos în același timp, toate mijloacele îi servesc pentru a se apăra: tăcerea și cuvîntul, pollicea și disprețul, ironia și resemnarea. La fel de zelos cînd vrea să-și păstreze intactă intimitatea și cînd trebuie să respecte intimitatea celorlalți, nu îndrăznește nici măcar să-și aștească privirile asupra celor din jur: o privire poate dezvălui minia acestor suflete încărcate de electricitate. Trece prin viași cu inflexie precauții, fiindcă ochul îi poate răni, privirile și cuvintele, spuse sau doar bînuite. Limbajul îi este plin de reticențe, de figuri de stil și aluzii, de puncte de suspensie, în tăcerea lui există unghere, nuanțe, înnoirări, curcubeie subite, amenințări indescifrabile. Chiar în dispute, preferă expresia învălută în locul injuriei: cine știe să înțieagă nu are nevoie de multe cuvînte. Între realitate și persoana lui înalță un zid, care, dacă este invizibil, nu înseamnă că poate fi trecut, un zid de impasibilitate și depărtare. Mexicanul e întotdeauna departe, departe de lume și de ceilalți. Departe de sine însuși.

Limbajul popular arată în ce măsură ne apărăm de exterior: idealul bărbăției constă în a nu te lăsa jignit, a nu lăsa pe nimeni să se pătrundă în interiorul tău. Cei care suse deschid a sînt considerați niște lași. Pentru noi, contrar obiceiurilor altor popoare, a te deschide este un semn de slăbiciune sau de trădare. Mexicanul se poate încovoia, se poate umili, poate ceda, dar nu poate permite ca lumea exterioară să pătrundă în intimitatea lui. Cel care « se deschide » este un om în care nu poți avea încredere, un trădător sau un om de o fidelitate îndoielnică, care nu știe să păstreze un secret și nu este capabil să țină plept primejdiilor așa cum se cuvine. Femeile sînt ființe inferioare, fiindcă, atunci cînd se devotează cuiva, se deschid. Inferioritatea lor este constitutivă.

Eretismul este o consecință a reticenței și neîncrederii. Dovedește că în mod instinctiv considerăm că mediul înconjurător este plin de primejdii. Această reacție

se justifică dacă ne gândim la istoria noastră și la caracterul societății pe care am creat-o. Duritatea și oscilatarea mediului — și această amenințare, ascunsă și nedefinită, care plutește mereu în aer — ne obligă să ne închidem față de exterior, ca plantele podgului care și protejează sevele sub învelișul gros de spinii. Dar acest comportament, legitim la origine, s-a transformat într-un mecanism care funcționează singur, în mod automat. Față de simpatie și de blindețe, răspunsul nostru e rezervă, fiindcă nu știm dacă aceste sentimente sînt adevărate sau simulare. Integritatea noastră masculină se află în pericol deopotrivă în fața bunvoietii și în fața oscilațiilor. Orice deschidere a ființei noastre antrenează o dimensiune a bărbăției.

Relațiile noastre cu ceilalți oameni sînt, de asemenea, marcate de reticență. Ori de cîte ori mexicanul se destăinuie unui prieten sau unui cunoscut, ori de cîte ori « se deschide » înseamnă că abdică. Și că destăinuirea sa va avea drept urmare disprețul confidențialului. De aceea, destăinuirea dozonorează și este la fel de periculoasă pentru cel ce o face ca și pentru cel ce o ascultă; nu ne încăm în apa care ne oglindește, ca Narcis. Minia noastră nu se nutrește numai din teama de a nu fi trădați de confidenții noștri — teama generală a tuturor oamenilor — ci mai ales din rușinea de a fi renunțat la înșingurarea noastră. Cel care se destăinuiește se instrăinează. « M-am vindut lui Cutare » — spunem cînd ne destăinuim cuiva care nu merită să ne asculte destăinuirea. Alfel spus, ne-am « deschis », cineva a pătruns în fortăreața sufletului nostru. Distanța dintre oameni, creatoare a respectului reciproc și a siguranței mutuale, a dispărut. Nu numai că sîntem la discreția in-trusului, ci am abdicat total.

Aceste experiențe ne dezvăluie faptul că mexicanul consideră că viața e o luptă, concepție care nu-l deosebește totuși de restul oamenilor din vremurile moderne. Idealul de bărbăție pentru alte popoare constă într-o dispoziție de luptă deschisă și agresivă, pe cînd la noi accentul cade pe caracterul defensiv, pe dispoziția de a face față atacului străin. Bărbatul prin excelență e o ființă ermetică, e închis în sine, capabil să se stapînească și să păstreze tăcerea ce îi încredințează. Bărbăția se măsoară prin învinsibilitatea față de armele străinilor, nu față de impacturile lumii exterioare. Stoicismul este cea mai înaltă dintre virtuțile noastre războinice și politice. Istoria noastră e plină de fraze și episoade ce revăd indiferența eroilor noștri în fața durerii și a primejdiei. De copii sîntem deprinși să suferim cu demnitate înfrîngerile, concepție care nu e lipsită de măreție. Și dacă nu toți sîntem stolici și impasibili — ca Juárez sau Cuauhtémoc — cel puțin încercăm să fim

Poetul și eselistul mexican Octavio Paz (născut în 1914) aparține unui moment de universalitate pentru literatura latino-americană. Asemeni lui Borges, lui Cortázar, lui Lezama Lima, esenței compotizatăului său Carlos Fuentes, este un scriitor de cultură ecumenică, deschis tuturor influențelor, știindu-se capabil să le asimileze creator. Aparența la spațiul național nu se manifestă prin culoare locală și accente folclorice, ca la scriitorii generației precedente, ci prin întrebări grave adresate acestui spațiu dintr-o perspectivă universală. Căutările dramatice din poezia și eseurile sale încearcă să surprindă concretul unui anumit timp și loc, depășind superficialia viziunii exclusiv pitorești printr-o deschidere spre general și o voință constantă de universalitate.

Anii petrecuți în Europa (îndeosebi la Paris, unde s-a stabilit între 1946 și 1951, apoi între 1959 și 1962, legîndu-se prietenii cu Benjamin Péret, André Breton, Henri

indiferenți, răbdători și rezistenți. Resemnarea este una din virtuțile noastre populare. Mai mult decît strălucirea victoriei, ne impresionează tăria cu care cineva ține piept împrejurărilor vitrege.

Precumpănirea închiderii asupra deschiderii nu se manifestă numai ca impasibilitate și neîncredere, ironie și reticență, ci și ca subire pentru Formă. Forma conține și închide în ea intimitatea, împiedică excesele și exprimă exploziile, o separă și o izolează, o apără. Dubla influență, indigenă și spaniolă, se îmbină, în predilecția noastră pentru ceremonii, formule și ordine. Contrar presupunerilor unei interpretări superficiale a istoriei noastre, mexicanul aspiră să creeze o lume ordonată conform unor principii clare. Agitația și înclinarea luptelor noastre politice dovedește în ce măsură rațiunile juridice joacă un rol important în viața noastră publică. Mexicanul este un om care se simte că păstrează aparențele și devine cu ușurință schavul formelor și chiar al formulor. Faptul este explicabil. Ordinea — juridică, socială, religioasă sau artistică — constituie o sferă sigură și stabilă. În spațiul ei e de ajuns să te acomodezi cu modelele și principiile care guvernează viața; pentru a se manifesta, nimănui nu este nevoie să recurgă la continuă invenție pe care o cere o societate liberă. Poate că tradiționalismul nostru — care este una din constantele noastre intime și naționale cele mai caracteristice și care conferă coerență și vechime poporului nostru — se nutrește din iubirea pe care o simțim pentru Formă.

Complicațiile virtuale ale poliției, persistența umanismului clasic, gustul pentru formele închise în poezie (sonetul și decima, de exemplu), predilecția noastră pentru geometrie în artele decorative, pentru desen și pentru compoziție în pictură, sărăcia romantismului nostru în comparație cu manifestările luxuriante ale artei baroce, formalismul instituțiilor politice și, în sfîrșit, periculoasa înclinație pe care o arătam pentru formule — sociale, morale și birocratice — sînt tot atîtea expresii ale acestei tendințe a caracterului nostru. Mexicanul nu numai că nu « se deschide », dar nici nu « se revîrșă ».

Uneori formele ne înecă. În cursul secolului trecut, liberalii au încercat în zadar să supună realitatea țării la rigurile constituției din 1857. Rezultatele au fost dictatura lui Porfirio Díaz și revoluția de la 1910. Într-un anumit sens, istoria Mexicului, ca și aceea a fiecărui mexican, constă în lupta dintre formele și formulele în care se încearcă să ni se închidă ființa și exploziile prin care se războie spontaneitatea. Rareori Forma a fost o creație originală, un echilibru dobîndit nu în po-fida instincților și dorințelor noastre, ci ca o expresie a lor. Formele juridice și

Michaux etc.) precum și în orient, în calitate de ambasador al țării sale la Delhi, îi oferî meritu noi și prețioase puncte de referință pentru definirea identității mexicane.

Posesor al unei rare receptivități la stimuli epocii, a putut fi comparat cu o vastă cameră de rezonanță a problemelor majore ale activității intelectuale și artistice (sensibil îndeosebi la suprarealism, la existențialism francez, la raționalismul de tip marxist, la structuralism etnologic și literar), pe care știe să le subordoneze preocupărilor proprii. Filozofia orientală, spre exemplu, departe de a fi un simplu hobby, îi opare ca o posibilitate de depășire a limitelor civilizației occidentale, oferindu-i sugestii pentru definirea unui tip uman care să sintetizeze ambele culturi. Asemeni lui Cortázar în romanul Rayuela (Sotomayor), Paz compară matricele culturale cu un ochi critic și corectiv, căutînd soluții pentru prezent. Umanismul său este prin aceasta un umanism actual și angajat.

morale, dimpotrivă, ne mutilează adesea ființa, ne împiedică să ne exprimăm și suprimă orice încredere de satisfacere a apetiturilor noastre vitale.

Preferința pentru formă, chiar pentru forma lipsită de conținut, se manifestă de-a lungul istoriei ariei noastre, din epoca anterioară venirii lui Cortés pînă în zilele noastre. Criticul Antonio Casco Leal, într-un excelent studiu despre dramaturgul Juan Ruiz de Alarcón, arată cum rezerva față de romantism — care este, prin definiție, expansiv și deschis — se exprimă încă din secolul al XVIII-lea, adică înainte de a avea propriu-zis o conștiință națională. Pe bună dreptate, contemporanii lui Juan Ruiz de Alarcón îi adrează acuzația de intrus, chiar dacă se refereau mai mult la deformitatea lui trupească decît la caracterul singular al operei. Într-adevăr, porțiunea cea mai caracteristică a teatrului său îi negă pe contemporanii spanioli. Negeția conține ceea ce Mexicul a opus întotdeauna Spaniei. Teatrul lui Alarcón este un răspuns dat vitalității spaniole, afirmativă și sclșitoare în epoca aceea, și care se exprimă printr-un imens « Da » adresat istoriei și pașionilor. Lope de Vega exaltă iubirea, eroismul, supraumanul, incredibilul; Alarcón opune acestor virtuți lipsite de măsură altea mai subtile și mai burgheze: demnitatea, politețea, un stoicism melancolic, o pudoare surizătoare. Problemele morale îl interesează foarte puțin pe Lope, care iubeste acțiunea, ca toți contemporanii săi. Mai dirziu, Calderón va arăta același dispreț pentru psihologie, conflictele morale și oscilațiile, căderile și schimbările sufletului omensc nu sînt decît metafore în spatele cărora se află drama teologică dintre păcatul originar și harul divin. În comediele cele mai reprezentative ale lui Alarcón, în schimb, cerul nu are prea multă importanță și nici virtuțel pasional care mină dintr-un loc într-altul personajele lui Lope. Omul, ne spune autorul mexican, este o cantitate compusă; binele și răul se amestecă subtil în sufletul său. În loc să procedeze prin sinteză, utilizează analiza: eroiul devine problemă. În cîteva comedii se pune problema minciunii: pînă la ce punct minciinosul minte cu adevărat. Își propune cu adevărat să-i înșele pe ceilalți? Nu este oare el cea dină victima a înșelăciunilor lui, nu se înșelă oare pe sine însuși? Minciinosul se minte pe sine: îl este frică de el însuși. Abordînd tema autenticității, Alarcón anticipează una din problemele constante ale meditației mexicane, problemă pe care mai tîrziu Rodolfo Usigli o va trata în volumul *El gesticulador* (*Gesticulatorul*).

În lumea lui Alarcón nu triumfă pasiunea, și nici harul divin; totul se subordonează rațiunii, arhetipurile sale sînt arhetipuri ale moralei care suride și țâșnă. Înlocuind valorile vitale și romantice ale lui Lope prin valorile abstracte ale unei

Unul din volumele cele mai caracteristice în acest sens este *El laberinto de la sociedad* (*Labirintul singurătății*), dedicat analizei sociologice și psihologice a vieții mexicane. « Sîntem contemporani cu toți oamenii », afirmă el cu mîndrie, învingînd complexele care mutilează de atîtea ori conștiința intelectualilor din țările subdezvoltate. Contemporaneitatea este conferită, după părerea lui, nu de impersonalitatea tehnologică sau de dictaturile militare, ci în primul rînd de limbaj. Pentru a se exprima, omul trebuie să exprime lumea înconjurătoare, la fel cum această, la rîndul ei, trebuie să-l exprime pe om pentru a se putea exprima. Este evidentă influența viziunii structuraliste a lui Lévi-Strauss: civilizația ca operă a limbajului și limbajul ca operă a civilizațiilor. Dacă poezia lui Paz este o critică a limbajului, eseurile sînt o critică a lumii, sau mai bine zis a structurilor în care se înscrie limbajul, a civilizațiilor văzute în ten-

morale universale și raționale, nu cumva Alarcón evadează, nu cumva ne ascunde propria sa intimitate? Negeția lui, ca și cea a Mexicanului, nu afirmă specificul nostru față de spanioli. Valorile pe care le postulează Alarcón aparțin tuturor oamenilor și sînt o moștenire greco-romană și totodată o profeție a moralei pe care o va impune lumea burgheză. Nu exprimă spontaneitatea noastră, nici nu rezolvă conflictele noastre: sînt forme pe care noi le-am creat și suferim, sint măști. Abia în zilele noastre am fost capabili să înfruntăm « Da »-ul spaniol printr-un « Da » mexican, nu printr-o simplă afirmație intelectuală lipsită de notă specifică. Revoluția mexicană din 1910, descoperind artel populare, a dat naștere picturii moderne; descoperind limbajul mexicanilor, a creat poezia nouă.

Dacă în politică și în artă mexicanul aspiră să creeze lumi închise, în sfera relațiilor cotidiane încearcă să impună triumful pudorii, bunel-cuvîntel și rezervei ceremonioase. Pudora, care la naștere din rușinea în fața goliiciunii proprii sau străine, este la noi un reflex aproape fizic. Să nu se creadă că este vorba de acea teamă de propriul trup, caracteristică vieții nord-americane. Corpul nostru nu ne provoacă teamă sau rușine, îl tratăm ca naturalul și îl trăim viața cu plentitudine — invers decît se petrec lucrurile la puritani. Pentru noi corpul există, conferă greutate și limite ființei. Îl suportăm suferințele și îl trăim bucuriile; nu este o haină pe care o purtăm, nu e ceva străin de noi: sîntem propriul nostru trup. Dar privirile străine ne fac să tresărim, fiindcă trupul nu ascunde intimitatea, ci o dezvăluie. Pudora, astfel înțeleasă, are un caracter defensiv, asemînd zidului chinezesc al politeții. Și de aceea virtutea pe care o prețuim cel mai mult la femei este buna-cuvîntă, așa cum la bărbați prețuim rezerva. Femeile trebuie să-și aperc și ele intimitatea.

Fără îndoială că în concepția noastră despre buna-cuvîntă feminină intervine vanitatea masculină a stăpînului — pe care am moștenit-o deopotrivă de la indigeni și de la spanioli. Ca aproape toate popoarele, mexicanii consideră că femeia este un instrument, fie al dorințelor bărbatului, fie al scopurilor pe care le fixează natura, societatea sau morala. Pentru mexicanii, femeia este o ființă obscură, secretă și pasivă. Nu i se atribuie instincte reale: se consideră că nici nu are instincte. Mai bine zis, instinctele nu sînt ale ei, ci ale speciei, femeia întrucrează voiața vieții, care este prin esență impersonală, și de aici provine imposibilitatea de a avea o viață personală. Dacă ar fi stăpînă de dorințele, pașunile și capriciile ei, ar însemna să fie infidelă față de propria menire. Mult mai liber și mai păgîn decît spaniolul, fiind moștenitor al marilor religii naturaliste precolumbene, mexicanul

sîmnea lor dramatică (tradiție și ruptură sau, cum spune el undeva, « tradiție a rupturilor »), a omenirii contemplate în unitate ei culturală fundamentală. Este, bine înțelese, o unitate în diversitate, o vastă coexistență, un dinamism neconținut al formelor de civilizație. Schimbările nu sînt concepute linear, ca la Spengler sau la Toynbee, ci în spirală, prin reveniri și îmbogățiri dialectice.

Peregrin al civilizațiilor, mexicanul universal care este Paz a reușit să compund o vastă operă de conjuncții, confruntări și simbioze. Reconstituirea perpetuă a lumii prin inovațiile în cadrul limbajului preexistent constituie materialul istoriei, urmărind în succesiunea formelor sale de expresie. Accentul cade pe libertatea erică a omului în « singurătatea deschisă » reprezentată de relația sa cu ceilalți. « Aspiră la lume este păstrarea ființei schimbătoare, nu salvarea ei » — iată profesiunea de credință ultimă a lui Octavio Paz.

nu condamnă lumea naturală. Iubirea sexuală nu e marcată de doliu și oroare, ca în Spania. Primejdia nu constă în instinct, ci în asumarea personală a instinctului. Reapare astfel ideea de pasivitate: îmbrăcată sau nudă, femela nu e niciodată ea însăși, ci o manifestare nediferențiată a vlieții, fâgâșul unui apetit cosmic. În acest sens, nu are dorințe proprii.

MI se pare că toate aceste atitudini, oricât de diferite ar fi originile lor, confirmă caracterul «închis» al reacțiilor noastre față de lume sau față de semenii. Dar nu sînt de ajuns mecanismele de apărare și păstrare a ființei. Avem nevoie de simulare, care nu se poate nutri din pasivitatea noastră și care ne învață să ne comportăm. Mîșinîm din plăcere și fantezie, asemenea tuturor popoarelor imaginative, dar și pentru a ne ascunde și a ne pune la adăpost de inșuși. Mîndria posedă o importanță decisivă în viața noastră cotidiană, în politică, în dragoste, în prietenie. Prin ea ne urmărim numai să-înselăm pe ceilalți, călîm ales pe noi înșine. Deci, prin simulare, înțelegem că sînd una din ființele noastre obșnuite de toate, înțelegem de asemenea grosolană alături popoare. Mîndria e un joc tragic, în care riscăm o parte din ființa noastră.

În toate timpurile și în toate meridianele, relațiile umane — îndeosebi cele amoroase — riscă să devină echivoce. Narcisismul și masochismul sunt tendințe exclusiv mexicane. Dar trebuie remarcată frecvența cu care, în cîntecul popular, în proverbe și în conversația curentă, săsăcraferii la iubire, înălțate și minciună. Aproape întotdeauna evităm riscurile unei legături sincere printr-o exagerare a sentimentelor (. . .) Simularea este o activitate asemănătoare actoriei și poate fi exprimată în tot adinea forme cîte persoanele închipuim. Dar în timp ce actorul se confundă pe scenă cu personajul pe care-l joacă, chiar dacă, după terminarea reprezentației, utoi complet de el, simulatorul nu-și uită nicodată adevărata identitate, cîci dacă s-ar contopi cu imaginea n-ar mai fi simulat. Simularea e inventivă sau, mai bine zis, deghează și eludare a condiției noastre. Disimularea cere o subtilitate și mai mare: cel care disimulează nu reprezintă, ci vrea să-și facă invizibilă intimitatea, să o facă să dispară, fără a renunța totuși la ea. Mexicanul e neîncrezut în disimularea pasiunilor și a lui însuși. Temător de privirile străine, se mîșoară, se prefacă în umbră și în tăluc, în ecou. Nu merge, se strecoară; nu propune, înseamnă; nu replică, bulgăie; nu se plînge, zîmbește. Poate că disimularea a apărut în timpul stăpînirii coloniale. Indigenii și meții trebuiau să cînte în șoaptă, fiindcă, așa cum observă Alfonso Reyes într-un vechi celebru, « spuse printru dinți, cuvintele de revoltă nu pot fi auzite ». Lumea colonială a dispărut, dar nu și cea, neîncrederea și suspiciunea. Și acum nu ne disimulăm numai minții, ci și dușoara

Apărare față de exterior sau fascinație în fața morții, mimetismul nu constă atât în schimbarea naturii intime, cât a aparențelor. Este revelator faptul că aparența aleasă este aceea a morții, sau a spațiului inert, în repaos. A te confunda cu spațiul, a fi spațiu este un mod de a evita aparențele. Dar în același timp este un mod de a te fi altceva decât aparență. Mexicanii simt o spaimă atât de mare de aparență, încât îi disimulează propria existență mergând până la confundarea curentului de conștiință. Astfel, din teamă de aparențe, devine nimeni. Aparența este profană, este un mijloc de a te elibera de aparențe. Într-o anumită măsură, sufletul și-a devenit schimbător. Disimularea mimetică, în sfârșit, este una din manifestările ermetismului nostru. Dacă gesticulatorul recurge la mască, ceilalți vor să treacă neobservați. În ambele cazuri ne ascundem în intimitatea

În românește de ANDREI IONESCU

PERSPECTIVĂ ETNOGRAFICĂ

HERBERT WENDT

ITINERAR PRIN EPOCI ȘI EVENIMENTE

O EVOLUȚIE A AMERICII CENTRALE

Cînd am sosit în Costa-Rica, am avut deodată impresia că mă aflu într-o altă emisferă a globului. În zadar am căutat cartierele mizere care fac să îți se rupă inima. În zadar am căutat chipurile supte de mizerie. Acest mic stat, prietenos, curat, înfloritor nu părea a fi deloc un stat al Americii Centrale, ci mai degrabă o Elveție ordonată, proaspătă, dichisită. De Elveția îmi aminteau nu numai pășunile cu iarbă grasă de pe munții vulcanici și dangătul clopotelor de la gîtul vacilor, ci și atrăgătoarele jardiniere de la ferestre și îngrijitele librării din capitala țării, San José, de unde costaricanii își pot procura noutăți literare din Europa și America de Nord.

Plantațiile de cacao prezintă un aspect mai plăcut decît monotonele cîmpii în care bananierii se întindeau la nesfîrșit. Ele se potrivesc mai bine cu peisajul Americii centrale. Arborii de cacao sînt aci copaci de baștină; boabele de cacao serveau încă din epoca precolumbiană nu numai drept hrană, ci și ca monedă de schimb, obicei care a dăinuit pînă în secolul al optsprezecelea. Pădurile cu arbori de cacao se întind, fără disonanțe, pînă în inima pădurilor virgine de orhidee, care se ridică pe coastele dealurilor. Aceste flori, minunate colorate, precum și păsările care au constituit totdeauna un El Dorado pentru colecționarii de orhidee și ornitologi, pătrund la rîndul lor, pînă în mijlocul plantațiilor de cacao, al terenurilor agricole acoperite de o vegetație cu frunze verzi-închise și pigmentate de bulinele multicolore ale orhideelor.

LEGENDA «ȚĂRMULUI BOGAT»

Costaricanii vorbesc uneori despre «portul negru», Puerto Limón, deoarece în rest, Costa-Rica e o țară albă. Doar în ținuturile de junglă, mai îndepărtate,

Titlul originalului: Das schwarz-weiße rote Kontinent (Continentalul negru, alb, roșu.) Ed. Stalling — Oldenburg, 1964.

trăiesc urmași ai băștinașilor indieni. Costa-Rica a rămas o țară a albilor, deoarece conchistadorii spanioli au dus, începând din secolele XVI și XVII o politică de radicală exterminare a indienilor.

Denumirea de Costa Rica, «țărâmul bogat», dănuie de pe vremea lui Columb, când acesta a pus piciorul, în 1502, pe pământul din apropiere de Puerto Limón de azi. Indienii pe care i-a întâlnit acolo erau nu numai foarte prietenoși, dar și împodobiți cu juvare. Și cum lui Columb îi plăcea să adauge în descrierile trimise Coroanei spaniole, tot felul de exagerări, a menționat despre această țară că este o «Castilie de oro», o «Castilie de aur», adevărat El Dorado pentru căutătorii de comori.

Dar aurul din Costa Rica a dispărut tot atât de repede ca și populația indiană. Nu au rămas decât fiil de țărani spanioli, care, vrând nevrând, au trebuit să scuipe zdravăn în palme și să transpire din greu pentru a-și putea câștiga plina zilnică.

Printre cei mai sânguinoși locuitori ai Spaniei se numără, și azi ca și în trecut, bascii. Costa-Rica a devenit dect țința emigranților basci. Întocmai ca și în patria lor, bascii au transformat Costa-Rica într-o țară fertilă. Au defrișat păduri, au plantat legume și pomi fructiferi în văi, arbori de cafea pe povișuri, au pus bazele unor adevărate crescătorii de vite și produse lactate, ca în oricare țară alpină a Europei.

Nici coloniștii care au descins în orașe nu au prea găsit bogății gata făcute. Și atunci au devenit meseriași, mici negustori, tehnicieni și intelectuali. În capitala țării, San José, nu întâlnești nici azi palate aparținând vreunui conștin, nici super-magazine, nici centrale și trusturi. Imaginea orașului este configurată de magazine mici și mijlocii, de ateliere, locuințe burgheze și vilăsoare. Locuitorii din San José nu se mândresc decât cu clădirea Operei, asemănătoare cu cea din Paris, chiar dacă este doar o miniatură.

... În Costa-Rica banii nu sînt iroșiți pe armată, pe lux, și fațade atrăgătoare. Țara aceasta din America Centrală a desființat de mult armata, paza fiind asigurată de o poliție pașnică. În schimb, Costa Rica a construit, proporțional, mult mai multe școli decât oricare altă țară din această zonă. Universitatea este considerată drept model de lăcaș de cultură. Obligatorietatea învățămîntului este generală, nu numai pe hirtie, ci și în realitate. În afara de un număr îndestulător de școli elementare și licee, pot fi întâlnite școli de specializare pentru meseriași, tehnicieni și agronomi; întrucît în mica republică, libertatea religioasă este deplină, școlile nu sînt inspirate de clerici, ci de spiritul epocii luminilor.

Secretul acestui mic stat-model din America centrală rezidă într-un fapt simplu: locuitorii lui nu sînt urmași conchistadorilor înșeși de aur, ci ai unor țărani simpi, muncitori.

ORAȘUL CU MASCĂ DE AUR

Capitala peruviană purta pe vremea dominației spaniole numele de «Lima de aur», o denumire pompoasă pe care vizitatorii de azi nu o prea înțeleg. Conchistadorii se gîndeau, probabil, la aurul incasilor jefuit și transportat în Spania. În realitate spaniolii nu au prea lăsat mult în urma lor: câteva biserici, palate nobiliare și locuințe de patricieni. Nimic deosebit din punct de vedere artistic sau arhitectonic.

Ceea ce mi-a atras în mod deosebit atenția la Lima, sînt vechea fîntînă artizanală, renaștină de pe Plaza de Armas, palatul episcopal și palatul Torre Taglia, azi

sediu al Ministerului de Externe. La Cartagena și Cuzco în schimb, eforturile de natură arhitectonică au fost ceva mai substanțiale. Dacă din Lima au fost scoase doar bogățiile, despre investiții de capital în cea mai bogată colonie spaniolă nu prea se poate vorbi.

Catre sfîrșitul veacului XVIII, au fost întreprinse dteva tentative de a face din Lima un al doilea Versailles. Vioregele, Don Amat Manuel, care domnea pe atunci în Peru, este înșă cunoscut nu atât prin realizările politice și urbanistice, cît mai ales prin povestea sa de dragoste cu actrița metisă Miquita Villagos, devenită și eroină de roman. Pentru a o cuceri pe Miquita, — «Pericholi» cum era numită în popor — Amat a construit biserici, palate și parcuri, o arenă pentru coridre, un mic castel de vară prevăzut cu alei și fîntîni arteziene, toate într-un stil francez cam sarbăd.

PIZARRO ȘI MIROSUL BANILOR

Piatra fundamentală a catedralei din Plaza de Armas a fost așezată de Francisco Pizarro. Lăcașul de forma unei splendide hale, ar putea fi considerat acceptabil, chiar dacă nu este atât de impresionant ca acela din Cuzco sau Cartagena. Aspectul cel mai înfrîorător și deprimant îl oferă sicriul de sticlă, din interiorul bisericii, care păstrează intact trupul lui Pizarro, cel mai brutal conchistador. Fostul păzitor de porci și distrugătorul regatului incasilor a fost mumificat conform obiceiurilor indiene; cadavrul său poate fi văzut și azi.

Mumificatului Pizarro îi rînesc doar dinții. Fostul Pizarro, cel de pe soclul de la stînga palatului rezidențial, se înalță șomet și amănător în aerul ceteș, hibernal al Limei, și a rămas un simbol al terorii pe care năvălitorii albi au exercitat-o asupra incasilor.

Pe ambele bulevarde principale ale orașului, Jirón Union și Carabaya, turismii străini încearcă să descopere o altă «Lima de aur». Aici sînt grupate magazinele de cadouri, în special magazinele de bijuterii cu faimoasele lor încrustări în aur și argint.

Largi avenidas, hoteluri uriașe, bănci, palate administrative, cafenele tot atât de atrăgătoare ca în Europa, super-magazine ultra moderne, dau o amprentă specifică Țării-ului. E o adevărată plăcere să fi ai cumpărător — dacă dispui de bani, bineînțeles. Datorită unui comerț exterior extensiv în Peru nu există restricții valutare. În consecință, în centrele comerciale și în super-magazine abundă mărfuri din lumea întreagă: cosmetice franțuzești, caviar rusesc, conserve americane, crînșiori nemțești, pastă de fîcat luxemburghез, delicatese chinezești, încălțăminte italiană, linărie austriacă.

La izlăra de est a Limei, Încep Anzii. Cordillera Negra. Într-o oră ajungi cu mașina pînă în virful lor iar după alte trei ore te descoperi la 4800 metri, punctul unde se află cea mai «înaltă» stație de cale ferată din lume.

Dar tot la est de Lima, în Anzi se exploatează și cuprul; aci vegetează, la marginea existenței, numeroși indieni și metiși, la fel de săraci, la fel de înfometăți, nu li se oferă nici o perspectivă. De acea, în număr din ce în ce mai mare, coboară spre capitală și, în preajma ei, pe stînci goale sau pe terenurile virane ale nimănui își ridică colibe de lemn sau corturi; mi grațierea aceasta este atât de mare, încît de multă vreme administrația Limei este în imposibilitate de a stabili cifra reală a populației capitalei.

POARTA SOARELUI

Cuzco a fost considerat de încăi drept centru al pământului. Lacul Titicaca este prezentat în vechile cronicile indiene drept Mamă Născătoare a genului uman. O legendă pretinde că primii Incași au venit de pe insula Soarelui și a Lunii, situată în mijlocul lacului Titicaca, cu misiunea de a pune stăpînire pe întregul lanț al Anziilor. Poporul care a locuit pe lacul Titicaca, pe corăbii de papură și din lemn de balsa, se consideră, cu mîndrie, drept « cel mai vechi popor din lume ».

Nu se știe, dar urușii susțin acest lucru, că indienii de pe lacul Titicaca au creat odinioară o cultură asemănătoare cu aceea a indienilor ketchma și aymara. Mitologia povestește că urușii au pus cîndva bazele unui regat urias, pe platourile înalte abia după ce acest regat a fost distrus de catastrofe naturale, oamenii s-au refugiat pe lac. Într-adevăr, pe țărmul nordic al lacului Titicaca există niște misterioase construcții de piatră, în formă de turnuri, cu o înălțime de patru plî la zece metri, așa numite Chulpas, care însă nu pot fi puse nici pe seama katchmanilor, nici pe aceea a aymarienilor. Nu se știe nici măcar dacă misterioasele chulpas sînt sau nu rămășițele culturii Uru, de mult dispărută.

Conform recerțelor studiilor întreprinse de etnologi, urușii fac parte din cea grupă de indieni care au emigrat, primii, în America de Sud. Se pare că în urmă cu vreo 7000 de ani ajunseseră pînă la lacul Titicaca. Este regretabil însă că urușii nu știu nici să scrie, nici să citească și că mitologia lor este altă de estompată, deoarece indienii de pe lac au trăit practic tot ceea ce s-a întîmplat în trecut în regiunea lacului Titicaca: înfiorarea culturilor pre-incase, presupusa naștere a regatului Incașilor de pe insula Soarelui și a Lunii, înfiorarea și dispariția celui mai mare imperiu indian-american. Mai presus de toate, însă, urușii ar fi putut oferi amănunte asupra acelei ciudate culturi superioare de la sud de lacul Titicaca, căreia i s-au dedicat biblioteci întregi de ipoteze — Tiuanaco.

MISTERIOASA CULTURĂ SUPERIOARĂ DIN AMERICA DE SUD

Urușii nu știu nimic despre Tiuanaco. Cu atât mai puțin știu indienii aymara, ai căror strămoși au creat această cultură. Tiuanaco s-a șters radical din amintirile popoarelor care locuiesc acolo, încît, în urmă cu cîteva decenii, nu se știa nici măcar cine a creat-o și în ce epocă a fost creată.

Încăși afirmă că acei giganti monoliți sînt urme preistorice ale strămoșilor lor. Spaniolii habar nu aveau de cultura Tiuanaco, și nu au putut culege decît cîteva vagi informații asupra misterioaselor construcții din piatră. Primii arheologi, care au sapat acolo, în urmă cu o jumătate de veac, au crezut că au dat peste cea mai veche cultură umană. Thor Heyerdal consideră că Tiuanaco este în același timp vatra spirituală a culturilor megalitice polineziane.

Astăzi însă testul cu carbon 14 și alte metode moderne de investigație au dat la iveală faptul că Tiuanaco nu are o vechime mai mare de o mie de ani. Dar motivele pentru care indienii aymara au creat pe platoul gol, nerodit de la sud de Titicaca, un loc de cult atât de titanice și cauzele decăderii și dispariției culturii Tiuanaco nu le pot scoate la iveală nici un fel de teste moderne, nici fizice, nici chimice. Fascinantă cultură superioară rămîne totodată și cea mai necunoscută cultură de pe pămînt.

Am vizitat foarte multe vestigii precolombiene din America latină. M-am cățărât pînă la fortăreața Sacsayhuamam, am urcat și am coborît de cîteva ori treptele de la Machu-Picchu, am rătăcit prin labirintele de la Pacha Comac și am privit în fața

imaginei de zei și oameni din Chibcha și Maya. Nimic nu m-a impresionat însă atît de mult, nimic nu m-a înălțat atît de mult dincolo de lumesc, ca acei monoliți înalți sau prăbușiți de pe Altiplano-ul galben-ruginiu, sub soarele arzător al Boliviei.

Tiuanaco face impresia că niște ființe extra-terestre au așezat pe pămînt pietre cu o sculptură ciudată, că au ridicat în formă de turnuri blocurile și, din motive necunoscute, au așezat în mijlocul acestui haos de pietre o poartă împodobită cu semne și simboluri fantastice — Poarta Soarelui. Poarta nu duce în nici o încăpere, stă pur și simplu acolo, în mijlocul Altiplano-ului, platoul bolivian. Chiar și imaginea tinerilor așeză pe pietrele-calendare, ridicîndu-se pînă la ceruri — par că sînt acolo, pur și simplu.

Fără îndoială că acolo unde azi stau blocurile aruncate unele peste altele, acoperind o vale în chip de scobitură, există cîndva o clădire în formă de palat, în care se țineau adunări. Lucrul se explică și prin numeroasele scaune de piatră, cu o simbolistică vag cunoscută. Fără îndoială că Poarta Soarelui nu era la originea o simplă poartă liberă, ci intrarea unui templu. Pietrele-calendare și răspîndirea lor nu sînt nici ele lipsite de sens pe această platou: toate sînt îndreptate cu exactitate spre un anumit punct vizibil și azi, spre lanțul de munți din depurtare.

Ceea ce impresionează cel mai puternic la Tiuanaco este imensa solitudine. Platoul vălurit al Altiplano-ului cu iarba sa galbui, fosforescentă, este complet depopulat. Cerul fără nori, de o albastrime rece, eterică, pare foarte departe și sus. Singurele ființe vii care mai răscălesc printre ruine sînt cîteva tineri indieni și chole precum și păzitorii de lame. Aceștia trec nepăsători pe lângă Tiuanaco. Astfel încît pe platourile acestora înalte ale Anziilor te simți singur, doar cu zeii.

EL DORADO

El Dorado a fost o poveste frumoasă, un vis nebunesc, tipic epocii descoperirilor geografice, un vis despre o țară de aur, în care oamenii se scaldă în pulbere de aur.

Legenda despre un El Dorado a pornit din Columbia, ca urmare a unui obicei indian, care cerea ca ungerea unui conducător să fie urmată de presărarea acestuia cu praf fin de aur. Atît a fost de ajuns pentru ca spaniolii să pună stăpînire pe cîteva mici fortărețe ale indienilor chibcha; aurul găsit acolo nu le-a fost de ajuns. Au mutat decît legenda despre paradisul auriului ceva mai în interiorul țării și în felul acesta, o colonie pînă atunci neluată în seamă a devenit centrul interesului tuturor conchistadorilor. E vorba de regiunea situată în preajma lacului Maracaibo, unde indienii locuiau în sate lacustre, regiune pe care spaniolii au botezat-o « Mica Veneție » — Venezuela.

Această Venezuela, partea de vest a republicii de azi, a fost întretinut zălogită de spanioli unor bănci străine. Carol Quintul se înglodase în atîtea datorii față de niște negustori din Augsburg, frații Bartholomeu și Anton Walser, încît fu nevoit să cedeze « Mica Veneție » creditorilor săi. Frații Walser erau convingiți și ei de existența unui El Dorado și în consecință au trimis o expediție, în frunte cu cîteva ofițeri, să exploreze Venezuela și să se convingă dacă într-adevăr gajul oferit de regele spaniol poate echivala sumele împrumutate.

Spaniolilor nu le-a prea convenit acest schimb și în consecință a început o aprigă rursă în vederea găsirii legendarei țări a aurului. Din Columbia au pornit conchistadorii Quesada și Belalcázar într-o expediție de jaf spre sud-est, încredințată că El Dorado nu poate fi altundeva decît în mica colonie spaniolă, Noua Grenadă. În același timp, din Venezuela au pornit spre sud-vest, tot în expediție de jaf, conchistadorii germani Nikolaus Federmann și Philip von Hutten, convingiți, la rîndul lor, că El Dorado nu poate fi decît pe teritoriul zălogit fraților Walser.

Ambele expediții i-au nimicit pe indieni, după care s-au încăierat între ele. Aur însă nu au găsit. Drept urmare, bancherii din Augsburg au renunțat să se mai ceară pentru Venezuela și au cedat teritoriul, spaniolilor. Nici unii, nici ceilalți nu bănuiau că Venezuela era totuși un adevărat El Dorado, nu de aur, ci o țară cu cele mai mari zăcămintele de petrol din lume.

Pe la 1899 a ajuns la putere, la Caracas, un dictator militar foarte xenofob, Cipriano Castro, care a încercat să-i izgonească mai întâi pe germani, pe englezi și apoi pe italieni. . . . Imediat își făcuseră apariția în fața coasteilor venezuelene vasele de război germane, britanice și italiene care blocară Venezuela și bombardară portul militar Puerto Cabello, până ce dictatorul cedă.

La cițiva ani după aceea, povestea se repetă. De data aceasta cu francezii, olandezii și nordamericanii. Din nou flotele bombardară porturile venezuelene și Cipriano Castro fu obligat să capituleze, în 1908. Scaunul prezidențial deveni liber și fu imediat ocupat de generalul Juan Vicente Gomez, unul dintre cei mai feroci dictatori din întreaga istorie a Americii de sud.

Timp de douăzeci și șapte de ani, adică până în 1935, a dăinuit dictatura lui Vicente Gomez, care prin 1912 s-a hotărât să cedeze rezervele de petrol unor consorții străine, contra unei participații substanțiale. Gomez începuse să firtzeze mai întâi cu cele două mari concerne petroliere ale lumii — Standard Oil și Royal Dutch Shell. Ambele se întrecuau făcând grații dictatorului Gomez.

A învins inițial Shell, care pe insulele Curacao din fața coasteilor venezuelene a construit o uriașă rafinărie.

Afacerea încheiată de Gomez avu efectul unei iavine. Deodată își făcuseră apariția zeci de companii petroliere străine, care, supralicitud, au făcut din Venezuela, până atunci o țarășoară acoperită cu păduri și stepe exploatate de cultivatorii de cafea și crescătorii de vite, cu o populație rurală cultivatoare de porumb și tutun, cea mai mare țară exportatoare de petrol din lume (. . .) O sută douăzeci până la o sută cincizeci de milioane de tone de țitei brut se scurg anual prin porturile Venezuelei. În interiorul țării însă, opoziția crește. Dar nimeni nu îndrăznește să se ridice împotriva trusturilor străine care aduceau fluvii de aur în visteria țării. Așa încât în 1935, Gomez putu să-și dea sfârșitul, liniștit și netulburat de nimeni.

RANCHO GRANDE

Gomez nu a bănuț niciodată că viața i se va scurge atât de liniștit. Dimpotrivă, cu cițiva ani înainte de a muri, de teama unei revoluții, se hotărât să-și construiască, pentru orice eventualitate, un adăpost sigur, cât mai aproape de capitală, o adevărată fortăreață în care s-ar fi putut refugia în caz de pericol.

Consultând harta, degetul i se opri într-un punct aliat pe coamele munților, între lacul Valencia și Marea Carailor, în mijlocul unei jungle grele de străștut, înecată de ceață: Aragua. Pentru a putea construi fortăreața, au trebuit să fie defrișate păduri, apoi săpătură o uriașă nișă în stîncă, servind drept incintă a fortăreței. În sfârșit au trebuit să fie transportate materialele și lucrătorii de la Maracay și Valencia. O armată de oameni de știință și tehnicieni a întocmit planurile, geologii au studiat regiunea, ca n u cumva să fie amenințată de seisme sau de alunecări de teren în urma ploilor tropicale, și încă multe altele.

Gomez știa ce vroia: un loc sigur, un castel în apropiere de trecătoarea Portachuelo, care avea să se numească Rancho Grande și acest Rancho Grande a fost conceput într-un stil demential, disgrafios, greșit proiectat, întunecos, dar și impresionant,

bablonic, supraréalist. Oficial, avea să aibă destinația unei case de oaspeți, în realitate însă trebuia să îndeplinească o serie de funcțiuni importante.

De la Maracay, unde Gomez își petrecu majoritatea timpului, nu trebuia să fie străbătut decât un drum de o oră cu mașina până la Rancho Grande, iar de acolo, încă o oră până în portul Turiamo, unde, în caz de pericol, se afla în permanență acostat un yacht. Dincolo de aparentul plan haotic, se aflau calcule viclene.

Rancho Grande fusese prima construcție-mamut planulată de Gomez (. . .) dar acesta nu apucă să-l mai vadă terminat. Cînd inginerii, tehnicienii și muncitorii au aflat de moartea lui, au lăsat baltă planurile și materialele, fiind siguri că urmasii nu le vor mai plăti nici un ban. Așa a rămas Rancho Grande pînă în zilele noastre: neterminată.

Dar chiar așa cum este, reprezintă cea mai ciudată și mai haotică clădire din lume. E ca un vis demential, un avorton din piatră, construit după toate erorile arhitecturale care se pot concentra într-o clădire, un organism dispreț al legilor arhitectonice. Dispune de tot felul de camere: rotunde, ovale, semicirculare, patrater, triunghiulare, unele înguste, alt un stegar, dar înalte de peste șase metri. Urmată această labirintică, în plină junglă nu a scăpat de efectul dinților vremii, în cei aproape patruzeci de ani de la neterminarea ei. Pereții camerelor au fost invadați de vegetație.

Rancho Grande a devenit inutilizabil ca refugiu; în schimb a prezentat o adevărată bucurie biologilor. După ultimul război, Creole Petroleum Company, cei mai mari trust petrolieri din Venezuela, a creat aci o stație de cercetări biologice. Sub egida lui Standard Oil, numeroși oameni de știință studiază în aceste camere ale groazei flora și fauna junglei de la Aragua. Dar și aceștia duc un război lipsit de speranțe împotriva vegetației care pătrunde tot mai adînc în interior, împotriva urmei, împotriva gîndacilor, dușmanii nelmăpăci ai hirtiei (. . .)

OI CARE UCID OAMENI

Punta Arenas este cel mai sudic oraș de pe lume, un oraș în adevăratul înțeleal al cuvîntului, cu străzi pavate, cu un număr de case de piatră, cu semafoare semnalizatoare pentru circulație, hotel, restaurante și crîme marinărești. Mai înainte de toate însă, în ciuda digului său din lemn, nu pare impresionant, Punta Arenas, adînc înfipt în strîmtorarea lui Magellan, este un port de primă importanță.

Regiunea Țării de Foc, care ține de Chile, a devenit un teritoriu al oilor. Una din Țara de Foc este încărcată în vase, la Punta Arenas, și transportată ac de aci în lumea întreagă. Pe țărmul opus al strîmtorii Magellan se află localitatea Porvenir, pe care chilenii optimiști o vad de pe acum ca un mic Maracabo. În Țara de Foc de azi, nu se mai pot vedea focurile de tabără ale indienilor — de unde și numele mării insule a sudului, — ci luminile cocoloate în virfurile sondelor. Prezența petrolului în provincia Magallanes a fost constatată în decembrie 1945.

Cînd am vizitat pentru prima oară Punta Arenas, mi-a făcut impresia unui oraș uinocut. Mă aiam pe cheul de lemn, printre butoaie, țevărie și baloturi de lînă. Am trecut pe lîngă muncitorii sezonieri, care așteptau, acum la încheierea sezonului, vasul care urma să-i ducă înapoi în patria lor. M-am oprit în fața multor case de lemn, am străbătut străzile, populate de oameni încotomșnați, am văzut birourile de modă veche ale marilor comercianți. Mă aiam pentru prima dată aci și totuși locurile mi se păreau foarte cunoscute.

După o plimbare de mai multe ore prin Punta Arenas mi-am dat seama cu cine se asemăna orașul de la strîmtorarea Magellan: era aidoma un port nordic, norvegian, transferat parcă în emisfera sudică, un port coborît din literatura lui Knut Hamsun.

Până și mirosul peștelui, al unturii de pește și al pieilor era același ca într-un îndepărtat port de la Cercul Polar de Nord.

Amințirea lui Knut Hamsun a dispărut însă de îndată ce i-am privit cu atenție pe locuitorii din Punta Arenas. Un adevărat Babilon: chilieni, argentinieni, jugoslavi, englezi, și germani; negustori, marinari, ingineri petrolisti, aventurieri și urmașii foștilor deținuți, muncitori sezonieri, bronzăți din Chile, gauchos cu poncho din Patagonia. Alături de aceștia, un număr de oameni scunzi cu trăsături mongoloidale și păr negru, mărturie că pionierii de la strămoșii Magellan s-au amestecat cu băștinășii din Țara de Foc.

DE LA MAGELLAN LA O'HIGGINS

Trei statui simbolizează etapele principale ale istoriei regiunii. Marele monument al corăbierilor Magellan, care a descoperit strămoșii ce-i poartă numele, este un simbol al erei astrale a omenirii când s-a constatat în adevăr că pământul este rotund. La picioarele statuii bărbosului lup de mare sed doi tineri indieni bronzăți — un tenehul din Patagonia și un alakuluf din Țara de Foc. Sînt simbolul de neînvîdit al înfrîntorului triumf al cuceritorilor și al colonizatorilor, obținut în dauna localnicilor. Ferdinand Magellan ține un picior întins. Se spune că cel care sărută acest picior va reveni la Punta Arenas. Nu am observat însă semne prea mari de uzură pe acest picior. Nu-mi venea nici mie să-l sărut, după ce am străbătut orașul cu case de lemn, prăfuite, cenușii. Abia mai tîrziu cînd am cunoscut frumusețea melancolică a pampasului patagonez am regretat acest lucru.

Cea de a doua statuie reprezintă pe eliberatorul statului Chile, Bernardo O'Higgins. Este un simbol al apselor și statoinelor strădăni depuse de Chile de a pune stăpînire pe acest colț de lume sudică, această trecere din Atlantic în Pacific atît de mult rîvnită de multe din țările maritime. Încercările spaniolilor de a pune stăpînire pe strămoșii Magellan dăduseră gres. O fortăreață construită din ordinul lui Philip al II-lea, în apropiere de Punta Arenas, poartă azi numele de «portul informațiilor»; aci au pierit, lipsiți de hrană, toți spaniolii veniți în Țara de Foc. Pe la mijlocul secolului trecut, președintele de atunci al republicii Chile, Bulnes, și-a adus aminte de vechiul «port al informațiilor» și în imediata apropiere a acestuia a pus să se construiască o fortăreață chiliană, Puerta Bulnes. Argentinienii au protestat cu vehemență. În timp ce Marea Britanie era convinsă că această țară a nimănui îi va cădea într-o bună zi în poală, argentinienii și chilienii au început o adevărată întrecere în organizarea teritoriului magellanian.

Arma principală folosită în această întrecere a constituit-o nașpa infractorilor de drept comun din ambele țări. Fără a pierde vreme, argentinienii și chilienii au început să-i deporteze pe deținuți în acest colț sudic. Regiunea aleasă de argentinienii în acest scop a fost aceea de la Ushuaia, iar colonia-penitenciară a chilienilor se stabilea într-o regiune nisipoasă, unde debărase Magellan, Punta Arenas. Se pare că chilienii dispuneau de mai mulți delincvenți, deoarece în scurtă vreme Punta Arenas, deveni un oraș cu o mie de locuitori. Chilienii se și vedeau stăpînitori ai acestui pămînt, deși nu le făcea plăcere colonia de deținuți, care, revoltîndu-se într-unu, au transformat sudul Patagoniei și al Țării de Foc într-o regiune nesigură. Debăndată a fost atît de mare, încît la un moment dat un deținut de origine europeană a ajuns chiar «rege al Țării» de Foc.

DARWIN ȘI LOCUITORII ȚĂRII DE FOC

Cea de a treia statuie din Punta Arenas este și cea mai frumoasă și străgătoare. Se află în partea de nord-vest a orașului, pe Avenida Bulnes, care duce spre pampa-

suri. Statuia nu reprezintă pe vreun cuceritor sau om politic, ci pe un cioban patagonez ținînd în frîu un cal cu samar, urmat de cîini și oi. Oamenii din Punta Arenas s-au dovedit a fi plini de tact și sobri, cînd drept simbol al bune stări înstaurate o dată cu creșterea oilor, au ales un cioban și nu un rege al linei. Omul acesta anonim este înfățișat în toată modestia sa, în nepăsarea cu care se îndreaptă spre pampas. Dacă statuia ar fi fost ridicată în cinstea vreunui Nogueira, Menendez sau Campos, la picioarele statuii ar fi trebuit să fie reprezentați și o mulțime de indieni care au fost ucide de acești regi ai linei. Asta, pentru a nu falsifica adevărul.

După ce oile din pampas au pus stăpînire pe sudul Patagoniei și pe Țara de Foc, a început un adevărat masacrul al indienilor, care nu a luat sfîrșit decît în cel de al doilea deceniu al secolului nostru.

Cînd, în 1834, vasul «Beagle», cu care Darwin făcea înconjurul lumii, a acostat la țărmul Țării de Foc, echipajul a avut de suferit unele neplăceri din partea băștinșilor. Tînărul Darwin, îndejuns de lipsit de prejudecăți și fără dat seamă linei de realitate situației, privind faptele cu ochi de cercetător. Acolo a intuit el că omenirea nu poate rămîne în stadiul în care se află și că trebuie să parcurgă anumite etape în evoluția ei. Din punct de vedere fizic și psihic, locuitorii Țării de Foc erau pe atunci încă «intacți».

— «Nu există nici un motiv», scrie Darwin în jurnalul său de călătorie, care să îndreptățească scăderea numărului băștinșilor din Țara Focului. Trebuie doar să li se creeze condiții de trai, pentru ca într-adevăr să li se pară și acestora că viața merită să fie trăită». Aceste condiții de trai au dispărut însă o dată cu apariția coloniilor — penitenciară și a bandelor de aventurieri. Cu toate acestea, pe la 1890 mai existau aproximativ 10—15.000 de băștinși în Țara de Foc, grupați în trei triburi: Ono, Jaghanes și Alakalufes. Aceștia însă le-a sunat ceasul în clipa în care armata milioanelor de oi și-a făcut apariția.

Poate că lituaniana imigrată aci, Sarah Braun, n-a bănuit niciodată urmările celor imaginate de ea în clipa cînd a dat cu ochii de pampas. Cel de al doilea soț al Sarei Braun, un aventurier și vîntor de balene pe nume Nogueira, concesionase terenuri întinse în regiunea strămoșilor lui Magellan. Fără prea mari investiții, obținuse fișii întinse din țara nimănui, dar nu știa ce să facă cu ele.

Sarah Braun l-a sugerat să creeze oi, iar linei s-o exporte.

Tentația a reușit. Nogueira și soția sa au ajuns peste noapte niște oameni bogați. Truștur Sarah Braun a rămas pînă azi cea mai mare întreprindere pentru creșterea oilor. Atrăși de succes, au început să apară argentinieni și chilieni cu aceleași intenții. N-au trecut nici zece ani de la înființarea concernului de linei Braun-Nogueira, și milioane de oi pășteau iarba din sudul Patagoniei și al Țării de Foc. Ca din pămînt au răsărit fabrici de prelucrat și congelat carnea de oaie, zece de negustori de linei și-au deschis sucursale; în cîteva decenii, o mare parte a pampasului de la strămoșii lui Magellan a intrat sub dominația unor concure, din care cele mai mari, astăzi chiar, sînt Braun-Nogueira, Menendez și Campos.

Pentru a păzi oile de indienii nomazi, crescătorii și-au îngrădit teritoriile cu garduri de sîrmă ghimpată. Indienii habar nu aveau de comerțul cu vite și nu cunoșteau noțiunile economice ale europenilor. Își vedeau de ocupațiile lor strămoșice: vînatul și pescuitul. Pentru ei, oia nu era decît un animal nou, ușor de vînat. Li se păru că o bucăciță de paradis a coborît și în țara lor.

Curfînd însă își dădă seama că oia nu adusese paradisul pe pămînt, ci mai degrabă iadul. Crescătorii de oi ofereau premii pentru fiecare indian capturat, în flagrant delict de vînatore. Apoi au început să otrăvească balenele ucise, care serveau drept hrană indienilor, cu stricnina. Au angajat chiar vîntorii de profesie care li vinău ca pe iepuri pe acești oameni ai epocii de piatră (...)

În jurul anului 1920, numărul indienilor din regiunea Țării de Foc nu mai era decât de 3—4000. Civilizația cu toate fenomenele ei secundare pătrunsese în Țara de Foc. În contact cu albi, indienii care nu căzuseră pradă glonțului, se îmbolnăviră de vărsat negru și tuberculoză. Triburile au fost decimate de epidemii. Mulți coloniști se distrau cînd băutori alcoolice bășinașilor și, după ce se îmbătau, îi puneau să danseze. Alcoolismul a transformat în epave umane pe descendenții celor din epoca de piatră. Ultimii au pierit prin otrăvirea fîntînilor din care se adăpau.

Astăzi tribul Ona nu mai există. Din tribul Jaghanes a supraviețuit doar unul singur, care e prezentat turiștilor la bilciurile din Puerta Williams.

Ultimii dintre Alakalufi au fost luați sub protecția guvernului chilian și colonizați la Puerto Eden, o mică bază militară din golful Eyre. Ei sînt în număr de 42, dintre care o treime femei. Cu toată protecția guvernului chilian, deznădămintul se apropie. Măsurile salvatoare au venit prea tîrziu.

În romînește de L. VOITA

EZEQUIEL MARTÍNEZ ESTRADA

RADIOGRAFIA PAMPEI

STĂPÎNII NEANTULUI

Orizontul nesfîrșit ce pare mereu același pe măsură ce înaintăm, sau mișcarea acestor mari întinderi ce ne însoțesc, lasă impresia de ceva înșelător în realitatea aspră a cîmpiei. Aici cîmpia este întindere, și întinderea nu pare să fie altceva decât o dedublare a unui infinit lăuntric, colocviul călătorului cu Dumnezeu. Numai conștiința faptului că umbli, oboseala și dorința de a ajunge la destinație dau măsură acestei întinderi ce pare să nu aibă măsură. Această întindere este pampa; este pămîntul în care omul se găsește singur cu o ființă abstractă care ar trebui să reînceapă istoria speciei sau să o încheie.

Lipsește peisajul și lipsește omul; spre trecut și viitor se deschid prăpăstii fără fund; gîndirea improvizează arii în jurul unor teme cunoscute, creînd liber, după placul său. Corpul este un miracol, și prin simțuri pătrunde răsufierea unei schimbări care se transformă pe neașteptate într-o oboseală cosmică ce se prăbușește din cer cu toată greutatea.

Peisajul cîmpiei, dacă există, capătă forma propriilor noastre vise, forma unei himere; și devine steril cînd visul este viclean.

Înaintăm și proiectele noastre de viitor, eternele noastre proiecte de dominare fără obstacole, dar care n-au țintă, cresc nemăsurat. Omul nu opune rezistență naturii, a renunțat la luptă și s-a predat. Pampa este o iluzie; este pămîntul aventurilor dezordonate create de înfumurarea omului îlpșit de profunzime. Totul alunecă insufletit de o mișcare iluzorie în care se schimbă numai centrul acestei grandioase circumferințe. Acolo omul simplu o ia de la început; omul cult sfîrșește. Părințele Guevara spanea despre himericul teritoriu al Tropofondei: « Descoperirea acestui teritoriu, niciodată complet realizată, a fost molia care a ros bogățiile apreciabile, rămase nefolosite; orașul imaginar, din aur masiv, care face aproape să dea greș expediția lui Francisco de Aguirre¹ și cea a lui Diego Abreu care au întemeiat

¹ Francisco de Aguirre (1500—1580), conchistador spaniol, tovarăș al lui Pizarro și al lui Valdivia. A fost guvernatorul provinciei Tucuman și a fondat orașul argentinian Santiago del Estero (1553).

asezărilor La Rioja și Joluy, pentru ca uterilor să fie asediate și răpite băștinășilor. Bunul Quijano¹ a fost de asemenea victima cimpiei; sterilitatea pământurilor din La Mancha a făcut să răsără în mintea lui isprăvile din *Los Serges*² din lecturile sale solitare. Mînat de frîmțările propriei sale persoane, este firesc pentru Conchistador să nu conceapă gînduri de stabilire, de fixare, de adaptare. Firul continuator al neamului, casa reprezentînd căminul strămoșesc, familia sau muncile potrivite anotimpurilor, nimic din toate acestea nu era posibil. Ca fapt istoric universal domnea isprava vitezească a individului; biografia constituia istoria, și ceea ce nu se afla rămășea înmormîntată, ascuns. În mintea lui mîr gîniță, această nemînginare a cimpiei sau nestîrșirea monotonie a munșilor scerpi în fașăduia, la fel ca în desercul acșorilor, apariția sîfîșilor sau a orașelor miraculoase, pline de belșug și de fericire. Nutrea nădejdea că va descoperi repede teazaurule strîșne în vreun loc nebănuit, gata de a fi transportate. Împărăția lui Dumnezeu nu-și trădează în nici un fel existența, deși există în mod cert. Lucrul cel mai logic era absurdul. Balaurul este încă animalul firesc al cimpiei unde a păscut milodunul. Noul venit nu înțelnea încă-ieri semne care să-l ajute să înțelgea lumea ca sistem rațional și continuu. Conținutul apare în ochii lui ca o lume magică, ieșită din paharul unui iluzionist, în pofida faptului că e rațională și continuă.

O LUME FĂRĂ EXPERIENȚĂ

America existase și-și trăise viața sa americană prin diversele popoare din care era formată. Unele semînțe venise din alte culturi au produs fructe sălbatice care n-au dat în pîrg, n-au cîștigat în vigoare, și nici în gust. Populat încă din epoca preglacială, continentul a rămas izolat, străin de tot ce-a însemnat evoluția mai importantă pentru omnire, fără o unitate în obiceiurile sale. Înaintea Descoperirii, lumea aceasta era o lume deplină: lumea americană, cea mai veche, care nu acumulasese experiență, nu fusese frîmțată de fermenti externi, nu canalizase în vreo direcție precisă rezultatele energiilor sale. Era o arie botanică și geologică stagnantă, înaltele de a i se fi deschis orizonturile Epocii Fierului. Ceea ce era pe cale de dispariție în alte regiuni, ceea ce pe alte meleaguri se transformase și se pusese în serviciul inteligenței, aici își păstra telurica sa virginitate și caracterul său mecanic de perpetuum mobile. Cînd au sosit caravelele, oamenii Pleistocenului se găseau înțaiți, cu industriile lor din Epoca de Piatră și cu limbajul lor din Epoca de Bronz. Sub orașele lor și cîșcate de piciorule lor fugare, ziceau resturile mutilate ale unui capitol întreg al istoriei vertebrateilor; reușii în cinci sau șase grupe nelinemșate pe vastitatea acestui teritoriu, se zăbeau, în agonia splendorii de odinioară, naufragiații unei culturi arhaice de mare valoare. Venind în contact cu ființe mîinate de forțe distrugătoare, ele au fost suprimate în masă, în timp ce forțele pămîncului și ale atmosferei continuau munca lor ascunsă asupra invadatorilor, obligîndu-l să respecte ceea ce nu era peritor.

Ce viețua pe acest continent avea o rațiune proprie de a exista, mai puternică decît răsturnările care îl destinau pieririi. Întreaga Americă era pămîntul Terțiarului și forma o unitate cu imensele sale vertebrate, mormane ambulante de osse și tesuturi. Potrivite ca mîșine și formî cu peisajul planetar, aceste animale gigantice au fost locuitorii autohtoni ai Americii. Atunci cînd caravelele au ajuns în Antile, animalele acestea nu mai existau; luate sfîșite de multe secole dramaticul interludiu al acestei vieți diforme și titanice și, cu toate acestea, rămăneau solul și clima, ca

tipare goale ale corpurilor dispărute. Și slăbiri de unele exemplare supraviețuitoare ale fiinelor și ale florei arhaice, pe un teren dintre cele mai bogate în fosile, animalul uman începea un drum de regres spre a stabili un echilibru total cu mediul. Ființele lui s-au împuținat ori au sucombat în decursul marilor epoci trecute, și natura, mult superioară lor, continuă să le distrugă așa cum le-a creat; și munca grea de a se înțelge cu alții, de a-și în pace, de a susține pe umerii lor povara de om împotriva curentelor magnetice ale Terțiarului, i-a doborât pe ultimii titani, puțini la număr, din orașele ancorate în mijlocul singurătății. Puține popoare: încăși, atzedi, maya ocupau zone luate cu asalt de natură, iar America era întregul continent care se înțeina în depărtări și în jurul acestor osse.

Terțiarul era împărțit în mari zone naturale între care nu existau legături stabile, așa cum nu există nici azi între țările care și-l-au împărțit. Contactul se făcea prin asalt și prin luptă; o dată laful terminat, se încheia pacea, și popoarele se îndepărtau și se uitau din nou. Pădurea era domeniul absolut al vegetatului; muntele, al mineralului; cîmpia și povișurile, al viviparelor. Tentative de civilizație, ca o vagă reminiscență a altor asemenea tentative, s-au produs în ținuturile muntoase, cîrind sufocate de mediul total refractar. Cîmpia s-a menținut, în general, în stare de barbarie. Pădurea era o lume; muntele altă; cîmpia alta.

Locuitorii acestia trăiau singuratici, în mișcare sau ținîți locului, mereu atenți la nenumăratele pericole care-l pîndeau. Maya, încăși, azceli și pueblos, toți constructorii dibaci, au ajuns la arhitectură și la forțificații din nevoia de a pune o stavilă lumii ce-l înconșura și pentru a deschide o poartă secretă către infinit, acolo unde se găseau divinitățile, nu mai puțin crude și ele. Teama i-a făcut să se înconșoare cu ziduri; zidul era o a doua izolare, asemeni superstiției în incinta templelor. Un popor era un individ; un individ era o monadă. Însă individ și popor patzizau cu natura, iar teroarea și dorința de a se salva de răul care-l amenința din toate părțile, i-a pus în minile albului, care însă i-a anihilat. În Guatemala, Colorado, Texas și Arizona, în Peru și în Mexic, civilizațiile acestea au avut spoguel lor în epoca în care maurii intrau în Spania; singură, poetica civilizație coraibă, din care spaniolul nu a mai lăsat să dăinuască nici o urmă, se găsea la apogeu. Năvala urmașilor vandallilor și goșilor, care nu s-au oprit să aprecieze valoarea acestor societăți și nici n-au pucut să le învingă decît prin sabie, le-a exterminat sau le-a corupt.

America posedă civilizații, însă nu avea trecut, era o lume fără trecut și, pînă atînd, fără viitor; își desfășura viața în forme asincronice și asimetrice cu ritmul și structura încercărilor cunoscute și valabile. Experiința sa, de la arhitectură și artă pînă la drept și religie, nu a servit marele încercări pe care omul a realizat-o sistematic în alte părți; din cauza aceasta, este absurd să dorești să le retrăiești în sensul lor arheologic. Fără îndoială, au servit pentru ca în acea mare aventură să poată fi îndreptate greșeli foarte grave. A fost punctul diplopic³ care a permis reficarea viziunii telescopice, perspectiva cosmică a acestui experiment. Față în față, aborigenul și spaniolul nu s-au înțeles, și din prima clipă conștă a luat drumuri greșite pentru că a început prin a-l judeca pe aborigen în afara tuturor regilor cunoscute și, pentru că nu-l înțelgea, i-a fost suficient să-l vadă că rămănea indiferent în fața crucii și că ascunde metale și pietre prețioase, în cluda sărmanei sale goliciuni, pentru a-l cotopei cu furie.

ASEZĂRIILE

Căltorînd de la o localitate la alta, nu înțelîm nimic în cale. La marginea drumului, schelete lustruite din oase curate și albe. Este scheletul patrupezelui — în

¹ Se referă la eroul lui Cervantes, Don Quijote de la Mancha.

² Titlul unei faimoase cărți de isprăvi cavalecești.

³ Diplopie, fenomen care face să se vadă două obiectele

care se odihnește pasărea ca într-o colivie goală. Numai calului, care se cabrează și fuge speriat, îi spune ceva acest schelet conservat intact ca și cum ar fi un somn liber la sfârșitul vieții.

Drumul nu interesează ca drum, este spațiu de parcurs. Ceea ce interesează este să ajungi cât mai repede posibil la destinație. Pentru a fi în mod firesc compatibilă cu viața omului, singurătatea trebuie să fie plină de substanță umană. Păcerea este să sosești la destinație, nu să pornești la drum; de data aceasta, locul de popas este mai plăcut decât drumul și prevestește, din depărtare, celui care merge, liniștea pampelor, zborul trecător și dezolant al păsărilor, hoitul culcat pe spate.

Diferența ce există între călător și călătorie este infinită. Este foarte greu să obții coeziune într-o țară în care populația se aseamănă foarte mult cu păsările care poposesc după o fugă, în dezordine, aici două treimi din populație se găsesc în orașe și restul este deportat la țară, alcătuind o lume lipsită de contacte. Punctul cel mai apropiat este orașul îndepărtat. Se iese din oraș și se intră într-altă, ștergându-se ca urma pașilor ceea ce este lăsat în urmă. Se merge fără amintori și este mai ușor să continui drumul decât să te reîntorci. Călătorul nu întoarce nicodată privirea, nu din teamă, ci pentru că ceea ce îl atrage se găsește înainte spre orizont: este punctul de sosire. Ceea ce îți reamintește e punctul de plecare. Ori-care om al cimpiei își are obștea în alt loc. Nici arborele acestei cimpiei, ombul¹, nici el nu este originar de aici. Este un arbore care se armonizează cu peisajul numai prin rădăcinile lui, rădăcina răscuțită, în și parte neacoperită, vorbește despre vântul cimpiei. Ramurile corespund desenului pădurii. Se vede clar că aparține unui pământ muntos, accidentat. A venit aici pornind din nord, ca un călător singuratic; și din cauza aceasta, el este singuratic în singurătate. A sosit cu o bucată de pădure pe umăr, ca un vagabond ce-și poartă pe umăr îmbrăcămintea. Ceea ce îl înconjoară pe ombul este exprimată în semne dintr-o altă limbă; mare și fără egal, are nevoie de deservit împrejurul lui pentru a se putea întinde cât are nevoie. Poate marșul acesta al arborelui spre sud i-a fost impus de nevoia rădăcinilor sale de a se ramifica; căci aceste rădăcini într-altă au fost întărite de vântul pampelor, care sufla împotriva-îl, încit ele apar ca și cum ar fi fost avizirile de o voință eroică împotriva lui. Rădăcina face din acest arbore un exemplar ascetic. Însă știu bine că un vânt nu prea puternic împrăștiă această rădăcină și că ea s-a oprit la granița cliimei ce-i este favorabilă. Putin mai la sud, ar fi murit. Acolo a auzit rădăcină mari și puternice ca și vântul. A rămas astfel transformat în plămîn, sub un cer curat și de lumină.

Ombul este arborele care dă numai umbră, ci și cum ar fi de folos numai călătorului care nu poate rămâne, ci doar se odihnește. Trunchiul său gros, puternic și scund, este nefolositor, spongios, moale. Organ perfect al aerului, pământul respiră prin acest plămîn vegetal. Din el nu se extrage cherestea, ci Vergiliu nu l-a citat în *Georgicele* sale. Din el nu se pot face grânzi pentru acoperișuri, nici scindurii pentru mese, nici cozi pentru săpi, nici coarne pentru plug. Nu conține lemn, și înainte de a fi arbore este umbră; corpul umbră. Frunzele sale sînt orăvitoare, însă rădăcina, care este pământul, oferă de obicei cavitați de groți și adăpost pentru cel care fuge. Ombul este simbolul cimpiei, forma corporală și spirituală a pampelor.

După un mers îndelungat, prima așezare pe care o îndreptăm prea ultima, ca și cum după ea nu ar mai exista viață. Ne cuprinde un sentiment de apăsare și bucuria soarelui este alterată, de deprinsă satul nenorocit, lipsit de viață, făcut după chipul și asemănarea cimpiei. Străzile sînt largi și din pământ bătorite, fațadele caselor, din cărmădimă necenzată, terenuri virane despărț de locuințe de calalță. Creșterea

acestor așezări se face orizontal; o revărsare prin flancurile sale. Există de asemenea și colibe din chirpici sau acoperite cu tablă. Această așezare este înălțată de cimpie; în lupta pe care a întreprins-o împotriva singurătății, învinsă este așezarea: este asediată de cimpie, închisă și redusă la un curios caz de mimetism.

Cimpia cu buruienile ei năpădește străzile și maidanele. Buruienile sînt craincii prin care cimpia își anunța lentă, neobosită sa invazie. Sînt tăiate mereu, și mereu cresc, plină cînd prin cine știe ce îndeplinesc ele pot invada locuințele (care de obicei au podoșa din pământ), sau își fixează crenguțele printre cărămizi. Cimpia ajunge pînă în ogrădă, și ograda intră în casă, ajunge la pat.

Casele nu sînt prea mici, însă par curdite de imensitatea perspectivei. Micimea lor este o iluzie optică; pamps este aceea care le micșorează. Pictorul pe stradă pare mai mic decît de obicei, pentru că este raportat la lucrurile care, la rîndul lor, sînt raportate la pampă.

Așezările acestea par așoroli, buciți de așori locuți căzute pe cimpie. La sosire, s-ar spune că intrăm iarăși în așezarea pe care am părăsit-o și că drumul parcurs a fost o iluzie. Cînd întrebăm care este numele așezării, interlocutorul zîmbește, crede că aceasta este «așezarea», casele, un loc care poartă o denumire în mijlocul unui loc ce nu are nici o denumire. Nu există nici o deosebire între așezare și cimpie; așezarea depinde de cimpie și adică tot. Se găsește acolo, dar ar fi putut să se găsească mai la dreapta sau mai la stînga, sau ar fi putut să nu existe de loc. Așezarea există pentru a-i aproviziona pe țărani, care foarte rar posedă rezerve și provizii, și pentru a-i astîmpăra setea. La sfîrșitul zilei, el reîntre în singurătate, ducînd cu el provizii pentru multe săptămîni și un gust aer în gură. Așezarea aceasta nu are o viață proprie, deoarece nu a apărut și nici n-a prosperat dintr-o nevoie care să o facă indispensabilă cum e pământul în care este ancorată. Ea e constituită pentru aceea fiindcă care apar și dispar în micile lor gospodării țărănești. Pe de o parte așezarea este legată de acești oameni care nu au relații între ei și care se îndreaptă spre ea pentru a se aproviziona cu alimente; pe de altă parte e legată de Buenos Aires sau de alt oraș, unde sînt trimise recolta și vitele. Din Buenos Aires sau din alt oraș, ea primește mărfurile și produsele prelucrate, produsele plecate din pampa, care se reîntorc după ce au făcut înconjurul lumii.

Noaptea este momentul important al acestor așezări pasnice sem adormite, liniștite, saturate de desfrîu, de lăcomie și de invidie. Luminile caselor și ale colibelor îndepărtate strălucesc ca niște stele, la distanțe telescopice. Dincolo de aceste lumi, se aud zăcărierile de animale fantastice și misterioase; sunete fine și subtile care îmbibă timpului cu un drog soporific. Cimpia, care în timpul zilei pare înexistență, recăpătă noaptea o viață îndepărtată, potolită, convingătoare. Se populează și se îmbogățește, și trebuie să faci un mare efort pentru a nu crede în fanisme și în suflute chinute. Glasurile acestea hipnotice sînt glasurile umbrei și ale somnului care te invită să dormi sau să mori. Sînt echivalentele zgometelor nocturne ale mobililor, prin care ne punem în contact cu forțele necunoscute ale lumii; însă mult mai ușoare, infinit mai pătrunzătoare și care abia inspiră teama. Ele te desfată cînd le ascuți, fără să-ți spargă urechea unde se adună tot tăcut puritatea cu care le emite singurătatea, ce capătă datorită lor un sens desvîrșit.

Teama aceasta a nopții rămîne, în zorii, lipită de caz. E de înțeles că au ceva trist și ostil dacă ne reamintim că ziua este o paranteză a nopții, este odihna nopții fecunde.

Casa din interiorul așezării este întinsă, turtită, amestecată cu pământ și pare să se ascundă înșiși sol. Este o casă fără ornamente exterioare sau interioare, o locuință simplă și schematică. Așezările noastre sînt turtite și înșine, adică ocupă un teren mai mare decît ar fi necesar numărului de locuitori și de clădiri; și, în consecință,

1. Ombul, arbore foarte mare din familia Stolicaceelor.

au o înălțime mai mică decât e normal. O așezare — oricare, din orice parte — pare dislocată de terenurile care se deplasează într-o mișcare centrifugă. Așezările sînt prăbușite: nu au intimitate, vor să se împrăștie în dezordine. Casele au fost construite cu acest spațiu neutru, care în orice proprietate este determinat fizic și psihologic la hotare. Familiile par a avea secrete intime care le fac să se izoleze: teama de o vină, de gregeli, de boli contagioase, totul formează împrejurul lor o ambianță rezervată, enigmatică, învăluind și casele, și așezarea. În împrejurimile așezării, casa prin antonomază, Casa Boierească, cu stourile trase, tăcută. Casa aceasta este gîndul reprimat al celorlalte, casa reă, casa tabu.

Ceva mai departe de așezare, de unde se încrezărește numai îngrăditura care o înconjoară, se găsește celălalt așezare, mai scundă, tăcută, moartă. Așezarea aceasta nu are nimic de-a face cu celălalt; sînt două lumi deosebite. Cimitirul în cîmpie înseamnă uitarea și părăsirea. Rămîne departe și nu se obișnuiește să-l vizitezi nici de sărbătorile consfințite; deodată mergi parcă spre a păzi pietrele funerare și crucile, expuse, în singurătate, furtulul nelegiuit. Există de obicei un paznic, care îngrijește mormintele și care face pe groparul. Însă în așezările mici, munca aceasta o îndeplinește cel care sapă pușuri de apă, și care de obicei e și zidar. Construieste case sau face morminte. Cimitirul are mîrimea potrivită așezării; există o relație între perimetrul său și cel al așezării, relație echivalentă cu respectivele sale valori. Comercianții și bogații proprietari de mici gospodării țărănești construiesc cripte, însă în mod obișnuit îngroparea se face direct în pămînt, în care se înghețe o cruce de lemn cu numele scris pe ea. Iarba crește pe poteci și le năpădește; curînd, crucea dispare, învină de intemperii sau de ierburile sălbatice. Moartea este uitarea. După felul cum o prăbușit pămîntul, se poate calcula timpul; după cantitatea ierburii, cea ce a rămas defunctului. Toate aceste morminte te fac să crezi că sînt ale unor ființe fără familie, ale unor călători pe care moartea i-a surprins în așezare.

Cîmpia înconjoară atît cimitirul cît și așezarea. Amîndouă sînt învăluite de aceeași noapte, și le luminează aceiași soare. Așezarea are ceva din tristețea cimitirului; casa morților este foarte asemănătoare mormintului celor vii. Populația vegetează și pare să se hrănească din același pămînt.

Prin împrejurimi se găsesc colbele, care sînt locuințe încă mai sărace și mai izolate. Femeile și copiii nu ajung aproape niciodată pînă la așezare. Vegetează departe și întîrzie o clipă înainte de a leși atunci cînd călătorul în sulky¹ se oprește în fața porții. Ies copiii și cîinii. Persoanele mai în vîrstă spionează înții și-i aranjază vîștele. Cînd călătorul pleacă, ele se întorc în colibă. Femeile nu-și îndrăgesc privirea către așezare, nu le interesează. Colbele acestea se găsesc la jumătatea drumului între așezare și cimitir, indiferent de orientare sau de distanță. Băieții, deseori, nu cunosc numele gării sau al fluviului celui mai apropiat, cu toate că știu direcția drumului ca pe un nume. Numele așezărilor care nu se văd și care sînt la capătul drumului este pentru ei un nume abstract. Lumea aceasta a colibelor nu a putut ajunge niciodată pînă la așezare sau a fost izgonită de către ea. Alții au pătruns cu colbele lor în casele acestea din carton sau de tablă pe care le vedem de-a lungul străzilor. Au același aranjament al locuințelor, aceeași posomorîtă singurătate în interior. Sînt celelute unde mînăstiri distruse, împrăcitate, unde se zămislesc copii, unde oamenii locuiesc, îmbrăcîșnă și mor.

Încet-încet se pierde obiceiul de a face vizite, și prietenii nu ajung niciodată a fi adînc. Există sărbători care adună la un loc multe familii, însă la aceste sărbători fiecare familie pare să-și păstreze același loc pe care casa și îl are în relație cu așezarea. Sărbătoarea este însăși așezarea în care se adună, așezarea redusă la persoane,

¹ Sulky, trăsură cu două roți.

cu aceeași distanță și terenuri virane împrejur. Dacă se dansează, perechile nu vorbesc, sînt doar atenți la ritm. Și, cu toate acestea, își comunică ceva, cîci dragostea nu are alte ocazii. Femeile ocupă un sector, în scaune aliniate; bărbații se adună deoparte, beau și spun vorbe de ocară. Orchestra compusă din vioară, flaut și chitară face pe bărbați să se îndrepte spre femei, și atunci bărbați și femei stau îmbrățișați atît timp cît dorește orchestra. Imediat după încetarea muzicii, fiecare din ei își ocupă din nou locul; femeile într-o parte, și bărbații într-alta. Sărmanele femei sînt obișnuite să se mulțumească cu puțin și să se resemneze. Din contactul acestor trecători, superficial, corporal, se naște adeseori dragostea bogată în copii. Logodna începe în acest fel pe care nimeni nu l-ar fi bănuit, și e curios cum pot ele ghici cînd sînt dorite de acești bărbați care se rușinează în fața lor. Se poate spune atunci că logoda este lucrul cel mai firesc, o necesitate inerentă în acest stadiu al lucrurilor. Femeie și bărbat se iubesc din clipa aceasta și nici logodia, nici căsătoria nu vor avea mai tîrziu mari complicații. Inclusiv adulterul, dacă acesta survine, va fi o simplă peripezie. Pasiunile, la fel ca și vicile și vîrțile, sînt foarte naturale. Înăuntrul fiecăruia și peste toți se găsește natura; această cîmpie neterdă, monotonă, eternă. Și ființa omenească trăiește pe bucată sa de pămînt o existență de geometrie plană, plină de moartea o duce de la o așezare la alta, din casă în pămînt.

NOAPTEA

În orele inserării, Buenos Aires se impregnează de o melancolie bucolică, care treptat, odată cu lăsarea nopții, se transformă în neliniște. Buenos Aires nu are altă noapte decât aceea care-i vine din imensa pampă. Pare că a pătruns prin cartierele suburbane, prin străzile interminabile, asemănătoare visului care începe în extremitățile membrilor obosiți. Noaptea aceasta e noaptea cîmpilor, tăcută, adîncă, întunecoasă. Luminele și zgomotele centrului nu fac parte integrantă din această noapte cîmpenească atît de domoală, ele sînt spasmul menit să o strîngă și să o risipească. Se multiplică astfel: în felinare, în vitrine, în ferestre luminoase; dar rămîne îngheșuită și intactă în rest, propagîndu-se în infinit.

Buenos Aires nu are viață de noapte; rămîn, pînă senuul său de impecabilă burgheză, cabaretele și cafenelele, care scot în evidență, prin contrast, visul celorlalți. Sînt visele dorințelor înăbușate ale acestui vis imens. Lumea se retrage devreme și rareori face vizite nocturne. Fiecare cămin își recapătă izolarea lui ermetică, și, cu ajutorul acestei liniști zodiacale, marele sat își revine din înșelătorii trafic al zilei. La ora douăzeci și două, noaptea pîtrunde în case și aduce odihnă materială corpului și sufletului; repaos monahal pentru niște ființe care au putine păcate intelectuale și morale; un repaos purificator, pe care Divinitatea îl primește ca pe vechile rugămînturi ale acestor ore. Noaptea se observă că Buenos Aires este un oraș plin de virtuți și că răutatea lui este aproape inexistentă, este cea răscută pe care viața o impune celor ce trăiesc fără implicații intelectuale; sfîntul somn al animalului obosit; somnul cimentului, al fierului și al conștiinței împăcate cu ea însăși.

Cafenelele adună sufletele pătătoase; ele au acum un salon de dans, într-un spațiu nefolosibil și o mică orchestră care execută tango, o muzică de vise. Aceste suflete vor să se lanseze într-o aventură de care se rușinează; aici încep femeile fără ocupație o cale însemnată pentru ele, își experimentează profesiunea de femei ușoare.

Cabarecul este o cafenea mai importantă; e un salon în care toți se tem că vor fi recunoscuți și par stînjiniți, deoarece toată lumea ar putea să-și se găsesc acolo. Se bea și se dansează, ca și cum s-ar fi putut face altceva la cabaret, unde bărbații merg pentru a dansa și a bea. Aici femeile îndeplinesc o sarcină care nu le face plăcere; își câștigă plina dansînd și bind. Nu au bărbați care să le întreprină și viața le este

aspră, mai ales dacă au copii de crescut. Femeile nu au motive să fie vesele, iar bărbații se distrează cu atât mai puțin. El vin, bineînțeles, să se distreze, dar cum vin hotărât pentru aceasta, totul capătă un aspect de indiferență, de lucru cumărat și vindut. Lipsesc femeile cu aptitudini de curtează; acelea care plac pentru a plăcea și care se bucură dintr-un contact cu viața. Cuvintele și risetele lor sînt superficiale, cîci ele au greșit drumul și nici una nu și-a ulyat păpușile și nici n-a renunțat la speranța unui cămin fericit. Ele fac din virtute o ostentație, și aproape mai întotdeauna tinărul imprudent sfîrșește prin a le întreba un lucru nefalocul lui despre viața lor particulară, detalii aproape indecente. Ele știu că dragostea, care este un lucru serios, nu are nimic de-a face cu acest simulacru al desfrului. Dragostea nu există pentru ele, și nici pentru el. Sexul nu are probleme complicate, în afară de cele deja convenite în mod tacit dintr-o rațiune de loc. Și unul și celălalt sînt bastioane autonome și nu au nici o relație tîlănuită cu dansul.

În case se păstrează virtutea canică, dar pe stradă omul rămîne în așteptare, la pîndă. Femeia care trece la brațul cuiva, al sofului, al cătăului, al iubitului, primește în față provocarea acestui om al nopții. Noaptea este ora societăților secrete, și fiecare trecător se comportă ca un membru al secției celor care nu se culcă la ora zece. Din această cauză, în fiecare bărbat de care se lovește, femeia care merge la brațul unui alt bărbat observă vehemența, stăpînită cu mari sforțări, a unei moșii sau a unei atingeri intenționate. Nu pentru că acest trecător ar fi vreun faun sau ar face parte dintr-o gîleahtă, ci pentru că el nu poate trece fără să demonstreze că este măcar tot atât de bărbat ca și soful sau iubul care o însoțește pe femeie. El își inchipule că nu poate trece în tăcere dînd dovadă de respect fără ca aceasta să nu însemne că renunță la un drept care-i aparține, dreptul de condominiu asupra femeii.

Străzile orașului Buenos Aires sînt ostile fiindcă noaptea orașului este noaptea cîmpiei, cîmpia invadîndu-l, iar lucrurile luînd aspect întunericului fără apărare. Femeile distice, care se retrag devreme, arată că cele care rămîn tîrziu în afara caselor lor nu sînt la fel cu ele. Ușile deschise proclamă castitatea ușilor închise. Bărbații, dacă les, își lasă acasă sofiile și se întîlesc cu iubitele. Și iubitele, credem omul nopții, aparțin într-o oarecare măsură tuturor.

Tangoul, muzică de noapte, întîrziată aceste locuri de distracție, deoarece aduce în ritmul său reminiscențe ale trecutului abject și gloriile sufocate ale atîtor existențe refuzate. Tangoul s-a născut după ziua de muncă a negrului rupt de pămîntul său și adus în plantațiile de tutun, zahăr și cafea. În cadențele sale ascunde sclavia și voința de a cufunda în carne propriei evadare pînă la a o transforma în plăcere.

În românește de ESDRA ALHASID

EL GAUCHO CUCERITOR ȘI ÎNVINS

Personaj real, erou de legendă, protagonist al literaturii culte, el *gaucho* este, îcontestabil, unul din elementele cele mai originale, de o covîrșitoare importanță în istoria continentului sud-american, dar, îndeosebi, în istoria Argentinei. Încercările de a-l defini au fost pe cît de numeroase, pe atît de contradictorii. Pentru D. Sarmiento *gaucho* încarnează barbaria neșăpusă civilizației, pentru E. Martinez Estrada, în celebra sa *Radiografie a Pampelor*, puterea neconștrînsă a primitivității umane, iar Astrada îl ridică la rangul de mit, considerîndu-l « rădăcina originară a vîlcăreii structuri a societății argentine ».

Cine este acest *gaucho*? De unde vine? Care-i sînt trăsăturile definitorii? Întrebări pe care, încercînd să înțelegem debutul istoric și cultural al națiunii argentine, sîntem obligați să ni le punem.

Etimologic, cuvîntul *gaucho* a fost derivat din andaluzul *gaúcho*, « țîlhar pribeag ». Mai plauzibilă pare a fi explicația prin arabul *chauch*, « cioban ce mină turmele la pascut » (în Sevilla, în Valencia chiar, și azi se mai folosește cu acest sens). Orice origine ar avea cuvîntul, e cert că proveniența lui e iberică. Termenul a ajuns pe tărîmurile Atlanticului însoțindu-l pe conchistadorii spanioli. Ce căutau aici oamenii de pe alte meleaguri? Și ce-au găsit? Ajunși la estuarul riurilor Paraná și Uruguay, spaniolii și-au exprimat metaforic dorințele de ordin material, botezîndu-l Rio de la Plata. Cîrînd, dezamăgiți de eșecurile suferite, pîtrund mai adînc pe continent cîutînd mai departe bogății fabuloase, precum și o vestită « Catate a Cezarului ». Martorii de demult au povestit despre strămoșul acestui *gaucho*. Mărcușii lor a intrat în legendă și s-a perpetuat pînă la noi. Abraham H. Hallar, în *El Gaucho și originalitatea sa*, o reia, atribuiîndu-i dimensiunile unui fapt de importanță istorică. Se pare că prin 1586, unul din soldați care-l însoțeau pe basul Garay în expediția sa, nemulțumit de condițiile vitrege în care trăia, s-a plins într-o scrisoare monarhului spaniol. Persecutat de reprezentanții regelui, își schimbă casa pe un cal alb și o chitară. Ajuns în plața Mayor, își strigă acuzația: « Moarte lui Filip al II-lea ! » După care o porneste în goana calului spre Pampa. Primul *gaucho* răzvrătit, însoțit de simbolurile existenței sale solitare. Iată-l scrîbătînd o cîmpie întinsă, o cîmpie fertilă peste care iarba se întinde suculentă, punctată ici și colo de umbra unui ombră. Un drum presărat de primejii negtute, un drum prin care refăce, într-un fel, călătoria lui Ulysee, propria-i călătorie peste oceane. O călătorie ce devine o aventură în istorie. Dar, obosit de zadarnice căutări, se stabilește într-o « oază », amestecîndu-se cu băștinaii. De la populațiile aborigene moștenește experiența ancestrală în lupta cu vrămășia sinucurilor, dexteritatea în a minui lozoi-ul sau *balanderos*. Spaniolul venea cu dorința de aventură. Avantașul lui asupra indigenilor este acela de a fi poporul pampa cu curme de vite și herghelii de cai. Pampa, cîmpia largă, prelungește dincolo de orizonturi, parea un pămînt prieten ce-și dezvăluie cu ușurință tainele. Dar, îfrînit, noul continent nu înceta să-și uimească și, chiar mai mult, să-l învingă pe cuceritorii ei. Căci cum altfel ne-am putea imagina metamorfozarea unor cuceritori navigatori în crescători de vite, « lîldo al atitudinilor defensive față de elementul lichid », după cum remarcă Astrada? Natura, resurse oferite de ea și reacțiile pe care le-a determinat i-au marcat pe noi locuitorii

ai acestor ținuturi. *El gauchito* este, mai înainte de orice, o nouă clasă socială, ce nu poate fi încadrată în tiparele clasice europene. Viața aproape nomadă pe care o duce printre ierburile hrănitoare de humus-ului pământ nu-l îndeamnă să-și întemeieze o așezare gospodărească. Și pe bună dreptate exclamă Darwin: «Oare e puțin iucru să-ți poți opri calul când ai chef și să poți spune «Am să înnoptez aici?» La Coliba înjehbată la repezeală din lut, paie, trestie, piele și lemn, este loc de popas trecător. Familia reprezintă pentru *gauchito* un element secundar, iar legăturile cu familia, prin forța lucrurilor, sînt foarte fragile.

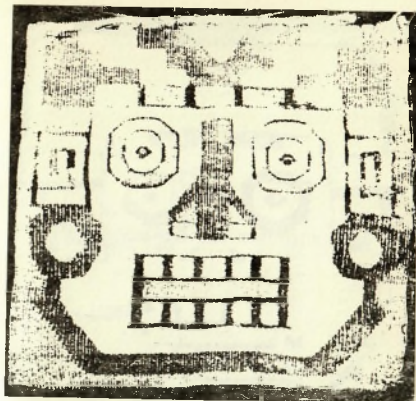
Dualismul prefigurat de simbioza etnică se perpetuează în acest personaj și sub acțiunea climatului fizic. Silueta tăcută, calmă în înfruntarea cu natura el *gauchito* deprins cu viața aspră de *domador* devine violent, necruțător în înfruntările cu dumanii. Trăiește în privațiuni, dar luxul lui e libertatea. Însingurat, răstăcitor prin Pampa, dialogind cu tovarășul de drum și prieten — calul — sedus de mirajul depărcărilor (acel «caminar, caminar, caminar...» de care vorbește atât de sugestiv Guiraldes în *Don Segundo Sombra*), el caută totuși modalitatea comunicării, o cale de a ajunge la inima semenilor, dar și de a-și satisface orgoliul. Și o găsește în vestitele *payadas*, dueluri poetice desfășurate bărbătește între doi improvizatori, amintind de poezia trubadurescă a Evului Mediu sau de rapsozii Antichității. *El gauchito* este poet, iar poezia e pentru el a doua natură: «Cantando me he de morir/cantando me han de encerrar / y cantando he de llegar / al pie del Eterno Padre / Dende el vientre de mi madre / vine a este mundo a cantar» (Cîntînd am să mor / cîntînd au să mă-ngroape / și cîntînd am să-ajung la picioarele Tatălui Veșnic / Din pîntecele mamei / venit-am în astă lume ca să cînt»). Mai totdeauna în *cielitos*, *gatos* sau *milongas* aedul argentinian se adresează unui public pe fața căruiă citește înclintarea sau nemulțumirea. Nevoia de permanență și neterminată comunicare explică forma dialogică a creației populare *gauchito*. În aceste dialoguri versificate, acompaniate de chitară, *el payador* împărtășește celorlalți o experiență de cele mai multe ori epică, punctată de sentințe, o apreciere valorică ce încearcă interpretarea elementelor primordiale (pămînt, vîzduh, aștri, nori). Poezia *gauchito* posedă și ea această energie primară din care țîșnește expresia directă.

Homeri ai Argentinei, creatorii anonimi intră în legendă, iar despre un Santos Vega, de pildă, nu se mai știe dacă a existat cu adevărat sau este plămădirea imaginației generațiilor de *payadori*. Faima lui a depășit limitele poeziei populare, devenind bun al literaturii culte.

Împ de aproape trei secole *el gauchito* a trăit în anonim. Începutul secolului al XIX-lea, epocă de frământări politice ce aduc cu ele suflul înnoitor al revoluțiilor naționale, a constituit un climat propice afirmării acestei clase în istoria Argentinei.

«În clipele cele mai solemne din istoria patriei noastre, salvarea libertății a fost o operă a acestor *gauchos*. Revoluția era înfrîntă în toată America. Doar un pînt mai rezista eroic, Salta. Și numai războiul *gauchito* mai întreținea această flăcără» (L. Lugones, *El payador*).

În pofida entuzismului cu care luptase avînd, ca fiu al țării, «toate datoritiile dar nici măcar un drept», se întoarce din războaie cu un sentiment de frustrare care-l va transforma într-un om în afara legii, urmărit de poliție, înverșunat împotriva a tot ce reprezintă autoritate, împotriva acțiunii civilizatoare a orașului. Încetul cu încetul, urmele se pierd printre gardurile ce împinzesc pampa delimitînd noi și noi proprietăți. Cu voie sau fără de voie, a pornit-o pe calea fără întoarcere a neadaptării, încheindu-și fortuit și prematur ciclul vital. Toate aceste etape ale eroicele aventuri *gauchito* sînt analizate magistral în *Radiografia Pompei* de E. Martínez Estrada.

APOCALIPS ȘI GENEZĂ

SECOLUL CONCHISTADORILOR

PERU, țeșturi din Tiahuanaco

EL INCA GARCILASO DE LA VEGA

Regeștile cronici ale incașilor

Cartea întâia

Originea Incașilor, regii Perului

(...) După ce am încercat în multe feluri și pe multe căi să purced la această istorisire despre obârșia și începuturile incașilor, regi pămînteni ai Perului, am socotit că cel mai bine și mai ușor ar fi să povestesc ceea ce am auzit de altă ori în copilărie despre aceste începuturi, din gura mamei, a unchilor mei, care-i erau frați, și a altor rubedenii: căci spusele unora și altora ne duc tot la ceea ce am să spun eu aici, și este mai bine ca lucrurile să se afle chiar așa cum le povestesc incașii, decît de la străini.

Locuind așadar mama în Cuzco, locul ei de baștină, veneau să o vadă în fiecare săptămînă cele cîteva rude scăpate de cruzimea și grozviile lui Atahualpa, care se vor vedea cînd vom povesti viața lui. Și întotdeauna ajungeau să vorbească despre obârșia regilor lor, despre mîreția lor și a țării, despre vitejia lor în războaie și înțelepciunea lor în timp de pace, despre rînduiele întocmite de ei întru binele și propășirea supușilor. Cu alte cuvinte, nu rămînea nimic din veches lor strălucire, de care să nu pomenească.

De la mîreția și înflorirea din trecut ajungeau la starea din vremea lor, plîngîndu-și regii morți, țara cotropită și stăpînirea pierdută. Așa grăiau îndelung între

ei acei Inca și, la amintirea binelui pierdut, ajungeau întotdeauna să lăcrimeze, zicând: «Stăpîni ai mei și robi am ajuns», sau altele asemenea. Eu, care eram copil pe vremea aceea, intram adesea în încăperea unde tălăsuiau ei, și-mi plăcea să le ascult vorbele, ca pe niște povești. Treceai apoi zilele, lunile și anii, și ajungînd eu să am vreo șaptesprezece sau șaptesprezece ani, într-o zi, pe cînd ai mei erau adunați la un asemenea sîat, amintindu-și despre regii lor și alte lucruri vechi, i-am spus celui mai vîrstnic, care povestea de obicei: «Uchiule Inca, de vreme ce n-ai avut soriere care să păstreze amintirea lucrurilor trecute, ce știți despre obîrșia regilor noștri? Căci, iată, spaniolii și alte neamuri din vecinătatea lor, avîndu-și istoria aternută în scris, cunosc începuturile regilor lor și ale celor străini, ca și prefăcerea stăpînirilor, ba știu chiar și cite mi de ani sînt de cînd a zidit Dumnezeu cerul și pămîntul, căci toate acestea și multe altele le află din cărți. Dar cum voi nu aveți cărți, ce știți aveți despre vremurile cele vechi? Cine a fost primul Inca și cum se numea? Care a fost obîrșia neamului său? Cum a ajuns să domnească? Cu ce oameni și arme și-a cucerit țara asta întinsă și care a fost începutul mării noastre?»

Lui Inca i-au plăcut întrebările mele, căci vorbea bucuros despre lucrurile acestea, pe care le mai auzisem de multe ori, dar fără să-lau aminte, așa cum mă pregăteam să fac acum. De aceea mi-a răspuns: «Nepoate, eu ti le voi spune cu dragă inimă, iar tu cată să le ascuți bine și să le păstrezi în suflet, căci sînt așa cum s-au păstrat din moși-strămoși. Află că în veacurile de demult toate partea asta de pămînt pe care o vezi era alcătuită doar din munți înalți și rîpe mărcinoase, iar oamenii trăiau în vremurile acelea ca fiarele și animalele sălbatice, fără credință și fără orînduială, fără case și așezări, fără să lucreze și să însemînteze pămîntul, fără să-și acopere și să-și îmbrace trupul, fiindcă nu știu să toarcă bumbacul ori lina ca să-și facă veșminte. Trăiau cîte doi, cîte trei, după cum se nimerea să se adune prin gaurile și crăpăturile stîncilor, ori prin peșterile din pămînt; mîncau ca și dobitoacele ierburile de pe cîmp și rădăcinile de copac, poame pădurete care creșteau de la sine, și carne de om. Își acopereau trupul cu frunze, scoarță de copac și piei de animale, iar alții umblau goi. În sfîrșit, trăiau ca cerbil și ca sălbăticiunile, iar cu femeile se purtau tot ca animalele, căci nu obișnuiau să-și aibă fiecare femeia lui și să o cunoscă».

Spunem aici, ca să nu supere apoi că vom repeta mereu cuvintele *Tatăl nostru Soarele*, că așa era vorba incasilor și felul lor de slăvire și închinare cînd citeau numele soarelui: adăugau aceste cuvinte, deoarece se socoteau corbitorii din el; cel care nu era din neamul Inca n-avea voie să le rostască, fiindcă ar fi fost o ocară și ar fi fost bîtut cu pietre. Așadar, Inca spuse: «Tatăl nostru Soarele, vîzîndu-și pe oameni în starea pe care îi-am zgăruvit-o, s-a înduioșat și i-a părut rău de ei, și a trimis din cer pe pămînt pe un fiu și o fiică de-a lui, ca să-l învețe și-i cunoscă pe tatăl nostru Soarele, să i se închine ca unui Dumnezeu, și ca să le dea îndrumări și legi în care să poată trăi ca oamenii, cu chibzuință și rînduială; ca să locuiască în case și așezări întocmite, să învețe să lucreze pămîntul, să cultive legume și alte bucate, să crească vite și să se bucure de ele și de roadele pămîntului ca niște oameni cu minte și nu ca dobitoacele. Cu această poruncă și îndatorire i-a pus tatăl nostru Soarele pe cei doi copii ai lui înțig lacul Titicaca, aflat la optzeci de leghe de aici, și le-a pus să pornească încotro or voi, iar oriunde vor face popas ca să mîncine sau ca să doarmă, să aibă grijă să înfiigă în pămînt o vergea de aur, lungă de vreo trei șchioape și groasă de două degete, pe care le-a dat-o ca

semn și dovadă că, acolo unde s-o înfiig vergeaua dintr-o dată în pămînt, acolo dorea tatăl nostru Soarele ca ei să se oprească și să-și facă lăcaș. La urmă le-a spus: «După ce li veți supune pe oamenii aceia în slujba voastră, să-i țineți în rînduială și dreptate, cu milă, îndurare și blîndețe, purtîndu-vă în toate ca niște părinți milostivi față de copiii lor gingași și iubiți, după chipul și asemănarea mea, care fac bine tuturor oamenilor, căci le dau lumina și strălucirea mea, ca să-și poată vedea de treburi, și-i încălzesc cînd le e frig și le cresc pășunile și semănăturile; le fac copaci să rodească și le înmulțesc turmele; dau ploaie și cer senin la vreme și am grijă să înconjur pămîntul în fiecare zi, ca să văd ce nevoi se ivesc pe pămînt și să le ostoesic să le împac, ca orotitor și binefăcător al oamenilor; vreau ca voi să urmați această pildă, fiind copiii mei, trimis pe pămînt doar spre învățătura și binele acestor oameni care trăiesc ca dobitoacele, și chiar de acum vă fac și vă numesc regi și stăpîni ai tuturor oamenilor pe care-i veți îndruma astfel cu gîndul, fapta și cîrmuirea voastră dreaptă.»

După ce și-a rostit hotărîrea, tatăl nostru Soarele le-a dat drumul celor doi copii ai săi să plece. Ei au pornit de la Titicaca și au mers către miazănoapte, iar pe drum, oriunde făceau popas, încercau să înfiigă vergeaua de aur, dar niciunul nu intra în pămînt. Așa au ajuns la un adăpost sau colibă mică ce se afla cam la șapte-opt leghe spre miazăzi de orașul nostru, iar locul se numește astăzi Pacarec Tampu, adică adăpost sau han în care te trezești în zori. Inca i-a pus numele asta pentru că a plecat de acolo la vremea cînd se lumina de ziuă. Este unul dintre satele care au fost populate apoi din porunca aceluiași rege, iar locuitorii lui se fălesc astăzi cu numele lui, deoarece i l-a dat primul Inca; de acolo au ajuns, el și nevasta lui, regina noastră, în valea asta. Cuzco, pe aunci doar povîrnîșuri sălbatice.»¹

Cum s-a întemeiat Cuzco, oraș împărătesc

«Primul popas pe care l-au făcut în valea asta — a continuat Inca — a fost pe culmea numită Huanacauri, la miazăzi de orașul nostru. Acolo au încercat iar să înfiig în pămînt vergeaua de aur care, de la prima lovitură, s-a înfundat cu ușurință de nici nu s-a mai putut. Atunci Inca al nostru i-a spus surorii și nevastei lui: «În valea asta ne poruncește tatăl nostru Soarele să ne oprim și să ne facem adăpost și lăcaș, pentru a-i împlini voință. De aceea, soră și regină, se cuvine ca fiecare dintre noi s-o pornească în altă parte, să chemăm oamenii și să-i adunăm ca să le dăm învățătura și să facem binele pe care ni l-a poruncit tatăl nostru Soarele.» Au pornit așadar cei dintîi regi ai noștri de pe colina Huanacauri, fiecare în cîte o parte, ca să adune oamenii; și cum locul acela a fost primul desădăcit care avem știțe că l-a călcat piciorul lor, și pentru că de acolo au pornit spre adăuce binele oamenilor, am avut acolo, după cum se știe, un templu închinat tatălui nostru Soarele, în amintirea milosteniei și binefacerii pe care a adus-o lumii². Principale a pornit înspre miazănoapte, iar prințesa înspre miazăzi. Intrau în vorbă cu toți bărbaiții și femeile pe care-i întâlneau prin viroușele acelea, povestindu-le cum li trimisese din cer tatăl lor Soarele ca să le îndrumătorii și binefăcătorii locuitorilor de pe tot pămîntul; acela, pentru a-i scoate din sălbăticia în care trăiau, și a-i învăța să viețuiască omenește; și că pentru a împlini porunca tatălui lor Soarele, umblau să-i cheme și să-i adune

¹ Orașul Cuzco este așezat pe un podiș format din creasta splintizată a Andilor, pe care numeroase coline sînt împart în vîli situate la 2500 — 3000 m. altitudine.

² Colina Huanacauri se află la 15 km. de Cuzco, iar în virful ei se mai văd și resturi numeroase unui templu de formă pătrată. După afirmația cronicarului Cieza de León, aici se adunau la ocazii solene jertfe de oameni și animale.

» Denumirea generică a femeilor din vîna regilor Inca.

de pe povirnişuri şi de prin hăişuri, ca să-i îndemne să trăiască în aşezări rînduite şi să le dea să mînce hrană ca oamenii, nu ca dobitoacele. Acestea, şi altele asemănătoare, le-au spus regii noştri primilor sălbatici pe care i-au găsit prin munţii şi sîilele de pe aici. Oamenii se uitau la cele două fapţiuri înveşmîntate şi împodobite cu ce le dăduse tatăl nostru Soarele, îmbrăcăminte foarte deosebită de ceea ce purtau ei şi, văzîndu-le urechile gaurite şi cu lobul întins, aşa cum le avem şi noi, urmaşii lor, au înţeles că prin cuvinte şi înfăţişare se arătau a fi cu adevărat fiii Soarelui, veniţi printre oameni, pentru a le da aşezări în care să locuiască şi hrană ca să mîncească pe de o parte, ulmiţi de ceea ce vedeau, iar pe de alta ispitit de fagăduielile lor, au dat întru totul crezare celor spus de ei şi i-au cîntit şi li s-au închinat ca unor fii ai Soarelui, supunîndu-li-se cu unor regi. Au început deci sălbatici să se cheme unii pe alţii, povestindu-şi minunile pe care le văzuseră şi le auzisera, s-au adunat în număr mare bărbaţi şi femei, şi au pornit cu regii noştri ca să-i urmeze oriunde ar fi vrut ei să-i ducă.

Văzînd principi noştri cîtă mulţime de oameni li se alătură, au poruncit ca unii să îngrijească de bucatele de pe cîmp pentru toţi, ca nu cumva foamea să-i împrăstie iar prin hăişuri; au rînduit ca alţii să ridice colibe şi case, arătîndu-le înca în ce chip trebuiau făcute. Aşa a început să se ridice oraşul nostru împăratesc, împărţit în două jumătăţi, care s-au numit Hanan Cuzco — însemnînd, după cum ştii, Cuzco de sus — şi Hurin Cuzco, adică Cuzco de jos. Oamenii adunaţi de rege au fost statorniciţi în Hanan Cuzco, şi de aceea s-a numit cel de sus; cei adunaţi de regină s-au aşezat în Hurin Cuzco, şi de aceea s-a numit cel de jos. Această împărţire a oraşului nu s-a făcut pentru ca unii să se bucure mai mult decît ceilalţi de înlesniri şi foloase, cîci toţi trebuiau să fie deopotrivă, ca nişte fraţi, fii ai aceluiaşi tată şi ai aceleiaşi mame. Inca a vrut să se facă această împărţire a aşezării, deosebită prin denumire, doar ca să rămîna veşnică amintire cum că pe unii îi adunase regele, iar pe alţii regina; şi a hotărît ca între ei să fie o singură deosebire şi recunoaştere a înţeleptăţii: anume, ca cei din Cuzco de sus să fie socotiţi şi respectaţi ca nişte fraţi mai mari, iar cei din Cuzco de jos să fie ca fraţi născuţi mai tîrziu; adică să fie ca mina dreaptă şi cea stîngă în orice împrejurare, cei de sus avînd înţeleptate pentru că fuseseră adunaţi de bărbat, iar cei de jos, de femeie. Urînd pilda aceasta, s-a făcut apoi această împărţire în toate aşezările mari sau mici din împărăţia noastră, cînd au fost împărţite în mahalale şi şipe, zicînd *Hanan ayllu* şi *Hurin ayllu*, care înseamnă şipe de sus şi cea de jos; *Hanan suyu* şi *Hurin suyu*, care înseamnă mahalaua de sus şi de jos¹.

O dată cu popularea oraşului, Inca al nostru îi învăţa pe bărbaţii indieni înţelepturile bărbăteşti, adică să sape şi să lucreze pămîntul, arătîndu-le care seminte şi care legume erau folositoare şi bune de mîncat; iar învăţat să şi facă pluguri şi celelalte unelte trebuincioase, arătîndu-le rînduiala şi chipul în care să taie şanţuri ca să aducă apă din riurile ce curg pe aici, prin valea Cuzco, învăţîndu-i şi cum să facă încălţările pe care le purtăm.

Pe de altă parte, regina le îndruma pe femei în înţelepturile femeieşti: să toarcă, să ţeasă bumbacul şi lîna, să facă veşminte pentru ele, bărbaţi şi copii, arătîndu-le cum trebuie împlinite celelalte treburi ale gospodăriei. Pe scurt, regii noştri n-au uitat să-i înveţe pe primii lor supuşi nici unul din lucrurile legate de viaţa omului, regele Inca fiind îndrumătorul bărbaţilor, iar regina Coya îndrumătoarea femeilor.»

¹ Această împărţire a aşezărilor în Hanan şi Hurin era comună tuturor triburilor andine, de la euzoar pînă în sudul Perului.

Ce ținuturi a cucerit primul Inca, Manco Capac

«Indienii supuşi astfel de curînd, simţîndu-se acum într-adevăr alţi oameni şi recunoscînd binefacerile pe care le primiseră, cu mare mulţumire şi voioşie umblau pe povirnişurile munţilor, prin păduri şi prin rîpe după băştinaşi, ca să le dea veste despre fiii Soarelui; le spuneau că aceştia veniseră pe meleagurile lor spre binele tuturor, şi le vorbeau despre multe binefaceri pe care le aduseseră; şi ca să fie crezuţi, le arătau veşmintele cele noi pe care le purtau şi hrana pe care o mîncau, şi cum trăiau în case şi în aşezări. Auzind asemenea lucruri, sălbatici se duceau buluc să vadă minunăţiile care se povesteau şi se azeau despre primii noştri părinţi, regi şi stăpîni; şi încredinţîndu-se de ele cu ochii lor, rămîneau acolo ca să-i slujească şi să li se supună. În felul acesta, chemîndu-se unii pe alţii şi mergînd vestea din om în om, s-a adunat în cîţiva ani o mulţime de lume; ajunseseră atît de numeroşi, încît după vreo şase, şapte ani, Inca şi-a alcătuit o oaste înarmată şi bine strînută, ca să se apere de orice duşman şi ca să-i adune cu sila pe cei ce nu veneau de bună voie. I-a învăţat să-şi facă arme de luptă: arcuri şi săgeţi, sulite, măciuci şi altele care se mai folosesc şi acum.

Ca să scurtez povestea faptelor de arme ale primului nostru Inca, îţi spun că a ajuns cu cuceririle înspire răsărit pînă la riul numit Paucartampu, către apus a cucerit opt leghe, pînă la riul cel mare numit Apurimac, iar înspire miazăzi a cuprins nouă leghe, pînă la Quequesana. În ținutul acesta a poruncit Inca al nostru să se întemeieze peste o sută de aşezări, cele mai mari de cite o sută de case, iar altele cu mai puține, după cum era locul. Acestea au fost primele începuturi prin care s-a întemeiat oraşul nostru şi s-a populat aşa cum îl vezi. Ele au fost totodată începuturile acestor mari bogate şi vestite împărății, pe care ne-a răpîto-tatăl tău cu tovarăşii săi¹. Acesta au fost primii noştri incaşi şi regi, veniţi în vremurile de început ale lumii, şi din care boaboa ceilalţi regi ai noştri, iar din ei ne tragem noi toţi. Cîţi ani să fie de cînd tatăl nostru Soarele i-a trimis pe primii lui fii, n-aş şti să-ţi spun întocmai, căci sînt atît de mulţi, încît nu s-au putut ţine minte, dar socotim să fie mai bine de patru sute. Inca al nostru s-a numit Manco Capac, iar Coya, regina, Mama Ocllo Huaco; erau, cum ţi-am spus, frate şi soră, copii ai Soarelui şi ai Lunei, părinţii noştri. Cred că ţi-am istorisit pe larg ceea ce mi-ai cerut, şi am răspuns la întrebările tale, iar ca să nu te întristez, nu ţi-am povestit această istorie vîrsînd din ochi lacrimi de sînge, aşa cum mi se va sîrî în inimă durerea care mă încearcă văzînd slîrşitul incaşilor şi pierderea Imperiului nostru.»

Iată povestea amănunţită despre obîrşia acelor regi, pe care Inca, unchiul mamei, mi-a spus-o drept răspuns la întrebările mele; am căutat să o tîlmăcesc întocmai din graiul meu părintesc, adică din cel al incaşilor, în limba străină, castiliană, dar n-am putut-o reda cu toată marea vorbiri lui Inca, şi nici cu toate înţelesurile pe care le au cuvintele în graiul acelor; căci datorită tălcurilor lui bogate, s-ar fi putut scrie mult mai pe larg decît a ieşit; ba am scurtat-o chiar, cu bună ştiinţă, trecînd peste unele lucruri care ar fi putut s-o facă supărătoare; va fi de ajuns însă că am luat din cele istorisite adevărul lor înţeles, adică ceea ce se cerea pentru cronica de faţă. (...)

¹ După cum am arătat în prefaţă, Garcilaso de la Vega, era înca doar după mamă, tatăl lui fiind un nobil spaniol din Extremadura, care a participat la luptele pentru cucerirea teritoriilor incae.

Învățăturile date de Inca supușilor săi

Inca Manco Capac întemeia noi așezări, învățându-i totodată supușii să lucreze pământul, să dureze case, să sape șanțuri pentru apă și să facă toate cele trebuincioase vieții omenești; îi învăța buna cuviință, tovarășia și frăția în care urmau să trăiască unii cu alții, așa cum le-o cerea judecata și legea firii, făcându-i să priceapă că, dacă voiau ca între ei să dăinuie pururea pacea și înțelegerea și să nu se iște vrajba și dușmănia, trebuiau să se poarte cu ceilalți așa cum dorea fiecare să se poarte ceilalți cu el; căci nu era îngăduit să vrei o lege pentru tine și alta pentru ceilalți. Le-a poruncit cu deosebire să se respecte unii pe alții, respectându-și fiicele și nevestele, deoarece apucăturile față de femei erau la ei mai barbare decât orice nărav. A hotărât pedeapsa cu moartea pentru adulter, pentru ucișagi și țiłhari. Le-a poruncit să nu aibă mai mult de o nevastă și să se căsătorească doar între rude, ca să nu se amestece neamurile, iar căsătoria s-o facă de la douăzeci de ani în sus, ca să-și poată ține gospodăria și să-și lucreze pământul. A pus să se adune animalele blinde care rătăceau pe clmp¹ fără stăpîn, iar din lina lor și-au făcut cu toții veșminte, multumită meșteșugului și priceperii cu care regina, Mama Ocllo Huaco, le deprinsese pe indiene la tors și țesut. I-a învățat să-și facă încălțăminte pe care o poartă și azi, numită usuta. Pentru fiecare sat sau popor din cele cucerite, a ales un *curaco*, denumire care înseamnă, ca și cocoșul în limba din Cuba și Santo Domingo, stăpîn peste supuși. Îi alegea după merit pe cei ce se dovediseră mai destoinici în ademenirea și supunerea indienilor, arătându-se mai prietenoși, mai blajini și mai mărinimoși, mai dornici de binele tuturor, punându-i cîrmuitori peste ceilalți, ca să-i îndrume ca niște părinți pe copiii lor; iar indienilor le-a poruncit să-i asculte întocmai ca pe niște părinți.

A hotărât ca roadele care se culegeau în fiecare sat să se păstreze la localtă, împărțindu-se tuturor după nevoi, pînă cînd avea să se dea pămînt fiecărui indian. O dată cu aceste porunci și îndrumări, îi învăța și legile credinței lor idolatre. A hotărât însă pe care să se ridice templul Soarelui, unde să-și se aducă jertfe, obișnuindu-i să-și socotească zeul lor de căpetenie, căruia să-și se închine și să-i mulțumească pentru binefacerile firii, pe care le aducea prin lumina și căldura lui; căci după cum vedeau, el le pîrguia roadele și le sporea turmele, pe lîngă attea altele dăruite zi de zi; și că trebuiau să se plece și să slăvească Îndoeșei Soarele și Luna pentru că le trimisese și pe cei doi fii ai lor care, scăpîndu-i de sălbăticia în care trăiseră pînă atunci, îi aduseră la un trai omenesc. A poruncit să se facă o casă a fecioarelor închinete Soarelui, cînd vor fi destule femei de singe regesc ca să se întemeieze o mănăstire, și le-a poruncit să împlinească și să păzească toate acestea ca niște oameni recunoscători pentru binefacerile primite, pe care nu le puteau tăgădui; iar din partea tatălui său, Soarele, le făgăduia multe alte faceri de bine dacă vor asculta întocmai (...).

¹ Este vorba de lama, care trăiau în sălbătici pe plaiurile andine. Garcilaso prefără să le numească al pe cele d'omeroie, așa cum făceau cuceritorii spanioli, leșii n-aveau avut decât turme de lama, căci oile propriu-zis nu fost aduse în Peru, din Europa, abia în secolul al XVI-lea.

Cartea a doua

Știu să socotească anul, solstițiile și echinocțiile

Cu toată simplitatea lor, încăși au băgat de seamă că mișcarea soarelui se încheia într-un an și au numit anul *huato*. Oamenii de rînd socoteau anii după recolte. Au cunoscut, de asemenea, solstițiul de vară și cel de iarnă, lînd drept semn al acestei cunoașteri opt turnuri la răsărit și alte opt la apus de orașul Cuzco; acestea erau împărțite patru cîte patru, adică două mici cam de trei stînjeli fiecare, străluite de o parte și de alta de cîte un turn mare; turnurile erau așezate la optsprezece sau douăzeci de picioare unul de altul, atît cele mici, cît și cele mari de pe margine, care erau mult mai înalte decât turnurile de pază din Spania; ele erau făcute pentru a înlesni o mai bună privire asupra turnurilor mici și a locului dintre ele pe unde trecea soarele la răsărit și la apus în ziua solstițiilor. Fiecare turn de la răsărit răspundea altuia de la apus, pentru solstițiul de vară ori cel de iarnă.

Ca să afle ziua solstițiului, un Inca se așeza la răsăritul și la apusul soarelui într-un loc anume, de unde putea să vadă dacă soarele trece printre cele două turnuri mici de la răsărit și de la apus. ... și-au însemnat solstițiile pe un răboi albit de urias, pentru că nu s-au priceput să socotească după zilele lunilor cînd le vine rîndul, căci ei numără lunile după lunăți și nu după zile; și cu toate că aveau în fiecare an douăsprezece lunăți, nu s-au priceput să potrivească anul lunar obișnuit cu anul solar, care-l depășește cu zece zile¹, așa că țineau seama de trecerea soarelui prin solstiții ca să-și întocmească socoteala anului (...), organizîndu-și semănăturile după anul solar. ...

Aceste turnuri erau încă în picioare în anul 1560, iar dacă între timp n-au fost dărîmate, s-ar putea găsi cu ajutorul lor locul de unde cercetau încăși solstițiile, și anume dacă o făceau dintr-un turn aflat în templul Soarelui sau din altă parte, căci eu nu știu să spun.²

Au cunoscut, de asemenea, și echinocțiile, pe care le sărbătoreau cu solemnitate. La cel din martie culegeau porumbul din Cuzco, mai ales de pe ogorul *Collcampata*, care era grădina Soarelui. La cel din septembrie țineau una din cele patru sărbători principale ale Soarelui, numită *Citua Raimi*, adică sărbătorea cea mare; vom spune la locul potrivit cum se desfășura. Pentru a afla cînd cădea echinocțiul, aveau niște coloane de piatră clopitite meșteșugit. În pietele din fața templelor Soarelui, cînd țineau cu seama vremea, preoții aveau grijă să uite în fiecare zi la umbra aruncată de stîlp. Coloanele erau așezate în mijlocul unui cerc mare care închina toată piața. Prin centrul lui, trăgeau cu sfoara o linie de la răsărit la apus, știind dintr-o îndelungată experiență unde trebuiau să-și așeze capetele. După umbra aruncată de stîlp peste linie vedeau cînd se apropie echinocțiul, și cînd umbra se arsterna drept peste ea la răsărit și la asfințit, iar la amiază soarele scălda în lumină toată coloana fără a face pic de umbră în jurul ei, atunci socoteau că a sosit ziua

¹ Lunetie, sau luna sinodică, este perioada care cuprinde ciclul complet al fazelor lunii, adică 29 de zile, 12 ore și 44 de minute. În felul acesta, decalajul de timp creștea de la o lună la alta, ajungînd la diferența anului de șase zile, care încurca socotealile calendaristice.

² Asemenea turnuri rotunde se aflau și în alte localități, după cum o dovedesc vestigiile rămase la Pisac (la 25 km. de Cuzco), Ollantaybambă, Tihuanaco ș.a. Tot la Pisac se mai poate vedea și un stîlp pentru observarea echinocțiilor, ca cele descrise mai jos.

echinocliului. Coloanele erau îndată împodobite cu tot felul de flori și ierburi înmiresmate, iar în vârful lor puneau un jilț, zicând că în ziua aceea Soarele se așeza acolo cu toată strălucirea lui. Atunci se închinau cu mari semne de bucurie, aducându-i daruri bogate de aur, argint, pietre prețioase și alte lucruri scumpe. Aici trebuie să spunem că regii Inca și filozofii lor, *omoutas*, pe măsură ce cucureau ținuturile vedeau că, pe ce se apropia de ecuator, pe atât era mai mică umbra aruncată de coloană la amiază, și de aceea dădeau mai multă cinste coloanelor cu cât erau mai aproape de orașul Quito, slăvind-le mai presus de toate pe cele înălțate chiar în orașul acela¹ și în împrejurimile lui, până la țărmul mării; fiindcă acolo, când soarele cădea la amiază ca firul de plumb, cum spun zădării, nu cădea pic de umbră. Le pretulau cel mult zicând că erau ținuturile cele mai plăcute Soarelui, aici se așeza drept pe ele, nu dintr-o parte, ca în celelalte.

Astronomia oamenilor de pe atunci era plină de asemenea copilării, căci închipuirea lor nu mergea mai departe de ceea ce vedeau cu ochii. Coloanele din Quito și din toată provincia aceea au fost dărmate de guvernatorul Sebastián de Belalcázar, care le-a afirmat pentru că sprijineau idolatria indienilor; celelalte de pe întreg cuprinsul țării au avut aceeași soartă, pe măsură ce dădeau peste ele căpitani spanioli.²

Țineau socoteală de eclipsele soarelui și ce făceau când era eclipsă de lună

Încașii socoteau lunile după lunății, de la o lună nouă până la următoarea, numind luna anului, ca și cea de pe cer, *quilla*; au dat câte un nume fiecărei luni, socotindu-i jumătate după creșterea și scăderea astrului, iar săptămânile după pătrare, dar n-au avut nume pentru fiecare zi. Știau socoteala eclipselor de soare și de lună, fără să le priceapă cauzele. Când era eclipsă de soare, ziceau că astrul era suprat de vreo fărâdeleșă făptură împotriva lui, pentru că se întunea la față ca un om mâniat, și preziceau, întocmai ca cititorii în stele, apropierea unei pedepse înfricoșătoare. Când era eclipsă de lună, văzând că astrul se întuneca treptat, ziceau că este bolnavă și că dacă se înneagra de tot avea să moară și să cadă din cer, strivindu-i pe toți sub ea și aducând sfârșitul lumii. De frica acestui gînd, când luna intra în eclipsă, sunau din surle și trîmbițe, din ghiocuri, tobe, darabane și alte instrumente zgomotoase; ba își legau și cliiii mari sau mici, clădindu-i ca să schiaune și să urle la lună, fiindcă o poveste de-a lor spunea că ei îi făcuseră cîndva un mare bine, pentru care luna iubea cliiii și dacă-i auzea vălîndu-se, se va înduioșa de ei, trezindu-se din somnul cu care o toropea boala.³

Pentru petele din lună aveau altă poveste și mai copilăroasă decît cea cu cliiii (...); ziceau că o vulpe a îndrăgît luna, văzînd-o atât de frumoasă, și s-a urcat în cer ca s-o fure; dar cînd a vrut s-o înhațe, luna a prins-o în brațe și a strîns-o atât de tare, încît a rămas pătă; din care poveste prostească se poate vedea că erau de neștiutori oamenii aceia.

¹ Orașul Quito, satul capitală statului Ecuador, este situat în apropiere de linia ecuatorului.

² Garcilaso de la Vega este singurul cronicar care a vorbit despre cunoștințele Incailor în materia de solstiții și echinoclii. Călebrul americanizat Erland Nordenskiöld, descifrînd însemnările din mai multe *quipuri* (mănușieri de noduri colorate), care ar fi servit Incailor la calcule astronomice, a dedus că aceștia cunoșteau nu numai revoluția soarelui și a lunii, ci și pe a planetei Iovului. Mercur și Venus.

³ Alte legende vorbeau de un zăpze sau Icar care ar fi amenințat luna, și pe care indienii căutau să-l alunge prin zgomote. Rowa (*linca cultures*) afirmă că acest obicei se mai practică și astăzi în Cuzco.

Tot la eclipsa de lună îi puneau pe copii să plîngă și să țipe, strigînd *Mama Quilla*, adică mazăre lună, și să o roage să nu moară, ca să nu piară cu toții bărbații și femeile le țineau isonul, de se făcea o larmă și o învălmășeală de nelchipluit.

După cum eclipsa era mai mare sau mai mică, ziceau că așa o fost și boala lunii. Dar dacă se întunea de tot, erau incredințați că a murit, și așteptau cu spaimă să cadă dintr-o clipă într-altă, aducîndu-le pieirea. Atunci începeau să plîngă și să se vaite cu adevărat, ca unit care vedeau cu ochii moartea și sfîrșitul lumii. Când luna începea treptat să-și recapete strălucirea, ziceau că era pe cale de înăsnoșire, pentru că Pachacamac, reazemul universului, îi venise în ajutor, scăpînd-o de moarte, ca să nu piară lumea. După ce se împeze de tot, o frîsneau pentru înăsnoșire, mulțumindu-i că nu picase din cer. Iar toate acestea le-am văzut cu ochii mei.

Ziua o numeau *punchau*, noaptea *tuto*, iar zorile *poacari*; aveau cînt un cuvînt și pentru celelalte părți ale zilei și nopții (...). Se temeau de fulger, tunet și trăsnet, numindu-le pe toate la un loc *illapo*. Nu li se închinau ca unor zeiști, ci le cinsteau drept slujitori ai Soarelui, socotind că slăvăluia în văzduh dar nu în Cer. Aveau același respect și față de curcubeu, pentru colorile lui frumoase, și pentru că au înțeles că porcede de la soare, iar regii Inca și I-au pus pe stemele și însemnele lor. În templul Soarelui, fiecare din aceste lucruri avea câte o înclăpă, așa cum vom arăta la locul cuvenit. Petele negre presărate de-a lungul Căii Laptelui închipuiau pentru ei o oale care alăptează un miel (...).

De aceste închipuiri se foloseau numai în povestiri, fără a-și face din ele un zodiac, iar în semnele soarelui, lunii și cometelor citeau prevestiri legate doar de lucruri mari și deosebite, ca moartea regilor sau nimicirea regatelor ori a ținuturilor. Mai departe, cînd va fi locul, o să vorbesc despre citeva stele cu coadă dacă vom ajunge pînă acolo cu bine. Pentru viața de toate zilele își făceau prezicerile mai degrabă după vise și jertfelte aduse, decît după stele și semnele cerului (...). Cît despre steaua Venus, pe care o vedeau cînd seara, cînd dimineața, ziceau că Soarele, stăpînul tuturor stelelor, îi poruncește ei, care era cea mai frumoasă dintre ele, să-și stea mereu în preajmă, cînd înaintea, cînd în urma lui.

La asfințit, văzînd că soarele se ascunde dincolo de marea ce mărginește spre apus toată țara, ziceau că se confundă în ea, scîndu-i-lună parte din ea și arșă și dogărea lui, și că se confundă cu un înolțitor iscusit pe sub pămînt, ca să iasă a doua zi iar la răsărit, socotind așadar că pămîntul e așezat pe apă. Despre asfințitul lunii și al celorlalte stele nu aveau nimic de istorisit. Astfel, se poate vedea din toate credințele copilărești pe care le-au avut încașii în astronomii lor, că erau de neștiutori, iar cu asta ajunge cît am spus despre stele, și trecem la leacurile pe care le foloseau împotriva bolilor.

Medicina pe care o cunoșteau și în ce fel leculau bolile

Și-au dat seama că e bine și folositor să se ușureze prin lăsări de sînge și curățenii, așa că își lăsau sînge de la braț ori de la picior, fără nici un meșteșug și fără să știe care vină era mai potrivită la fiecare boală, tîind-o pe cea care era mai aproape de locul durerii. Cînd îi ducea capul își lăsau sînge de la îmbinarea sprîncenelor, deasupra nasului. Laneta lor era făcută dintr-un virf de cremene înfipt în despicătura unui bețișag și legat bine ca să nu lădă; puneau virful pe vîină și dădeau un bobornac în coadă, așa încît durea mai puțin decît o tăietură (...).

Curățenia o luau îndeeobște cînd erau sănătoși, dar se simțeau îngreuiată și cu stomacul încărcat: aveau tot felul de ierburi pentru asta, dar foloseau mai ales

niște rădăcini albe, ca niște napi mici, zicând că unele sînt de parte bărbătească, iar altele de parte femească; luau din fiecare ca la vreo două uncii, le pisau și le amestecau cu apă sau alt băutură; după ce o înghițeau, se culcau la soare ca să lucreze leacul mai bine la căldură. După vreo ceas îi năpădea o moleală de nu se mai puteau ține pe picioare, ca cei apucați de răul de mare: simțeau că li se învîrtește capul și-i furnică prin tot trupul; atunci se ușurau și pe sus și pe jos. Cît timp lucrează leacul, bolnavul se simte atît de slăbit și de amețit, închîdăcă nu-l cunoaște efectele, și se pare că o să-și dea duhul, căci îi pierie pofa de mîncat și de băut, i se gîleşte trupul de toate umorile, ba uneori scoate și limbrici și viermi și alte jivine ce trîsesc prin măruntaie. Dar îndată ce leacul și-a făcut efectul, omul se înzdrăvește pe loc și-l apucă o foamă grozavă, de mîlăncă orice i-ai da. Am încercat eu însumi toate cele de mai sus, căci mi-au dat curățenia asta în două rînduri, cînd m-a durut stomacul.

Pentru asemenea curățenii și lăsrări de sînge erau chemați cei care se pricepeau la așa ceva, mai ales femeie bătrînă, cum ar fi aici moșele, ori vraci pricepuți la ierburile de leac, căci în vremea încașilor au fost unii vestiți, care cunoșteau puterea multor burulenii, împărțîndu-și meșteșugul din tată în fiu; însă vracii acestia nu erau pentru toată lumea, ci doar pentru regi și cei de viață regală, pentru *curucos* lor. Oamenii de rînd se îngrijeau unii pe alții, folosind leacurile din auzite.

Cînd copilul de țîță dădea semne de boală, mai ales dacă avea fierbințeli, îl spălau dimineața cu urină, ținîndu-l apoi înfășat, iar dacă izbuteau să-i strîngă urina, îl dădeau să bea cîte o înghițitură. Cînd tăiau buricul unui nou născut, îl lăseau mîșiorul lung de vreo deget; pe urmă, după ce se usca și cîdea, îl păstrau cu grijă și i-l dădeau să-l sugă de cîte ori nu era în apele lui; și se încredințau că este bolnav cercetîndu-l limba, ca să vadă dacă e albicioasă, iar atunci îl dădeau să sugă mîșiorul uscat. Dar trebuia neapărat să fie al lui, căci ziceau că altfel nu-i e de folos.

Toate aceste taine nu mi le-au spus și nici nu mi i-am întrebant, ci le-am văzut cu ochii mei. Nu știau să ia pulsul și nici să cerceteze urina, iar febra o cunoșteau după fierbințeala trupului. Curățenile și lăsrările de sînge le făceau cît erau încă pe picioare, căci după ce-l dădora boala nu mai foloseau nici un leac, lăsrînd-o să treacă de la sine și ajunînd.

Ierburile de leac

Indienii au cunoscut puterea laptelui și rășinii unui copac căruia-i ziceau *mulli*, iar spaniolii *molle*; felul cum vindecă rănile proaspete este atît de uimitor, încît pare un lucru supranatural. Buruiana numită *chilco*, încălzită într-o strachină de lut, face minuni la încheieturi înțepente de răceală și la cai cu piciorul scrîntit. O rădăcină ca de pir, dar mult mai groasă și cu bulbi mai mici dar mai deși, care nu-mi amintesc cum îl zice, era bună pentru întăriră dîntilor și maselelor; o virau în spuză și, cînd era coaptă, o rupeau cu dinții, punînd pe fiecare gîngie cîte o jumătate, așa fierbinte cum era, și o țineau puțin cînd se răcea, spre chinul bolnavului, căci îl ardea toată gura. Leacul și-l pune fiecare singur, iar dacă o face seara, a doua zi se scolă cu gîngiile albe cum e carnea fiartă, și vreo două, trei zile nu poate mesteca nimic, hrînindu-se doar cu zeamă. Pe urmă, carnea arse cade de pe gîngii, dînd la iveală alta roșie și sănătoasă. I-am văzut desori împotrîndu-și astfel gîngiile și am încercat și eu să o fac, deși nu aveam nevoie, dar cum n-am putut îndura arsura și dogoarea rădăcinilor, m-am lăsat păgubaș.

La rînd pe care spaniolii o numesc tutun, iar indienii *saye*, o foloseau la multe lucruri: praful ei îl trăgeau pe nas ca să-și limpeză creierii. Inșușirile ei au fost

încercate și în Spania, unde i s-a dus vestea, de o numesc iarba sfîntă. Altă buruiană, de-i zic *moteclu*, e minunată pentru ochi; crește prin pirale, înaltă ca de o palmă, iar în vrful tulpinii are o singură frunză rotundă (...). Indienii o mîncă crudă și e bună la gust. O mestecă și-i storc zeamă de care în seară în ochii bolnavului, punîndu-i frunza mestecată cataplasma pe pleoape, legați cu o cîrpă, iar pînă a doua zi destrămă ceața de pe ochi și potolește orice durere sau beteșug.

Eu am încercat-o cu un bălat care avea ochiul umflat, gata să-i iasă din cap, roșu ca o pătlăgică, de nu se mai deosebea albul de rest, căci era tot o carne vie; după ce l-am oblojit o noapte cu buruiana asta, i-a intrat ochiul la loc, și peste încă o zi era zdravăn și sănătos. I-am înținit mai pe urmă în Spania și mi-a spus că vede mai bine cu ochiul care fusese bolnav decît cu celălalt. Eu înfășasem leacul de la un spaniol, care se jura că avusese ochii începeși ca un orb și că în două nopți își recăpătase vederea multumită puterii acelei buruieni. Oriunde ar fi văzut-o, se repezea s-o strîngă la piept și să o sărute cu mare dragoste, dîcînd-o la ochi și la frunte în semn de mulțumire pentru binefacerea pe care i-o făcuse Dumnezeu prin ea, redîndu-i vederea. Indienii din neamul meu mai folosesc multe alte ierburile de leac, dar nu-mi aduc aminte de ele.

Așa era medicina indienilor încăși din Peru, adică făcută cu ierburile de leac, nu cu doctorii pregătite din amestecuri, iar mai departe n-au ajuns cu știința lor (...).

De atunci înceace spaniolii au încercat multe din leacurile lor, în parte din cele aliate de la indienii și în parte din ce au priceput singuri datorită celor văzute; au văzut mai ales că porumbul nu este doar o hrană foarte sățioasă, ci este și de mare ajutor la durerile de rărușchi și de mai, sau la beteșugurile bășii udului; lucru pe care l-au înțeles vînzînd că indienii nu suferă mai niciodată de asemenea boli, și l-au pus pe seama băuturii lor obișnuite, făcută din porumb, și pe care o beau mulți spanioli cînd au asemenea beteșuguri (...).

Geometria, geografia, aritmetica și muzica incașilor

În geometrie erau foarte pricepuți, căci au avut nevoie de ea ca să-și măsoare pămînturile, ca să și le împartă între ei, dar cunoștințele lor erau practice, fără a se ridica la cugetări mai înalte; împărțeau și socotelile le făceau cu sfori și pietricele despre care nu voi spune ce știu, de teamă că n-o să fiu înțeles.

Geografie știau destul de să-și poată întocmi fiecare neam planul satelor și ținutului lor, pe care le cunoșteau din văzute, fără să-și bată capul cu cele străine, dar întocmindu-le pe ale lor cu mult meșteșug. Eu am văzut planul orașului Cuzco — cu împrejurimile lui și cele patru drumuri mari — făcut din lut, pietricele și botișage, întocmit cu măsură și socoteală; cu pietele lui mari și mici, cu toate ulițele, fîe largi, fîe înguste, cu mahalalele și casele sale, pînă la cele mai răzlete, cu cele trei riuri care îl străbat, de țiera mai mare mirarea să-i privești. Se vede și cîmpia din jur, cu dealurile și munții ei, cu pajisti și riuri și pirae serpente, de nu s-ar fi priceput nici un meșter în hărți s-o facă mai bine. Au făcut plămăuirea aceasta spre folosința unui supraveghetor, pe nume Damián de la Vandra, trimis de cancelaria regală ca să afle cîte sate și cîte indieni erau în ținutul Cuzco; alți supraveghetori aveau aceeași sarcină în celelalte părți ale țării (...).

² Garcilaso se referă probabil la vestita machetă făcută din inițiativa lui Inca Pachacutec, cînd s-a reconstruit capitala.

Încăși erau foarte pricepuți la aritmetică, făcându-și socotelile într-un chip uimitor, căd cu ajutorul unor noduri făcute pe fire colorate țineau seama tuturor dărilor și tributurilor din regatul lui Inca; cu ele însemnau datorile plătite sau nu, adunau, scădeau și înmulțeau. ¹ Ca să aile cît se cunoștea fiecarei sat, făceau împărțea cu boabe de porumb și pietricele ², de la reșea socoteala fără greș. Pentru toate treburile din timp de pace ori de război, aștitare la seama supușilor, a dărilor, a turmelor, a legilor și ceremoniilor, aveau socotitori anume, care-și vedeau doar de slujba și semile lor, așa că le era ușor să ție rînduiala tuturor lucrurilor; căci socoteala fiecărui lucru era însemnată pe mînușchiri de sfori, ca în niște catastife; și chiar dacă unul răspundea, ca mai-mare, de mai multe semi, socotelile fiecărui lucru erau deosebite. Mai departe vom lămuri pe larg felul lor de a socoti și cum se înțelegeau prin sforile acelea cu noduri.

Cît privește muzica, indienii colla și băștinaii din provincia aceea știau să cînte la niște instrumente făcute din tușpinii de trestie legate cîte patru-cinci la un loc, al căror sunet creșcînd în înălțime, ca țevile de orgă. Aveau patru asemenea năuri diferite; unul cînta mai gros, altul mai subțire, urcînd așa de la unul la altul, cum sînt și cele patru feluri de voci omenești de sopran, tenor, alto și bas. Cînd unul sufla într-un nai, ceilalți îi răspundea la diferite înălțimi, fie urcînd către sunetele subțiri, fie coborînd către cele joase, întotdeauna în măsură. Nu știau să facă înfiorări cu note mai scurte, toate țineau o măsură întreagă. Muzicanții erau indieni care învățau meșteșugul ca să cînte regilor sau celor de neam mare, căci, fie cît de simplă muzica, nu era ceva obișnuit și alungeau să învețe doar cu strădanie. ³ Au avut și fluieru care patru sau cinci găuri, ca acelea ale ciobanilor, dar nu cîntau din ele mai mulți deodată, ci doar cînt unul, fiindcă n-au știut să le facă să sune bine împreună; cu ele își însoțeau cîntecele alcătuite în stihuri, dintre care cele mai multe erau de dragoste, fie vesele, fie triste, după cum iubita răspundea sau nu la chemările îndrăgostitului.

Fiecare cîntec își avea melodia lui și nu se puteau cînta două poezii diferite pe aceeași melodie, aceasta pentru că atunci cînd tînuir îndrăgostit vinea seară să facă alesei lui o cîntare cu fluierul, să-i poată mîntuiri ei, și cătător, prin melodia cîntată, bucuria sau tristețea din sufletul lui, după cum era purtarea iubitei față de el; dacă s-ar fi spus și alte stihuri pe aceeași melodie, nu s-ar mai fi înțeles la care din ele se gîndise îndrăgostitul; se poate zice, așadar, că gîlău cu fluierul. Un spaniol a înținit într-o seară în Cuzco, la o oră neobișnuită, o indiană pe care o cunoștea, și voind s-o însoțească acasă, fata i-a spus: «Lasă-mă să merg în drumul meu, căci ală, domniat-tu, că fluierul pe care-l auzi colu pe deal, mă cheamă cu atîta dragoste și duioșie, încît mă silește să merg într-acolo; lasă-mă, rogu-te, să mă duc încotro mă cheamă iubirea, ca să viu femeia lui, iar el să-mi fie bărbat.»

Cîntecele în care vorbeau de războaie și vitejiile lor nu le cîntau din fluier, căci nu erau făcute pentru femei și nici să fie recunoscute după vers; le cîntau de sărbătorile mari și la izbîzni, în amintirea faptelor lor vitejești. . . ⁴

¹ Distinge un desen al lui Felipe Guzman Poma de Ayala (Nouve Cronica y buen gobierno, 1613) Here: Wasen a decoperit că încăși foloseau pentru socotit și abul, amănunt interesant pentru problema înrîndurilor dintre cultura veche americană și cea asiatică, unde abulul se mai folosește și acum.

² Obiectul de a-și ține astfel socotelile dinuște și stîtze la băștinaii din zonele mai izolate.

³ Naiul este unul din instrumentele cele mai caracteristice ale Americii de Sud, și îndosebi ale regiunilor occidentale. Vechile civilizații din Peru sa cunoscut nu numai naiul din trestie, ci și din fân sau vîscă din rețea. Naiul și în America, este foarte foarte foarte, instrumentul cîntărilor și de folclor și atîzi în multe locuri.

⁴ În încheiere, autorul arată că după plecarea lui din Peru, muzicanții băștinaii sa învățat repede să cînte după nota. Însă măiestria că indienii nu pres cîntau din gîră, neavînd voci frumoase.

Poezia încășilor amautas, adică filozofi, și a încășilor harauecos, adică poeți

Filozofii încăși amautas s-au dovedit pricepuți în compunerea comedilor și tragediilor care se jucau la sărbătorile solemne, în fața regelui și a curții sale. Actorii nu erau oameni de rînd, ci încăși și oameni de viață aleasă, fil de curacos, sau chiar curacos, căpitani și căpetenii de oști, pentru că întimplările înfățișate în tragedie să pară cît mai adevărate. Ele zugrăveau întotdeauna fapte războinice înconunate de biruință și glorie, isprăvi de vitejie și fapte mărețe ale vechilor regi sau ale altor bărbați nemfriați. Comediile înfățișau lucruri legate de viața cîmpenească și de treburile gospodăriei și ale familiei. După ce se isprăve reprezentarea, actorii veneau să se așeze la locurile lor, după rangul și slujba pe care o aveau. Piesele nu erau nicodată necuviincioase, jositice sau grosolane: cuprindeau întotdeauna lucruri serioase și cîmîntu, cu îndemnuri și vorbe de duh îngăduite într-un asemenea loc. Cel care dovedea mai multă iscusință în meșteșugul actoricesc primeau nestemate și alte daruri de preț.

Încăși s-au priceput întru cîtva și la poezie, cîci știau să facă stihuri lungi și scurte, a căror măsură erau silabele; așa își compuneau cîntecele de dragoste pe diferite melodii, după cum am spus. Tot în versuri, cîntau vitejiile regilor și ale altor încăși ori curacos de seamă, învîlîndu-le din tată-n fiu, ca să-și amintească de faptele vrednice ale înaintașilor și să le urmeze pilda. Cîntecele nu erau lungi, ca să poată fi ținute minte, dar foarte cuprinzătoare. Versurile erau albe, căci n-au folosit rima. (. .) Îmi amintesc de un cîntec de dragoste alcătuit din patru stihuri; se va vedea din el folul cum erau întocmite și cum cuprindeau pe scurt înțelesurile pe care voia să le înfățișeze mîntea lor neșlefuită. Versurile de dragoste erau scurte, ca să fie mai ușor de însoțit cu fluierul. (. .) Iată cîntecul și tălmăcirea lui

<i>Caylla llopi</i>		<i>În cîntul meu</i>
<i>Pukunqui</i>	<i>adică</i>	<i>Veți dormi</i>
<i>Chupupituta</i>		<i>Peste noaptea</i>
<i>Samusac</i>		<i> Voi veni.</i>

Poeții încăși, cărora le ziceau harauecos, adică născocitori, mai compuneau multe alte feluri de versuri. În hîrtiile părintelui Blas Valera am găsit niște versuri, cărora le le zice *spondioes*, alcătuite din cîte patru silabe, spre deosebire de cele de mai sus, care au cînd trei, cînd patru. El le-a scris în indiană și în latină. Este vorba despre astrologie; încăși poezii le-au întocmit cugetînd la cauzele rînduite de Dumnezeu în vîzduh pentru tunete, fulgere și trăsnete, pentru grindină, zăpadă și ploaie, aștîndu-le în aceste versuri, după cum se va vedea. Le-au întocmit după o poveste de-a lor, care spune că Ziditorul a pus în cer o domniță, fată de rege, dîndu-i un ulcior plin cu apă, ca să-l verse cînd pîmîntul e însetat; dar fratele ei i-l sparge din cînd în cînd, și din izbirtura lui se ăscă tunetele, fulgerele și trăsnetele; și socoteau că e faptă de bărbat, pentru că ele se potrivesc cu firea aspră, bărbătească, nu cu cea gingașă de femeie. Mai spuneau că grindina, ploala și zăpada le trimite domnița, căci sînt mai blînde, gingașe și folositoare; se zice că un Inca poet și astrolog ar fi întocmit versurile acestea spre lauda înșurătorilor minunate cu care Dumnezeu o înzestrăse pe această domniță ca să fie binefăcătoare fațurilor de pe pîmînt.

Părintele Blas Valera spune că a găsit această poveste și versurile înscrise în nodurile unui vechi *quipu* făcut din sfori colorate, și că i-au fost spuse de socotitorii indieni care se încheieau lucrurile cu însemnarea faptelor lor prin noduri; umi de măiestria doblîndită de amautas, a așternut aceste versuri pe hîrtie. Îmi amintesc că printre

poveștile pe care mi le spuneau rudele mele în copilărie, am auzit-o și pe asta, dar pe atunci eram prea mic ca să-i caut înțelesurile, și nici ei nu mi le-au spus (...). Părintele Blas Valera a tălmăcit poezia în latină, păstrând cele patru silabe pe care le avea fiecare vers în indiană, imitându-le foarte bine. Pentru cei care nu cunosc acest grai și nădădă, m-am încumetat să le traduc în spaniolă, biziindu-mă mai mult pe înțelesul cuvintelor din graiul ce l-am auzit o dată cu laptele mamei decât pe latina care-mi este străină; căci puțintel pe care îl știu, l-am învățat în focul luptelor de pe pământul meu de baștină, în zgomotul armelor și al câlilor, al prafului de pușcă și al arcebuzelelor, cu care eram mai învățat decât cu știința de carte (...). Iată versiunile cu tălmăcirea lor:

Zumac Rusta
Torallayquim.
Puyfluy quita
Paquir cayan,
Hina mntara
Cunufumun
Ifaac pntac
Comi Rusta
Unuy quita
Para munqui
May himpiri
Chichi mungul,
Ritl mungul,
Pacha rārac,
Pachacamac,
Viracocha,
Cay hindpac
Churasunqui
Camasunqui

Pulchra Nimpha
Frater tuus,
Urmam tuam
Nunc infrigit,
Cujus ictus
Tanat, fulget,
Fulminatque.
Sed tu Nimpham,
Tuam limpham
Fundens plus
Interdumque
Grandinem, seu,
Nivem mittis.
Mundi Factor,
Pachacamac,
Viracocha,
Cay hindpac
Te sufficit
Ac praeficit.

Dulce Zind,
Al tdu frate
Uclorașul
Ti-l tot sparge,
Și de-aceea
Tunet, fulget,
Trăznet cade.
Tu, Domniță,
Ne dai apa-ți.
Ploaie bună,
Cteodată
Chiar și grindini,
Și zăpadă.
Ziditorul,
Pachacamac,
Viracocha,
Pentru asta
Te-a pus sus și
Ti-a dat viață.

(...)

Despre puținele scule pe care le foloseau indienii în meșteșugurile lor

Acum, după ce am vorbit despre priceperea și cunoștințele la care au ajuns filozofii și poeții din acele timpuri păgâne, se cuvine să arătăm prea puțina pricepere pe care au dovedit-o meșteșugarii în meseriile lor, ca să se vadă lipsurile și sărăcia în care își duceau indienii traiul.

Să începem cu argintarii, care, deși erau numeroși și aveau născut de lucru, nu s-au priceput să-și facă nicovală de fier sau din alt metal, poate pentru că nu știau să scoată fierul, numit în limba lor *quillay*, deși zăcămintele aveau destule. Foloseau drept nicovală niște pietre foarte tari, de culoare verde-gălbui, pe care le șlefuiu frecându-le una de alta, și le țineau la mare preț pentru că erau foarte rare. N-au avut nici ciocane cu coadă, ci lucrau, cu niște scule făcute dintr-un amestec de zinc și aramă, în formă de cuburi cu muchiile teșite; unele erau

¹ În *Inteleger*, Garcilaso insistă asupra faptului că acest decalaj față de dezvoltarea artelor și științelor din Europa nu înseamnă că indienii erau un popor înșelăț, căci civilizația lor se baza pe multe legi bune și înțelepte, chiar dacă unii spanioli încearcă să-l înșel.

mari cât putea cuprinde palma, pentru loviturile mai puternice, altele mijlocii sau mici, iar unele erau alungite pentru a face scobiturile. Sculele astea le țineau în mână, izbînd cu ele cum ai izbi cu piatra.

Nu știau să facă pile și dălți, nici foale. Suflau în foc cu niște țevi de aramă, lungi cam de o jumătate de stîmjen, ori mai scurte, după nevoie. Țevile erau astupate la un capăt, avînd doar o găurică pe unde ieșea aerul mai cu putere. Cînd aveau de topit metal, se adunau vreo opt, zece sau douăzeci oameni în jurul focului, suflînd în țevi, cum mai fac și acum, căci n-au vrut să-și schimbe obiceiul. N-aveau nici clești cu care să apuce metalul înroșit; îl scoteau din foc cu niște drugi de aramă ori de lemn și-l aruncau pe o moviță de pămînt umed ca să se răcorescă, apoi îl tăvăleau încoace și încolo pînă cînd îl puteau lua cu mîna. Dar, în ciuda acestor stîngăcii, făceau lucruri minunate, mai ales cînd era vorba de forme scobite și de altele, foarte meșteșugite, cum vom vedea mai departe. Și cu toată neștiința lor, au priceput că fumul oricărui metal era dăunător pentru sănătate, așa că nu le topeau nicodată în locuri închise, ci sub cerul liber, prin curți sau ogrăzi.

Dulgherii nu erau nici ei mai iscușiți, ba se pare că erau chiar și mai mărginiți, căci față de sculele folosite de cei din Spania pentru meșteșugul lor, cei din Peru s-au mulțumit doar cu secura și tesla, și astea din aramă. Nu știau să facă fierăstrău, sfredel sau rînda, ori alte scule de dulgherie; de aceea nu s-au priceput să meșteșurească lăzi sau uși, ci doar să taie lemnul pentru pereți și să-l geluiască. Securile și teslele le lucrau argintarii în loc de fierari, căci toate sculele erau din aramă și alamă. Cui le foloseau, iar lemnăria clădirilor era legată cu funii de rogoz.

Pietrarii, de asemenea, nu aveau pentru meșteșugul lor decât niște pietre negre numite *hihuano*, cu care lucrau piatra mai mult spărgînd-o decât tăind-o; n-aveau nici scripete ca să ridice și să coboare bolovanii, folosînd doar puterea brațelor. Cu toate astea, au făcut lucruri în loc de mărețe și atât de meșteșugit lucrate, încît nu-ți vine să crezi ochilor, după cum le laudă cronicarii spanioli și se poate vedea din ruinele care au rămas.

Nu știau să facă forfecii și nici ace din metal; în loc de ace foloseau niște spini lungi, care creșeau pe acolo, căci tot nu se prea întreceau ei cu cusutul, mai mult căpîcînd, cum vom arăta mai departe. Tot din spinii aceia își făceau și piepteni, legîndu-i între două bețișoare, de unde ieșeau de o parte și de alta, ca niște dinți. Oglizile în care se priveau femeile de neam regesc erau din argint lustruit, iar ale femeilor de rînd, din alamă, căci n-aveau voie să folosească argintul, cum vom vedea mai încolo. Bărbații nu se uitau nicodată în oglinzi, căci s-ar fi făcut de ris, fiind o apucătură muierească. Pe scurt, le-au lipsit multe alte lucruri trebuincioase pentru viața de toate zilele.

Cartea a treia

Născocirile indienilor pentru trecerea apelor și pescuit

(...) Tara lor atât de întinsă fiind străbătută de o mulțime de râuri, indienii, mînați de nevoie, au născocit felurite mijloace ca să le treacă, potrivite cu felu-

tele cursuri de apă, și chiar ca să plutească pe mare, deși nu se avîntau prea departe. N-au știut sau nu au putut să-și facă pirogi ori canoe, ca cei din Florida, din insulele Barlovento¹ și Tierra Firme², care sînt ca niște coveți, pentru că în Peru nu se găsesc copaci groși din care să le poată face³; căci cresc și pe la ei arbori foarte mari, dar lemnul lor este greu ca fierul, și de aceea folosesc alți copaci mai subțiri, cam cît pulpa piciorului, și ȕșori ca lemnul de smochin, care cresc cel mai bine în ȕinutul Quito, de unde-i aduceau, din porunca lui Inca, pînă la toate riurile. Făceau din ei niște plute mai mari sau mai mici, din cîte cinci ori șapte trunchiuri legate laolaltă; la mijloc puneau unul mai lung, iar următoarele scădeau treptat de o parte și de alta, ca să despice apa mai bine decît dacă ar fi fost retezate toate deopotrivă; aveau aceeași formă și în față și în spate. De plută legau două funii de care trăgeau ca să o treacă de la un mal la altul și adeseori, din lipsă de plutăși, treaba asta o făceau chiar călătorii care aveau de trecut riul. Îmi amintesc că m-am uit pe cîteva plute, ce dăinuiă încă de pe vremea regilor incași, iar indienii le țineau la mare cinste.

În afară de plute, fac și niște bărcuțe ușoare dintr-un snop de papură gros cît un bou, legat fedeleș, care se subțiază de la mijloc spre vîrf, și se arcuiește în sus ca o luntre, pentru a spinteca apa, iar spre spate merge lăindu-se. Partea de deasupra snopului e dreaptă și pe ea ȕi așează încărcătura ce trebuie trecută dincolo; barca e cîrmuită de un singur indian, care se culcă cu pieptul pe pupa bărcii, folosindu-ȕi bratele și picioarele drept vîșle și astfel plutește în voia apei. Dacă riul este repede, ajunge pe celălalt ȕărm cu vreo sută, două de pași mai jos decît locul de unde a pornit. Cînd au de trecut un om, îl pun să se culce de-a lungul bărcii cu fața în jos și capul spre cîrmaci, care-i spune să se ȕină bine de frînghie bărcii, să nu ridice fața de pe podea și să nu încerce să privească ȕmprejur. Trecînd eu în felul acesta un riu mare și năvalnic — cîci numai la acestea ȕi se dau asemenea îndrumări, fiindcă la apele liniștite nu e nevoie — și vîzînd cu cîtă stăruință mă tot îndemna bărcagiul să nu ridic capul și să nu deschid ochii, m-a cuprins frica; eram copil și m-am temut că o să se prăbușească cerul, ori o să se scufunde pămîntul cu mine, așă că am simțit o dorință grozavă să deschid ochii, doar-doar eu vedea vreo minune de pe lumea cealaltă. Cînd am bănuir că ne aflăm cam la mijlocul apei, am sălitat puȕin capul și m-am uitat pe riul în sus: atunci mi s-a părut într-adevăr că ne prăvăleam din cer, căci m-a amețit vîltoarea apei și ȕiteala cu care o despica bărcuța de papură dusă de curent. De frică am închis iar ochii, mărturisindu-mi că aveau dreptate bărcagiul cînd ȕi spuneau să nu-i deschizi.

Mal fac indienii niște plute dintr-un soi de bostani mari, băgați într-o plasă și legați bine unul de altul, măsuriînd vreo doi coȕi în lung și în lat, după nevoie.

¹ Grup de insule din arhipelagul Antilelor Mici.

² Denumire dată de primii descoperitori costelor din Columbia și Venezuela.

³ Piroga este făcută dintr-un trunchi întreg de copac, cu lemnul destul de moale ca să poată fi scobit pe toată lungimea, în vreme ce canoele sînt imbarcaȕii făcute din scôrți de copac.

În față pun un fel de ham prin care bărcagiul ȕi bagă capul și o pornește înot cu trupul sub plută; în felul acesta duce încărcătura pe celălalt mal al riului sau al sîinului de mare, iar la nevoie, mai ia unul sau două ajutoare, care înostă ȕmpînd plută de la spate.

La riurile mari, a căror apă năvalnică nu poate fi trecută cu pluta ori cu bărcuțele de papură, iar malurile sînt abrupte și stîncose, aruncă pe sus, între cei doi pereți de piatră, o funie grosă de cîneș, numită *chahuar*, pe care o leagă de copaci mari sau de stejari. Pe funia aceasta alunecă un coș de papură cu mîner zdravni de lemn, în care ȕncap trei, patru oameni. Coșul are de fiecare parte cîte o frînghie cu care poate fi tras către un mal sau celălalt. Cum funia este foarte lungă și se arcuiește mult în jos, la mijloc, coșul se slobozește încetul cu încetul la vale, iar cînd a ajuns la jumătatea drumului, este tras cu puterea brațelor în sus spre celălalt mal. Pentru treaba asta, ȕinuturile din ȕmprejurimi trimit cu rîndul oameni care să-i ajute fără nici o plată pe drumeti, iar aceștia ajută și ei, din coș, la trasul pe funie, ba mulți trec singuri, stînd în picioare în coș și trăgîndu-se înainte pe funie cu brațele(. . .) Așă ȕi treceau animalele, cînd nu erau multe, dar cu destulă greutate, căci le vîrau în coș cu picioarele legate și abia izbuteau cu chiu cu vai să le tragă(. . .); dar animalele mari, cum sînt caii, catrili, măgarii și vacile nu le pot trece în coș, fiind prea grele și puternice, așă că le mină spre poduri și vaduri. Chipul acesta de a trece riurile nu se ȕntîlnește pe drumurile mari, ci doar pe cele lăzralnice, care duc de la o așezare la alta și se numesc *uruya*.

Indienii de pe toată coasta din Peru pleacă la pescuit pe mare în bărcuțele de care am vorbit; ies în larg pînă la cinci, șase leghe⁴ sau chiar mai mult la nevoie, cîci marea aceea e blîndă, lăgăduînd și bărcile mai mici. Pentru încărcături mari se folosesc de plute din lemn.

Cînd ies în larg, pescarii se așază în genunchi pe snopul de papură, vîșînd cu o trestie, lungă cît cuprinzi cu brațele și despiciată de-a lungul ei în două; cîci în țara aceea cresc trestii groase cît pulpa piciorului, iar mai ȕncolo vom vorbi pe larg despre ele. Cînd vîșlesc, apucă trestia cu o mînă de sus, iar cu cealaltă de la mijloc; scobitura tulpinii le folosește drept lopată ca să ȕmpîngă apa mai cu putere. După fiecare vîșitură mută lopata pe partea cealaltă, inversînd și mîinile cu schimbul, cînd în stînga, cînd în dreapta, de rămi uimit dacă-i vezi. O bărcuță ca asta, zbîrînd cu toată ȕiteala, nu poate fi ajunsă de nici un poșalion, oricît ar merge el de repede.

Pescuiesc cu ostia niște pești mari cît omul. Pentru cît sînt indienii de săraci, pescuitul acesta seamănă cu pescuitul balenelor în Vizcaya. De ostie este legată o frînghie subțire ca o coadă de smeu, de douăzeci, treizeci de stîinjen lungime; celălalt capăt e prins de cloțul bărcii. După ce a ȕnflit ostia în pește, indianul

⁴ Leghea spaniolă are 5.572, m deci indienii ajungeau pînă la vreo 30 de km în larg.

se așează călare pe barcă, ținând-o strâns cu picioarele, iar cu mâinile dă lungime frînghiei cu care fuge peștele; cînd s-a desfășurat toată frînghia, pescarul se îndreptează și cu brațele de barcă, lăsîndu-se purtat de pește care, cînd este foarte mare, îl duce gonind de parcă ar zbura pe apă. Lupta asta durează pînă cînd peștele, istovit, ajunge la cheremul pescarului.

Indienii mai pescuiau și cu plasa și undița, dar ca vai de capul lor, pentru că făcîndu-și fiecare treaba singur, nu în tovărășie, plasele erau mici, iar undițele aveau niște cîrlige prăpădite căci nu foloseau fier și oțel: cu toate că aveau zăcămintele bogate, nu se pricepeau cum să-l scoată.

La bărcuțele de papură nu puneau pinze, căci n-aveau cum să le prindă, și cred că mergeau mai lute cu vîsla, dar le puneau la plutele de lemn cu care ieșeau pe mare. Toate născocirile acestea ale indienilor pentru a pluti pe mare și a trece peste rîurile adînci erau încă în folosință cînd am plecat eu, și vor mai fi fiind și acum, căci oamenii aceia atît de săraci nu năzuiesc la lucruri mai bune decît ceea ce au(...).

În românește de OANA BUSUIOCEANU

PERU, războinic, figurină, Tiahuanaco epigonal ►

O cronică veche pentru o lume nouă

Nimic nu poate fi mai reprezentativ pentru realitatea demențială trăită de conchistadorii Lumii Noi decât isprava aceluia oștean care, primind la împărțirea prăzii chipul de aur al soarelui ce acoperise un întreg perete al templului din Cuzco, l-a jucat la cărți și l-a pierdut într-o singură noapte. La aceeași uriașă ruletă a auralui s-a jucat și viața ultimului rege Incas, pentru a face loc Spaniolului la masa cîștigătorilor. Conchistadorii se transformaseră în busole demente, al căror ac nu mai cunoștea alt pol decât pe acela al auralui. Iar auralul li se ivera aici într-un context apt să deregleze cel mai solid mecanism al rațiunii. Cum să nu li se aprindă în minte o scînteie bolnavă cînd ochii le erau orbiți de strălucirea odoarelor ce acopereau un deal întreg, reprezentînd preșul răscumpărării ultimului Inca ? Și ce ierarhie a valorilor mai putea să păstreze un biet oștean care, în lipsă de fier, își vedea caii potcoviți cu metal prețios, și vedea grădini unde fiecare tulpină, gînganie sau floare era fărînită din aur ! Mîile de obiecte prețioase aflate astăzi în muzeul peruan nu reprezintă decât rămășița infimă a unor bogății fabuloase pe care, atîta amar de ani, caravanele spaniole le-au cărat neobosite peste ocean. Iată de ce nimeni n-a mai apucat să vadă în toată strălucirea ei fastul unei uimitoare civilizații, nici chiar primii cuceritori, grăbiți să smulgă fără a se uita. Cînd au sosit cei dispuși să cerceteze cu interes imperiul cucerit, el era despuat de toată falnica-i bogăție. Măreșul Tahuantinsuyu, « Împăria celor patru zări », zăcea ca un trup pingărit peste care moartea începea să aștearnă lîntoul uitării.

În scurtă vreme paragina a năpădit terasele de pămînt construite cu mîgălă pe stîncă steapă a Anziilor, zidurile palatelor și fortărețelor clădite din uriași bolovani de piatră, vasta rețea de lîgași și canale ce transformau în grădini văile secetoase de pe coastă; tămararele drumuri care sfîdau nisipurile pustiurilor și

înlășimile ameșitoare ale creștelor. Un întreg popor de slujbași ce asigurau întreținerea lor, transmiterea fulgerătoare a vestilor, dirijarea muncilor agricole prin calcule astronomice, repartizarea produselor pe bază de statistici exacte, a fost decimat, prigonit și, în cele din urmă, desființat. Așa se face că indienii de astăzi din Peru și Bolivia — principalul teritoriu pe care a înflorit civilizația incasă — nu sînt încăși, ci descendenții populațiilor *checua* și *aimara* supuse de ei. Parcă o răzbunare a soartei a făcut să supraviețuiască nu învingătorii, ci învingiții. Primii s-au topit în legendă, așa cum din legendă au apărut ca o cometă scînteietoare pe cerul constelațiilor de tîrburî andine. Obscur ayllu, la origine probabil nu prea numeros, încăși au apărut în împrejurimile lacului Titicaca, poate pe la sfîrșitul secolului al XII-lea, decretîndu-se fiii zeului Soare. În numele acestei divinități atotputernice — arbitru al anotimpurilor și recoltelor, sursa luminii și a căldurii dătătoare de viață — încăși și-au impus pretutindeni prerogativele lor divine, ajungînd să-și formeze un imperiu care se întindea din Columbia pînă în Chile, de la ecuator pînă la paralela 35°, cu capitala în Peru, la Cuzco.

Acest teritoriu, pe drept numit de un autor « țara cea mai verticală din lumea », are o geografie unică, o geografie a contrastelor. Aici nu există zone de tranziție, fiecare formă de relief are un caracter absolut, copleșitor, este o chintesență impresionantă prin dimensiuni și consecințe. Imens e oceanul, imens sînt Anzii și fluviile ce mugesc în prăpăști, imense pădurile impenetrabile din nord-est. Năprasnic e trîznetul care cade pe creste și potopul de pietre ce înghite sate întregi; năprasnice cutremurele și jaguarul, frigul de pe culmi și seceta din pustiu. În fața acestor naturi vehemente, care-i domină viața de toate zilele, indianul și-a creat o mitologie animistă, zoomorfă și fîcomorfă. După chipul și asemănarea lucrurilor și fiinșelor care îl înconjoară, îl amenință ori îl întregin viața, el își creează zei și feteșuri, idoli și demoni. Iar dacă la origine această idolatrie se naște dintr-o nevoie de explicare, de exorcizare sau dirijare a unor forțe naturale, ea generează implicit o psihologie specifică: superstiția. Întreaga viață a indianului este călăuzită de o urzeală de dăcini bazate pe acest spirit profund superstițios, înсуflat de geografia fantastică a patriei sale. Spirit atît de adînc înrădăcinat, încît patru secole de creștinism oficial nu au izbutit să ștergă urmele vechii idolatrii. Indianul a adăugat la panteonul său pe Fedoara Maria și pe Ius, îmbinînd cainele bisericii catolice cu ritualurile idoloilor săi ancestrali. Creștinat cu sila de emisionarii spanioli, este la fel de politeist ca și strămoșul său, obligat de cuceritorii încăși să adopte cultul soarelui.

Conștiința de înclinația spre superstiție a popoarelor andine — care desigur nu le era nici lor străină — încăși au folosit-o ca armă diplomatică și metodă administrativă. Ea le-a fost de mare folos în instaurarea unui regim politic care, chiar dacă l-a frapat pe unii cercetători prin aspectele sale « socialiste », nu este mai puțin evident o teocrație în toată puterea cîvîntului. Au știut să țese o întreagă urzeală de legende, transformînd realitatea în metaforă. Uneori este o simplă metodă politică de intimidare sau de mascare a const rîngerii. Alteori, funcționează ca înveliș eufe-

mistic al unor evenimente dezagrabile. În ceasul din urmă al Imperiului Tahuantinsuyu, ca și în cel dintâi, legenda vine să justifice istoria, transformînd-o în teogonie.

Această admirabilă împletire între mit și realitate conferă istoriei încase o necontenită aură poetică, evidentă chiar și la un cronicar crescut la școala europeană, cum este Garcilaso de la Vega, el Inca. Deși de la vîrsta majoratului a trăit în Spania, el nu putea să uite că în șirul numilor de regi încăși din templul Soarelui singurul întors cu fața spre zeu, drept « fiul cel mai bun și mai iubit » al acestuia, era unchiul mamei sale, prințesa Chimpú Oello. Născut în plină conchistă spaniolă, în 1539, Garcilaso avea să se mindrească și cu un ilustru strămoș al tatălui său, care fusese mîna dreaptă a regelui în recucerirea Sevillei de la mauri. Dar la numele său spaniol a pînut să adauge apelativul « el Inca », marcînd astfel mindria ambelor obșiri. Această dragoste față de două patrii atît de diferite și antagonice, l-a ferit de melancolii și răniri, ținînd într-un echilibru constant balanța afectelor sale. El scrie cronică Imperiului Incas, ce se prăbușise chiar sub ochii lui, escamotînd cu aceeași pietate filială toate petele sumbre din istoria ambelor popoare: ignoră ritualurile sîngeroase și cruzimile strămoșilor încăși, după cum ignoră fărădelegile și samavolnicile săvîrșite de spanioli în patria lui. Îi absolvă pe primii în numele înfloririi la care și-au dus țara, iar pe ceilalți în numele progresului pe care nu se îndoiște că îl vor aduce. Solid ancorat între aracul gloriei trecute și al celei viitoare, Garcilaso a izbucit să găsească astfel o justificare spirituală autentică în haosul acelei nebunii aventuriere.

Interesul Regeștilor cronici ale încășilor, scrise de Garcilaso de la Vega la începutul secolului al XVII-lea, nu este doar acela al unei cărți care dezvăluie ceva din bogățiile mistere ale trecutului istoric. Mai mult decît cronică propriu-zisă — adeseori împletită cu legenda — interesează astăzi cronică vieții de toate zilele, a mentalității unui popor, care nu a putut fi nimicită nici cu praful de pușcă nici cu creștinarea forțată. Iată de ce, cît a durat dominația spaniolă, cartea lui Garcilaso a fost interesată în Lumea Nouă.

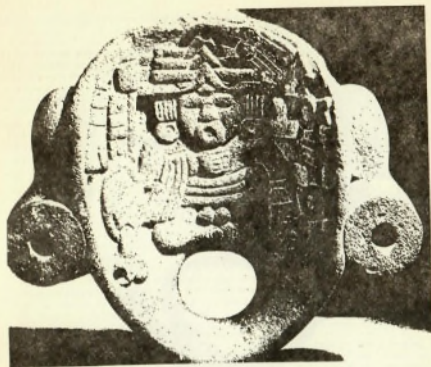
Caravelele spaniole, încărcate la dus cu arme iar la întors cu aur și bogății, au jucat un rol mult mai vast, schimbînd fața unei jumătăți de glob. Corăbiile conchistadorilor au dus în țările jefuite sursa neîbătută a viitoarei lor bogății. Imensele cîrzi de vite, mindria Argentinei, renumita cafea a Braziliei, Columbiei și Venezuelei vestitele plantații de trestie de zahăr ale Cubei, erau necunoscute înaintea venirii europenilor. Imaginea tipică pentru noi a Americii de Sud este, în mod paradoxal, produsul conchistei. Pe aceste corăbi s-au venit « ce este mai bun din cîte s-au adus în Indii — spune Garcilaso — adică spaniolii și negrii ». Din amestecul lor cu băștinaii s-a născut latino-americanul de astăzi, fiu a două lumi, ca și el. Fără această verigă de legătură, fără cronică vieții precolumbiene, nu se poate înțelege fila de istorie contemporană pe care o scriu astăzi popoarele continentului latino-american. Civilizația acestor țări poartă amprenta culturilor și mentalităților atît de diferite, care, suprapuse printr-un șoc violent, necesitau un timp îndelungat pentru a se contopi. Ea dezvăluie la tot pasul vestigiile grîitoare ale unei vieți trecute. Iată pentru ce, în tabloul contemporan al Americii de Sud, paginile lui Garcilaso nu reprezintă un anacronism. În ciuda depărtării în spațiu și în timp a lumii descrise în cronică sa, ele amplifică tabloul universal pe care îl purtăm fiecare în conștiința noastră, făcîndu-ne să nu mai putem gîndi civilizația lumii de astăzi fără încăși, așa cum nu o putem gîndi fără India, China sau Egipt.

CARLOS FUENTES

CORTÉS ȘI MOCTEZUMA

piesă în trei acte

Artă antică mexicană, mască de bazalt, 2,50 m înălțime: Xipé, ezeul jupuita (pag. 69). În interiorul deasemenea sculptat al măștii, un preot acoperit cu pielea unei victime (pag. 70)

Prologul autorului

În Analele din Cuauhtlân se povestește că numiții Tezcatlipoca, Ilhüimécatl și Tōltécatl (magi cu patalama cu toții) au hotărât să-l alunge din cetatea zeilor pe Quetzalcóatl, șarpele cu pene, care i-a creat pe oameni și i-a învățat artele fundamentale: cultivarea porumbului, șlefuirea jadului, pictura în mozaic, țesutul și vopsitul bumbacului. Dar pentru a-l alunga aveau nevoie de un pretext: căderea. Fiindcă atita timp cât Quetzalcóatl reprezenta cea mai înaltă valoare a universului indigen, nimeni nu se putea atinge de el. Au pregătit rachiul ca să-l îmbete, să-l facă să-și piardă cunoștința și să-l împingă să se culce cu sora lui, Quetzalcépatl. Ca în poveștile biblice, beția și incestul erau ispite suficiente. Dar nici un patriarh evreu nu era zeu; și demonii mexicani știau asta. Aveau să fie oare de ajuns ispitele omenești? Pentru a-l discredita pe zeu în fața oamenilor, sigur că da. Dar pentru a-l discredita în fața zeilor și în fața lui însuși? Atunci Tezcatlipoca, vrăjitorul nopții, oglinda fumegindă, spuse: "Propun să-i oferim propriul său trup". A luat o oglindă, a înfășurat-o în puf și s-a dus la sălăpă lui Quetzalcóatl.

Cînd a ajuns acolo, i-a spus zeului că voia să-i arate propriul său trup. "Ce este trupul meu?" — a întrebat cu uimire Quetzalcóatl. Atunci Tezcatlipoca i-a oferit oglinda, și șarpele cu pene, care nu avea cunoștință de existența aparenței sale, s-a privit și a simțit o mare spaimă și o mare rușine: "Dacă m-ar vedea supușii mei — spuse — ar fugi rupind pământul." Cuprins de spaima de sine însuși — de spaima aparenței sale — în noaptea aceea Quetzalcóatl a băut și a fornicat. În ziua următoare a fugit spre răsărit, spre mare. A spus că îl chema soarele. Se vorbea că se va în-

toare: dinspre rădărit, dinspre mare. Quetzalcóatl a plecat fără să știe că fusese protagonistul simfoniei al creației și al căderii. A semănat, în pământ, porumbul; dar în sufletele mexicanilor a semănat o nesfârșită bănuială circulară.

Arta circulară a Mexicului antic era forma unui șarpe împodobit cu pene care se dezvoltă pe sine: este imaginea lui Quetzalcóatl. Timpul și spațiul refuză să se rezolve printr-o iluzie lineară. Arta europeană transplantată în Mexic este fundamental lineară: se desfașează progresiv, acumulând evenimente, accidentat dar ascendent, accidentat dar occidentală. Orientarea indigenă poartă alt semn. Nu de mult, pe cînd vizităm ruinele orașului Uxmal împreună cu pictorul italian Adami, acesta m-a ajutat să-mi dau seama că funcția religioasă a ansamblului este ascunsă, dar în același timp depășită printr-o formă estetică în care începe mult, mult mai mult decât pragmatismul teocratic care a dictat-o. Fiindcă sensul artei mexicane antice constă tocmai în elaborarea unei timp și a unui spațiu foarte ample, în care pot începea atît cercul impenetrabil al întretinerii cosmosului, cît și circulația tuturor tainelor pe care raționalizarea lui le poate dezlega. Așa se explică faptul că arta noastră veche ajunge să creeze un semn de deschidere: semnificativ nu epuizează semnificațiile. Forma este mai amplă și mai rezistentă decît oricare din conștinerile ce i se pot atribui; și tocmai această calitate formală reușește să asigure valabilitatea și multiplicitatea conținuturilor. Ansamblul din Uxmal, a statuată oltrecă sau un relief zapotecă admit — și chiar cer — mai multe lecturi; există la diferite niveluri: istoric, social, religios, psihologic estetic, simbolic, fizic și metafizic, real și supra-real.

În arta antică a Mexicului există o tensiune secretă pe care gîndirea europeană pozitivă nu o poate admite. Aceasta își propune, în mod abstract, să suprimă contradicțiile între necesitate și libertate; enunțul legii — totuși oamenii sînt egali — ar trebui să asigure coincidența lor. În societățile indigene totul era necesar: la prima vedere, libertatea nu poate fi identificată decît cu o aspirație centrată pe mitul lui Quetzalcóatl și degradată, așa cum a observat Laurette Séjourné, din necesitățile politice ale imperiului aztec. Nu lipesc, bineînțeles, dovezi unei rezistențe la această politică, rezistență care se manifestă sub forme variate, de la aceea a comunităților tribale care mai tirau și oferă ajutor lui Hernán Cortés, pînă la actele izolate de revoltă sinucigașă, cum este revolta imprudentului sfetnic al lui Motecuzuma, Tzompantecuhtli. Dar chiar la originea lumii antice (și acest lucru este indicat, printre altele, de mitul șarpelui cu pene: un zeu învidiat, trădat, prăbușit fiindcă și-a înfăptuit creația) există această tensiune, într-un dublu aspect.

Necesitatea în sine este o dovadă a insuficienței umane: uimirea în fața cosmosului, spaima în fața naturii nu sînt niciodată străine de o reflecție, oricît de slabă, asupra limitelor libertății. Într-un anumit fel, această libertate creează ceea ce o negă pentru a se și diferința: oamenii nu pot executa operele zeilor. Oare zeii pot executa operele oamenilor? Antichitatea greco-latină răspunde afirmativ: destinul zeilor se confundă cu acela al oamenilor. Avem de a face cu o cultură teocratică ce afirmă separarea. Venus și Apollo sînt furtivii, vognalii, testiculari: pătrund și sînt pătrunși la rîndul lor de oameni. Coatlucue — zeita mamă a panteonului aztec — nu admite nici o fisură: este monolitul perfect, o totalitate a intensității; se conține pe sine însăși fiind autocoînzirătoare. Nu întîmplător este lipsită de cop; reușită la antropomorfism: e o zeită, nu o persoană, și încă o zeită rădă de șovăielă, ispitite, necesitățile sau libertățile oamenilor. Cînd timpul și spațiul se întresc în Coatlucue, nu mai sînt obiect al identificării umane și se impun ca „ceva în plus, o putere aparte care nu se conștete pe realul și care, totuși, face parte din real, fiindcă, poate fără voia ei, multiplică realitatea. În acest

sens, zeii mexicani sînt ceva mai mult decît o simplă ilustrare a naturii: aspiră să fie ceea ce natura nu poate fi niciodată: altceva, o realitate complet separată.

Această hotărîre de a crea o realitate strădînd de viața naturală deschide un spațiu de înstrăinare și promovează o întîlnire paradoxală între ceea ce nu poate fi atins sau afectat de oameni (sacru) și construcția umană, fizică și imaginativă, a acestor spații și timpuri ale sacralului. Imaginajia oamenilor a creat ceva care va fi îndată după aceea înstrăinat, separat de oameni. Coatlucue, pătrăd, decolpăd, cu ghirlanda ei de țigve, cu fusta ei de șerpi, cu minile ei deschise și rînite, vrea să fie impenetrabilă: monolitic. Ca toate zeitățile panteonului aztec, a fost creată după chipul și asemănarea necunoscutului, și dacă elementele decorative, luate separat, pot fi numite țigve, șerpi, mină, în realitate se contopesc într-o compoziție a necunoscutului: văzute în ansamblu, nu mai au neville de nume. Coatlucue este simbolul unei culturi rituale: o cultură de repetiții sacre, care exclude înnoirea istorică.

Poate că tentația lui Quetzalcóatl a fost să semene cu făpturile create de el; poate că tentația oferiă de ogînda funegindă lui Tezcatlipoca nu a fost decît o dublă operație de teroare sacră: să arate făpturilor lui Quetzalcóatl că așa nu se crea ca a lor, care fuseseră creați, ci un chip anterior creației, un chip înspăimîntător pe care timpul blind și vulnerabil al oamenilor nu putea să lase urme: un chip înspăimîntător fiindcă era imposibil de recunoscut, și imposibil de recunoscut fiindcă era etern, și totodată să-l arate lui Quetzalcóatl, creatorul care a inventat fețele oamenilor, că nu semăna la chip cu ei; că dacă făpturile create de el erau divine, el era un monstru, dar în același timp, dacă el era un zeu, fiul lui, fiind aliat de diferiți de el, erau niște făpturi infernale. Quetzalcóatl a văzut în ogînda lui Tezcatlipoca un chip etern: identic cu el: era spațiul înfinit vid, asemănat nopții, peste care stăpînește diavolul. Fuga lui Quetzalcóatl este fuga unui zeu cuprins de disperare fiindcă semăna cu făpturile sale: bea ca și ele; iubeste ca și ele; pune stăpînire, ca și ele, pe un chip care este ogînda timpului, a unui timp care este reflexul dorinței, al unei dorințe care se naște din necesitate. Quetzalcóatl fuge stîind că, alia timp cît e absent, va fi darit. Coatlucue, impenetrabilă, fără chip, rămîne.

Poate că această negocie extremă a fost o condiție pentru ca astăzi, galită de funcția sa precisă, literală, forma sculpturii indigene să apară lipsită de vechia ei semnificație univocă și deschisă pluralității ambigue. Fiindcă aceste figuri vîd înstrăinate, distanțate, ale unei culturi rituale care excludea schimbarea, li trimeteau pe oamenii care și le imaginau la propriile lor origini tocmai în virtutea acestei voințe extatice. În lumea atecă, totul — religie, agricultură, putere, ritualuri de sacrificiu, astrologie — era supus bănuiei unui scop apropiat; fregă și nouă, viața populațiilor de pe podul mexican avea nevoie de o certitudine de permanență; totul era ordonat în așa fel, încît să exorcizeze catastrofa cîlică a secetei, a foametei, a războiului, a morții, a bolii, a dispariției regatelor acestor lumi. Zeii îndeplineau această funcție de stabilizare, de imobilizare: erau substanțele nesupuse schimbării, garanția împotriva apocalipsului, negarea unui viitor care nu putea fi decît catastrofal. Cînd viitorul e suprimat, locul său este luat de obșirile. În loc să privească înainte, oamenii se obșirulesc să privească înapoi: înapoi se află epoca fericită, vîrstă de aur, cînd oamenii încă nu căuseră pradă asupririi, foametei și îndolenței. Dar omul instalat din nou pe tere, negreșit o imaginea de realități opuse și alternative, care îi va conduce, la rîndul ei, la certitudinea clandestină, poate învălăuită în mituri, că e existat cîndva o unitate originară, cu alte cuvinte, o istorie anterioară separării.

Emoția mea în fața vechilor sculpturi mexicane izvorăște din această tensiune și din descoperirea, înăuntrul lor, a unei libertăți diferite, ușor de recunoscut în grația cu care se sprijină un Chac Mool, în expresia falsă (ironică) a unei urne zapotecă,

în dejecția înconștientă a lui Xochipilli, Stăpînul Florilor, ca și cum divinitatea ar reprezenta o povară umană mai curînd decît o condiție sacră. Nu o dată intenția monoteistică și frustrată de un înțeles secret, aproape conspirativ, al contradicției sîdite în înimă pietrei de către arhizidul anonim. Contradicția: numirea. Căci, deși se împotriveau din răspuțeri, aceste zeițzi de gheață nu erau oare fondate în fluxul imaginației în clipa în care primeau un nume, într-o contopire depîlnă și perpetuă, ogîndî de fum, înfiorare a sărbătorii, scîldă a mării, cămin al zorilor, clopote vopsite de lună, cușit al fluturului de obsidian, șarpe al norilor?

Pietra era totuși cu ferice rugăciune, cu fiecare aspirație, prin contra-consacrarea poeziei. Și tocmai acest lucru transformă, pentru noi, arta indigenă în artă modernă, suprapunerea, omblvăntul: între pietre și minile care le-au sculptat, cuvintele au întins pînă la urmă o punte a dorinței. Pe domeniul necesității, dorința se transfigurează pentru a-și atinge obiectul, un obiect care îi este materialicește interzis. Necesiitatea își află recompense acolo unde abundanța nu înregistrează decît pierderi.

Parabola lui Quetzalcôtl ilustrează, clarifică această temă o tensiunii dintre libertate și necesitate, dintre a fi și a deveni, dintre suferință și dorință, dintre consacrare și profanare, dintre identitate și anonim, tensiune care se ascunde în arta antică a Mexicului. Quetzalcôtl se luptă cu aparența sa: este însăși încarnarea dilemei oricărei arte. Este singurul zeu mexican care cutează să opără cu un trup, cu o identitate. Rupe fatalitatea mîștili. Dar niciodată nu vom ști cum îi era trupul, care-i era identitatea. Cunosîndu-se, Quetzalcôtl se prefăcea într-un necunoscut. Fuge, dar este așteptat. Istoria Mexicului indigen este istorie unei absențe și a unei așteptări: cea a unui principiu de uniune, cu alte cuvinte de libertate originară. Fiecare piatră, fiecare templu, fiecare sculptură a Mexicului antic reprezintă ceva mai mult decît semnul programatic al unei societăți teocratice: întoarcerea lui Quetzalcôtl, o revenire la obșirgia anterioară scîndirii, adoma întîlnirii cu viitorul binefăcător. Tat spoiul și tot timpul trebuia să începă în aceste recipiente, căci ar fi nevoie, poate, să așteptăm o vespicie pentru ca principiul uniunii, morala și libertatea să se întoarcă pe aceste dîrmuri.

Pietra trebuia să reziste, descoperită. Nesomul era condiția întîlnirii. Care va fi adevărata față a unui zeu fugit spre soare? Sub ce aspect se va întoarce? Fîind necunoscută, identitatea lui Quetzalcôtl a fost uzurpată de un om venit ca să distrugă timpul și spoiul inventate pentru el primii. O dată cu debarcarea pe tîrmul Mexicului, în ziua anunțată de brevestirile divine, Hernán Cortés a împlinit oracolul distrugîndu-l. Mexicul i-a împus lui Cortés masca lui Quetzalcôtl. Cortés a respins-o și i-a împus Mexicului masca lui Hristos. De atunci nu se poate ști cine este adorat în fața altarelor baroce din Puebla, din Tlaxcala și din Oaxaca. Dar confuzia a fost depășită prin singe: înlocuirea, obișnuită ca oameni să moară spre cinstirea zeilor, au fost fascinați și învinși de un zeu care a murit spre cinstirea oamenilor. Hristos sau Quetzalcôtl? Galileeanul încununat cu spinii sau șarpele încununat cu pene?

De atunci, istoria Mexicului este o a doua căutare a identității, a aparenței, a căutare ce restabilește tensiunea dintre necesitate și libertate: mai curînd decît cu concepțe, avem de a face cu semne vii ale unui destin care, o dată, s-a împlinit prin întîlnirea dintre fatalitatea pură și hazardul pur. Fatală pentru indigen. Intîmplătoare pentru spaniol. Mai tragic decît Oedip, Mexicul nu izbutențe să se recunoască în masca sa: fatalității și hazardului le obune «insultare». Înfrîcșătoare negre a celălaltii, care ne conduce la sinucidere: neputința de a ne recunoaște în afara noastră. Și această profundă neliniște cu privire la propria sa identitate — necesitatea și libertatea probabil — face ca Mexicul să fie o țară periculoasă, o țară plină de posune. Pentru a-și descoperi identitatea fără a se lăsa înșelat, Mexicul — asemeni unei țigve de Posada, asemeni unui monstru al lui Cuvées — trebuie să sară, cu un strigăt sfîșietor, din domeniul necesității în domeniul libertății — politice, culturale, personale, economice. Să ne mai mirăm atunci

că istoria oficială a țării noastre este o încercare de mascare pozitivistă cu intenția de a scăpa de această tensiune, de a o face inofensivă?

Acum citeva ierni și multe nopți, Arthur Miller îmi spunea, la forma lui din Connecticut, că de mic copil ceea ce-l fascina în istoria cuceririi Mexicului era întîlnirea dramatică a unui om care avea totul — Moctezuma — cu un om care nu avea nimic — Cortés. Mai tîrziu, citind scrierile de psihanaliză structurală ale lui Jacques Lacan, am dat peste acest gînd: subtextual este discursul calvistic. Am spus într-un anumit fel, fiindcă de fapt această piesă nu este decît un răspuns sau, ca să folosesc un galicism, o contestație. Răspuns dat mie însuși și contestație adresată Mexicului, în același timp monolog și dialog; dar totodată, din ferire, și cor. Fîindcă în țara noastră a vorbi cu tine înșiși înseamnă a vorbi cu celălalt: Irica a fost coloana vertebrală a literaturii mexicane; spunem adevărul numai în tăină. Și chiar atunci cînd vorbim cu glas tare, de fapt continuăm să vorbim în șoaptă: dulce acceptare, spun unii; glas de sclav, spun eu, glas de om supus care a trebuit să învețe limba stăpînitor și să li se adreseze cu ceremonios respect, rugă și șpovedonie, ocîlșiri, nemunărate diminutive și, atunci cînd stăpînul se întoarce cu spatele, să-i împlînte «insulte» și să-l împoște cu jignirile cele mai camplite.

Dar văzută altfel, literatura mexicană, începînd cu Adevărata istorie a cuceririi Noului Spanii, pînă la Obsedunțele zile circulare, și de la Fray Bernardino de Sahagún la Fray José Emilio Pacheco, nu este decît o unică și vastă încercare de a recupera memoria prin recuperarea cuvîntului. Fîindcă în Mexic cuvîntul public, de la Relatiile lui Cortés și pînă la ultimul raport prezidențial, a fost sechestrat de putere, iar puterea, în Mexic, este o operație a amneziei. Dacă n-am ține seama de acțiunea altora scriitori, istoria Mexicului n-ar posedea alt glas în afară de zumzetul muștelor adunate în jurul tălăzilor de gunoi ale discursurilor, promisiunilor amîgitoare și legilor nerepectate. Și în spania scriitorii, folosesc cuvîntul în cel mai larg înțeles: mă refer deopotrivă la Juan Juana Inés de la Cruz, care salvează de la tăcere viceregalul, la la Emiliano Zapata, care salvează revoluția de miclund.

Lupta pentru cuvînt echivalează la noi cu lupta pentru putere, dar nu pentru puterea birocratică, puterea armată sau puterea retorică, ci pentru puterea cetățenească și personală, pentru puterea istorică a fiecărui mexican viu, și încă viu acum. Răspuns și contestație. Noaptea toate pisicile sînt negre este în același timp memorie personală și memorie istorică, fiindcă pentru a cerceta originile noastre comune spre a ne înțelege existența prezentă este nevoie de ambele memorii, aici în Mexic, unde întrebările: «Cine sînt eu?» și «Cine sînt tatăl meu și mama mea?» echivalează cu întrebarea «Ce înseamnă întreaga noastră istorie?»

Puterea și cuvîntul. Moctezuma sau puterea fatalității; Cortés sau puterea voinței. Între cele două maluri ale puterii, o punte: limba, Marina, care cu ajutorul cuvîntului transformă istoria ambelor puteri în destin: cunoașterea căreia nu i te poți sustrage. Destin al morții și în moarte, via, revoltă și iubire, li spune Malinche flutur al, colîntii mexican: moarte, via, revoltă și iubire, nu într-o ordine indiferentă, ci tocmai în ordinea pomenită, care indică gradele progresive ale dificultății, ale misiunii și ale greutății și se revoltă; li foarte greu e să iubesc.

Dacă Moctezuma este tragedia subjugată de istoria învingătorilor, iar Cortés este istoria contaminată de tragedia învingîtorilor, Malinche, Marina, Malintzin intrunește timp de o clipă ambele sfere, ne amintește că nu există istorie inteligibilă dacă nu ține seama de excepțiile personale reprezentate de tragedii, nici tragedii personalizabile dacă nu

* Titlul original al piesei: *Tender Are Games Are Played*

șine seama de exigențele istoriei. Oedip este marea excepție tragică în configurația istorică a Greciei: armonia e distrusă de destin. Hamlet este marea excepție tragică în configurația istorică a Renașterii: viața e paralizată de îndoielă... Cuvintele dramaturgilor greci și elisabeteni reîntregesc excepțiile tragice în configurația istorică și, în același timp, domină orgoliul și orbirea proiectelor istorice prin memento-ul tragic: tragedia este glasul necesității umane, avertismentul insuficiențelor.

Dar cucerirea Mexicului nu este nici o viziune a lumii în criză, nici armonizarea critică înăuntrul unei culturi unitare: este istoria unei colonizări, și orice regim colonial înjosește deapărtărit pe colonizator și pe colonizat. Totuși, spre deosebire de colonizarea engleză, în cazul cuceririi spaniole a Mexicului nu numai că există două configurații istorice opuse care se înfruntă (anglosaxonii au colonizat un vid cultural), dar amândouă sînt înfrînte. La urma urmei, asta face din cucerirea spaniolă a Mexicului o tragedie, în timp ce cucerirea engleză a ceea ce mai târziu vor fi Statele Unite nu este decît un genocid. Configurația istorică a lumii indigene mexicane era fatalitatea, definită de multășteptata întoarcere a lui Quetzalcôatl: tocmai în ziua prevestită de timpul ciclic, șarpele cu pene s-a întors, numai că identitatea lui a fost uzurpată de oameni, și încă de oameni cruzi, lacomi, noi, energici. Fiindcă adevărata configurație istorică a cuceririi nu mai corespunde ordinii ierarhice verticale a Evului Mediu, ci se află sub semnul renașcentist al voinei: reprezenta ascensiunea la existență a oamenilor noi, recrutați dintre bacalaureați, hidalgoi săraci, aventurieri și țărani spanioli, care-i scot pe regi și pe nobili din centrul activ al scenei, dar care, în cele din urmă, au fost frustrați de către ierarhiile impersonale, religioase și politice, pe care le reprezentau. Indigenii au fost obiectul unui « culturicid »; conchistadorii au fost obiectul unui « personalicid ». Spania, intruchipare a spiritului Contrareformei, instalează pe resturile puterii absolute a lui Moctezuma, care la rîndul său se întemeia pe apăsarea colonială a popoarelor tributare, structurile verticale și asupritoare ale puterii absolute ale Casei de Austria. Spania se închide și ne închide. Atît lumea indigenă mexicană, cît și lumea renașcentistă spaniolă rămîn în afara profilului istoric al vicerregatului. Un regim autoritar, închisist și anacronic, distruge spiritul critic înainte mergător.

Noii lumi metise — filii lui Malinche — îi va reveni misiunea de a inventa noi proiecte istorice, și lupta, de atunci pînă în zilele noastre, se va purta între colonizatori și descolonizați. Pînă cînd Mexicul nu va lichida colonialismul, atît cel străin, cît și cel pe care un pumn de mexicani îl exercită asupra și împotriva cîtorva milioane de mexicani, conchișta va continua să fie trauma noastră și cîmarul nostru istoric: semnul unei fatalități imposibil de depășit și al unei voinei frustrate.

Strigătul lui Malinche este avertismentul noului sacrificiu uman și al noii necesități umane a Mexicului născut în urma conchiștei. Dar cuvintele ei, pînă la urmă, vor fi sufocate de o a treia realitate, care în America latină ascunde și diminuează adevărul istoric și adevărul tragediei: această realitate este epica, falsă istorie și falsă tragedie, care respinge critica și împune osanzonele.

Autorul se strecoară pe așa falsă a epopei, cu speranța de a pătrunde în inima castelului și de a instala înăuntru, în locul eroismului, ritualul. Căci ritualul, atît din punct de vedere teatral, cît și antropologic, înseamnă dezintegrarea unei vechi personalități și reîntregirea ei într-o ființă nouă.

CORTÉS ȘI MOCTEZUMA

Prietenilor mei
Inge și Arthur Miller

DRAMATIS PERSONAE

Curtea aztecă

MOCTEZUMA al II-lea, Mare Tlatoani al Mexicului CUITLÂHUAC, fratele său CUAUHTÉMOC, nepotul său • CIHUACOALT, Marele preot • REGELE DIN TEXCOCO • TZOMPANTECUHTLI, sfetnic • NEGUSTORUL • CIOBANUL • MESAGERUL • MAGI • VINĂTORI • POETUL AZTEC • BĂRBAȚI • O FEMEIE • PREZICĂTORI familia sfetnicului • tinere fete • cocoșai • pitici • albișoș • răzihonici • muzicanți • dansatori • cîntăreți • femei • copii • profesori • țesători • etc.

Conchistadorii

HERNÂN CORTÉS • MARINA • FRAY BARTOLOMÉ DE OLMEDO • PEDRO DE ALVARADO • CRISTÓBAL DE OLID • GONZALO DE SANDOVAL • DIEGO DE ORDÁS • ALONSO HERNÁNDEZ PORTOCARRERO • ȘEFUL CEL GRAS DIN CEMPOALA • ESCUDERO • ZERMEÑO • JUDECĂTORI DE INSTRUCȚIE • SOLDAȚI • EMISARII LUI MOCTEZUMA • PERCEPTORII DE BIRURI AI LUI MOCTEZUMA • DOBLURA LUI MOCTEZUMA • UN MARINAR • PREOȚI CHOLULTECI • UN TÎNĂR SACRIFICAT • UN PITIC • Slujitori • tineri • notar • bărbați • femei • copii • un soldat cîntăreț • o fată indigenă etc. • și Quetzalcôatl, șarpele cu pene.

Întineric beznă. Zgomotul unei măturii care șterge praful, binisor. Din fundul sălii, înaintând spre scenă, apare o femeie indigenă: în mîna dreaptă ține o făclie; e Marina. E îmbrăcată cu o tunică sau bluză fără mîinci, albă, cu ciucuri brodați. Are părul lung, negru, înclăcit.

MARINA: Malintzin, Malintzin, Malintzin... Marina, Marina, Marina... Malinche, Malinche, Malinche... Vai! Unde să mă duc? Lumina noastră se disipează. Vai! Unde să mă duc? Poate că singura casă unde mai putem găsi adăpost este casa celor ce nu mai au trup, casa morților, sus, în cer; sau poate chiar pămîntul acesta a devenit, și a fost întotdeauna, casa morților. Vai! Plecăm pentru totdeauna, plecăm pentru totdeauna. Nimeni nu trăiește o veșnicie pe pămînt. Malintzin, Malintzin, Malintzin... Marina, Marina, Marina... Malinche, Malinche, Malinche... Trei nume ai purtat, femeie: cel pe care și l-au dat părinții, cel pe care și l-a dat iubitul și cel pe care și l-a dat neamul tău... Malintzin, și-au spus părinții: numele zeiței care a stăpînit cîndva aceste locuri, preotesea a zorilor, îmblînzitoare a fiarelor sălbatice, de care se folosea pentru a-l subjugă pe bărbai și a face din el scdavul iubirii, o iubire sălbatică, o iubire eternă, o iubire tiranică, o iubire diabolică și nocturnă... Marina, și-a spus bărbatul tău, amintindu-și de oceanul pe care l-a scrăbătit, pentru a ajunge pe pămînturile noastre... Malinche, și-a spus poporul tău: trădătoare, tîlmaci și călăuză a omului alb. Zeiță, iubită sau mamă, eu am trăit această istorie și pot s-o povestesc. Nu este decît istoria a doi oameni: unui avea tot, și numele lui era Moctezuma Xocoyotzin, Mare Tlacoani al Mexicului; celălalt nu avea nimic, și numele lui era Fernando Cortés, un neînmănat căpitan și biet hidalgo spaniol. Am trăit această istorie și pot s-o povestesc. Nu este decît istoria a două istorii: cea a unei națiuni care s-a îndoit prea mult și cea a unei națiuni care s-a îndoit prea puțin. Malintzin, Marina, Malinche: eu am fost moșsa acestei istorii, fiindcă mai întîi am fost zeia care a imaginat-o, apoi ibovnica care l-a primit sîmîna, și în sfîrșit mama care a născut-o. Zeița, Malintzin; și tîrfa, Marina; mama, Malinche.

Pauză.

În anul Ce Acatl al cronologiei eztece, și 1519 al erei creștine, cum am învățat mai tîrziu să socotesc, regatul Mexicului s-a umplut de tot felul de minuni și zvonuri ciudate...

Se suie pe scenă. Stinge făclia într-o căldare cu apă. Iese, Întineric beznă. Deodată, o lumină orbitoare inundă rampa, între scenă și primele fotolii de la parter. Scăldați în lumină, doi indigeni stau împietriți. Unul poartă veșminte simple de Negustor, tunică și sandale. Celălalt, șorțul de piele al unui Cioban; la pieptul gol stringe o desăgă. Strălucirea luminii îi silește să-și acopere ochii cu mîna.

NEGUSTORUL: Pleacă-ți ochii, ciobanule...

CIOBANUL: Ce lumină puternică! N-aș putea să mă uit la ea, oricît de mult aș vrea...

NEGUSTORUL: E lumina pe care o răspîndește regele nostru Moctezuma, întruchipare a soarelui și stăpîn peste toată întinderea cunoscută a pămîntului...

CIOBANUL: Se spune că nimeni nu are voie să-l privească pe Moctezuma în fașă. În afară de patru persoane dintre rudele mai apropiate.

NEGUSTORUL: Așa o fi. Dacă te uiji țîntă la soare, orbesci.

CIOBANUL: Ochiul nostru n-au fost făcuți ca să privească atîta măreție, negustorule...

NEGUSTORUL: Tu și cu mine am fost făcuți pentru lucrurile de rînd... Tu, pentru cele și mai de rînd care mine.

CIOBANUL: Și totuși...

NEGUSTORUL: Ce vrei să spui?

CIOBANUL: Tu nu visezi niciodată?

NEGUSTORUL: Ia te uită, și tu!

CIOBANUL: Da, dar îmi păstrez visele pentru mine.

NEGUSTORUL: Eu le numesc coșmaruri. Și coșmarurile nu vrea nimeni să-ți le cumpere. Pe cite boabe de cacao crezi că aș putea să vînd unul pe care l-am avut astănoapte, cînd se făcea că marea varșă pe gură niște monștri cu patru picioare și oameni albi, cu bărbii și cu zimbea înfricoșătoare?

CIOBANUL: Visul meu a fost mai frumos. Se făcea că se întoarce pe apele mării marele nostru zeu Quetzalcôatl, șarpele cu penă, zeul binelui și al fericirii, ca să ne împartă iar binele și fericirea, nouă, sîracilor din regat.

NEGUSTORUL: Prostii. Visatele au devenit mai ieftine decît pietrele fără nici o valoare de pe Colina Stelei.

CIOBANUL: Prevestirile se țin lanț, negustorule. Nimeni nu știe cum trebuie să le înțeleagă, dar ele există, le vedem cu toții. Cerul se aprinde, cometele zboară care încotro, apele lacului fierb, și femeile învie din morți strigînd: «Se apropie sfîrșitul regatului lui Moctezuma!»... Ceva rău plutește în aer. Un miros de sfîrș.

NEGUSTORUL (*adulmecînd*): Ce ții ascuns acolo?

CIOBANUL: Nimic.

NEGUSTORUL: Lasă-mă să mă uit...

CIOBANUL: Nu-i nimic, dacă-ți spun...

Negustorul îi smulge ciobanului desaga: din ea cade un corb mort.

NEGUSTORUL: Un corb mort...

CIOBANUL: Da... Ai putea să-l vinzi? Că doar ești negustor...

NEGUSTORUL: Pesemne că ești nebu. Cine să cumpere sfîrșitul ăsta?

CIOBANUL: Ce știi eu... poate regele nostru Moctezuma... Se spune că a coborît în infern ca să-și ispășească păcatele... se spune că vorbește cu străbunii și chiar cu zeii, ca să alie ce însemnă prevestirile... poate că ar vrea să dea pămînt din palatul lui pe corbul ăsta împuțat. La ce l-ar mai folosi un pămînt în infern? În schimb...

NEGUSTORUL: Despre corbi se spune că sînt la fel cu zeii: mîncîcă gunoazele ca să curețe cîmpurile.

CIOBANUL: Murdărie și curățenie.

NEGUSTORUL: Curățenie și murdărie.

Se aude un strigăt înspăimîntător de femeie.

O VOCE DE FEMEIE (*din afara scenei*): Vai, copiii mei! Sărmanii mei copii! O să pierim cu toții! O să pierim cu toții!

Speriați, Ciobanul și Negustorul își acoperă din nou ochii cu mîna. Se despart. Ies, Întineric. Fognetul unei măturii. O lumină cenușie, joasă, crepusculară. Un bălrat, aproape gol, acoperit numai cu un șorț, mătură fără grabă: e Moctezuma.

MOCTEZUMA: Îndurare, îndurare... Așteaptă și mătură, mătură și așteaptă.

Continuă să măture. Intră Chiuacoatl. E bărbat; se vede după glas, după gesturi, după mers; dar veșmintul lui e plin de podoabe, ca al unei preotese iubitoare de lux.

CHIUACOATL: Stăpîne... stăpîne atotputernică...

Moctezuma mătură mai departe cu grijă, fără să-și înalțe privirea spre Chiuacoatl.

CIHUACOATL: Săpîne... Ce faci aici?

MOCTEZUMA: Măcur.

CIHUACOATL: Observ gestul. Numai că nu-l cunosc înțelesul.

MOCTEZUMA: A mătura.

CIHUACOATL: Atunci înțelesul înțelesului.

MOCTEZUMA: A curăța.

CIHUACOATL: Încăperea e curată.

MOCTEZUMA: Dar suflul meu e tulburat.

CIHUACOATL: E bine ca cel ce are tot să știe că are și un suflător. Cei mai mulți dintre supușii tăi nu știu ce înseamnă asta. Ai grijă să nu aflu prea multe, stăpîne. Îngrijește-te în tăină de suflător, Moctezuma, fiindcă supușii abia așteaptă să poată pătrunde în consilia regelui, sînt atrași prea mult de lucrurile pe care nu le au și, în sfîrșit, nu se arată din cale afară de mișcări... Servitorii pot mătura foarte bine camera asta.

MOCTEZUMA: Dar greșile mele, cine o să le măture?

CIHUACOATL: Nimeni nu trebuie să le știe, în afară de tine însuși.

MOCTEZUMA: Toți cunosc prevestirile îngrozitoare care în timpul domniei mele anunță sfîrșitul tuturor timpurilor!

CIHUACOATL: Nimeni nu-ți cere socoteală pentru ele, în afară de tine însuși.

MOCTEZUMA: Îmi cer socoteală zeii duali din panteonul nostru: Huitzilopochtli îmi cere război: Queztalcóatl îmi cere pace. Ce situație complicată, fără ȳre! Să slujești doi zei antagonici. De ce nu se contopesc într-unul singur? Îndepărtează-te de infern, Cihuacoatl; altele sînt îndatoririle tale.

CIHUACOATL: De infern, stăpîne?

MOCTEZUMA: Sînt în Miclan, tărîmul morților, și aici am ascultat glasurile lor.

Numai ei ne spun adevărul nou, celor vii.

CIHUACOATL: Ești într-o sală a palatului. Nu te-ai mișcat de aici.

MOCTEZUMA: Trebuie să aflu ce se va întîmpla, oricît de scump m-ar costa adevărul.

Am venit să-mi îspășesc greșile. Poate că îspășirea este prețul cunoașterii. CIHUACOATL: Pentru un rege, nu e decît o formă de inactivitate. Lasă-mă să-ți răspund cum mi-ai răspuns tu mie: altele sînt îndatoririle tale.

MOCTEZUMA: Uită-te la mine, umilit și gol. Privește-te apoi într-o oglindă, mare preot. Fără veșmintele noastre ceremoniale, ce altceva am fi decît doi sărmani, adoma tuturor sărmanilor din regat? Ce ai fi tu fără podonabele astea femeiești pe care le porți?

CIHUACOATL: Poate că n-ai fi nimic, stăpîne. Dar dacă mă îmbrac în straie de femeie o fac ca să respect tradiția funcției mele; acum mare preot e un bărbat; dar înainte era o femeie: Malintzin. Cînd femeile au încetat să oficieze cultul suprem, strămoșii noștri au considerat că e periculos să se știe că a avut loc o schimbare în ritualul obișnuit. Ca să dureze, lucrurile nu trebuie să se schimbe. De fapt, conținutul s-a schimbat; dar poporul nu vede decît formele și le se supune.

Cihuacoatl ridică mîna dreaptă și arată spre mai multe direcții, dincolo de scenă; prin gesturile lui îi convoca pe curtenii: intră Războinici, Albinoși, Cocșoși, Pitici, păuni și trei Tineri e fete gătite ca de sărbătoare, cu sandale, pînd în mîini un panay enorm de pene. În tădere, se apleacă la lucrurile lor; slujitoarele încep să-l îmbrace pe Moctezuma cu gesturi rituale, în timp ce scena continuă.

CURTEA (ad libitum): Moctezuma, Moctezuma, Moctezuma... O, stăpînul nostru prealuminat, și regele nostru fără seamăn de mărinimos și de viteaz, mai de preț

decît toate pietrele prețioase din lume!... O, stăpîne atotputernic, împlîră al soarelui și rege al războiului!... Moctezuma, Moctezuma, Moctezuma... rege, stăpîn, soare...

MOCTEZUMA (cîntă Cihuacoatl, în timp ce fetele îl îmbracă): Tu ești marea preot. Și ceri tuturor îspășirea greșelilor, nu-l aș?

CIHUACOATL: Nu cer asta regelui, ci numai supușilor săi.

MOCTEZUMA: Așa atunci că suveranul înseamnă mai puțin decît supușii tăi: ei nu se îndoiesc, pe cînd eu da. Eu mă tem că timpul amînat de profeți, timpul foametei și al distrugerii ar putea să fie timpul meu. Ei nu sînt nebuni. Dar oare eu sînt? O fi fiind Moctezuma singurul rebel, împotriva lui Moctezuma? Atunci Moctezuma ar merita să primească chinurile torturilor și moartea din mîna lui Moctezuma însuși.

Pauză.

Nici unul din strămoșii mei nu s-a îndoit.

Cihuacoatl nu răspunde. Se îndalează. Își ia inima în dinți.

CIHUACOATL: Supușii se îndoiesc și ei, stăpîne.

Se înclină, temător.

Prestările se țin lanț.

Apar patru Prezicători îmbrăcați cu mantii albe, fafrescente. Gesturile lor sînt sălbătice, rapide, stilizate; glasurile lor sînt ca niște gemete. Moctezuma rămîne liniștit, fără o da cel mai mic semn de teamă; ceremonia îmbrăcării continuă; monștrii din suita curtenilor alegă de colo colo, se joacă, adoptă diferite atitudini în mijlocul potopului de minuni.

PREZICĂTORUL 1: Nopți de-a rîndul se văd uriașe incendii ce izbucnesc spre răsărit, se înalță și capătă formă de piramidă, cu flăcări de foc...

PREZICĂTORUL 2: Ce înseamnă flăcările astea, prezicătorule?

PREZICĂTORUL 1: Că se apropie timpul cînd trebuie să se împlinească lucrurile pe care le-a spus și le-a prezis Queztalcóatl...

PREZICĂTORUL 4: Că însuși Queztalcóatl se întoarce ca să vadă ce-au făcut oamenii din regatul său...

PREZICĂTORUL 1: Queztalcóatl, șarpele cu pene...

PREZICĂTORUL 2: Zeul alb...

PREZICĂTORUL 3: Zeul cu barbă...

PREZICĂTORUL 4: Zeul care l-a făcut pe oameni și pe urmă l-a învățat să cultive porumbul, să facă țesături din pene și să sfleuiască jadul...

PREZICĂTORUL 1: Zeul care a fugit spre mare, spre răsărit, făgăduind că se va întoarce.

PREZICĂTORUL 2: În pace, dacă oamenii vor lucra pămîntul în pace...

PREZICĂTORUL 3: Cu război, dacă oamenii își vor pirzoli pămîntul și-l vor împlîta pe semenii lor...

PREZICĂTORUL 4: Fiindcă pămîntul l-a fost dat oamenilor de către zei; oamenii nu sînt stăpîni pămîntului, ei numai grădinarii lui...

MOCTEZUMA: Ce trebuie să fac? Ce trebuie să fac?

PREZICĂTORUL 1: Ascultă oracolele cerului, stăpîne...

PREZICĂTORUL 2: Oglînzile reflectă un cer instelat în plînă zi...

PREZICĂTORUL 3: Cometele rădesc ore întregi pe cer...

PREZICĂTORUL 4: Pe laguna Mexicului se stîrnesc valuri uriașe...

PREZICĂTORUL 1: Valurile ajung pînă departe și pătrund în case, clatină temeliiile, zidurile se prăvălesc...

CIHUACOATL: Stăpîne... Ce faci aici?

MOCTEZUMA: Mătur.

CIHUACOATL: Observ gestul. Numai că nu-l cunosc înțelesul.

MOCTEZUMA: A mătura.

CIHUACOATL: Atunci înțelesul înțelesului.

MOCTEZUMA: A curăța.

CIHUACOATL: Încăperea e curată.

MOCTEZUMA: Dar suflul meu e tulburat.

CIHUACOATL: E bine că cel ce are tot să știe că are și un suflul. Cei mai mulți dintre supuși tăi nu știu ce înseamnă asta. Ai grijă să nu aflu prea multe, stăpîne. Îngrijește-te în tăină de suflul, Moctezuma, fiindcă supușii abia așteaptă să poată pătrunde în conștiința regelui, sint atrași prea mult de lucrurile pe care nu le au și, în sfârșit, nu se arată din cale afară de miloși... Servitorii pot mătura foarte bine camera asta.

MOCTEZUMA: Dar greșelile mele, cine o să le măture?

CIHUACOATL: Nimeni nu trebuie să le știe, în afară de tine înșuși.

MOCTEZUMA: Toți cunosc prevestirile îngrozitoare care în timpul domniei mele anunță sfârșitul tuturor timpurilor!

CIHUACOATL: Nimeni nu-ți cere socoteală pentru ele, în afară de tine înșuși.

MOCTEZUMA: Imi cer socoteală strămoșii care au întemeiat acest regat și l-au lăsat în paza mea; imi cer socoteală zeii duali din panteonul nostru; Huiztloc-pochtlî imi cere război; Quetzalcôatl imi cere pace. Ce situație cumplită, fără ieșire! Să slujești doi zei antagonici. De ce nu se contopesc într-unul singur? Îndepărtează-te de infern, Cihuacoatl; altele sînt îndatoririle tale.

CIHUACOATL: De infern, stăpîne?

MOCTEZUMA: Sînt în Mictlan, tărîmul morților, și aici am ascultat glasurile lor. Numai ei ne spun adevărul nou, celor vii.

CIHUACOATL: Ești într-o sală a palatului. Nu te-ai mișcat de aici.

MOCTEZUMA: Trebuie să aflu ce se va întîmpla, oricît de scump m-ar costa adevărul. Am venit să-mi ispășesc greșelile. Poate că ispășirea este prețul cunoașterii.

CIHUACOATL: Pentru un rege, nu e decît o formă de inactivitate. Lasă-mă să-ți răspund cum mi-ai răspuns tu mie: altele sînt îndatoririle tale.

MOCTEZUMA: Uită-te la mine, umilit și gol. Priveste-te apoi într-o oglindă, mare preot. Fără veșmintele noastre ceremoniale, ce altceva am fi decît doi sărmani, aidoma tuturor sărmanilor din regat? Ce ai fi tu fără podoabele astea femeiești pe care le porți?

CIHUACOATL: Poate că n-aș fi nimic, stăpîne. Dar dacă mă îmbrac în straie de femeie o fac ca să respect tradiția funcției mele; acum mare preot e un bărbat; dar înainte era o femeie: Malinczin. Cînd femeile au încetat să officieze cultul suprem, strămoșii noștri au considerat că e periculos să se știe că a avut loc o schimbare în ritualul obișnuit. Ca să dureze, lucrurile nu trebuie să se schimbe. De fapt, conținutul s-a schimbat; dar poporul nu vede decît formele și li se supune.

Cihuacoatl ridică mina dreaptă și arată spre mai multe direcții, dincolo de scenă; prin gesturile lui îi convoca pe curteni: intră Războinici, Albinoși, Cocoași, Pitici, păuni și trei Tinere fete găsite ca de sărbătoare, cu sandale, ținînd în minii un panos enorm de pene. În tăcere, se aplecă la locurile lor; slujitoarele încep să-l îmbrace pe Moctezuma cu gesturi rituale, în timp ce scena continuă.

CURTEA (ad libitum): Moctezuma, Moctezuma, Moctezuma... O, stăpînul nostru prealuminat, și regele nostru fără seamăn de mărinimos și de viteaz, mai de preț

decît toate pietrele prețioase din lume!... O, stăpîne atotputernic, împărat al soarelui și rege al războiului!... Moctezuma, Moctezuma, Moctezuma... rege, stăpîn, soare...

MOCTEZUMA (cître Cihuacoatl, în timp ce femeile îl îmbracă): Tu ești marele preot. Și ceri tuturor ispășirea greșelilor, nu-i așa?

CIHUACOATL: Nu cer asta regelui, ci numai supușilor săi.

MOCTEZUMA: Află atunci că suveranul înseamnă mai puțin decît supușii săi: ei nu se îndoiesc, pe cînd eu da. Eu mă tem că timpul anunțat de profeți, timpul foametei și al distrugerii ar putea să fie timpul meu. Ei nu sînt nebuni. Dar oare eu sînt? O fi fiind Moctezuma singurul rebel, împotriva lui Moctezuma? Atunci Moctezuma ar merita să primească chinurile torcurilor și moartea din mina lui Moctezuma înșuși.

Pauză.

Nici unul din strămoșii mei nu s-a îndoit.

Cihuacoatl nu răspunde. Se îndoiește. Iși ia inima în dinți.

CIHUACOATL: Supușii se îndoiesc și ei, stăpîne.

Se înclină, temător.

Prevestirile se plîntă.

Apar patru Prezicătorii îmbrăcați cu mantii albe, fosforescente. Gesturile lor sînt văditice, rapide, stilizate; glasurile lor sînt ca niște gemete. Moctezuma rămîne liniștit, fără a da cel mai mic semn de teamă; ceremonia îmbrăcării continuă; monștrii din suita curtenilor aleargă de colo colo, se joacă, adapă diferite atitudini în mijlocul potopului de minuni.

PREZICĂTORUL 1: Nopți de-a rîndul se văd uriașe incendii ce izbucnesc spre răsărit, se înalță și capătă formă de piramidă, cu flăcări de foc...

PREZICĂTORUL 2: Ce înseamnă flăcările astea, prezicătorule?

PREZICĂTORUL 1: Că se apropie timpul cînd trebuie să se împlinescă lucrurile pe care le-a spus și le-a prezis Quetzalcôatl...

PREZICĂTORUL 4: Că înșuși Quetzalcôatl se întoarce ca să vadă ce-au făcut oamenii din regatul său...

PREZICĂTORUL 1: Quetzalcôatl, șarpele cu pene...

PREZICĂTORUL 2: Zeul alb...

PREZICĂTORUL 3: Zeul cu barbă...

PREZICĂTORUL 4: Zeul care i-a făcut pe oameni și pe urmă i-a învățat să cultive porumbul, să facă țesături din pene și să slefuască jadul...

PREZICĂTORUL 1: Zeul care a fugit spre mare, spre răsărit, fîgăduind că se va întoarce.

PREZICĂTORUL 2: În pace, dacă oamenii vor lucra pămîntul în pace...

PREZICĂTORUL 3: Cu război, dacă oamenii își vor pîrjoli pămîntul și-i vor împlia pe semenii lor...

PREZICĂTORUL 4: Fîindcă pămîntul le-a fost dat oamenilor de către zel; oamenii nu sînt stăpîni pămîntului, ci numai grădinarii lui...

MOCTEZUMA: Ce trebuie să fac? Ce trebuie să fac?

PREZICĂTORUL 1: Ascultă oracolele cerului, stăpîne...

PREZICĂTORUL 2: Oglindile reflectă un cer înstelat în plină zi...

PREZICĂTORUL 3: Cometele rădesc ore întregi pe cer...

PREZICĂTORUL 4: Pe laguna Mexicului se stîrnesc valuri uriașe...

PREZICĂTORUL 1: Valurile ajung pînă departe și pătrund în case, clatină temelile, zidurile se prăvălesc...

PREZICĂTORUL 2: Cine-i vinovat?

CORUL PREZICĂTORILOR: Moctezuma!

PREZICĂTORUL 1: Tu, Moctezuma, tată, stăpîn, rege, soare, numai tu ești vinovat de toate relele ce se vor abate asupra neamului tău.

PREZICĂTORUL 2: Neamul tău îți va fi povara, stăpîne; nimeni nu domnește peste nimic...

PREZICĂTORUL 3: Tu, Moctezuma, ești răspunzător pentru ordinea universului...

MOCTEZUMA: Ce trebuie să fac? Ce trebuie să fac?

CORUL PREZICĂTORILOR: Ți-am dat puterea; folosește-te de ea!

MOCTEZUMA: Cine a văzut lucrurile astea?

CORUL PREZICĂTORILOR: Toți!

CIHUACOATL: Ai grijă, stăpîne, un popor vede ce vrea să vadă și ce are nevoie să vadă, chiar dacă ce vrea el să vadă nîd nu există...

MOCTEZUMA: Atunci cine a visat lucrurile astea?

PREZICĂTORUL 1: Eu...

PREZICĂTORUL 2: Eu...

PREZICĂTORUL 3: Eu...

PREZICĂTORUL 4: Eu...

Tomai atînd se termină ritualul îmbrăcării, și Moctezuma le face semn Tinerelor fete să se îndepărteze.

MOCTEZUMA: Așa, va să zică viziunile sînt comune și visurile sînt individuale? Cihuacoatl! Trimite iscoade în tot orașul; să-i găsească pe vizitatori; să-i aducă înaintea mea.

CIHUACOATL: Așa voi face, stăpîne.

Face un semn Războinicilor, care ies.

MOCTEZUMA: Visează... Prin urmare, visează... Îndrănesc să viseze...

Prezicătorii s-au culcat pe scenă; gem. Moctezuma îl privește ținînd pe Cihuacoatl.

MOCTEZUMA: Repede, spune-mi cine sînt eu, mai înainte de a apuca să uit...

CIHUACOATL: Ești înfrîchiparea soarelui pe pămînt.

MOCTEZUMA: Îndurare, îndurare...

CIHUACOATL: Nimeni nu se poate răscula împotriva ta și împotriva valorilor pe care le reprezîți.

MOCTEZUMA (repetînd mimica dureroasă a penitenței): Păcatele mele sînt noduri, și plase, și pușuri în care am căzut...

CIHUACOATL: Regatul e construit ca o piramidă, treaptă peste treaptă, piatră peste piatră; tu ești în virful piramidei; tu ești virful.

MOCTEZUMA: Trebuie să fiu iertat, trebuie să fiu iertat; sînt cel mai sărman dintre ciobani...

CIHUACOATL: Cine se va răscula împotriva ta nu e un criminal, ci un nebul. Moctezuma: Îmi voi singera trupul cu spini de agavă.

CIHUACOATL: În afară de puterea ta și de hatîrurile care se desprind din ea, nu mai e loc în Mexic decît pentru nebulie și pentru moarte.

MOCTEZUMA: Mă voi bicui de două ori pe zi cu bețe de creștie, o dată peste urechi și a doua oară peste limbă.

CIHUACOATL: În afară de puterea ta, care este totul, nu există nimic.

MOCTEZUMA: Atunci, de ce mă îndoiesc? Spune-mi, mare preot, nu pot avea un desin propriu? Nu vreau destina tradiției, al ceremoniei, al ritualului, al răspunderii.

CIHUACOATL: Te-am ales dintre cei mai mîndri prinți ai Mexicului, ca să exerciți puterea absolută. Destinele fără număr pot fi schimbate; tu nu-l poți da pe al tău în schîmbul altuia, pentru simplul motiv că nici un destin nu seamănă cu al tău, stăpîne. Tu nu ai semenii.

MOCTEZUMA: Am vrut să fug, Cihuacoatl. Am vrut să fug mai departe, în Infern, pe tărîmul morților, să fiu la fel cu ei, să nu mai fiu nimeni, să-mi scutur de pe umeri această povară apăsătoare. Nu e suficientă această vină? Nu e de ajuns această dovadă că să arate că cei ce m-au înălțat pe tron s-au înșelat; că eu nu voiam să fiu totul, ci împotriva, poate că nu voiam să fiu nimeni.

CIHUACOATL: Nu ai unde fugi. Imperiul e necuprins, dar e al tău. Oriunde te-ai ascunde, tot tu vei fi împărat.

Pauză. Tineretele fete își oferă lui Moctezuma o cupă de aur și întind dinaintea lui platurii cu fructe, păsări și carne. Moctezuma își încruciează picioarele și începe să mînce, în timp ce vorbește Cihuacoatl, un Pitic se apropie și încearcă să fure o bucată de carne de pe un platou; cu o lovitură de picior, Cihuacoatl îl trîntește pe Pitic, ridică bucată de carne și o azvîrle la pîni. Moctezuma îi dă Cicoatului să bea din cupa lui. Monștrii și bufonii curți s-au adunat în jurul lui Cihuacoatl prefăcîndu-se că-l ascultă cu interes, dar de fapt nu fac altceva decît să aștepte resturile de masă.

CIHUACOATL: În infernul închipuirii tale, în paradisul dorinței tale, în subteranele aurite ale palatului tău ori în virful înșingat al piramidei tale, vei fi vizitat de fantomele strămoșilor; ele îți vor amîni ceea ce și-au amînit lor înșile în zorii timpurilor și în culmea gloriei lor: ceea ce am construit e vulnerabil, fiindcă orice operă omenească trebuie să lupte permanent cu primejdii care ne pîndesc din toate părțile într-un univers crud și orb, care a apărut cu mult înaintea noastră și e mai puternic decît orice viață omenească.

Sătul, Moctezuma răstoarnă masa pe care a mîncat; monștrii și bufonii se aruncă asupra rămășițelor prînzului; pîniile tipă.

CIHUACOATL: Pentru asta a fost născocită puterea; pentru a menține opera oamenilor. Nu are importanță dacă puterea este bună sau rea; este necesară: fără ea, oamenii s-ar ucide unii pe alții pe altarul geloziei, ambiției, lăcomiei și spaimii. Așa cel pușin puterea îți alege victimele și, sacrificîndu-le, potolește setea de sînge a multimilor. Mai bine o mie de sacrificii la ridicaarea unei piramide decît scingerea speciei. Puterea tuturor ar însemna moartea tuturor. Puterea unui singur om înseamnă moartea cîtorva și viața majorității.

Moctezuma se apropie de una din fete și o mîngie pe sfîrcul sîinului.

CIHUACOATL: Strămoși tăi, Moctezuma, nu-ți cer ție mai mult decît să-ai cerut lor înșile: înălțarea unei civilizații, cu binele și răul pe care le aduce cu ea, acolo unde înainte nu era decît o paragină: mica bine, nidi rău; nu era nimic.

MOCTEZUMA: Dar cum, mare preot, cum? Prin pace sau prin război? Prin cuvînt sau prin faptă?

Moctezuma începe s-o dezbrace fără grabă pe fată.

CIHUACOATL (cu o plecăciune): Stăpîne, iartă-mă; suferi de răul de care au mai suferit și alți oameni de pe urma puterii. Mai întîi visezi absolutul ca să poți visa puterea înșăși, pe urmă, pentru a o dobîndi și a o menține, trebuie să sacrifici absolutul pentru relativ, pentru necesitatea practică. În sfîrșit, ție se face din nou foame de absolut: vrei să fii tot binele și tot răul, toată fericirea și toată nefericirea lumii. Și atunci, fiindcă ai devenit din nou mare ca la început, începi să pierzi puterea...

Moctezuma se uită cu asprime la Cihuacoatl, dar acesta face din nou o plecăciune și arată spre una din intrări:

CIHUACOATL (în șoaptă): Pucerea o păstrează numai mediocrii, nu cei care se îndoiesc sau visează. (Precipitat) Stăpîne, vișitorii.

Tînăra fată își acoperă slinii și se alătură celorlalte slujnice. Moctezuma ocupă avanscena. Intră Negustorul, urmat de Cioban. Amîndoi își acoperă ochii cu mina, ca la începutul piesei. Tulburat, Negustorul se aruncă la picioarele lui Moctezuma.

NEGUSTORUL: O, preafericit stăpîn și rege prealuminat!

MOCTEZUMA: Cine ești?

NEGUSTORUL: Un simplu negustor, stăpîne, cu fruntea plecată în fața strălucirii orbitoare a presăvitei tale persoane...

MOCTEZUMA: Și negustorii visează? Credeam că singurele lor păcate sînt înăvuirile și trufia; și pentru ele am poruncit să fie pedepsiți.

NEGUSTORUL: O, stăpîne prealuminat, nu vreau să te supăr și să-ți intristez inima! Dar trimisul tău mi-a cerut să repet visul pe care l-am avut, zicîndu-mi că așa vrei tu și așa e mai bine pentru mine...

MOCTEZUMA (placut): Spune; și dacă visul tău îmi place, o să-ți dau drumul să umbli în voie.

NEGUSTORUL: Dă-mi drumul, stăpîne, căci dacă nu sînt liber să umbli în voie, nu pot să-mi fac meseria de vînzător de mărunțișuri, de biet negustor care cutreieră munții și cîmpurile ars de soare, implorînd protecția zeilor și a reprezentanților lor aici pe pămînt, marelui Moctezuma...

MOCTEZUMA (merbător): Vorbește, cînd îți spun.

NEGUSTORUL: Păi, ce să spun? Am avut un vis, stăpîne. Mi-a apărut înaintea stăpînului nostru Quetzalcôatl: l-am recunoscut pentru că era șarpe, vietează a pămîntului, și totuși zbura cu aripi din pene albastre și aurii...

Uimire comică a Ciobanului. Își ia mina de la ochi.

CIOBANUL: Pungașul ăsta mi-a furat mie visul...

NEGUSTORUL: Șarpele cu pene mi-a spus: Timpul întoarcerii mele se apropie. Dacă Moctezuma mă primește ca pe un zeu ce sînt, va fi pentru toți numai bine și belșug. Dacă Moctezuma mă primește cu război, el va muri, iar poporul lui va pieri de foame, și nu va mai exista pe lume nici un fel de negoț...

MOCTEZUMA: Destul, nefericite!

NEGUSTORUL: Dar, stăpîne prealuminat, ți-am adus o veste bună: chiar eu l-am spus zeului că, fără îndoială, îl vei primi bine, fiindcă palatul tău are cămășile pline cu tot ce-ți aducem noi, negustorii...

MOCTEZUMA: Taci odată, neghiob zgîrcit!

Negustorul își lipește fruntea de podea. Ciobanul, care se află alături de el, îi șoptește:

CIOBANUL: Tot e bine că nu i-ai povestit coșmarul cu monștrii pe care i-a azvîrlit marea pe țărm.

MOCTEZUMA: Vorbește, ciobanule.

CIOBANUL: O, prealuminat stăpîn, tu, care ești totul pentru noi, tatăl nostru, o, ce mare e bucuria mea, care sînt eu om sărac lipit pămîntului ce-ți caută tatăl și mama ca să mă ocrotească și să mă povățuiască!

MOCTEZUMA: Vorbește, ciobanule. Tu ce-ai vădit?

CIOBANUL (cu nevinovăție): Păi să vezi, stăpîne. Mergem cu curma mea, ca de obicei, cînd deodată un vultur mare a coborît din înaltul cerului și m-a ridicat în gheare purtîndu-mă prin văzduh.

NEGUSTORUL (uimit, ridicînd capul): Vultur? A găsit un corb mort pe cîmp, ăsta-i adevărul!

Își pleacă din nou capul.

CIOBANUL: Am putut să văd pămîntul nostru din înălțimi, o, rege preabîlînd, așa cum îl vezi tu din înălțimea tronului tău. Am văzut sărăcia, am ascultat plîsetele; am văzut cum o mină de oameni acaparează parea multor lucruri; erau preoții tăi, războinicii și principii tăi...

Rămînînd prosternat, Negustorul își ridică ochii și începe să-l tragă de șorț pe Cioban, pentru a-l face să tacă.

Am văzut mulți oameni care doreau multe lucruri la care nu puteau ajunge; aceștia eram noi, poporul tău, oamenii săraci, tinerii minaiți la război sau la sacrificiu, mamele și nevestele îndurerate de moartea copiilor și bărbăților, bătrînii care-și amintesc de fîgăduiriile de pace, credință, prietenie și muncă...

Negustorul continuă să-l tragă de șorț. Îi șoptește Ciobanului:

NEGUSTORUL: Taci, dobitocele, că alfel o să ne închină de toți...

CIOBANUL: Am văzut toate astea, stăpîne; lumea era nemulțumită, și tu nu știai. Vulturul m-a dus într-o peșteră strălucitoare, și acolo m-a primit un om luminos, și omul ăsta mi-a spus: «Sînt Quetzalcôatl, eu i-am făcut pe oameni.

Oamenii s-au fost lăsați pe pămînt ca să se lupte între ei, ci ca să lupte împotriva naturii care-i amenință. Cel dinții oameni au ucis pentru a supraviețui. Moctezuma a supraviețuit pentru a ucide. Omorîndu-mi fîșpurile pentru a domina universul, mi-a pîngărit creația. Numele meu nu mai poate suporta să fie doar masca sacră a împărlării. Spune-i asta regelui tău, Moctezuma. Spune-i că în curînd mă voi întoarce. Spune-i că, pe lingă mine, el nu e nimic.»

MOCTEZUMA: Nimic?

CIOBANUL (cu inocență): Pe lingă el, stăpîne, tu nu ești nimic.

Gest brusc și minos al lui Moctezuma. Ciobanul își pleacă fruntea. Cihuacoatl îl cheamă pe Regele din Texcoco, care intră.

MOCTEZUMA (uimit): Tu, rege, și tu...

Regele din Texcoco înalțeoază; e un bătrîn îmbrăcat cu eleganță și simplitate; se sprijină într-un tolg. Moctezuma coboară de pe podium, se îndreaptă spre el, îl îmbrățișează.

MOCTEZUMA: Tu, rege din Texcoco, care ești cel mai puternic, în afară de mine; tu, brațul meu înarmat, care mi-ai adus atîtea victorii, tu, care ai crescut atîția oșteni încercați... și tu ai avut vise?

TEXCOCO (privindu-l gînt pe Moctezuma): Nu-mi spune rege, Moctezuma, fiindcă nu mai sînt rege... Tu ști doar: nimeni nu a urmat mai de aproape decît mine calea astrelor și adevărurile pe care ni le dezvăluie. Nopti de-a rîndul, din observatorul meu de lingă lac, citeșc drumurile cerului; așa cum ne-au învățat străbunii, care n-au avut alte pravili decît semnele cerești.

MOCTEZUMA: Toți am fost credincioși acestor învăștări, bătrîne. Știm cu toții că adevărul e ascuns dincolo de astre.

TEXCOCO: Atunci, crede-mă, flule: încrede-te în bătrînețea mea și în adevărul pe care ți-l spun: profetiile sînt gata să se împlinescă; află că marea, munții și întreg văzduhul tremură înforate de presiuniri și că răsăritul se umple de lumini și de zgomote cum o sa-u mai auzit niciodată prin aceste locuri.

MOCTEZUMA: Tu ce vei face, rege preavenerat?

TEXCOCO: Ceea ce am și făcut: mi-am părăsit regatul, am poruncit căpitanilor mei și ostenerilor să lase armele, ca să se poată bucura în liniște de puținul timp de pace și de domnie ce ne mai rămâne.

MOCTEZUMA tremură vizibil. Regele din Texcoco se îndepărtează. Se îndreaptă spre o zonă de umbră. Războinicii îl conduc, capturat, pe un bărbot îmbrăcat cu haine scumpe de înalt demnitar, urmat de o femeie și doi copii. E Tzompanteucuhli. Se ferește să-l privească în ochi pe Moctezuma.

MOCTEZUMA: Și sfetnicul meu visează?

TZOMPANTEUCUHLI: Altă libertate nu ne-ai lăsat, stăpîne.

CIHUACOATL: Sfetnicul Tzompanteucuhli a visat cu glas tare, prealuminate stăpîne. A fost surprins uelind împotriva ta împreună cu familia lui.

MOCTEZUMA: Cu glas tare? Uelind? Ar fi putut să nu se mai oscenească pînă și ciobanii și negustorii uelnește fără să aibă nevoie să mai deschidă gura.

Negustorul îl privește cu ură pe Cioban; acesta zîmbete angelic.

TZOMPANTEUCUHLI: Există mii de dorințe pe acest pămînt care nu coincid cu dorința ta, stăpîne. Cum s-ar putea face ascultate?

MOCTEZUMA: Să se facă ascultate? Dorințe? Despre ce dorințe vorbești, sfetnice? Adevărul în regatul ăsta a fost spus o dată pentru totdeauna. Nimeni nu-l poate schimba: este adevărul zeilor.

TZOMPANTEUCUHLI: Privește, măcar o dată, cel puțin lumea celor morți din afara palatului tău, stăpîne. Au poruncit oare zeii ca toți copiii care se nasc sub un semn prielnic să fie sacrificați?

MOCTEZUMA: Pentru ce crezi că i-aș sacrifica dacă nu pentru asta, sfetnice? Crezi că bunăstarea și fericirea mea depind de sacrificii? Nu fac decât să împlinesc voința zeilor.

TZOMPANTEUCUHLI: Au poruncit oare zeii farsa asta pe care preoții tăi o numesc războiul înflorit, pentru ca, în timpul de pace, să-i poată smulge pe tineri de lângă neveste și de la munca lor, ca să-și alimenteze festinul de sînge de la piramida ta?

MOCTEZUMA: Zeii...

TZOMPANTEUCUHLI: Nu, zeii, ci puterea și crima: fiindcă tu ai făcut ca puterea să se poată vedea numai în oglinda crimei.

Toți sînt îngroziiți; Războinicii înaintează; Moctezuma suride, îi oprește cu un gest

MOCTEZUMA: Continuă, sfetnice. Mai amănunțit.

TZOMPANTEUCUHLI: Bine, voi trece la amănunte, dacă așa vrei tu, care condamni la pedeapsa capitală pe un slujbăc dacă pătrunde într-o sală interzisă a palatului tău, pe un dansator care greșește un pas ritual și pe orice persoană care, fără să aibă o îngăduință specială, poartă tunica mai sus de genunchi...

Pauză

Și de asta tot zeii s-au ocupat?

Pauză

Ai micșorat statura morții, stăpîne; ai făcut-o ridicolă, mizerabilă, vulgară, prezentî în toate acele fără noimă ale labirintului tău ritual. Invoci zeii, desigur; dar numai pentru a legitima singura ta obligatie reală, care nu e nici față de oameni, nici față de zei, ci față de casta preoților și războinicilor care ce-au pus pe tron tocmai fiindcă au văzut în tine pe omul docil, dispus să le așere privilegiiile.

MOCTEZUMA (stăpînindu-și minia): Rușinează-te de vorbele tale, sfetnice cutezător, plină nu e prea trîziu, Puterea Mexicului e indivizibilă și nu o poate exercita decît o singură persoană.

TZOMPANTEUCUHLI (privindu-l, în sfîrșit, pe Moctezuma cu sfidare): Nu te speria de cuvinte, stăpîne; înspăimîntă-te de realitate: Quetzalcôatl se va întoarce. Privește dincolo de ferestrele palatului: întreg poporul Mexicului geme sub povara dărilor pe care le-au pus războinicii și persecutorii tăi. Dar dînd se va întoarce sarpele cu pene, oamenii abrutizați de asigurare își vor redobîndi speranța; își vor aminti că oamenii au fost făcuți ca să trăiască și să muncească în pace și în libertate; vor scutura jugul unui monarch care dispune de viețile lor după bunul lui plac.

Moctezuma se ridică de pe podium. Face un gest poruncitor cu brațul. Cihuacoatl se îndepărtează și-i lasă să treacă pe Războinicii înarmați, care se reped ca niște fiore, adu-mecă și se invităsc în loc. Prezidenții rămîni trîniți la pămînt, dar își agită brațele; Ciobanul și Negustorul țîpă; nevasta și copiii lui Tzompanteucuhli îl îmbrățișează; regele din Texcoco înaintează, drept și mut.

MOCTEZUMA (strigînd): Omorîți-l!

Piticii, Albinoșii, Cocosății și Tineretele fete fug cu toții înspăimîntați. Războinicii se reped asupra celorlalți, îi prind, îi rănesc cu săgeți, îi ucid cu ghioage și pumnale.

TZOMPANTEUCUHLI: Nefericic oraș, unde visul se plătește cu viața; nefericic țară, unde îndoiala celor puternici nu cunoaște altă dezlegare decît crima...

MOCTEZUMA (strigînd): Omorîți-l! Ucidetți vasele! Ucidetți pe vizitatori!

Vaiețe și strigăte ale muribunzilor. Regele din Texcoco înaintează, plin de sînge, clătîindu-se, pînă în mijlocul scenei. Parcă ar vrea să spună ceva; cade cu fața în jos, la picioarele lui Moctezuma.

MOCTEZUMA (tulburat): O, bătrîne, clarvăzătorule...

Se plimbă cu capul în piept, printre cadavre. Pauză lungă. Războinicii ies.

CIHUACOATL: Stăpîn și domn atotputernic...

MOCTEZUMA (incapabil să-și concentreze atenția): Da... da...

CIHUACOATL: Niște vinători și-au adus o vrandă.

MOCTEZUMA: Am rămas singuri... Eu n-am vrut să se întîmple toate astea...

CIHUACOATL: Ești rege... Ești răspundător pentru toate astea... pentru ca urmașii tăi să nu mai poarte povara răspunderii și ca să nu se întrerupă firul puterii...

Cihuacoatl le face loc să treacă regele doi Vinători, care duc împreună hoitul unei mări păsări cenușii, semănînd cu un cocor; Vinătorii înaintează spre Moctezuma, se apress și lasă posărea jos la picioarele lui, avînd grijă să nu-și ridice ochii la rege.

MOCTEZUMA (deprimat): Alți vizitatori?

CIHUACOATL: Nu, stăpîne, sînt doi vîna toci care au doborât în zori pasărea asta...

MOCTEZUMA: E un cocor...

CIHUACOATL: Dar deasupra ochilor are o oglindă rotundă...

VINĂTORUL 1:... și în oglindă, o, rege, preamiliostiv, se reflectă cerul...

VINĂTORUL 2:... și stelele...

Cihuacoatl ridică de jos capul păsării. O lumină strălucitoare îl orbește pe Moctezuma. Acum e rîndul lui să-și acopere ochii cu mina. Face un pas înapoi. Se lovește de cadavru lui Tzompantecuhli. Cade. Se murdărește pe minii atingînd cadavru sfetnicului. Își privește minile, zăpăcit.

CIHUACOATL: Nu-ți citi viitorul în palmă, stăpîne, căci carnea trupului e pieritoare; citește-l mai bine în acest cer minunat. . .

Moctezuma își aștește privirea în oglindă și strigă:

MOCTEZUMA: . . . o mulțime de oameni. . . animale necunoscute. . . oameni și animale formează un singur trup monstruos. . . o mulțime de oameni albi. . .

Cade lovindu-se cu capul de pămînt. Un Mesager vine în fugă din fundul sălii, printre spectatori; se urcă pe scenă, se postează în fața monarhului umilit. Gîfîie. Pauză. În sfîrșit, poate vorbi.

MESAGERUL: Stăpîne, rege atotputernic, stăpîn al întreg pămîntului cunoscut. . .

Mesagerul și Moctezuma, cu fața în jos, aproape lipită de scîndurile scenei, amîndoi prosternați, devinți dintr-o dată egali, privind-se drept în ochi, uitînd de ceremonial. . .

MOCTEZUMA: De unde vii?

MESAGERUL: De pe țărîm, o, rege preafioric, am alergat patru zile și patru nopți, fără oprire, ca să poți auzi din gura mea ceea ce am văzut cu proprii mei ochi. . .

MOCTEZUMA: Și tu ai venit?

MESAGERUL: Am văzut, stăpîne, cum s-au apropiat de țărm mai multe case care pluteau și înaintau pe mare; și din casele plutitoare au coborît oameni îmbrăcați în argint sau piatră, nu știu, fiindcă nu li se vedea decît fața, și fața lor era albă, și ochii albaștri, și părul roșu, și bărbile lungi. . .

Moctezuma se ridică încet-încet în picioare; fiecare cuvînt al Mesagerului e ca o suflare de viață pentru monarh.

MESAGERUL: . . . și se fac una cu animalele lor cu patru picioare, lupi, care scot fum pe nări și lasă urme adînci pe nisip; și minuscule arme cu niște tunete care-ți asurzesc urechile, care umplu văzduhul cu un miros îngrozitor și care aruncă un foc mare pe gură și o mîinge grea care doboară un copac dintr-o lovitură. . .

MOCTEZUMA: Ai vorbit cu ei? Ai aflat cine sînt?

MESAGERUL: O, stăpîne neînvins, nu mă întreba lucruri pe care le știu dinainte. . . S-a întors Quetzalcôatl. Se află din nou printre noi zeul care ne-a dat viață. . . Au sosit zeii.

În picioare, Moctezuma zîmbește ca și cum ar fi lăsat jos din spate o povară enormă, insuportabilă. Întineresc total și prelungit. Zgomote ale nopții tropicale. Lumină slabă. Pe o pătură, un bărbat și o femeie, goi, foc droagste. Sînt Cortés și Marina.

CORTÉS: Cine ești, femeie?

MARINA: Un dar. Un dar asemenea celor pe care ți le-au făcut șefii de trib de pe coastă.

CORTÉS: Patru diademe de argint, o șopîrlă de aur și cu. Frumoase daruri.

MARINA: Iar tu, în schimb, le-ai oferit altă femeie. Cine e?

CORTÉS: Nu e o femeie. Este Icoana preasfîntă a Maicii Domnului cu pruncul în brațe.

MARINA: Toți au crezut că e o femeie.

CORTÉS: E Sfînta Fecioară.

MARINA: Fecioară? Și are un copil? Nu înțeleg, stăpîne. Ce spui tu neocotește legile firii. Religia ta e o vrăjitorie?

CORTÉS: E o cântă, femeie. Nu trebuie să o înțelegi. Trebuie să o repeți cu credință.

MARINA: Fecioarele sînt femei, și pe melegurile noastre sînt oferite ca jertfă: mor înainte de a fi apucat să trăiască. Și asta e tot o taină, dar mai ales e o irosire.

CORTÉS: Fecioara Maria stă sus în cer și este mama Dumnezeului nostru. Pe oriunde crec, poruncesc să se ridice un altar întru slăvirea ei. Ea ne ocrotește.

MARINA: E bine că marile stăpîne nu se cîntesc din locul lor, din cer.

CORTÉS (rîzînd): Și tu, de unde vii?

MARINA: Nu din cer, stăpîne, și nici nu te-aș putea ocroti ori slui din cer. M-am născut pe pămînt, aproape de marile riuri, dar sub un semn rău. Părintii mei erau printi, dar oracolul le-a prevestit că fata născută din trupul lor, singe din singele lor, se va naște sub semnul lui Ce Malinalli, care este semnul nenorodirii, al vărsării de singe și al nerăbdării.

Pauză.

Părintșii mei li s-a făcut frică. M-au dat pe mina sclavilor, și sclavii m-au dat șefului de trib din Tabasco, iar șeful de trib din Tabasco m-a oferit în dar ție, stăpîne. Am fost sclava tuturor.

CORTÉS: Noi o să-ți spunem Marina; o să-i găsim pe tașul tău și pe mama ta și o să-i botezăm Lazăr și Maria.

MARINA: Să-i botezați, stăpîne?

CORTÉS: O să le punem un nume. Un nume care să fie pe placul lui Dumnezeu.

MARINA: Cum? Unui singur zeu?

CORTÉS: Da. O să-i facem să albe remușcări pentru păcatul în care au căzut părăsindu-te.

MARINA: Păcat, stăpîne? Dacă nu mă părăseau părinții, cum aș fi putut să-mi împlinesc destinul?

CORTÉS: Măi ieșit în cale. . .

MARINA: Da, ca să te călăuzesc prin aceste locuri pe care tu nu le cunoști. Marea Stăpînă, Fecioara Maria, să te ocrotească în ceruri; eu te voi ocroti pe pămînt.

CORTÉS: Spui că te-ai născut sub semnul lupcel. . .

MARINA: Voi avea parte de ea, stăpîne, fi fără grijă; brațul tău e puternic, o știu prea bine. Dar ai nevoie de cineva care să dețină cheile mării și ale muntelui, care să cunoască visurile și neîmplinirile acestor țări; puterea și slăbiciunile ei, și spaimile ei.

CORTÉS: Marina. . .

MARINA: Așa îmi ai spus tu. Oare cum îmi va spune poporul meu?

CORTÉS: Te-am iut pentru mine. Ești femeia mea.

MARINA: Nu, stăpîne. Eu nu sînt decît călmăciul tău.

Cortés se ridică și începe să se îmbrace. Marina rămîne goală pe pătură. În timp ce țău de vorbă, Cortés se îmbracă complet: cămașă albă, pantaloni-ciorap negri.

MARINA: Și tu, stăpîne, cine ești?

CORTÉS: Sînt un soldat cu puțină știință de carte și cu multe datorii.

MARINA: Nu ești prinț în țara ca?

CORTÉS (*ride, uimit*): Eu, prinț? Dacă-și spun că nici eu nu știu cum am trecut prin Universitatea din Salamanca și am primit o spălaie de învățătură. Nu, prințul nu vin în lumea nouă, femeie; ei sînt stăpînii lumii vechi. Acolo au războaiele, intrigile, palatele și pasiunile lor. Să nu mai pui nimănui încrebarea asta; lumea nouă a fost născocită pentru noi, cei care nu sîntem nimic.

Pauză. Cortés se apleacă, privește aprig în depărtare.

Trebuie să fii un pirlit ca să dai desfătările Spaniei pe lipsurile și primejdiile din locurile acestea necunoscute. Spania, Medellín; lumină aurie și piatră roșcă; berzele își fac cuib în clopotnița bisericii San Martín; un plovniș abrupt dincolo de riul Guadiana.

Reacionează din nou ca mai înainte, la întrebarea Marinei; ride.

Eu print? Eu, fiul unui morar? Eu, moștenitorul unei vii și a citorva stupi? Cînd mă gîndesc cît de greu au scris bani bieșii mei părinți, oameni dintr-o bucată și cinstiți, nimic de zis, ca să mă trîmție la Universitate. . . Mai bine i-ar fi folosit pentru alce nevol. O haimană și o poșlama patentată, asta am fi la Universitatea din Salamanca. Abia dacă s-a putut lipi de mine o brumă de lăcină. Citeam mai ales cărți de cavalerie, care te învăță legile cutezanței și ale onoarei, și relatări de călătorie din lumea nouă, care te învăță să vizezi orașe de aur și amazoane vajnice. . .

Pauză

Își dai seama? Aveam șapte ani cînd Columb a descoperit Antilele.

MARINA: Pentru noi, tu ești ceva nou și ciudat.

CORTÉS: M-am plictisit de învățătură, femeie; am ajuns copist la un notar din Valladolid și am deprins caligrafia; cel puțin voi ști să las mărturie pentru cele ce se vor petrece în această aventură. M-am întors acasă fără o leșecă; părinții mei s-au făcut foc; au vrut să mă facă marinari; m-am incurcat cu o femeie măritată; bărbatu-său, gelos, s-a repezit asupra mea cu spada în mînă; am dat bir cu fugiții, am sărit un gard și numai eu știu cum am scăpat cu viață; puțin a lipsit să nu-mi frîng gîtul, și nu ne-am mai fi cunoscut. Pierde-vară cum eram, la nouăsprezece ani am plecat de acasă lînd drumul spre Indi. Crezi că dacă ai fi avut o sută de mii de dușaci pe an. . . palat la Madrid sau o moșioară în Guareña. . . un han. . . femeile pe care le-am admirat întotdeauna, dar pe care le-am putut iubi numai rareori. . . ași fi plecat în expediția asta?

MARINA: Da.

CORTÉS: Ce spui?

MARINA: Da. Cred că ai fi aflat aici, chiar dacă ai fi avut toate astea.

CORTÉS (*îndoindu-se*): Poate că ai dreptate. Fapt e, în căutare de noi pămînturi și noi bogății. El crede că dacă expediția asta se încheie cu bine, gloria va fi a lui, iar dacă se termină rău, oprobriul va cădea asupra capului meu.

Stringe și ridică pumnul.

Nu se va întâmpla cum vrea el, Marina; nu va fi așa. Aici sînt în joc voința și destinul unui hidalgo sărac din Medellín. Am avut parce numai de nenorociri, am fost nevoit să sparg lăcutul închisorii unde Velázquez m-a zăvîrlit sub acuzația de cleveție, să înot împotriva curentului în riul Macaguaniguan, să mă bat cu frații fetelor nedreptate și să aversez capul femeilor cinstite. Acuma știu că în viața mea nu voi mai avea un prilej ca ăsta, și că existența mea nu valorează nimic dacă în clipele astea nu sînt în stare să o sacrific. Rămîi cu bine, Spanie; rămîi cu bine, Cuba; rămîi cu bine moșioara mea din San Juan de Baracca și viața tihnită de fermier pe noile pămînturi; rămîneți cu bine,

datorii, intrigi și petreceri. N-am venit în Indi ca să duc același fel de viață ca tatăl meu în Extremadura; am venit ca să însuțesc fîgăduielile lumii noi pentru un om nou.

Pauză

N-am nimic de pierdut, căci sînt un coate goale. Și orice viclesug e bun ca să ajung cineva.

Pauză. Cortés izbucnește iar în hohote de rîs; apoi spune cu ton de hotărîre amară: Fîl risipitor nu se va întoarce acasă cu mîinile goale.

În mare grabă, intră trei căpitani îmbrăcați ca armueri. Sînt Pedro de Alvarado, Gonzalo de Sandoval și Alonso Hernández Portocarrero.

SANDOVAL: Căpitane. . .

ALVARADO: Hernando. . .

Cortés îl apucă de braț pe cel dintîi, îl îmbrățișează pe cel de al doilea și pune mîna pe umărul celui de al treilea. Marina se ascunde acoperindu-se cu pătura.

CORTÉS: Sandoval. . . prieteni credincioși. Alvarado. . . căpitani încercați. . . Portocarrero. . . toți din Extremadura ca și mine. . .

ALVARADO: N-avem timp de pierdut.

PORTOCARRERO: Indigenii din jurul ăsta ne atacă.

CORTÉS: Nu li s-a spus că venim cu gînduri de pace?

SANDOVAL: Li s-a spus, ba chiar am schimbat mărgele de sticlă pe aurul brut pe care ni l-au dat sefi de trib.

ALVARADO: Dar acum ne atacă.

CORTÉS: Repede; dați-mi armura.

Cei trei căpitani îl ajută pe Cortés să-și pună coiful și armura. În timpul ăsta, Cortés poruncește:

CORTÉS: Indigenii nu cunosc tunul, arbaleta și săcălușul. Nu-i așa, Marina?

Marina scoate capul de sub pătura.

MARINA: Așa e, stăpîne; focul tău trece în ochii noștri drept lucru vrăjitoresc.

CORTÉS: Să facem atunci la fel ca regele don Fernando la asediul Rondei. Să tragem mai îndo cu tunurile, să decimăm batalioanele de indigeni, și abia atunci să aruncăm în luptă cavaleria. Prin ciuda locuri am ajuns, prieteni; nici calul, nici roata nu se văd încălări pe aici.

MARINA: . . . lucru vrăjitoresc. . .

CORTÉS: Alvarado: spune ostășilor călări să folosească lîncile, și dacă vreun indigen se agată de ele, să le țină sub braț cu toată puterea, să dea pînă la cîrmă și o să-i țină pe indigeni după ei. . . Ah, și prindeți clopoței de frîl calilor: așa o să-i înspăimîntăm și mai tare.

SANDOVAL: Nu ne-am teme de indigeni, de n-ar avea spadele alea lungi și ascuțite. CORTÉS: Feriți-vă de lupta corp la corp: calii și tunurile, prieteni; tunurile și calii. Feriți-vă de spadele indigenilor.

PORTOCARRERO: Le ține cu amîndouă mîinile. Au mîni puternice.

CORTÉS: N-o să poacă ține piept otelului spaniol!

ALVARADO: Sîntem pușini; ei sînt mulți.

CORTÉS: De asta trebuie să fim mereu cu ochii în patru și gata de luptă. Puterea este-n Dumnezeu din cer, care ne veghează, și-n brațul nostru. Cu Dumnezeu înainte!

Cei patru căpitani înarmați ies. Marina, rămasă singură pe scenă, întinde un braț.

MARINA: Stăpine... ascultă-mă, stăpine; când s-o termina băcălia, îngroapă-ți morții.
Pauză.

Să nu vadă poporul meu că oamenii își sînt muritori.
Întineric. Bradă! lumină strălucitoare. Moctezuma, liniștit, surzător, dă de mîncare pînilor. Intră Cihuacoatl. Văzîndu-l pe morele preot, regele zîmbește, îi ia mîinile în palmă: Cihuacoatl îngenuchează.

CIHUACOATL: Ești mulțumit, stăpine?
MOCTEZUMA: Simt o ușurare, mare preot, o ușurare... Ce cuvînt minunat; e ca o după-amiază de primăvară sub copaci din Chapultepec; e ca un vis lung și dulce din care ai vrea să nu te mai trezești nicodată.

CIHUACOATL: Trebuie să te trezești, stăpine.

MOCTEZUMA: Prevestirile s-au împlinit; prin urmare, n-o să mă mai fie prevestiri.

Îndoilele s-au risipit; prin urmare, n-o să mă mai chinuie iar. Vsurile au devenit realitate, prin urmare, n-o să mă fie visători care să mă chinuie cu închipuirile lor nemăsluite. Asta e, asta e; fantomele au cîpătat trup și viață. În loc să se destrame, credința noastră s-a întărit; stătea scris în ceruri: zeul Quetzalcôatl s-a întors chiar în ziua anunțată de prezicitori: ziua semnelui Ce Acatl.

CIHUACOATL: Semnul singelui și al răzbinării; și al nefericirii, stăpine.

MOCTEZUMA (fără a da atenție cuvintelor preotului): O, sărman negustor, o, biet cioban, o, neprețuit sfenic, o, aliatul meu din Texcoco!... Ce păcat. Dacă ar vorbi astăzi, în loc să-ți omor, îți învâluie pe toți în fum de copal. Din gura lor a ieșit adevărul adevărat... numai că a fost înainte de vreme. Ce ciudat dar au unii oameni, mare preot, darul de a spune adevărul cînd nimeni nu vrea să-l asculte și de a nu-l putea spune, fiindcă au murit, cînd adevărul se impune și e acceptat de toți.

Pauză.

Of! În sfîrșit, pot să mă odihnesc.

CIHUACOATL: Moctezuma, la porțile imperiului tău se află o putere nouă care-l amenință.

MOCTEZUMA: Vrei să-mi tulburi fericirea, mare preot? Ții cu tot dinadinsul să-mi răpești liniștea?

CIHUACOATL (ridîndu-se): Omul ăsta pe care ostentii lui îl numesc Cortés, zeu sau muritor, sduce o nouă religie. Și cu el vin și preoții acestei religii.

MOCTEZUMA: Da, e un zeu; e Quetzalcôatl. Credeai că va veni goală cu un cioban sărac, fără curcea, să de războinici și preoți?

CIHUACOATL: Cred că n-o să vrea să aibă de a face cu noi dect ca să ne ucidă războinicii și să ne alunge preoții.

MOCTEZUMA: Fii fără grijă. Nu te speria înainte de vreme. Am fost prevăzător. O sută de slujitori au coborît spre coastă încărcăți cu daruri de aur și argint, de turcoaz și jad. Desigur că asta o să potolească mînia zeilor. Și cînd vor fi încredințați că li cinstește așa cum se cuvine, își vor da seama că totul merge strună în regatul ăsta și se vor întoarce pe drumurile mării spre locuințele lor cerești.

CIHUACOATL: Se vor întoarce? Nu știu dacă va fi așa sau nu. Poate că vor dori și mai multe bogășii; n-ai făcut dect să li crețești pofta; vor dori și mai multe, din ce în ce mai multe bogășii...

MOCTEZUMA: Atunci nu sînt zei? Căpitanul lor nu e încarnarea lui Quetzalcôatl? Cînd s-a mai auzit ca zeul Quetzalcôatl să poartească aur? Nu vorbește el oare

mai cîrînd de principii impalpabile: uniune, pace, fericire? Crede-mă, cînd îți spun: se vor întoarce. Lasă-mă să mă bucur de liniștea pe care mi-am recăștigat-o.

CIHUACOATL: Liniștea ta ar putea însemna pierzania noastră. Ai acceptat o facilitate: fiindcă au sosit tocmai acum, oamenii știa sînc, pentru tine, Quetzalcôatl și suita lui. Nu te-ai gîndit că ai putea să te îneli?

MOCTEZUMA: Aș cădea iar pradă spalmelor, îndoilei și luptei cu mine însumi de care abia am scăpat. Fie-ți milă de mine. Lasă-mă să respir liniștit. Nu mă așvîrl din nou în infern.

CIHUACOATL: Mîia pe care mi-o ceri ar fi criminală; nu ne-ar fi de nici un folos nici pe, nici mie, nio regalului nostru. Gîndește-te, stăpine: dacă accepți căpitanul bărbos e chiar zeul Quetzalcôatl, de ce strigă sus și tare că reprezintă pe un alt stăpin, mai puternic decît el, un împărat de peste mări pe nume Carlos? De ce spune mereu că mai presus de el și de regule lui se află un alt zeu, unic și invincibil, și că numai lui îi datorază victoriile obținute împotriva ȧșilor de trib de pe coastă?

MOCTEZUMA: Nu învîlu în mister claritatea binecîvîntată a acestui fapt. Dacă e adevărat ce spune căpitanul zeilor, atunci avem și mai multe motive să-i domolim mînia și să încercăm să-i fim pe plac. În loc să cîștig un singur zeu, vom cîști trei zei noi: pe zeul-căpitan, pe zeul-rege și pe zeul-zeu. E loc destul în panteonul nostru.

Pauză.

De ce îți place să încurci lucrurile cu argumentele tale teologice! De ce nu vrei să înțelegi că s-au împlinit, în sfîrșit, prevestirile?

CIHUACOATL: Stăpine, s-au împlinit două lumi fără nici o legătură și fără nici un termen de comparație. Nici zeii noștri nu sînt ai lor, nici ai lor nu pot fi ai noștri; nu există idei comune în această înfruntare, și fiindcă nu există nu va putea fi dect înfruntare și nimic altceva. Pregătește-te să-i înfrunți.

MOCTEZUMA (reacționînd energic): Comedia s-a terminat, mare preot.

CIHUACOATL (încîlnindu-se): Tragedia abia începe, stăpine.

MOCTEZUMA: Totul s-a împlinit, cînd îți spun. Stătea scris în ceruri; trebuia să se îndeplinească. Căpitanul ăsta e Quetzalcôatl; trebuie să fie el. Alfel, ar însemna să elatini temeliile magice ale religiei noastre... și pe mine m-ai lăsa pradă nebulinei.

Pauză.

Acuma du-te.

Începe să dea din nou de mîncare la pîni. Cihuacoatl iese. Întineric. O cîntare religioasă ca un geamăt. Mișcare dublă de intrare în scenă: dintr-o parte, intră Emisarii lui Moctezuma, încărcăți de daruri. Din cealaltă parte, intră șase Soldați spanoli, victorioși, dar ostentii de luptă: se țiează și se culcă pe jos. În urma lor, Cortés, Sandoval, Portocarrero, Alvarado, Olid, Ordáz, un Notar... Cortés se oprește în mijlocul scenei, lîngă Marina, îngenuchiată. li întinde mîna; ea o cuprînde. Cortés dă de cealaltă mîină drapelul cu semnul crucii și cu inscripția: *elin hoc signo vinces*. După drumul mîinii pe care i-o oferit-o Marina. Trage spada din teacă și dispăce aorul cu trei lovitur.

Atutudinea lui e totodată solemnă și practică.

CORTÉS: Sfînta cruce ne-a dus la victorie, cu ajutorul Domnului Dumnezeu nostru. În numele ei, întemeiem acest oraș, Villa Rica de la Vera Cruz, și îl oferim preaputernicului nostru rege don Carlos, pe care-l reprezentăm în locurile astea.

Marina îi privește pe Cortés: ușor murmur de aprobare al Soldaților.

Notarule, ia aminte și întocmește actele. Să se traseze planul orașului; să se împartă pământul oamenilor; să se înalțe stilul infamiei și spinzurătoare, care sînt semnele autorității.

Notarul scrie de zor pe un pergament,

Să se desfece privilegiile noastre cu aceste pămînturi mănoase, și să ne guvernăm cum se cuvine. Să ne dea Domnul noroc în războaie, asemeni paladinului Roland; cît despre celelalte, cum vă știu cavaleri și bărbați adevărați, ne vom înțelege ușor.

Notarul presară cenușă pe pergament; îl face sul și iese, în timp ce cei doi Emisari ai lui Moctezuma îndreaptă spre Cortés; după lo piciorarele lui vestimete de bumbac, obiecte lucrate din pene și mîști de mozaic. Emisarii gesticulează fără să scoată nici un cuvînt. În numele lor va vorbi Marina. Marina se ridică în picioare,

MARINA: Stăpîne, oamenii care au venit acum sînt trimiși Marelui Moctezuma și îți aduc aceste daruri.

CORTÉS: Le mulțumesc pentru daruri și voi încerca la rîndul meu să-i răspălesc tot prin daruri, atît cît îmi îngăduie sărăcia noastră. Alvarado... cred că avem un scaun marchezat... Ouid... un vas de Florența... Ordás... o pălărie roșie.

Căpitanii dau toate aceste obiecte Emisarilor, în timp ce Cortés urmează:

Dar cine-o mai fi și Moctezuma așa?

Mimică a Marinei. Emisarii, uimiți, se dau cîțiva pași înapoi. Vorbesc în șoaptă, în timp ce Marina traduce.

MARINA: Moctezum este cel mai mare stăpîn al acestor locuri. Triburile pe care tu le-ai învins în drumul tău sînt vasalii lui; toate neamurile acestei țări îl plătesc tribut. Nimeni nu-l poate privi în ochi, atît sînt de strălucitori; în palatul său slujesc peste două mii de servitori și are treizeci de femei pentru desfătarea trupului...

Soldaiții rid.

SOLDATUL 1: Regele ăsta, dacă nu e un armîsar de montă, trebuie să fie care ostenic.

SOLDATUL 2: Să ne împrumute jumătate din șațoarele lui.

SOLDATUL 3: Sîntem cîndi sute de bărbați. Putem să-l ajucăm.

CORTÉS: Aș vrea să-l văd pe acest Moctezuma, ca să aflu dacă e chiar așa de mare pe cît se spune.

Mimică a Marinei; spaimă pe fețele Emisarilor. Gesturi și vorbe deochiate ale Soldaiților.

MARINA: Capitala lui Moctezuma e departe de aici, stăpîne, și el nu o părăsește niciodată.

CORTÉS: Acunci o să mă duc eu să-l văd. La ce distanță e capitala asta și cum arată?

Spaimă crescîndă a Emisarilor; încetează brusc glumele Soldaiților.

MARINA: La nouăzeci sau o sută de leghe de țarm; dar drumul e plin de povîrnișuri și de neguri reci, și ca să ajungi în capitala lui Moctezuma ai de învins o forțăreașă de munți înalți și de străbătut un podiș cu vulcani care lungești. De acolo se vede întinsa cetate de pe insula Tenochtitlan, gluvier al lacului pe care e așezată și ogîndă a puterii regilor săi; patruzeci de mii de canoe merg pe lagună, și din apă se ridică nenumărate turnuri de piatră, producînd o impresie de vrajă, de măreție și de mînuie cum nu s-au mai văzut...

CORTÉS: De cîte batalioane dispune acest puternic rege?

MARINA: Războinicii lui Moctezuma, înșirați pe o cîmpe necuprînsă, ar acoperi-o asemeni valurilor mării pe care au venit, stăpîne.

CORTÉS: Mai puțin poezie, femeie, și mai multă precizie.

MARINA: Puterea lui Moctezuma se întinde peste treizeci de regi vasali, fiecare cu cîte zece mii de luptători.

CORTÉS: Sînt buni căpitani lui?

MARINA: Foarte buni; au fost deprinși de copii cu arta războiului, îi ocrotește zeul suprem al bățăilor, Huiztlopochtli, și sînt însoțiți de suflutele străbunilor, regii Mexicului; Acamapichtli...

Cortés arată cu veselie energie pe fiecare din căpitani săi, în contrapunct cu numele monarhilor azteci:

CORTÉS: Lui Cacampilo ăsta îi răspund cu Diego de Ordás și cu o iapă zdravănă, stearpă și bună la căvăleală, chiar dacă ăleargă greu.

ORDÁS: Mai bună e iapa mea, oricum, decît calul lui Baena, cel din Trinidad, un șarg care mîncă grăunțele de pomană.

MARINA: Chimalpopoca...

CORTÉS: N-are ce alege din Popoca ăsta căpitaniul meu Alonso Hernández Portocarrero cu calul său roib, iute la trap și focos.

PORTOCARRERO: Mai bun decît al meu e calul poreclit Catirgiul, al lui Ortiz muzicantul.

MARINA: Itzcoatzin...

CORTÉS: Să-nădrănească numai îndigenul ăsta să-l înfrunte pe Gonzalo de Sandoval, cu calul său șarg, parcă sculptat de mîna omului.

SANDOVAL: Pe-al meu lasă-l să-l înfrunte, Hernando; dar iart-o și n-o băga în luptă pe iapa lui Juan Sedeño, care a lătat pe corabie.

Rid cu toții, în afară de Marina și Emisari.

MARINA: Regi întemeietori de dinastii și din vița cea mai nobilă.

CORTÉS (rîzînd): Toți împreună, ascultă-mă pe mine, se vor îmbrășia ca potîrnicile cînd o năvăli Pedro de Alvarado pe iapa lui roalbă care fuge mîncînd pămîntul, luată cu jăpca de la stăpînul ei adevărat, Hernán López de Avila.

ALVARADO (rîzînd): Am cumpărat-o, Hernando, și numai jumătate...

ORDÁS: Care din cele două jumătăți? De la cap la burță, sau de la burță la coadă?

ALVARADO: Asta depinde de nevoile mele.

Rid cu toții. Emisarii nu înțeleg nimic.

OLID: Cei drept, Pedro, uneori unde nu-i cap e val de picioare, dar alteori picioarele lui salvează un cap înfierbîntat, căci luga-l rușinoasă, dar e sănătoasă.

Cortés ridică un braț.

CORTÉS: Cavaleri, prieceni... Mai lăsați gluma cînd sînt de față solii Marelui Moctezuma...

Cercetează darurile.

Pătură... mozaic... pene...

Se proșdăpește în fața emisarilor cu picioarele depărtate și minile în șold.

Pină și cei mai mărungi șefi de trib ne-au dat aur, chiar dacă era de proastă calitate. Se poate oare ca Marele Moctezuma să nu aibă nici o pepită de aur, sau o fi un locom și-un zgîrcit, care nu știe să-și primească oaspetii.

Uimire a Emisarilor.

MARINA: O să-l întrecă din palatul lui Moctezuma e plină de aurul acestui imperiu, de la podă pînă-n tavan.

Cortés își scoate calul și îl înținde Emisarilor.

CORTÉS (către Marina): Spune-le, femeie, să-mi umple coiful ăsta cu monede de aur, și atunci voi începe să cred în măreția stăpînului lor.

Mimică a Marinei. Unul din Emisari înaltea în cele din urmă spre Cortés. Dintre faldurile mantiei scoate un sac. Desgărit conținutul — o cască de aur — în coif, făcând să se verse pe de lături. Căpitani se apropie, uimiți. Soldații se ridică în picioare. PORTOCARRERO: Chiar dacă punem de o parte o cincime pentru rege, rămâne o avere pentru flota noastră...

OLIO: Și cit o mai fi în locul de unde a fost adus...

ALVARADO: Ah, da! Știu că-i gineau bine ascuns mișci! Aștia!

MARINA: Stăpîne, trimiși marelui Tlatoani al Mexicului, Moctezuma, își iau rămas bun, își mulțumesc pentru daruri și își doresc o petrecere frumoasă, dar scurtă, pe meșagurile ăstea.

CORTÉS: Frumoasă? Atunci să le intre-n cap o dată pentru totdeauna că n-am venit ca să le facem nici un rău, ci ca să le dăm tot ce am adus cu noi, ca unor frați. Marele Moctezuma ar trebui să poruncească vasailor să nu ne mai supere cu războaie și să ne lase în schimb trecerea liberă și să ne dea hrană. Abia atunci va fi frumoasă șederea noastră, eu mai înainte.

Pauză

Scurtă, au spus?

MARINA: Marele Moctezuma Xocoyotzin așteaptă, stăpîne, ca tu și teulii veniți o dată cu tine, după ce veți cunoaște aceste locuri, să vă întoarceți repede acolo de unde ați venit.

Emisari se înclină respectuos și ies. Imediat, soldații se năpustesc asupra coifului plin de monezi de aur, îngenuchează, încep să la numere și să se joace cu ele.

Căpitani beau și își pregătesc armele.

CORTÉS: (către Marina): Ti-a ieșit din gură un cuvînt pe care nu l-am înțeles; solii ne-au numit teulii... Ce înseamnă asta?

MARINA: Dumnezeu; zei.

CORTÉS: Zei... noi?

MARINA: Da... tu.

Ultimirea lui Cortés se transformă în hohote de rîs.

CORTÉS: Eu... eu nu sînt nimic.

MARINA: Pentru Moctezuma, care este totul, tu ești mai mult decît el. Ascultă-mă, stăpîne; cine nu e nimic, poate ajunge să fie tot; cine e tot, poate ajunge să nu fie nimic.

CORTÉS: Zeu... eu? Taci, huiitoare!

MARINA: Eu sînt glasul tăii unde ne aflăm, și nimic nu-l poate face să tacă.

CORTÉS: Află că mai presus de mine este regele don Carlos, pe care-l reprezînt, și mai presus de toți este Domnul Dumnezeu, unul și adevărat, Isus Hristos, care a murit pe cruce ca să ni se ierte păcatele.

MARINA: Așa o fi în țara ta, stăpîne. Aici... nimeni nu trebuie să fie mai presus de tine.

Cortés se îndepărtează de Marina, pășește încet spre Căpitani. Soldații se joacă cu aurul.

SOLDATULI: E bun aurul ăsta. Cu partea mea voi putea să-mi fac o casă în Cuba, să-mi văd de gospodărie și să mă înșor...

SOLDATUL 2: Dar nu ești în Cuba, ci în regatul acestui Moctezuma, și aurul nu-i bun ca să vindece rănille și să-ți alunge oboseala.

SOLDATUL 3: Și nici n-o să învie morții, care sînt cincisprezece pînă acum.

SOLDATUL 4: Ați auzit ce s-a vorbit aici? Ați auzit ce ne așteaptă? O cetate la care se ajunge greu, căci e în inima munților; o fortăreață apărută de sute de mii de războinici.

SOLDATUL 5: Și noi sîntem atît de pușini. Cîți sîntem?

Cortés se oprește lîngă ei.

CORTÉS: Ai spus singur mai înainte, soldatule, cînd visai să petreci cu femeile lui Moctezuma. Sîntem cînd sute de oameni, nu mai mult.

SOLDATUL 6: Căpitane... așa pușini cîți sîntem, o să luptăm împotriva armatelor lui Moctezuma?

SOLDATUL 5 (nehotărît): Aur avem.

SOLDATUL 1: Dar pîinea noastră e mucoșă și amară.

SOLDATUL 2: Căpitane... gîndește-te la suferințele, la frigul și moartea care ne așteaptă, la ostenelile drumului și la greutatea armelor pe care le purtăm mereu în spate, și la alte necazuri, cum ar fi lipsa de hrană, buniocă. Cu pîinea de manioc, sarea și slănină pe care le-am adus cu noi, nu vom putea străbate cele nouăzeci de leghe care ne despart de cetatea lui Moctezuma...

CORTÉS: E o rușine să renunțați la luptă cînd nu vă puteți plînge de nimic, cînd nu vă lipsește decît hrana, pe care o puteți lua de la învinguți.

SOLDATUL 1: Căpitane, te miră faptul că ne întrebăm ce urmărim noi în războaiele ăstea și, după ce s-or termina, ce s-o alege de noi, unde-o să ne ducem, fiindcă să pîcîndem în orașul ăsta de peste munți nu-l lucrăm de glumă, și cînd ne-oîm trezi în război cu puterea nemăsurată a lui Moctezuma, pe unde-o să mai scoatem cămașa?

CORTÉS: Prieteni: cînd eram mic, din ușa casei mele vedeam ruinele castelului din Medellín. Cîndva fusese impunător. Dar acum nu mai pîstra nimic din măreția de altădată. Fusese pîrăsit de stăpîniții lui. În schimb, era de ajuns să mă depărtez de ruinele ăstea și să cobor în sat ca să înclăcesc viața: pe aici treceau oameni ca voi, care coborau din Trujillo spre Sanlúcar de Barrameda și spre Cádiz, spre mare, oameni care mergeau de la Mérida la Córdoba și căraușii între satele din Serena și cele din munții Montánchez. Toți își căutau norocul, fericirea, onoarea, și nu le lăsau în voia soartei. Castelul era numai ruine, fiindcă ei îl pîrășiseră; nu mai erau șerpii unui senior; alcătușu un popor în mișcare, poporul care a recucerit Spania de sub stăpînirea musulmană, înainte de a descoperi o lume nouă în care să încapă.

Pauză.

Mergem pe drumurile unei lumi deschise voință tuturor. Noi facem parte din această Spanie în mișcare, care-a lăsat în urmă castelul în ruine. Spania nu mai e în Spania, ci la granițele pe care noi l le deschidem. Cîine vrea n-are decît să se întoarcă la servitușile din umbra castelului. Cine e om nou și cu voință de fier, să mă urmeze și să mulțumească celui de sus că face parte din expediția asta pe care o vom duce la capăt în numele prealutului nostru stăpîn, regele Don Carlos.

SOLDATUL 3: Nu pe rege îl reprezîniți, căpitane, ci pe guvernatorul Cunei.

CORTÉS: Unde e guvernatorul? Îl vedeți oare printre noi? A îndurat cîl alături de noi foamea, febra, rănille săgetilor, naufragiul și moartea, ? Nu. Conchista o înfăptuiesc oameni ca voi, care nu se tem de primejdii, dar nu-și pun viața în joc ca să slujească interesele unor guvernatori trîndavi.

SOLDATUL 4: Căpitane, te revești împotriva celui care și-a dat comanda și a echipat navele pentru expediția asta.

CORTÉS: Nu te răscula tu împotriva mea, căci aici, în imperiul lui Moctezuma, nu ajunge autoritatea guvernatorului Velázquez ci numai puterea regelui. Și amînește-ți că dacă pe lîngă nave mai avem arme, pîine, cal, slănină și găini, asta se dăcorează lui Hernán Cortés, care a umblat zi și noapte după ele, pîlînd și

uneori furind ca un pirat fără frica lui Dumnezeu, fiindcă scopul scuză mijloacele. Halde! I Expediția e a noastră, am pregătit-o cu mijloacele noastre și nu dispunem decât de ele ca s-o ducem la bun sfârșit.

Se apropie de căpitani.

Sandoval... ai cercetat coasta?

SANDOVAL: Da. Nu există nici un port sigur, la adăpost de vînturile dinspre miază-noapte.

CORTÉS: Ce-l de făcut?

PORTOCARRERO: Nu avem decât două căi de ales.

OLID: Să ne întorcem în Cuba cu aurul și darurile pe care le-am primit.

ORDÁS: Sau să ne fortificăm în taberele pe care le-am stabilit pe țărm și să vedem ce se mai întîmplă.

ALVARADO: Ba nu! există și a treia cale: să pătrundem în regatul lui Moctezuma.

SANDOVAL: Se simte miros de răzmeriță; oamenii guvernatorului Velázquez au început să cearcă împotriva ta.

ORDÁS: Spun că l-ai adus aici prin înșelăciune, fiindcă nu aveai împuternicire decât să iei aur și să te întorci în Cuba.

OLID: Și tu, în loc de asta, ai întemeiat un oraș.

PORTOCARRERO: Și pe deasupra îi ameninși c-o să-l faci să urce pînă la îndepărtata fortăreață a lui Moctezuma.

CORTÉS: Alvarado, dă-le cîteva monezi de aur nemulțumiților, căci metalul ăsta face minuni și alungă gîndurile negre.

PORTOCARRERO: Unii spun că mai bine se încorc săraci, dar ceferi...

Olid și Ordás ies. Cortés se întoarce liniștit spre Soldați.

CORTÉS: Ce erai tu în Spania, soldat?

SOLDATUL 4: Hildalg sărac, căpitane.

CORTÉS: Dar tu?

SOLDATUL 5: Fiu de păn cîntit, căpitane.

CORTÉS: Dar tu?

SOLDATUL 6: Porcar, căpitane.

CORTÉS: La asta vreți să vă întoarceți, nemernicilor? Sărîntoci v-ați născut și sărîntoci o să muriți. Pentru asta v-ați pus în joc viața de acitea ori? Vă mulțumiți cu atît? Din ce aluat sînt plămădiți spaniolii, că nu vor să meargă înainte?

SOLDATUL 2: Dă-ne cîțiva galbeni din aurul capturat, căpitane, și lasă-ne să ne întorcem în Cuba cît mai sîntem încă în viață.

CORTÉS: Portocarrero! I la tot aurul pe care l-am strîns, toate covoarele, statuile de jad, țesăturile din pene și mozaicurile, du-le pe toate pe o corabie, ridică ancora chiar în noaptea asta și nu te mai opri pînă în Spania; așterne totul la picioarele Majestății sale regele Carlos: să aile curcea din Madrid, întreaga Spanie și întreaga Europă cine sînt bărbași care au descoperit pămînturile astea. Pe urmă, chiar de-o fi să murim în lupta cu războinicii lui Moctezuma, cel puțin gloria va fi a noastră, și nu a fricosului guvernator Velázquez.

În timp ce Cortés vorbește, Portocarrero, folosind forța, îi silește pe soldații 5 și 6 să adune darurile; ies.

CORTÉS (cîntre Soldatul 3): Acum nici aurul ăsta nu mai e al tău, soldat. Și dacă mai vrei aur, va trebui să mă urmezi în această expediție.

Murmur de protest al Soldaților care rămîn. Întră Ordás și Olid, cu doi căpitani pe care i-au făcut prizonieri: Escudero și Zermeno.

ORDÁS: Căpitane Cortés...

CORTÉS: Iar îmi dau de furcă...

OLID: Oamenii ăștia sînt Escudero și Zermeno; au fost surprinși pe cînd puneau stăpînire pe o brigantină; au mărturisit că aveau de gînd s-o șteargă în Cuba, să-i spună guvernatorului tot ce faci, s-o apuce înaintea trimișilor tăi și să-ți ia comanda, cerînd pentru ei gloria de a fi ajuns în aceste locuri și, pe lîngă asta, dreptul de a strînge bogățiile pe care le vor găsi...

CORTÉS (cîntre Soldați): Ce mai aveți de spus acum? Pentru trădătorii ăștia vreți voi să îndurați atîtea lipsuri și suferințe? Zărurile au fost aruncate. Alvarado! Pune să-l biciuiască pe oamenii ăștia!

Olid și Ordás îi leagă pe Escudero și Zermeno; cei doi prizonieri strigă:

ESCUADERO: Sîntem o mină de oameni slabi!

ZERMEÑO: N-o să putem ține piept marilor armate ale lui Moctezuma!

CORTÉS: N-o să puteți voi, lașilor; noi o să putem.

Alvarado și Ordás îi biciuie pe rebeli. Escudero și Zermeno gem și strigă de durere. Zărurile au fost aruncate, repet; încă din Spania; de cînd ne-am născut...

Tu, Zermeno, vei fi înălțat în ștreang chiar în noaptea asta. Dumnezeu să mă ierte că vîrs sînge de spaniol...

Ție, Escudero, voi porunci să-ți tale picioarele ca să rămîi o amintire vie și învățătură de minte pentru trădarea asta.

Întră un Marinar, tremurînd înfricoșat, cu bereta în mîin. Cortés îl vede și îl întreabă:

A plecat corabia lui Portocarrero spre Spania?

MARINARUL: A plecat, căpitane.

CORTÉS: Marinarii mi-au împlinit ordinele?

MARINARUL: Le-am împlinit, căpitane.

CORTÉS: Soarta ne-a fost hotărîtă. Pentru această mină de oameni nu mai există nici o retragere.

Toți se cutremură.

Nu mai avem corăbii.

Agitație și mișcare.

Corăbille au fost scufundate.

Animăție enormă.

Să vă intre bine-n cap că avem de împlinit fapte mari, și cu ajutorul Domnului nostru Ius Hristos vom ieși biruitori din toate bătăliile și încleșcărilor; și trebuie să fim cu ochii în lucru și mereu gata de luptă, fiindcă la cea mai mică înfrîngere s-o zis cu noi. Acum nu mai avem corăbii, ca să fugim și să ne întorcem în Cuba; nu ne-au mai rămas decât arta războiului și vitejia din prepturile noastre de oșteni.

Pauză.

Amintiți-vă de această zi, fiindcă acum se hotărîște întreg viitorul nostru.

Pauză.

Îi vreți pe Fernando Cortés căpitan general, judecător suprem și stăpîn al unei cîmîci din aurul rămas după ce se pune deoparte a cincea parte pentru rege?

TOTI: Da!

CORTÉS: Atunci, înainte spre Marea cetate Tenochtilan, stăpînită de Moctezuma! Înainte fără oprire!... Nu ne putem îngădui nici o clipă de odihnă.

Peste dezordinea și agitația generală, se leasă întinericul.

TABLUL II

Îl Se aude glasul unui soldat care cîntă o vechi baladă spaniolă; în depărtare, tobe indigene. Cortés, cu cămașa ofărî din pantaloni, doarme cu capul pe pieptul Marinei. Soldatul își încheie cîntecul. O tîndră și frumousă fată indigenă se apropie cu sfîșlă.

soldatul o vede și se apropie de ea. Fata dă să fugă; soldatul scoate de la piept un solier de mărgele de sticlă și o oglinde; se joacă cu mărgelele; fata se apropie; soldatul se joacă cu oglinda, făcînd-o să strălucească în soare; fata se apropie; soldatul aleargă spre ea, o cuprinde de mijloc, ea se desface din strînsor, el o invită să se apropie prin gesturi; îi oferă oglinda, ea se apropie, se privește uitînd în oglindă, întînd o mînd spre soldat și ia oglinda. El o sărută. Ies.

MARINA: Odihește-te, stăpine; lasă minile mele să-ți fie leagăn; dormi în brațele mele; lasă-mă să te adorm cu cîntece de leagăn; îți voi păstra secretele, stăpine; și te voi destăinui pe cele ale neamului meu. Tu, prin gura mea, vei afla totul despre el; el nu va ști nimic despre tine în afară de minciuna care îți va asigura biruința. Ești un om de rînd și muritor; prin gura mea vei fi zeu și nemuritor.

Pauză.

Ai ajuns într-o țară construită ca o piramidă. Piramidă de pămînt, care începe să se înalțe de la zărmurile largi, umede și arzătoare, pe treptele line ale dealurilor și văilor mînoase, spre munții abrupti, vulcani albi și podișul înalt și pietros; aici se află vârful piramidei, și numele ei este cetatea Mexicului Tenochtitlan. Tot o piramidă e și stăzul; temeliea lui o susțin sclavii, cerșetorii, slujitorii care duc poverile și nenumărați oameni fără nume; pe urmă, vine activitatea de furnica a percepătorilor de biruri, a mosierișilor, a negustorilor și a meșterilor artiști; pe urmă, viceja războinicilor și veghea tainică a preoților; mai sus, orgoliul și privilegiile principilor; în vârful piramidei este Moctezuma, și el are puterea absolută. Nu e loc decît pentru un singur om în vârful piramidei... și tot o piramidă e sufletul, mai ales sufletul, căci în construcțiile dorințelor noastre sînt închipuite ca o înălțare la punctul unde se întîlnește lutul murdar cu boala cerului curat; piramidele înălțate în locurile astea sînt arhicecura spiritalului nostru; a dorințelor și a temerilor noastre. Vrem să atingem cerul și de aceea visăm și muncim ca toți oamenii. Dar totodată vrem ca cerul să rămînă acolo unde e, fiindcă ne e frică de el; sîntem prea aproape, prea aproape, stăpine...

Violent joc erotic al Marinei în jurul și deasupra trupului adormit al lui Cortés. Prea aproape de amintirea catadismului cumpănit al începuturilor, și de îngrozitoarea goliciune nepunctuoasă în fața fiarelor sălbatice, foamei și tăcerii. Prea aproape de minia cerului abătută asupra pămîntului. Prea aproape de tenebrele începutului. Sîntem lipsiți de apărare, stăpine; există forțe mai puternice decît noi; nu știm să te stăpînim alfel decît prefăcîndu-ne în ceea ce ne înspăimîntă și ceea ce avem nevoie. Visază-mă, stăpine; sînt aer; atinge-mă, stăpine; sînt foc; soare-mă, stăpine; sînt ploaie; cucerește-mă, stăpine; sînt pămînt.

Pauză.

Total e viu în Mexic pămîntul încă nu se odihnește; creația nu s-a încheiat. De aceea am inventat nenumărați zei și o singură putere. Cortés se risică în somn; se trezește.

CORTÉS: Marina...

MARINA: Stăpine...

CORTÉS: Am avut un vis.

MARINA: Ce vii, stăpine?

CORTÉS: Cuvînte. Totul se întîmplă în cuvînte.

MARINA: Întelege. Numai ceea ce capăt a nume există. Dacă nu le-ai pronunțat nimeni, profețiile nu s-ar transforma în realitate. Un nume, stăpine, e ca o încurpare. Numește răul, numește iubirea. Le dai viață. Le trezești din somnul

în care sînt ținute de forțele lumii cît timp nu le numește nimeni. Atunci, acoperite cu veșmintul cuvintelor, acționează împlinind destinul propus de verbul nostru.

CORTÉS: Nu, asta doar în vis. În lumea reală, numai acțiunea are importanță. MARINA: Tu acționezi, stăpine, și oamenii nu vor uita faptele tale. Lasă-mă pe mine să spun cuvintele în numele tău.

CORTÉS (zîmbînd): Ești limba mea.

MARINA: Limba ta îți spune că limbile acestor țări te numesc zeu.

CORTÉS: Stătur în blasfemia ta?

Pauză. Indoiolă. Stăbucine secretă.

Asta se spune despre mine?

MARINA (încuviințînd): Și nu numai fiindcă tu și oamenii căi ați cucerit pînă acum faimă de viteji, nici din pricina spaimii pe care o provoacă animalele și armele tale de foc... nici măcar din pricina bănuilei că, fiind ați de pușini și biruind armate mult mai numeroase, ați fi nemuritori. Nu; ești zeu fiindcă așa stă scris în ceruri; prezicătorii noștri știu să citească semnele...

CORTÉS: Ce amăgire... ce amăgire vană.

MARINA: Ascultă, stăpine; profită de faptul că întreg neamul meu și chiar Marele Moctezuma crede că ești un zeu; profită de asta pentru scopurile expediției tale...

CORTÉS: Sînt supusul credincios al regelui Carlos.

MARINA: Stăpine, regele tău e la fel de absent ca și guvernatorul ăsta a cărui autoritate ai negat-o. Îți pun aceleași întrebări pe care le-ai pus tu soldaților tăi: unde e regele? Ce-i dătoriei lui? A suportat el oare greutățile bătăliilor tale?

Între și se apropie într-un colț slab luminat călugărul Bortolomé de Olmedo. Poartă rosa Ordinului Grației: tunică albă și pelerină neagră. Ascultă conversația.

CORTÉS (rîzînd): Nu, pe legea mea; tînrul meu rege don Carlos a dus o viață liniștită în afara hotarelor Spaniei: crescut în Flandra, aici măcar nu știe să vorbească spaniolește; flui Juanes, regina cu mințile rădăcite, a trăit la fel de izolat ca mlașca, înconjurat numai de medici și de curteni... De aici înainte pot să bag mîna-n foc, femeie; nici un rege al Spaniei n-o să pună vreo dată piciorul pe pămînturile aștea cîștigate de noi pentru stîrpea nobilă. Eu, în schimb... eu, de mic am trăit visînd mereu cu ochii deschiși la lumea nouă.

MARINA: Stăpine, al tu regele acestor țări; tu poți fi rege; împreună cu mine... Stăpine... învinge-l pe Moctezuma și ia puterea lui pentru tine; nu poți țara asta, nu o cotropi... Fil tu noul împărat al Mexicului, întoarce-le spatele regelui și Dumnezeuului tău; cu poți să-ți fi singur rege și zeu...

CORTÉS (resemnîndu-se să o asculte, tandru): Nu știu dacă ești smîlîntă, sau numai nerăbdătoare. Al măcar răbdare, dacă n-ai minte. Expediția asta încă nu s-a terminat.

MARINA: Nu vei fi rege niciodată, dacă aștepti pînă cînd sosește triumful. Trebuie să dorești înaltele de a avea. Stăpine, nu vei putea stăpîni decît ceea ce ai dorit dinainte.

Olmedo face cîțiva pași înainte.

OLMEDO: Taci odată, femeie stăpînită de diavol. Cu toate că ai primit din minile mele botezul și semnul crucii, sufletul tău păgîn a rămas mai departe în puterea acestor blestemați idoli de piatră pe care îi distrugem în drumul nostru.

Se prefăcîște în fața Marinei.

Afară, piel de-alci, diavole...

Marino ieșe în fugă, ca o jivină speriată. Olmedo se întoarce spre Cortés.

Ai săvârșit fapte mari, căpitane.

CORTÉS: Nu le-ai fi putut duce la capăt fără ajutorul lui Dumnezeu.

OLMEDO: Desigur. Acum nu ți lăsa lucrul acesta.

CORTÉS: Nu ți, părinte Bartolomé; așa cum nu ți că voiața lui Dumnezeu n-o poate împlini decât brațul omului.

OLMEDO: Și asta e adevărat. Dar cu atât mai mare trebuie să fie smerenia oamenilor cu cât își dau seama că tot ce fac și spun nu valorează nimic dacă nu e făcut și spus spre lauda lui Dumnezeu.

CORTÉS: Amin, și acum așa vrea să mă pot odihni mai departe.

OLMEDO: Lăsa trupul să-și aște odihnă. Îți va găsi oare odihnă și ambiția ta?

CORTÉS: Ordinul tău se numește Ordinul Grației; împlinește-l o dorință neînsemnată unul om ostenit.

OLMEDO: Să nu vadă indigenii că ești oboșit. Zeii trebuie să fie neobosiți.

CORTÉS: Zeii . . .

OLMEDO: Băștinaii cred că ești zeu, fiindcă străbunii lor le-au spus că o să vină un om alb cu barbă lungă dispune soare-răsare și va fi domnul și stăpînul lor.

CORTÉS: Trebuie să ne folosim de toate superstițiile acestea pentru succesul expediției noastre; fiindcă vom avea de purtat lupte grele, și tu știi asta. Cunoști cine de puternică mi-e credința, părinte Olmedo; și mai știi că un capelan însoțește armata cu discreție și fără să se amestece în acțiunile noastre, care nu au alt scop decât să dobîndească biruința militară.

OLMEDO: Îți îngădui s-o ții ca bovnică pe vrăitoarea asta păgână.

CORTÉS: Dar eu n-o să îngădui să te atingi de ea cu vorba sau cu fapta.

OLMEDO: O să închid ochii asupra acestui lucru și asupra altora mai mărunte, chiar dacă la drept vorbind nu sînt chiar așa mărunte. Fii fără grijă: biserica știe să fie îngăduitoare cu slăbiciunile omenești. Nu poate fi însă tot astfel în ceea ce privește trufia omului, cînd acesta depășește măsura și iese din mîni, să lărgim, prin foc și sabie, grantele imperiului spaniol; în al doilea rînd, să răspîndim cu ajutorul sfintei cruci credința în Dumnezeu.

CORTÉS: Dar oamenii care luptă aici și uneori își pierd viața?

OLMEDO: Nu sînt nimic pe lîngă scopurile pe care le-am pomenit mai înainte; nimic, un punct de cărnă, căci din pămînt s-au născut și în pămînt se vor întoarce. Scursă e viața lor pe lîngă viața Spaniei; dar mai mult decât oamenii și decât Spania vor dămau raiul și iadul care ne așteaptă la capătul drumului.

CORTÉS: Ai băgat de seamă, părinte, un lucru?

OLMEDO: Spune.

CORTÉS: Că pămînturile acestea au luat locul raiului și al iadului.

OLMEDO: Ai grijă, căpitane; ferește-te de cuvintele primejdioase . . .

CORTÉS: Am scufundat corăbiile. Nu există cale de întoarcere. S-ar putea să murim cu toții chiar în noaptea asta. Ar fi de ajuns ca Moctezuma să arunce în luptă zece mii de oameni împotriva bietei noastre cete. Cuvintele ar intra în mormînt o dată cu noi. Lasă-mă să le pronunț; pe urmă n-ai decât să le uiți.

OLMEDO: Va trebui să le repeți în fața lui Dumnezeu.

CORTÉS: Amin, încă o dată, și acum întrebă pe fiecare soldat sau marinar din cei care au descoperit și cucerit Cuba, Española, Panama și Tierra Firme, Yucatán, Tabasco și acum imperiul ăsta al lui Moctezuma, întrebă-l: ce înseamnă pentru voi aceste pămînturi? Și dacă inimile lor sînt sincere, voi auzi această mărturisire; noi, cei care nu sîntem nimic altceva decât praf și gunoi, noi, părinte, porcarii, țărani și hidalgi săraci din Spania, noi, cei care întot-

deauna ne-am sfărîmat aripile viselor, noi, cei care nu aveam cum să ne descălușăm energiile, noi, cei care am fost mereu jigniți și umiliți, ca tatăl meu și ca tatăl tău, Olmedo, înainte nu știam cum să fugim de lumea însoportabilă în care alții erau stăpîni și noi eram slugile, gîndindu-ne la rai și încercînd să cîștigăm viața de apoi. Acum . . . acum avem un scop pe pămînt: Lumea Nouă. Aceasta e raiul nostru și uneori și iadul. Aceasta e lumea noastră de apoi. Aici putem fi stăpîni. Aici putem da frîu liber imaginației, voinței și norocului. Am atins un rai foarte real, care mai înainte nu era decât o himeră a resemnării. Asta e adevărul, părinte, și dacă-l trăgădulești înseamnă că nu l-ai înțeles pe oamenii de suferință cărora spui că te îngrijeste.

OLMEDO: Voința ta e puternică, dar și mai puternică e providența divină. Poartă-te în așa fel încît să nu te părăsească.

CORTÉS: Providența? Eu îi zic noroc . . . Să biruim mai întîi în luptă; pe urmă vom ști să mulțumim providenței. Dacă sîntem învinși, atunci vom blestema providența . . . Norocul, părinte, norocul; puterea brațului nostru, înfrîntînd hazardul timpului; înfrîngerea sau biruința; și numai atunci cînd faptele vor fi împlinite vom putea vorbi de providență bună sau rea.

OLMEDO: Pelagianism! Erasmus! Eretic! Nu există minciună fără mediere a Bisericii! Dacă am fi în Spania, te-aș da pe mîna Inchiziției.

CORTÉS: Dar nu sîntem în Spania, ci într-o țară sălbatică și fără nici o posibilitate de întoarcere. La fel de bine aș putea să scornesc eu o erezie pe care chipurile ai fi spus-o tu aici, fără martori, și să te trimit la spînzurătoare ca pe nefericitul Zermelo.

OLMEDO: Adevărurile sînt veșnice, și tu ești tu acela care să le clătini.

CORTÉS: Adevărurile se schimbă, dați cu timpul, și cea mai bună dovadă sînt chiar eu. Sau crezi că altădată Fernando Cortés, cu puțin noroc, ar fi putut ajunge mai mult decât un contopist la Valladolid? Tu, părinte, dacă timpurile nu s-ar schimba, ai fi oare altceva decât un neînsemnat paradisier mirosind a câmîie și a bălegar într-o parohie din Galicia? Nu, părinte. Alfiă Columb noua lume, pentru-al Spaniei renume; iar filozofii tăi — ca cine și ca mine — le-a dat posibilitatea să-și descopere pentru prima dată voința proprie și timpul propriu. Fîndcă înainte, amîntește-ți, oamenii de-alde noi nu primeau decât firimiturile timpului străin. Acum ne-am deprins să vișăm și să ne transformăm visele în realitate.

Pouză.

Vezi că n-am trecut degeaba pe la Salamanca și că pot sta de vorbă cu un cleric? Du-te, părinte; fii pe pace. Nu am a mă sfădi nici cu Dumnezeu, nici cu tine. Crede Moctezuma că sînt un zeu? Cu-atît mai bine pentru mine; îl voi lua prin surprindere acționînd ca un om și mă voi măsura cu el ca un simplu muritor ce sînt, pe cînd el se așteaptă să aibă de a face nici mai mult nici mai puțin decât cu o minune cerească. Vrei să acționez în numele Domnului nostru Iisus Hristos? Voi striga sus și tare numele Domnului ori de cîte ori voi duce la capăt vreo acțiune de simplu muritor. Fii fără grijă; doi oameni ca noi se vor înțelege întotdeauna. Să dăm Cezarului cel al Cezarului și lui Dumnezeu cel al lui Dumnezeu, și să facem ce avem de făcut pe lumea asta.

OLMEDO: Nu mă poți îngheta, căpitane Cortés. Tentativa trufiei, care este păcatul lui Lucifer, a pus stăpînire pe tine. Am ascultat tot ce-ai vorbit cu femeia asta.

Te crezi zeu, tu, un biet hidalg din Extremadura? Tu, împărat al indienilor?

CORTÉS: Mă lupt cu un Imperiu.

OLMEDO: Da, dar numai pentru că un alt imperiu te susține.

CORTÉS: Imperiile nu au făcut decît să treacă dintr-o mină în alta, de la Alexandru cel Mare la regele Carlos.

Pauză. Olmedo zîmbește ironic.

OLMEDO: Ți-a lăsat cămașa din pantaloni, căpitane.

Cortés e descumpănit. Își bagă repede cămașa în pantaloni.

Atunci, să ne împăcăm, căpitane. Vanitatea ți-e mai mare decît orgoliul, chiar dacă orgoliul tău nu poate fi egalat decît de cruzime.

Pauză.

Și asta vine tot de-acolo, de jos, din satul tău și de la biețele tale aventuri: lipsa de noblete adevărată, de virtute înăscută. Fie, deci: porcarii, morarii și bacalaureștii care n-au fost în stare să termine școala vor deveni în Lumea nouă eroi ca Achile. Știi la ce ispită n-o să poți rezista? ... La ispita de a arăta lumii victoriile tale. De a te întoarce în Spania și de a te plimba fălos prin fața nobililor de la curte și a consătenilor tăi prăpădiți ... Cînd ți-al tăiat orice posibilitate de întoarcere, te-ai simțit ca Iuliu Cezar în fața Rubiconului. Ce-i drept, a fost un gest admirabil. Dar Cezar era, într-adevăr, imperiul ... pe cînd tu ... ești un supus al regelui și al Bisericii. Și dacă vrei renume și laude, va trebui să te întorci în Spania împăcat cu Biserica și avînd binecuvîntarea ei. Și chiar apă, vei vedea ce repede se așterne uitarea peste toate și cît de mare e nerecunoștința oamenilor.

Dă să iasă. Privește de jur împrejur.

Cît va dura imperiul tău de aici, căpitane, dacă vei reuși să-l cucerești și să te încoronezi ca rege?

Pauză.

Mal puțin decît singurătatea ta, mai puțin decît pielea albă a copiilor pe care-i vei face și decît limba spaniolă pe care o vor vorbi o vreme.

Cortés, revenindu-și de pe urma ironiei lui Olmedo, de care a fost luat prin surprindere, l-a ascultat cu seamănare ursuză. La ieșirea din scenă, Olmedo se lovește de doi soldați, din partea cealaltă a scenei intrînd Marina.

SOLDATUL 1 (lui Olmedo): Iartă-mă, părinte; dă-ne binecuvîntarea. ...

SOLDATUL 2: Repede, părinte, că ne grăbim să aducem știrile. ...

Olmedo le dă binecuvîntarea; zîmbește spre Cortés; iese. Cei doi soldați se apropie de Cortés, nerăbdători să vorbească.

SOLDATUL 1: Căpitane ...

CORTÉS: Vorbii ...

SOLDATUL 2: Nimic, numai că iscoadele noastre au zărit un oraș care strălucește ca argintul, la o distanță mică de aici ...

MARINA: Nu tot ce strălucește e argint în regatul Mexicului. E orașul Cempoala și strălucește din pricina caselor vărulte în alb.

SOLDATUL 1 (cître Cortés): Șeful lor te așteaptă.

CORTÉS: Să vină aici.

SOLDATUL 1: Zice că nu poate, căpitane.

CORTÉS: E invalid?

SOLDATUL 2: Nu, e gras.

SOLDATUL 1: Dar atît de gras, că nu se poate mișca.

CORTÉS: (nerăbdător) Să vină atunci în patru labe, sau purtat pe brațe de slugile lui. Spune-le că el trebuie să mi se cîstească pe mine, care sînt zeu, și nu eu pe ei, care e un simplu șef de trib.

Soldații ies.

CORTÉS (bîine dispus): Ia să-l vedem și pe șeful ăsta gras din Cempoala, și poate c-o să zălim ce punct slab are fabulosul imperiu al Marelui Moctezuma. ...

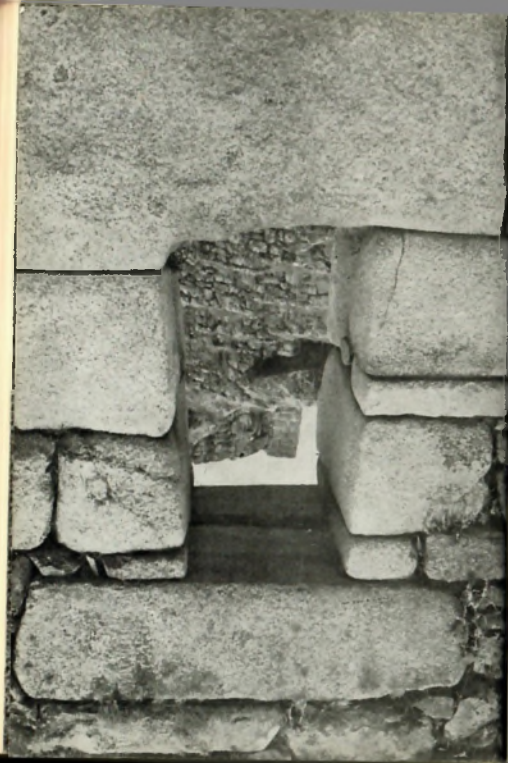

MATERIA CARE NU TRĂDEAZĂ

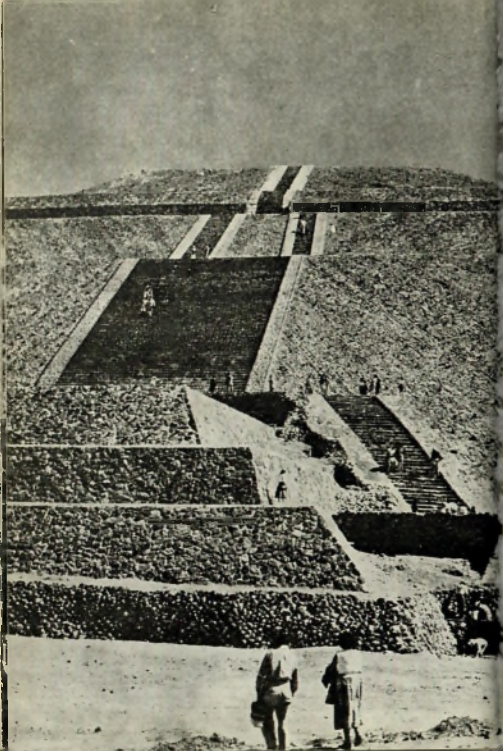

O capodoperă a artei aztece
craniu sculptat într-un bloc
de cristal de rocă

Vestigiile arhitectonice și structurile lor de piatră,
fotografii realizate de EUGENIU LUPU la MACHUPICHU, PERU

Pe ultima pagină a planșei, **TEMPLUL
SOARELUI** de la **TEOTIHUACAN**, locu-
ința zeilor azteci

Fără martori, Cortés se plimbă nerăbdător; pe urmă se așează, lăundu-și capul în poala Marinei.

MARINA: Stăpine... de ce te îndoiiești?

CORTÉS: Îndoiala mea are un nume.

MARINA: Moctezuma.

CORTÉS (încușlînd): Cine e la urma urmei razele ăsta? Aș vrea să ghicesc dintr-o dată, fără a fi nevoit să aștept împlinirea termenelor impuse de timp...

MARINA: Moctezuma e ca un zeu al pămîntului, și pe tine te vede ca pe un alt zeu. Vei fi oare mai prejos decît adversarul tău și decît imaginea pe care și-o face despre tine?

CORTÉS: Zei, zei, zei, toți vorbesc numai de zei... Eu nu am nevoie de ei. E prea ușor, Marina; lupta unui zeu împotriva altui zeu nu e decît fatalitate. Nu mă interesează fatalitatea; fatalitatea mă năgî. Dacă ceea ce se întîmplă e fatal, voința mea nu are nici o importanță, și nici onoarea mea, nici sacrificiul meu. Nu, lupta mea nu e cu zeii, ci cu oamenii, și de la om la om aș vrea să-mi măsoar puterile cu Moctezuma ăsta; eu om, el om; și atunci, ca oameni, și el și eu vom cunoaște cu adevărat ce pot voințele noastre contrare și care e fata adevărată a destinelor noastre.

MARINA: Eu te urmez... și la fel ca mine te vor urma triburile care vor să se răzbune pe Moctezuma.

Cortés o privește întrebător.

CORTÉS: Ce motiv ai tu ca să te răzbuni?

MARINA: Nu știu. Poate vreau să mă răzbun pe un vis de întemeiere.

CORTÉS: Slujește-mă și cu visele tale.

MARINA: Așa mi-am zis și eu: slujește-ți bărbatul, femeie, și te vei sluji pe tine.

Să-ți spun ce-am visat: țara mea a fost întemeiată de vechea zeită care mi-a dat numele ei: Malinaxochil, preoteasă a zorilor. Mi-am amintit apoi cî singerosul zeu Huitzilopochtli a învins-o și a sacrificat-o pe vrăjitoarea care stăpînea totul, și în locul crudei iubiri a femeilor a impus cruda luptă dintre bărbați...

Atunci a încetat domnia femeii pe pămînt, și a început domnia bărbatului. M-am întrebât: oare destinul meu e să restaurez puterea pierdută a iubirii și a femeii, înscind victoriile bărbatului alb?

Marina îi îmbrățișează pe Cortés.

Stăpine, Moctezuma e însoțit de un preot în straie femeiești. Gîndirea și actele lui sînt o deghizare mutilată. Tu mă ai pe mine; tu ești încreg, stăpine; și eu te iubesc.

Marina și Cortés se îmbrățișează strîns. Purtat pe un balcon de către doi servitori, intră Șeful cel Gras din Cempoala; obezitatea lui e monstruoasă; poartă o pelerină de pene pe umeri; are o burtă umflată ca un peșene și își face vînt cu evantaiul fără întrerupere. Cortés și Marina se despart din îmbrățișare. Oamenii din suita lui Cortés intră prin partea opusă celei pe unde a intrat șeful de trib. Cortés rămîne în picioare, imposibil. Soldații îi oferă un jîlț. Cortés se așează. Șeful cel gras gesticulează fără să scoată o vorbă; își face vînt cu evantaiul, gema și din cînd în cînd izbucnește în plîns. Marina traduce.

MARINA: Stăpine, șeful acestui ținut al totorațiilor te primește și te salută cu mare bucurie, fiindcă a primit vești despre faptele tale de armă și despre spăima care l-a cuprins pe Marele Moctezuma.

CORTÉS: Și șeful ăsta e vasalul lui Moctezuma?

MARINA: Cine, nu e vasalul lui Moctezuma? Șeful tribului spune că puterea pe care o are Împăratul Mexicului e foarte mare și că tirania lui e insurpassibilă pentru oamenii tribului, care-l sînt supuși. În fiecare an, Moctezuma cere o

mulțime de băieți și fete din Cempoala pentru sacrificiile de la piramide și toate bogățiile pământului — flori, vanilie, cacao, tutun, fructele zapote și mamey — sînt luate cu forța de percepțorii de biruri trimiși de Moctezuma, care, pe lângă asta, le mai iau și femeile, dacă sînt frumoase, și le necințesc. Astea sînt durerile scesului gînat al totomecelor, care numără mai mult de treizeci de sare.

CORTÉS: Spune-ți șeful de trib că există pe lumea asta stăpîni mai puternici decît Moctezuma, și că eu am venit în aceste locuri ca să-l ajut și să-l scap de umilinte și asuprire.

Izbucnire de bucurie a Șefului cel Gros.

MARINA: Dacă e adevărat ca spui, te popi buzul pe ajutorul militar al tribului Cempoala. În drumul de aici la Tenochtitlan, toate triburile vasale lui Moctezuma și se vor alătura ție, fiindcă de mult așteptau un prilej ca așa ca să scuture jugul Mexicului. Așa spune șeful de trib.

CORTÉS: Să-și pregătescă trupele, căci mîine plecăm spre Tlaxcala.

Șeful de trib dă semne de neliniște.

MARINA: Triburile Cempoala și Tlaxcala, deși amîndouă îl urăsc pe Moctezuma, se dusmănesc de moarte. Șeful de trib zice că el nu vrea să scape de asuprirea Mexicului ca să cadă sub jugul singurei al Tlaxcaltecelor.

CORTÉS: Să-mi dea ascultare și să nu-l fie frică. Eu o să-l apăr și de Moctezuma, și de Tlaxcala. De acum înainte, va trebui să asculte de un singur stăpîn: de mine.

Pauză. Olmedo face un pas înainte. Apor doi Percepțori de biruri trimiși de Moctezuma; prezenta lor strîmteșe panica Șefului de trib; pelerina de pene se mișcă asemenea aripilor unei păsări. Șeful de trib gesticulează agitat. Marino traduce.

MARINA: Stăpîne, oamenii ăștia sînt percepțori de biruri trimiși de Marele Moctezuma; aflînd de sosirea ta, au venit cu o nouă închinăciune din partea regelui lor...

Percepțorii de biruri în genunchi în fața lui Cortés; unul așterne la picioarele lui o cătușă de copal și îi oferă pene; celălalt îi așează la picioare cîteva găini moarte și îi oferă fructe.

MARINA: Iți cor să alegi ceva din aceste daruri: dacă ești zeu, te vor parfuma cu copal și-ți vor da țesăturile din pene; dacă ești un simplu muritor, te vor ruga să primești găinile și fructele ca să-ți astimperi foamea...

Pauză lungă. Cortés stă la îndoielă. Se ridică în picioare. Expectativă a lui Olmedo. În cele din urmă, Cortés ride; apoi, furios, lovește cu piciorul în cătușă; la găinile și le azvîrle căpitanilor săi — care le prind din zbor — și primește fructele.

MARINA: Percepțorii de biruri trimiși de Moctezuma se despar de tine și te roagă să le îngădui să-și împlinescă misiunea de a ridica tributul pe care Cempoala îl datorează imperiului mexican...

CORTÉS: Săndoval! Alvarado! Prindef-te!

Săndoval și Alvarado îi prind cu forța pe percepțori, care rămîn stupefiecți. Șeful de trib e înspăimîntat.

CORTÉS: Și fiindcă au mîinile lungi ca de hoți, tăiați-le.

Olid și Ordás îi imobilizează pe percepțori; din potru lovitură de sabie Săndoval și Alvarado le tăie mîinile. Gest de durere al Marinei; ivese vesele a Șefului de trib; strigăte voiete ale percepțorilor.

CORTÉS (cître Olmedo): Îl încredințez sfintei tale doctrine, părinte. Să meargă cu cine și să învețe căminele religiei noastre, fiindcă altceva nu vor mai putea învăța. Pe urmă, să se încoarcă în Mexic... cu mîinile goale... Dar și cu o făgăduială pe care le-o fac pe cuvînt de onoare: voi sui pe înălțimile platoului ca să-l cunosc pe Moctezuma.

Percepțorii ies tîrîndu-se în genunchi și plîngînd; între ei, cu mîinile pe creștele lor, iese Olmedo.

CORTÉS (cître Marino): Aștept din partea șefului de trib din Cempoala, ca dovadă a noului său legămînt de credință, nu numai să-mi dea toți soldații pe care-i are, dar îl vreau și pe el în persoană ca ostatic.

Nerăbdător să plece, ultim, fără să-și dea seama prea bine de situația lui de nouă vasalitate, Șeful de trib îl împinge cu un bețișor pe cei doi servitori; aceștia ridică lectica; ies.

CORTÉS (cître căpitani): În felul ăsta forțele noastre nu mai sînt așa de slabe.

s-a şters: Mexicul ți-a impus masca șarpelui cu pene, a zeului așteptat cu disperare, a principiului unității creatoare; a zeului educator, nu a zeului asasin. O, stăpîne, fii credincios acestui destin . . .

Adună fructele oferite de perceptorii lui Cortés; la rîndul ei Marina le oferă bărbatului adormit.

Fii, cu adevărat, șarpele cu pene; redă-l cu adevărat, unirea și fericirea acestui popor dezbinat și supus . . . Nu pustii această grădină . . . Primește . . . primește, stăpîne, fructele pămîntului meu . . .
Întinerie. Cînd se aprind din nou luminile, doi Magi întind cu grijă un fir de la un capăt la altul al scenei. Moctezuma îi observă cu atenție. În fund, Cihuacoatl privește operația cu scepticism. Moctezuma se apropie de firul întins, pîrînd că ar vrea să-l atingă; se dă înapoi înspăimîntat.

MOCTEZUMA: Credeți că va fi de ajuns?

Magii încuviințează printr-o intonație lugubră. *La fiecare comentariu al lui Moctezuma, Magii reacționează în același mod.*

Desigur, cum de nu m-am gîndit la asta mai înainte! Zeii înfrîng armatele, fiindcă armatele sînt alcătuite din simpli muritori; numai magia îi poate opri pe zei.

Pauză.

Credeți într-adevăr că zeii nu vor putea trece, dacă le întindeți în cale firul ăsta?

Îndoala lui Moctezuma se prefăce în mîndrie suverană.

Avem nenumărați magi în regatul nostru; voi aveți privilegiul de a mă sluji chiar în palat. Trebuie să vă atrag atenția că dacă magia voastră nu-ți face efectul dorit, atunci nu numai că veți fi înlocuiți.

Pauză.

O să pun să vă spînzure.

Pauză.

Un general înfrînt, mai înțeleg. O furtună, o secetă, o cădere bruscă a nopții pot fi adevărații biruitori al unui general. Magia, în schimb, nu-și poate scuza ineficiența invocînd cauze naturale, căci funcția ei este tocmai să stăpînească natura. Un nîgmant n-are voie să cunoască eșecul. Magia trebuie să aibă succes întotdeauna, alfel nu mai e magie.

Pauză.

Foarte bine. Duceți-vă pînă în locul unde se află acum zeii și întindeți firul ăsta în calea lor.

Magii ies cu firul. Moctezuma se întoarce spre Cihuacoatl.

Spune-mi, unde sînt acum zeii cu barbă?

CIHUACOATL: La porțile cetății Tlaxcala, stăpîne.

MOCTEZUMA: Au fost primiți în pace?

CIHUACOATL: Da și nu. Căpeteniile tlaxcaltece i-au provocat pe oamenii albi să-și mîsoare forțele într-o bătălie hotărîtoare. Dacă birurile strălîni, vor recunoaște că sînt zei. În schimb, dacă vor fi învinși, tlaxcalteci au jurat să-l omoare și să se înfrupte din carnea lor pe sărurate.

MOCTEZUMA: Crua și nechilăzuții mai sînt tlaxcalteci ăștia! Mai încăl e nevoie să încercăm toate mijloacele pașnice.

CIHUACOATL: Tu nu ieși niciodată din palat, stăpîne. Nu cunoști firea mozaicului de popoare care-ți sînt vasele. Deși sînt roase de putrezițiune și oboselă, uneori dau totuși dovadă de curaj și chibzulină.

MOCTEZUMA (fără să lucreze în serios): Se poate, se poate.

CIHUACOATL: Acest căpitlan Cortés pare a fi un om sîret, violent și puternic; și-a făcut simțită prezența în ținuturile pe care tu le stăpînești, dar pe care nu le-ai vizitat niciodată. Nu ți-e teamă că, avînd de ale între două servituzi, popoarele astea ar putea să prefere îndepărtatei tale puteri fantomatice stăpînirea care-l amenință pătrînzînd chiar în casa lor?

Moctezuma rămîne o clipă neclintit. Pe urmă, privește în jur împrejur.

MOCTEZUMA: Palatul meu . . .

Pauză.

Palatul meu. Închisoarea mea. Singurătatea mea.

Pauză.

Ce puțin cer de la viață! Să trăiesc închis aici; să nu aflu ce se petrece afară . . . Nu merită cel puțin atîta lucru un om care a ajuns rege? Acum de ce să mai fii rege dacă nu poți scăpa de griji, de dăciile, de osceneli și de îngrozitoarea promiscuitate a oamenilor de rînd? Sînt un om curat, mare preot: mă spăl de șase ori pe zi, și-mi schimb veșmintele de douăzeci de ori; nu pot suporta sudoarea, murdăria, dezzechilibrul interior . . .

Pauză.

Nu am unde să mă duc; sînt în virful piramelor lumefi. Totul îmi aparține.

Spune-mi, mare preot, nu reprezintă eu soarele pe pămînt?

CIHUACOATL: Așa este.

MOCTEZUMA: E oare prea mult să cer în schimb o clipă de singurătate? Să nu mă privească nimeni, să nu mă atingă nimeni, să nu-mi vorbească nimeni. Nu e de ajuns că mă aflu aici și că reprezintă soarele? E neapărată nevoie să sufăr și să mă îndolesc, cînd aș putea să reprezint pur și simplu!

CIHUACOATL: Cine respinge puterea e respins de putere. Străni ăștia vor ceea ce tu respingi: nu numai să reprezinte puterea, ci să o folosească pentru a schimba fața pămîntului nostru.

MOCTEZUMA: O, de ce nu se opresc odată zeii ăștia! Daruri . . . onoruri . . . sacrificii . . . cazne. Le-am oferit toate astea, tot ce poate aștepta un zeu de la muritori. Ce mai vor?

CIHUACOATL: Să te cunoască.

MOCTEZUMA: Pe mine? Nu mă cunosc oare zeii de ajuns rămînd în cerul lor? Nu știu el dinainte ceea ce eu însumi nu cunosc: destinul meu final, moartea mea?

CIHUACOATL: Curiozitatea asta nu vine din partea unor zei, ci e a unor oameni care se arată la fel de umiliți în fața ta cum ești și tu în fața lor.

MOCTEZUMA: Oare așa o fi?

Pauză. Cade pe gînduri.

Atunci, mare preot, știu care e soluția. Găsește un om care să semene cu mine. Nu ți-am spus asta mai de mult? Fără veșmintele noastre ceremoniale, ce altceva am fi decît doi oameni sărmani la fel cu toți sărmanii din regat? Inversează acest adevăr: găsește-mi un frate gemăam printre necunoscuții din cetate, îmbrăcă-l cu veșmintele mele, încoronează-l cu panșul meu și condul-l în fața oamenilor albi. Așa vor fi satisfăcuți că m-au cunoscut și se vor întoarce.

CIHUACOATL: Dacă sînt zei, vor vedea dincolo de veșminte. Și orice ar fi, oamenii sau zei, nu veșmintele vor să îl cunoască, ci sufletul tău.

MOCTEZUMA: Împlinește-mi porunca.

Cihuacoatl se înclină, iese.

Trebuie să fie zei . . . trebuie să fie zei . . . Moctezuma nu se poate pleca în fața unui plebeu, nici cîstindu-l, nici temîndu-se de el, nici luptîndu-se cu el . . . Trebuie să fie zei; am nevoie să fie zei pe ntru ca drama anunțată de prezi-

cători să se împlinescă. Stătea scris în ceruri, tălă scris . . . Ce ușurare ! Să obțin ce doresc, pacea și singurătatea, chiar dacă ar fi totuna cu neantul, dar să le obțin dintr-o rațiune sacră : întoarcerea zeilor. Împlinescă-se drama în afara mea, împușcă mie de fatalitate și de prevestiri divine, de natura însăși. Sint uscatul : marea mă înconjoară în mod fatal ; sint plaja : fluxul și refluxul se apropie și se depărtează în mod fatal ; sint știuletele de porumb : în mod fatal sint galben ; corbul, în mod fatal negru ; luna, în mod fatal albă . . . Și totuși, nu toate nopțile sint la fel de întunecoase, nici lumina zorilor nu e mereu aceeași . . . În mod fatal, fatal, fatal . . . Trebuia să se împlină oricui în locul meu, sau mia fost dată numai mie moartea asta ? De ce tocmai viața mea, a mea și nu a altuia, a coliciei cu această fatalitate ? Greșeală fatală, fatală greșeală ! Moctezuma, Moctezuma, Moctezuma . . . Totul e fatal, dar totul se împlină la mine, pentru mine, prin mine . . . De asta e cumplită predestinarea : pentru că cineva trebuie să o întrușipeze. De asta e cumplit destinul : pentru că îl determină un individ.

Pauză.

Dar dacă destinul este moartea, trebuie să fie o moarte în fața zeilor, nu poate fi decît o moarte în fața zeilor. N-aș putea accepta nici o altă moarte. Dacă mă prăbușesc în fața unui zeu, știu că n-am trăit degeaba. Moartea ș-ar bate joc de viața mea dacă sint învins de un om care mi-e inferior.

Pauză.

Poate că acest Cortés nu e zeu.

Pauză.

Dar eu trebuie să-mă prefac pînă la sfîrșit că nu pun la îndoială natura lui divină . . . Trebuie să fie zei, trebuie să fie zei.

Întră Cihuacoatl.

CIHUACOATL : Stăpîne, vor să-ți ceară sfatul fratelui tău, prințul Cuhtlâhuac, și nepotul tău, prințul Cuauhtémoc.

Moctezuma aprobă. Întră Cuhtlâhuac și Cuauhtémoc. Spre deosebire de crilalți, îl priveșc pe rege în ochi. Cihuacoatl iese.

CUHTLÂHUAC : Frate, mica oaste a strărilor a înfrînt uriașă forță a cetății Taxcala. **MOCTEZUMA** (însălmîntat) : Taxcala ! Puterea pe care nici eu n-am putut s-o supun niciodată.

CUHTLÂHUAC : Taxcalteci n-au putut ține piept strărilor cu spade albe, tunete de foc și livine neobișnuite.

MOCTEZUMA : Nu avem luptători pe măsura lor ! Nu sîntem nimic pe lîngă ei !

CUAUHTÉMOC : Nu, stăpîne ; numai că oamenii ăștia veniți pe întinderea nesfîrșită a apelor ne-au luat prin surprindere ; ăștia e avantajul lor. Și-au dat seama repede că ne înșălmîntă și cum să ne birue. Bunăoară, își deschid drum drept spre comandantul escadronului, îlucid și-l smulg stîndardul. Cînd văd asta, războinicii noștri fug îngroziiți, fiindcă moartea căpeteniei e pentru ei totuna cu moartea strămoșilor și chiar a zeilor.

Pauză.

Trebuie să învățăm să ne luptăm chiar dacă moare căpetenia.

MOCTEZUMA : Să luptăm fără căpetenia, fără strămoși, fără zei ? Să luptăm fără toc ce susține ordinea societății noastre ? De ce s-o mai apărăm, atunci ?

CUAUHTÉMOC : Imperiile n-au făcut altceva decît să treacă din minile unui stăpîn în minile altuia. Amînteste-ți, stăpîne, că noi am venit nu de mult în aceste locuri cu o isorie foarte veche, și că aici am uzurpat moștenirea vechilor

* În original : inereducibilul joc : folia fatal, fatal folia.

regate din Tula și Teotihuacan. Imperiul nostru poate muri, așa cum au murit imperiile dinaintea venirii noastre ; așa cum va muri și imperiul pe care-l vor întemeia aici strălîni ăștia, dacă ne înving.

MOCTEZUMA : Atunci să moară și imperiul, dacă așa au hotărît zeii.

CUAUHTÉMOC : Da ; să moară imperiul, dar nu poporul.

Încep să se lumineze diferite zone din sală : în balcoane, pe culoare, pe rampe etc., apar grupuri de bărbați, femei și copii indigeni care îndeplinesc muncile lor obișnuite : cultivarea pămîntului, arizantatul, învățămîntul etc. Chiar pe rampă, apare un grup de dănsatori.

CUAUHTÉMOC : Noi putem muri ; dar nu trebuie să moară înțelepciunea acumulată în țara noastră. Privește, stăpîne, dincolo de ferestrele acestei închisori . . .

Indică rînd pe rînd diferite zone luminate.

Să moară imperiul, dar nu și arta țesătorilor din pene ; nu și școlile unde bătrînii îi învață pe tineri normele blîndeșiei, ale respectului și bunelor purtări ; nu și bibliotecile, poveștile, calendarele, picururile și cronicile acestei țări. Să moară imperiul, dar nu și cuvintele adevărate ale poporului nostru.

POETUL AZTEC :

Înimile voastre să nu se strîngă de neliniște,
nici cuvintele voastre, prieteni ;

voi știți la fel de bine ca și mine :

o singură viață avem de trăit ;

o singură îi durează trecerea noastră,

într-o noapte ajungem pe tărîmul morților.

val, n-am venit pe lume decît ca să ne cunoaștem,

pămîntul ne-a fost dat cu împrumut.

Să trăim în pace, să trăim în bună înțelegere.

CUAUHTÉMOC : Să moară imperiul, dar nu și construcțiile pe care le-am ridicat, nici speranța că semnele noastre, formele, meșteșugurile, culorile, dansurile și cîntecele noastre cuprind, în pofida tuturor erorilor, sămînța unei vieți mai bune. Să dăm o șansă lumii noastre tinere, nesigure, vii, promișătoare . . . Crescîndu-susținut al muzicii, dansului și cîntecului.

CUHTLÂHUAC (cîntă Cuauhtémoc) : Tu cu adevărat visezi, nepoate. Nu vorbești limba lucrurilor practice, uînd că de fapt tocmai ele ne-au adus aici. (Cîntă Moctezuma) : Ce ai de gînd să faci, frate ?

MOCTEZUMA (din nou cuprins de teamă) : Mi-am trimis vrăjitorii ca să-l oprească pe zeu . . .

CUAUHTÉMOC (stăpînindu-și minia) : Nu-i vom opri prin magie, ci aflînd care le sint slăbiciunile, așa cum ei le cunosc pe ale noastre.

CUHTLÂHUAC : Aurul e o slăbiciune. Cînd îl priveșc, se adună în jurul lui ca malmușele.

MOCTEZUMA : Le-am dat aur.

CUAUHTÉMOC : Le-ai dat puțin ; ei vor tot aurul tău.

MOCTEZUMA (deprimat) : Să se ducă atunci o solie pînă la zeu ; să-l spună că sint gata să-l plătesc tribut ; să spună el că aur vrea să-l trîmit în floare an, și unde să-l las.

CUHTLÂHUAC : Îi vrea aici, în cetatea noastră ; vrea să te vadă.

MOCTEZUMA (îngrozit) : Fac orice vrea el, numai asta nu . . . N-are decît să vadă tot ce poțeste, să ceară tot ce poțeste ; dar să nu vină pînă aici, să nu mă judece aici silîndu-mă să stau în fața lui . . . să mă lase să domnesc ca un vasa care-i plătește tribut pînă la moarte, amăgindu-mă cu gîndul că nu s-a schimbat

nimic... Îi dau totu!; să mă lase să fiu stăpînul chipului meu, al singurătăţii mele şi al amăgirii mele; să nu mă privească în ochi, căci dacă e zeu, privindu-mă mă va recunoaşte şi mă va judeca pe loc; mă va judeca pentru slăbiciunile, pentru îndoielile, pentru delăsarea, pentru plăcerile, pentru crimele mele. Iar dacă e om...

CUAUHTÉMOC (întrerupîndu-l): Biruie-l acum; e om...

MOCTEZUMA (pe culmile groaze): Să-l birui! Cu o magie care nu e bună de nimic, cu armate care nu sînt bune de nimic, cu zei...

Îşi duce amîndouă minţile la gură, speriat de propriile sale gînduri.

CUITLÁHUAC (împăciuitor): Cuauhtémoc vorbeşte cu nerăbdarea tinerelui, (către Moctezuma) Să fim vicleni şi demni în acelaşi timp. Primeşte-l în cetatea ta şi în casa ta. Vei cinsti astfel legile ospitalităţii, atît de scumpe oamenilor şi zeilor deopotrivă.

Pauză.

Şi după ce-l vei vedea între zidurile cetăţii, dacă refuză să plece sau îţi ameninţă suveranitatea... atunci ridică podurile care leagă insula noastră de malurile lacului, înconjoară cetatea cu toate forţele noastre, umple laguna cu canoe înarmate... prinde-l în această cursă de şoareci... şi oferă trupul lui goi zeului Huiztlopochtli pe Altarul cel Mare.

Pauză.

Lasă-l să-ţi învingă vasalii şi duşmanii. Atrage-l spre tine. Şi cînd îl vei aduce aici, impresoa-l...

Închide pumnul, violent, în aer. Pauză lungă.

MOCTEZUMA: Încotro se îndreaptă acum zeii?

CUITLÁHUAC: Spre Cholula, oraşul nostru sacru... unde se înalţă trei sute şaizeci şi cinci de temple de închinăciune în cinstea tuturor zeilor Mexicului...

MOCTEZUMA (reacţionînd): Nu le mai dă de azi înainte nimic de mîncare. Să-i înfrunte singuri şi înfometăţi pe zeii noştri. Să nu mai facem nimic altceva decît să-i lăşăm pe zei să hotărască.

Cuauhtémoc îngenunchie în faţa lui Moctezuma.

CUAUHTÉMOC: Stăpîne...

MOCTEZUMA: Fiule...

CUAUHTÉMOC: Dacă oamenii aştia ne înving, vor distruge promisiunile lumii noastre... Dar dacă vom fi noi învingători... să avem grijă... să avem grijă, stăpîne, să nu le distrugem noi înşine.

Se ridică. Moctezuma rămîne, abătut, pe tron. Cuitlahuac şi Cuauhtémocies. Citva timp Moctezuma rămîne singur. Intră Cihuacoatl.

CIHUACOATL: Stăpîne... stăpîne atotputernic...

MOCTEZUMA (cu ironie amară): Atotputernic...

CIHUACOATL: Stăpîne care ai totu!, ce-ţi lipseşte? Care-i singurul lucru pe care încă nu l-ai avut?

Pauză.

MOCTEZUMA: Înfrîngeră?

Întineric. Pe urmă se aprind lumini slabe. Marele templu al Panteonului din Cholula. În fund, o mulţime de idoli aşezaţi în jurul unei mese de sacrificii; jos, doi tineri indigeni, îmbrăcaţi şi fordaţi ca femeile, se joacă şi se mîngie cu mimică de sodomizati. Intră trei preoţi cu tunici lungi şi negre, cu părul lung şi negru, minjiţi de sînge. Îi duc pe un tînor la pictura de sacrificiu.

PREOTUL 1: Te-ai bucurat de ultima ta zi petrecută pe pămînt, fiule?

TÎNĂRUL: Mai mult decît de toţi anii pe care i-am avut de trăit pînă acum, căci fac-o singură zi am cunoscut luxul şi zăbava, lăcomia şi pofta; şi m-am rubit cu femeile cele mai frumoase.

PREOTUL 1: Acum vei avea parte de plăcerea cea mai mare şi de cea mai înaltă cinste.

TÎNĂRUL: Părinte... Înainte de a muri, pot să-ţi pun o întrebare?

PREOTUL 1: Da, poii.

TÎNĂRUL: De ce trebuie să mor?

PREOTUL 1: Te-am ales pe tine dintre bărbacii cei mai tineri şi mai chipeşi din Cholula pentru sacrificiul suprem, care trebuie să potolească mînia zeilor veniţi dinspre ţărm. Vei muri mîscut de focul glorios al zeilor. Ai fi vrut să trăieşti îmai departe în întineric?

TÎNĂRUL: Nu ştiu, părinte; iubeam viaţa şi îmi iubeam munca.

PREOTUL 1: Ce făceai?

TÎNĂRUL: Eram ţesător de pene, ucenic abia, dar prinsesem gustul meseriei şi puteam să stau o zi întreagă fără să mîncînc, punînd, scoţînd şi aşezînd penele... Pene de prigoare, de colibri, de quetzal...

PREOTUL 1: De ce e voie să vihezi raţe numai în anumite perioade şi în altele vînat e interzis?

TÎNĂRUL: Asta ştiu, părinte: ca să se prevină dispariţia speciei.

PREOTUL 1: Dacă am omori toate raţele, am ajunge să suferim de foame; dar dacă n-am omori de loc raţe, rezultatul ar fi acelaşi... Şi pe lingă asta, tu n-ai mai avea pene pentru ţesături. Spune-mi, fiule, cei din breasla ta n-au obiceiul să sacrifice un sclav o dată pe an, în cinstea zeului meşterilor ţesători de pene, a zeului Coiot?

TÎNĂRUL: Ba da. Aşa este.

PREOTUL 1: Sclavul moare ca să se poată propăşi o meserie utilă; dar tu, fiul meu, mori ca să hrăneşti soarele, care ta rîndul lui ne dăruieşte hrană. La originea vieţii întodeauna e un fapt sîngeros; ca să omori pentru a supravieţui; şi totuşi, să păstrezi ceea ce trebuie să moară, ca să te hrănească mai departe. Raţe... Vînat... oameni... pînă şi zeii cunosc jertfa, ca să ne dea viaţă cu singele lor.

Pauză.

Cît de fragil e acest echilibru, fiule! Căci dacă am omori mai mult decît e nevoie pentru a hrăni pămîntul, pămîntul ar muri. Dar dacă nu am sacrifica nimic, efectul ar fi acelaşi ca atunci cînd am omori prea mult: foametea şi moartea. Mă ascultă, fiule?

TÎNĂRUL: Sînt un vînat, sînt o raţă...

PREOTUL 1: Eşti un dar: în schimbul ordinii acestei lumi, în schimbul luminii soarelui, te oferim pe tine, cate te asemeni, prin sacrificiul tău, unui zeu. Eşti un dar. Ia minţea că nimic nu se dă degeaba.

TÎNĂRUL: Vor înţelege zeii cei albi gîndurile tale?

PREOTUL 1: Ordinea sacrului este aceeaşi în toate părţile: cineva moare pentru ca ceilalţi să trăiască.

Îndoielnică resemnare a tînărului. Preoţii îi întind pe masa de sacrificii; tînărul începe să tremure; îşi îndube pîlînsul; în cale din urmă strigă şi se agită; ceilalţi preoţi îi opuc de mînu şi de picioare; primul preot ridică pumnul de obşidian.

PREOTUL 1: Fie ca singele tău să potolească mînia zeilor care s-au întors pe îndurerea nesfîrşită a apelor, aşa cum a u făgădui; fie ca marelze zeu Quetzalcôatl să primească inima ta, caldă încă, drept dovadă a supunerii noastre faţă de necuprinsa lui putere; fie ca pămîntul să primească trupul tău despicat

drept hrană pentru roadele sale, și carnea ta plină de păcate să astîmpere foamea soarelui în zorii zilei...

Împlinînd pumnul în pieptul tinărului. Strigă! Infricoșător. Pe urmă, tăcere și o pauză lungă. Din fundul sălii, înaintează spre scenă spaniolii: părintele Olmedo merge în frunte, ținînd în mîna dreaptă un crucifix uriaș înfățișîndu-l pe Isus Hristos ținut pe cruce; în urma lui, Cortés, Marina, Alvarado, Sandoval, Olid, Ordás și Soldații. Alaiul spaniol se urcă pe scenă. Vădit scribă o spaniolilor; imposibilitate din partea Marinei; tensiune din partea lui Cortés; Olmedo înainteză înfățișînd crucifixul.

OLMEDO: Sîntă Isus Hristos, Domnul Dumnezeu nostru, care ne-a lăsat să vedem cu ochii noștri aceste grozavii, că să credem cu și mai multă putere în Tine și în religia Ta de bunătate și blîndețe! Piașă idolii ăștia blestemați la semnul crucii, căci pe o cruce la fel ca asta ai pătimit tu chinuri și ai murit ca să mîntuie neamul omenești! În numele Tău am venit în aceste locuri sălbătice, în numele Tău ne aflăm aici, în numele Tău îi vom mîntui pe acești sălbatici de greșala și de crima în care i-au făcut să cadă Sacana!

CORTÉS: Așteaptă, părinte, căci oamenii ăștia ne-au primit în pace. Mai întîi treburile politice și pe urmă credința...

OLMEDO (energic): Nu, căpitane, nu...

Înaintează mînos pînă în mijlocul altorului și sprijină marele crucifix de statuia lui Quetzalcôatl. Se uită la Cortés, apoi se îndepărtează, supus. Cei doi tineri se apropie, curioși, de crucifix. Preotul 2, cu minile mințite de sînge, se apropie și el, pune o mîna pe pieptul lui Hristos, adăugînd o urmă de sînge la cele ale stăpînirii pe cruce. Scena se împlinște încet-încet de acești bărboși, femei și copii din tabloul anterior. Dansatorii dansează, bătrînii îi educă pe tineri, țesătorii de pene și meșterii își exercită meșteșugurile; femeile și căpîii întind pe jos diferite obiecte și alimente de vînzare. Cortés se apropie de primul preot.

CORTÉS (cîntre Marina): Femeie, spune-le acestor preoți că în tot cîinul Cholula nu ni s-a dat nimic de mîncare.

Aceiași relație dintre mimică și traducere ca în scenele anterioare.

MARINA: Marele preot al acestui pantheon cholultec răspunde că, de vreme ce tu și războinicii tăi sînteți zei, nu aveți nevoie de altă hrană decît sîngele sacru al sacrificiului.

Arată spre cadavru tinărului sacrificat. Cortés înaintează spre una din femei și întîinează mîna, cerînd de mîncare. Femeia acoperă lute alimentele. Mișcări rapide: Alvarado se apropie de dansatori; aceștia își încetează dansul; Sandoval se apropie de profesor și elevii; aceștia își acoperă fețele și nu mai scot un cuvînt. Olid se apropie de meșteri; aceștia își încetează lucrul. Tăcere și încordare. Căpitanii se adună într-un grup. Lucrul, mișcarea, dansul sînt reluate. Preoții întonează un cîntec lugubru. Tinerii rămîn extaziați în fața chipului lui Hristos; îl pipăie, îl ridică haina. Într-un colț al scenei, căpitanii stau la sfat. Marina se plimbă printre indigeni; Olmedo se roagă cu minile împreunate în fața crucifixului.

CORTÉS: Prieteni... Cu mine puteți vorbi deschis...

Pauză. Căpitanii îl privesc întrebător pe Cortés.

Ce va mînat pe meșteșugurile astea și vă face să vă primejdulți viața aici?

ALVARADO (zeimbînd): Ți-am jurat credință, Fernando.

CORTÉS: De îndată ce-ai putea fi cu însuși căpitan al unei expediții, m-ai părăsi de dragul ambiției tale.

ALVARADO (zeimbînd mai departe): Fie cum spui: ambiția.

CORTÉS: Și pe tine, Sandoval?

SANDOVAL: Onoarea.

CORTÉS: Ordás?

ORDÁS: Puterea.

CORTÉS: Olid?

OLID: Aurul.

CORTÉS (cu un zîmbet amar): Și Spania? Regele? Dumnezeu?

Nimeni nu-l răspunde.

Vă mulțumesc pentru sinceritate; ambiția, onoarea, puterea și aurul depind de ce vom hotărî acum să facem. Vă ascult.

Toți se grăbesc să-și spună părerea, în afară de Alvarado, care stă la locul lui și așteaptă hotărîrea lui Cortés.

SANDOVAL: Am putea să plecăm de aici, să găsim de-ale mîncării în prima așezare omenească și să ne urmăm drumul spre Mexic...

OLID: Cholula nu vrea să se lupte cu noi...

CORTÉS: Dar ne opune rezistență. Ce-o fi în capul lui Moctezuma?

ORDÁS: Vrea să ne învingă prin infometare; așteaptă și nimic mai mult.

SANDOVAL: În același timp, ne cinstește și ne deschide drum spre cetatea lui.

ORDÁS: Și în cetatea lui, slăbiți și toropiți de oboseală...

OLID: ... o să ne prindă ca pe niște șoareci.

SANDOVAL (cîntre Cortés): Gîndește-te: ce-ar face regele don Carlos în locul tău?

CORTÉS: Regele? Regele nu-i aici... aici sîntem singuri... voi și cu mine... nu există rege, nu există rege...

SANDOVAL: Acționăm în numele regelui...

CORTÉS (coleric): Noi facem mai mult decît regele! A mers regele cu noi? Și-a scutundat regele corăbiile? A înfruntat el un imperiu numai cu cinci sute de oameni?

ORDÁS (ironic): Mai mult decît regele, căpitane? Spune mai bine că ai luat rolul rezervat regelui avînd de înfruntat un alt rege...

CORTÉS: Nu, Ordás, nu mișcarea valcarea epopeii noastre; ceea ce am făcut tu și eu și noi toți înseamnă mai mult: am smuls privilegiul dramei din mîna castei regilor și a nobililor de la curte. Trăim un intens moment istoric: noi, poporul spaniol, sîntem acum eroii...

ORDÁS: Atunci mai bine gîndește-te la ce-ar face Moctezuma în locul tău.

CORTÉS: Nu știu ce-l în suflul lui Moctezuma: teamă sau viclenie?

ORDÁS: Poate și una și alta, și asta ar explica totul.

CORTÉS: Moctezuma trebuie să lupte, ca șef și ca bărbat... Dacă nu, ar însemna că am luptat împotriva femeilor și fantomelor, și biruința noastră n-ar avea nici o valoare.

OLID: Cholula e un centru important; e centrul acestei religii și aici sînt reprezentanții toți zeii indigeni... chiar și cei pe care în ochii acestor păgîni li reprezentăm mai...

SANDOVAL: Să respectăm acest loc; vor continua să creadă că sîntem zei.

OLID: Nu; vor crede că ne arăcam supuși față de zeii lor, și că sîntem mai prejos decît ei.

ORDÁS: Dacă îngenunchiem în fața idolilor, Olmedo va scrie în Spania...

OLID: Vom fi considerați închinătorii la idoli și în loc să fim primiți cu onoruri vom fi dați pe mîna Inchiziției...

ORDÁS: Vom avea parte de cinste și bogăție numai dacă vom fi considerați estazi ai crucii și de creștinare a acestor păcînuiri...

CORTÉS: Ierarhii! Ierarhii! Eu sînt un om: o voință independentă.

ORDÁS: Atunci fă ca voința ta să se slujească de ierarhii, și nu ierarhiile de voința ta.

CORTÉS: Dar cum? Acționînd... sau renunșînd? Cu sinceritate... sau cu ipocrizie?

OLID: Viclenia împacă aceste contrarii. Să ne prefacem că slujim.

ORDÁS: Orice-ai face, ai grijă ca istoria să fie scrisă în favoarea noastră.

CORTÉS: Istoria...

ORDÁS: Istoria noastră, dacă biruim. Să se scrie: ripele gemeau de războinici lui Moctezuma, care stăteau la pîndă, așteptînd momentul potrivit ca să ne prindă în capcană și să ne omoare...

CORTÉS: Așa să se scrie...

ORDÁS: Eram impresurați din toate părțile și infometaji.

CORTÉS: Așa să se scrie...

ORDÁS: Și dacă am fi lăsat nepeDESTĂ o singură trădare, pe urmă ar fi fost în stare oricînd să ne vîndă...

CORTÉS: Așa să se facă...

Scot toți deodată spadele din teacă. Ridicînd brațele, unesc gîrzile. Marina, în plimbarea ei, a ajuns lîngă Olmedo, care stă îngenuchiat în fața crucifixului, și lîngă primul preot. Mimică a preotului.

MARINA (cître Olmedo): Mare preot alb, acesta pe care îl adori e zeul tău?

OLMEDO: E Isus Hristos, Dumnezeu coborît printre oameni...

MARINA: Un zeu mort?

OLMEDO: Un zeu sacrificat...

MARINA: Aici sînt sacrificii oamenilor pentru cinstirea zeilor; voi sacrificați zeii pentru cinstirea oamenilor?

OLMEDO: Noi nu avem «zei», ci un singur Dumnezeu adevărat, chiar dacă este aliecut dintr-o sîfîntă treime: tatăl, fiul și sîfîntul duh...

MARINA: Unu care e doi, care sînt trei, care e unu?

Pauză.

Preotul din Cholula zice că nu înțelege socotilele tale. Și, la drept vorbind, nici eu nu le înțeleg.

OLMEDO: Preotul ăsta singeros nu poate înțelege nimic.

MARINA: Ba da. Preotul zice că înțelege un lucru: zeii și sîngele se însoțesc întotdeauna.

Căpitanii coboară, toți deodată, săbiile. În același timp, susjunit și împins de războinici azteci, apare dublura lui Moctezuma. Falsul monarh, împodobit ca cel adevărat, înaintează govălenic spre Cortés. Marina se grăbește spre grupul spaniolilor. Războinicii gesticulează.

MARINA: Săpîne, războinicii aceștia din Mexic îți-l prezintă pe regele lor... Marele Moctezuma.

Falsul Moctezuma tremură de frică. Cortés își dă seama de înșelăciune. Dă ocol falsului rege.

CORTÉS: A... atotputernicul stăpîn al acestei țări... Mi se pare că suferă de spăime și tremuriduri, și asta nu se prea potrivește cu un monarh fabulos ca Moctezuma...

MARINA: Drumul a fost greu, dar Moctezuma a vrut să-ți satisfacă astfel curiozitatea, că să nu mai fi nevoit să urci pînă la cetatea Mexicului...

CORTÉS: Spune-mi acestui rege de bilci că nu halna face pe om...

Dublura lui Moctezuma se dă cîțiva pași înapoi, tremurînd. Cortés e minios.

Drept cine ne lău? De ce vor să ne înșele?

Se apropie de falsul rege, îi smulge brutal pașaul de pe cap. Îi sfîșie veșmintele pînă ce acesta rămîne numai în tart.

Adevăratul Moctezuma nu-și părăsește niciodată cetatea, și vom merge pînă la el ca să-l vedem chipul.

Cortés îl apucă de bărbie pe falsul rege.

De ce ți-e frică să-mi arăți chipul tău, Moctezuma? Sau poate că ți-e frică să-l cunoști pe al meu?

Îi dă drumul, ride.

Nu sîntem decît niște măști!... Îi așteaptă pe zei. Zeii au sosit. Măștile au căzut. Nu mai trebuie să aștepte. (Către soldați, furios) Distrugeți idolii!

Falsul Moctezuma și războinicii azteci fug; soldații spanioli doborău cu violență idolii; tinerii se îmbrășează sub crucifix; preoții se agită cu gemete jolnice; bărbajii, femeile și copiii își încetează lucrul, își string obiectelor aduse, cîțiva pleacă...

Unul din preoți vine în genunchi pînă la Cortés; Marina îl urmează.

MARINA: Stăpîne, preotul cholultec se întreabă de ce, dacă ești zeul Quetzalcôatl, ai distrus propriul tău chip...

CORTÉS: Eu nu sînt zeu! Eu nu sînt decît un om! N-am alc chip decît acela al lui Hernán Cortés!

Se îndreaptă spre Olmedo.

Da, părinte Olmedo, sîntem creștini, și ne închinăm lui Isus Hristos, iar dacă am venit în aceste locuri am făcut-o ca să nu mai îngăduim sacrificiile omenești și adorația acestor idoli blestemați...

OLMEDO (între idoli căzuți): Chiar în acest sanctuar va rămîne pentru totdeauna crucea Domnului nostru Iisus Hristos și o icoană a Sîntel Fecioare, și veți vedea ce bine au să stea aici...

ALVARADO: Sîntă Fecioară Precurată...

ORDÁS: Fără de prihană...

CORTÉS (către preoți): Si voi, preoți puturoși, cu iz de stîrv, lepădați-vă cit mai e timp de credința voastră diabolică și primiți religia norocoasă pe care v-am adus-o. Preotul 1 îngenuche la picioarele lui Cortés și gesticulează.

MARINA: Preotul te roagă să-l lerti, dar îi ceri un lucru imposibil. Aceasta e credința strămoșilor lui, și dacă renunță la ea, vine sfîrșitul lumii...

CORTÉS (către Alvarado și Olid): Atunci să se sfîrșească odată lumea pentru acești trei diavoli, care au și început să miroasă a mortăciuni...

Alvarado și Olid îl strîng cu spadele pe cei trei preoți. Cortés arată cu spada spre tineri.

Pentru voi, sodomizii blestemați, moartea ar fi o pedeapsă prea ușoară și sîngele vostru strică ar murdări ogul spadelor noastre...

Face un semn lui Alvarado. Acesta apucă un fier și îl introduce într-una din căjuile aprinse din templul profanat.

Fiindcă atî dus pînă acum o viață dulce, amară să fie de azi înainte, și să sluiți ca sclavi oamenilor mei, cîrînd poverile, că tot nu găsim aici căcri. Și pentru că veși fi catirii noștri, o să vă însemnăm cu fierul, și astfel fiecare va ști care-i sclavul lui...

Alvarado îl apucă de pîr pe unul din tineri și-l însemnează pe frunte cu fierul roșu. Tîndrul leșină. Poporul o ia la fugă, înspăimîntat...

După ei!

Căpitanii și soldații se reped asupra bărbajilor, femeilor și copiilor care au rămas în templu, îi strîng cu spadele pe bărbajii și copii; pe femei le trîntesc pe jos.

Urmăriți-i pe străzi, tăiați-le capetele, ardeți, radeți tot de pe fața pămîntului, jefuiți și intrați în case, fiindcă războiul se simte mai amar în casele oamenilor decît pe cîmpul de luptă!

Căpitanii adună la un loc femeile.

Însemnați-le cu litera R a războiului. Și pe urmă fiecare să-și aleagă femeia care-i place.

Căpitanii înseamnă femeile cu fierul roșu; scena e un infern de sînge, strigăte, plînsuri, gemete, zdoruri, distrugere...

CORTÉS (către Olmedo): A fost o zi bună pentru triumful dreptei credințe... Asta voiai, părinte?

Olmedo se înclină respectuos în fața lui Cortés, apoi îi întoarce spatele și întonează Tatăl nostru; căpitanii îngenuchează, cu frunțile plecate. Cortés rămîne în picioare, cu spada în mînă. Marina, îndurerată, se apropie de el.

MARINA: Stăpîne...

CORTÉS: Femeie...

MARINA: Ne-ai scădat în sînge... Ai adus cu tine groaza și sclavia.

CORTÉS: Te înșeli. Am scăpat regalul tău de groază, de sînge și de sclavie.

MARINA: Ți-ai impus tirania în locul tiraniei lui Moctezuma; dumnezeul tău îngăduie ca în numele lui să se săvîrșească aceste crime?...

Cortés o trîntește brusc pe jos.

CORTÉS: Măsoară-ți cuvintele, vrăjitoare, că de nu te arunc din nou în sclavia din care te-am scos; nu mă sili să te dau celui din urmă soldat de-al meu. Marina, supusă, rămîne întinsă pe jos. Își revine; simte nevoia să vorbească.

MARINA: Stăpîne, nu pierzi, nu ucid, nu pustii țara asta. Atîc ți-am cerut. Ia-o în stăpînire, păstrează-o... pentru mine, pentru tine, pentru toți.

CORTÉS: Țara asta e blestemată; o o țară a sacrificiilor, a idoloilor și a sodomiei.

MARINA: Nici un sacrificiu n-a fost mai rău decît cel pe care l-ai impus tu... Stăpîne, ascultă-mă, ascultă-mă... privește dincolo de aparențe; în spațiile lucrurilor care îți se par putrede și decăzute, neamul meu păstrează un spirit original, curat și plin de aspirații înalte... O, stăpîne, încearcă să ne înțelegi, dă-ne o șansă, nu ucid partea bună a neamului meu încercînd să omori răul, nu distrugi fragila noastră identitate... Slujește-te de tot ce s-a construit aici și construiește alături de noi; lasă-ne să învățăm de la tine și lumea ta, și învăță și tu de la noi... Nu-mi ucid patria. Ia-o în stăpînire așa cum m-ai luat și pe mine.

Pauză.

Dar dacă vrei neapărat să ne uci, gîndește-te că nimoni nu poate domni peste neant, gîndește-te că nu vei putea fi stăpînul morților. Și mai gîndește-te că pînă la sfîrșitul zilelor tale vei fi ros de o îndoielă, de o întrebare cumplită, pe care o vei lăsa moștenire fiilor tăi din Mexic și din Spania. Întreabă-te, stăpîne: ce ar putea deveni această țară dacă în loc să-o uci și-l îngîdui să-ți trăiască viața și ai trăi și tu în pace și bună înțelegere.

CORTÉS (cu un amestec de neliniște și furie): Lasă-mă să termin... sînt un soldat... pe urmă... vom clădi aici o lume nouă... o lume mai bună...

MARINA: Va fi prea tîrziu. Ne-ai botorat cu sînge și numai cu sînge ne vom putea redobîndi numele furat... Tu crezi că noi sîntem răul.

CORTÉS: Răul?... Dușmanul.

MARINA: Ai venit de departe. Ți-e frică de ce nu cunoști și numești rău necunoscutul.

CORTÉS: Nu sînt nimic și n-am nimic de pierdut. Orice viclenie e bună ca să devin cineva. Fiți risipitor nu se va întoarce acasă cu mîinile goale. Medellín...

Extremadura...

MARINA: Te-ai gîndit vreodată la ce-am fi văzut noi în casa ta, stăpîne, dacă înțînirea noastră ar fi avut loc acolo și nu aici? Cîte rele, ce grozavii, ce sacrificii, ce dîrăniți Roland, Europa a știut să se apere de necredincioși și de diavol. Ce-ai fi văzut, femeie? Nimic mai mult decît ce-au văzut și mairii.

MARINA: Nu te înțeleg. Știu numai că ai sosit în seara anunțată de prevestirile istoriei noastre. Nu ne răpi istoria, fiindcă într-o oarecare măsură datorită ei ai ajuns să fii cine ești: cineva, cineva, cineva, și n-o să mai fii niciodată un oarecare. Lasă-ne o șansă.

Pauză.

Lasă-ne o șansă.

Murmur neîntrerupt al liturghiei cîntate. Cortés privește în zare, solitar și visător.

CORTÉS: Șansă... Cine mi-ar da-o mie, dacă n-aș profita eu singur de ea? Nu da importanță vorbelor mele, părinte Olmedo, cîntă-ți liturghia, proclamă credința și împlinește-ți desciul de melită pe lumea asta. Adevărurile mele vor fi îngropate o dată cu tine, Marina. Șansă, zici? Mi-ar da vreo șansă frații căi, femeie, dacă n-aș recurge la viclenie și la forță ca să-mi desciid drum prin această țară blestemată? Nu, nu mi-ar da, ci la primul semn de slăbiciune s-ar înfrupta din carnea mea și l-ar cinsti pe zeul oferindu-l inima mea. Șanse pentru sînge... Șansă, zici? Mi-ar fi dat-o guvernatorul Cubei, dacă nu m-aș fi luptat ca un leu, fără să mă dau înșoi de la nimic, ca să pot pleca cu corăbiile în aventura asta? Viclenie împotriva necesității; voință împotriva slăbiciunii, femeie, șansă? Mi-ar da-o oare regele don Carlos, dacă el și curtenii lui s-ar putea acoperi de glorie, fără să-ți pună pielea în joc? Sînt un orfan al istoriei, un soldat ca acția alții. Asta e biata mea șansă.

Pauză.

Spul că numai ce poartă un nume există cu adevărat. Ascultă atunci cuvintele cu care crezi eu lumea; cuvinte care vor fi repetate și poate vor rămîne scrise: credință, onoare, curaj, viclenie, violență, crimă, cucerire, svariție. Dar nu trebuie să crezi în ele, Marina; nu spun nimic în sine, nu sînt decît învelișul suflului meu, nu sînt decît lanțurile verbale ale pasiunii mele individuale; sînt un om stăpînit de pasiune, care spune acele cuvinte în stare să-l facă și mai mult sclavul pasiunii sale. Tu și părintele Olmedo îmi atrageți atenția că mă înșel și că mă îndrept spre pierzanie. Dar eu nu vă ascult și nici n-o să vă ascult. Eu nu ascult decît de glasul pasiunii mele, al conștii mele, ciaci pe măsură ce cuceresc acest imperiu cuceresc și pe un om care se numește Fernando Cortés.

Pauză.

Nu eram nimic; nu voi fi decît ceea ce voi face și voi desface în această țară. Alarg fără încetare; nu mă pot opri; n-am timp; nu voi avea la dispoziție decît timpul pe care voi ști să mi-l cîștig singur. Sînt singur pe lume... așteptînd să se nască, în urma cuvintelor și acelor mele, alt glas, alt eu, alt Cortés, despre care să vorbesc și căruia să-i vorbesc... o conștiință dincolo de conștiința mea... Îmi va vorbi oare cîndva acest glas, al doilea glas al meu?...

Nu știu. Mai întîi trebuie să duc la bun sfîrșit expediția asta. Un om singur: asta sînt și asta voi fi pînă ce îl voi supune pe Moctezuma. Astea sînt forțele intrate în joc: un om singur împotriva unui imperiu. Ori voi fi înfrînt, ori voi birui; numai atunci conștiința mea va vorbi conștiinței mele, și glasul meu îmi va asculta glasul.

MARINA: Un om singur împotriva unui imperiu? Nu, stăpîne; te înșeli. Căci dacă înfrunți Imperiul Mexicului, o faci în numele imperiului Spaniei, și așa e lucrul cel mai greu pentru tine: să învingi imperiul nostru, fără a fi însă învins de imperiul tău. Dacă urmărești în primul rînd victoria pasiunii tale, ar trebui să învingi și Mexicul și Spania.

Pauză lungă. Cortés rămîne nemîșcat. Se aude cîntecul persistent al liturghiei. Marina, îngenuchiată, întinde mîinile spre Cortés. Acesta există o clipă

MARINA: Te iubesc, stăpîne.

Cortés cade în genunchi în fața Marinei. Se privesc în ochi. Se îmbrățișează.
Te iubesc și nu mă tem pentru viața ta, ci pentru destinul tău, fiindcă destinul e întotdeauna mai scurt decât viața, și moartea înseamnă să trăiești mai departe, după ce destinul s-a împlinit.

Cortés își lasă capul pe umărul Marinei; ea îl mângieie.

Sintem în voia soartei, stăpîne. Există forțe mai puternice decât noi. Decit tine ... și decit mine. Dar eu te iubesc, stăpîne.

CORTÉS: Și eu iubesc țara asta ... Spania mea ... Noua mea Spanie ... prezența mea și prezența mea ... Marina, îți jur; aici vom face o lume nouă ... lumea noastră ...

Se îmbrățișează strâns.

MARINA: Vreau să am un copil cu tine; un copil în vinele căruii să curgă sângele nostru și al nemurilor noastre.

Pe scenă vor fi trei cercuri, corespunzând unor zone de iluminare. În stînga, un cerc negru; în centru, unul alb; în dreapta, unul roșu. Cel dintr-o parte de Mactezuma: din nou gol, acoperit numai cu șorțul, cu mătura în mînă; cel de al doilea e ocupat de Marina, culcată; cel de al treilea, de Cortés, care stă într-un jilț, cu spatele la public. La început scena e cufundată în întuneric. Apoi primul cerc primește o lumină albă; celelalte două rămîn în întuneric. Mactezuma mătură fără nici o grabă.

Se oprește, ca și cum ar asculta ceva.

MOCTEZUMA: Nu auziți tipetele bufașelor?

Pouă.

Nu auziți urletele jivinelor din munți?

Azirile mătură. Cade în patru lape.

În casa asta s-au adunat furnici ...

Le omorîu cu amîndouă palmele.

Furnici blestemate ... Furnici blestemate.

Cade cu fața la pămînt.

Blestat, blestat, blestat ... Nici bolnav, nici nebul, nici slab ... numai blestat ...

Pouă. Ușor zgomet de luptă.

De-aș fi fost nebul sau bolnav, aș fi pierdut eu, dar nu și regatul meu; de-aș fi fost slab, ar fi pierit regatul, dar eu aș fi scăpat. Blestat, blestat, blestat: sîntem pierduți și regatul și eu. Broastele în iaz ... nu le auziți? Se ridică, tremurînd, cu un gest frăgil și minios, de poruncă.

Cempolă ... Tlaxcala ... vasali trădători ... cu oștile lor mi-au împresurat țelă cetatea ... Cempolă ... Tlaxcala ... răzbușarea să vă fie blindă; blindă și de scurtă durată, căci n-ați făcut decît să treceți de la un stăpîn la altul ...

Cade din nou în genunchi, îndurerat.

Rudele mele dragi ... Cuauhtémoc, vulturul meu ... Cuilcahuac, prinț și frate ... de ce ați pornit cu arma în mînă împotriva zeilor? ... Nu vă dați seama că lupta noastră e zadarnică? ... Duceți tractive, acceptați-le condițiile, încercați să păstrați ceva: ruina ne dă tircoale și ne privește în față, cu pleoapele ei de foc ...

Pouă.

Drama era scrisă dinainte; eu am ascultat prevestirile, am crezut în ele, eu ... numai eu am spus întotdeauna adevărul ... Nu mai luptați, fraților, căci biruința noastră e o minciună și singurul adevăr este înfrîngerea noastră ... O, sărmanul meu popor ... de ce mi-ai întors spatele? De ce nu vrei să te

uici în ochii mei, tocmai acum, cînd în sfîrșit ți-am îngăduit să-mi privești chipul?

Pouă.

Acum e tirziu ... e prea tirziu ...

Întră Alvarado și Olid, aducînd lanțuri, pe care le aruncă pe jos. Se reped asupra lui Mactezuma. Îi succese brațele.

MOCTEZUMA (încovoiat de durere): Ce mai vreți de la mine? Ce mai doriți?

Apare dublura lui Cortés: poartă o armură completă, un coif imodabil cu pene și o lungă mantie albă și fosforescentă, cu mantie prezicătorilor. Căpitani îl dau drumul din strîmsoare lui Mactezuma. Regele se îndreaptă respectuos spre bărbatul cu coif.

MOCTEZUMA: Vă ofer ospitalitatea casei mele ... Am ieșit să vă primesc cu daruri, vă pun ghirlande de flori la gît, și căpitaniului care vă conduce îl vorbesc astfel: « Stăpîne al nostru, ai ostenit destul pînă acum, dar ai ajuns în țara ta. Ai ajuns în cetatea ca, Mexic. Aici ai venit ca să te așezi pe tronul tău. Ți-l cedăm pentru scurt timp eu și strămoșii mei. Toate acesă nu le-au spus mai demult zeii și strămoșii că ai să vii aici. Uce că acum s-au împlinit prezicerile. În sfîrșit, ai sosit. Vino și odihnește-te.

Coiful se deschide și azvîrle o limbă de foc. Mactezuma cade în genunchi, acoperindu-și fața cu mîinile. Dublura lui Cortés se retrage încet, rîzînd cu hohote.

MOCTEZUMA: Unde e acum Cortés? De ce nu vrea să se mai uite la mine? Vai, mă simt ca tirfa, la care te uici o dată, ca să-ți satisfaci curiozitatea, și pe urmă îl întorci spatele ...

Căpitani se reped din nou asupra lui Mactezuma și îl imobilizează. Dublura lui Cortés iese rîzînd.

MOCTEZUMA (cître căpitani): Ce mai vreți de la mine? V-am arătat hrisoavele în care am însemnat tributul, ca să știți de unde să luați bogățiile țării. V-am dat toate comorile din vistieria mea. V-am văzut cum ați topit aurul și ați făcut lingouri. Vi i-am predat pe nobilii răsculați și voi i-ați ars de viu în fața Marei Templu. Ați transformat palatul meu în cripou și bordel. Ce vă mai pot da? Viața?

Alvarado și Olid îl pun în lanțuri pe Mactezuma; acesta nu opune nici o rezistență. Îi îmbrîncesc. Apar patru bărbați și o femeie, toți indigeni.

BĂRBATUL 1: Vor să vorbească poporului ...

BĂRBATUL 2: Să-l liniștești vorbindu-i de cerasa palatului ...

BĂRBATUL 3: Dar poporul nu mai crede în tine.

BĂRBATUL 4: Poporul tău s-a alicurat răscălel împotriva străinilor.

FEMEIA: Poporul tău nu mai crede în nimic. Nici că tu ești întruiparea soarelui pe pămînt. Nici că oamenii albi sînt zeii care aduc fericirea.

BĂRBATUL 1: Prea plecat în fața lor te-au văzut pe tine.

BĂRBATUL 2: Prea singeros i-a văzut pe ei ...

BĂRBATUL 3: Ei nu sînt nemuritori: i-am văzut murind.

BĂRBATUL 4: Tu nu ești nemuritor: vrem să te vedem murind.

FEMEIA: Poporul tău nu crede că există ceva mai presus de el însuși, și de aceea luptă împotriva ta și împotriva străinilor care au pîtruns în cetatea noastră ...

Sala e invadată de oștile dușmane de aztec și de spanoli: de o parte, panose, scuturi rotunde, ghințes, lănci înălțate, săgeți, clopoței și drăpole (scuturi din piele); de cealaltă parte, spade, arce, săbii, săgeți, coiful strîlucitor și armuri de oțel. O luptă crîncenă, corp la corp, pe culcare, rompe, în fața fotoliilor etc. Cel patru bărbați și femeia vorbesc în timp ce ceilalți se luptă.

FEMEIA: Poporul nostru a învățat să se aperse.

BĂRBATUL 1: Nu ne mai e frică de tunuri și de cai.

BĂRBATUL 2: Știm că se cheamă tunuri și cai.

BĂRBATUL 3: Poporul nostru luptă și apoi se ascunde, se ascunde și apoi luptă. Sintem războinicii nopții.

BĂRBATUL 4: Am învățat să luptăm, și ne-am luptat o dată, și altă dată, și încă o dată, chiar dacă de fiecare dată am fost învinși...

FEMEIA: Luptăm ca sopirile: luind culoarea muncelui, a pădurii, a cerului, care nu pot fi învinse...

BĂRBATUL 1: Am capturat tunuri, arhebuze, spade. Vom învăța să le folosim.

CORUL: Moctezuma, Moctezuma, Moctezuma...

BĂRBATUL 2: Cu tine se încheie o epocă a istoriei noastre.

BĂRBATUL 3: Ai avut totul, stăpâne atotputernic, pină și înfrângerea.

BĂRBATUL 4: Cu tine s-a încheiat timpul singurătății noastre.

BĂRBATUL 1: Acum începe o altă istorie: în lume, cu lumea, împotriva lumii...

CORUL: Vom lupta, vom lupta, vom lupta...

FEMEIA: Ca să avem un chip...

BĂRBATUL 2: Ca să avem un nume...

Aruncă pelerinile. Rămân goi, acoperiți numai cu șorturile; femeia are sinii dezgoși. Fiecare din ei ține în mână o piatră. Bătălia se îndepărtează. Luptătorii se împrăște și ies treptat din scenă.

FEMEIA: Nu te vom plînge, Moctezuma; cu tine pierc tot ce e vechi; tu ești trecutul nostru mort; ești asuprirea cu mască sacră...

MOCTEZUMA: Asuprirea... puterea... vreau să înțeleg... vă rog...

BĂRBATUL 1: Ești nepunctua ce recurge la crimă și asasinatul degizat în slăbiciune...

MOCTEZUMA: Nepunctua... forța... o, zeu, nu mă părăsi încă... Dacă mi-ai luat puterea, aștă-mă cel puțin acum, în cessul din urmă, să înțeleg...

BĂRBATUL 2: Ești oglinda opacă a tuturor puterilor care-l împlează pe oameni: al fost mare cîm timp suptuși tău au fost blîmzi; și cînd poporul tău a fost mare și a trecut la faptă, tu ai fost mic... De ce am avea nevoie de tine? Nici măcar spaniolii nu mai au nevoie de tine!

CORUL: Moctezuma, Moctezuma, Moctezuma...

BĂRBATUL 3: Rege al Mexicului: tiran al sclavilor...

BĂRBATUL 4: Rege al Mexicului: sclav al tiranilor...

FEMEIA: Rege fără chip, zeu mascat...

MOCTEZUMA: M-am îndoit, m-am îndoit, m-am îndoit, și îndoiindu-mă, fără să știu, n-am încetat să acționez, n-am încetat să fiu. Îndoiala a fost actiunea și existența mea.

BĂRBATUL 1: În zadar ai așteptat întoarcerea lui Quetzalcôatl.

MOCTEZUMA: E un zeu? E un om? M-am îndoit, fiindcă am crezut că Fernán Cortés era alicui, străin, de neînțeles, complet deosebit de mine. Acuma cunosc adevărul. Oamenii nu au un destin individual; sînt rezultatul faptelor pe care le săvîrșesc. Iar faptele și destinul lui Moctezuma și Cortés sînt faptele și destinul puterii, căci Cortés și Moctezuma nu sînt stăpîni pe suferințele lor. Moctezuma, fatalist. Cortés, voluntar. Amîndoi, simple instrumente ale fatalității ei asemenea mie, și eu asemenea lui. Cortés, Cortés, Cortés: fratele meu orb, așa cum eu sînt umbra sa fragilă; nici zeu, nici un om deosebit. Nicu altceva decît eu însumi, un eu adversar al lui Moctezuma, cel do al doilea glas al meu... Moctezuma învins, Cortés învingător; amîndoi, sclavi al puterii pe care credem că o stăpînim... Așa e... așa e... așa e! O zei, vă mulțumesc... O zei, vă mulțumesc că m-ați ajutat să înțeleg... Am fost înfrînt.

Înseamnă că sînt nevinovat? Nu... nu... înocența e vinovată, fiindcă victima, fascinat, l-a chemat și l-a atras pe călău.

Pauză.

Puterea.

Pauză.

Nu, nu o pierd... o las moștenire spaniolilor... ei o vor duce mai departe... ei, în numele meu, vor duce mai departe... ei, în numele meu, vor subjugă la fel ca mine țara asta... vor face și ei sacrificii... crimele lor vor fi crimele mele... în spatele zeului care s-a jertfit pentru ei vor apărea, schimonosindu-se, zeii mei, și Cristos va fi noul nume al lui Quetzalcôatl... oamenii albi vor avea grijă ca această țară să fie o țară de stăpîni de și sclavi, de oameni liberi și de slugi. Nimic nu va muri, nimic nu va muri... Moctezuma... va fi întotdeauna stăpînul Mexicului... căci, aștia timp cit un singur om va putea să stăpînească peste ceilalți oameni, Moctezuma va continua să trăiască...

Bărații și femeia aruncă cu pietre în Moctezuma; Alvarado și Olid se apără cu scuturile; Moctezuma se prăbușește, rînit mortal. Căpitani tirăs în culise cadavru monarhului. Bocet sfîșietor al băraților și al femeii, care se deplasează încet spre cercul al doilea, cel alb, unde zace Marina, acoperită cu o pătură, cu pîntecele umflat și picioarele desfăcute.

FEMEIA: Plînsul se întinde, lacrimile curg șiroaie aici, în Tiatlolco.

BĂRBATUL 1: În Tiatlolco l-a ucis Moctezuma pe vizitatori.

BĂRBATUL 2: În Tiatlolco l-a ucis Alvarado pe cîntăreți.

FEMEIA: Alvarado, roșu ca Tonatiuh, zeul soarelui, a poruncit să se închidă intrările, s-a impresurat pe cîntăreți, l-a străpus cu lăncile și cu spadele. Toți au încercat să fugă; cîțiva s-au urcat pe ziduri; dar n-au putut să scape. Cîntăreții le-au tăiat capul; pe dansatorii l-au spinzurat și le-au scos măruntalele; muzicanților le-au tăiat mințile.

BĂRBATUL 3: Vechii zei au fugit plini de singe.

BĂRBATUL 4: Noul zeu a sosit plin de singe.

FEMEIA: Tiatlolco va fi pentru totdeauna locul crimei.

Marina se zvîrcolește și geme în durerile facerii.

BĂRBATUL 1: Spaniolii au atacat cetatea noastră cu brigantine construite pe malul lacului.

BĂRBATUL 2: Cetatea noastră e asediată.

BĂRBATUL 3: Au fost distruse podurile...

FEMEIA: Poporul moare de foamă și de sete.

BĂRBATUL 4: Nu mai avem apă curată; a rămas numai apă stăcută, apă cu salpetru.

BĂRBATUL 1: Mîncăm sopirle, curcurele și pînușe de la știeleții de porumb.

BĂRBATUL 2: Am început să mîncăm și pielea animalelor vînae.

FEMEIA: Mîncăm luc, luc, luc...

BĂRBATUL 3: Trebuie să ne astupăm nările; morții au început să miroasă și ni se face greață; cadavrele se descompun...

FEMEIA: Plîng femeile, și bătrînii, și copiii...

BĂRBATUL 4: Nobilii și oamenii de vază stau în canoe, neștind ce să facă.

BĂRBATUL 1: Războinicii se sprijină de ziduri, privind cum se apropie sfîrșitul.

FEMEIA: Optzeci de zile a durat asediu cetății...

BĂRBATUL 2: Au murit mai multe de două sute de mii de aztec.

BĂRBATUL 3: S-a prăbușit vulturul: ultimul nostru rege, Cuauhtémoc.

BĂRBATUL 4: Nobilii au fost făcuți sclavi.

BĂRBATUL 1: Orașul a fost pus în nici temple, nici palate, nici grădini, nici piețe, nimic n-a rămas în picioare...

coşmarurile drept realităţi. Îndrăgostiţilor, urîci tot ce vi s-a spus să iubiţi. Revoluţilor, distrugeţi tot ce vi s-a spus să construiţi. Hoţilor, furaţi ce vi s-a furat ! Mexicanii . . . să ne prefacem în ruine şi să renaştem din ele.

Luminile din cercul al doilea se sting. Se aprind cele din cercul roşu, al treilea.

Cortés stă în jilci, cu spatele la public. Lingă el se află un glob pămîntesc. La picioarele lui, un pitic de la curtea lui Moctezuma, înînd în mîini o minge de cauciuc. Ceva mai încolo, o masă plină de hîrtii răvăşite. Într-o zonă slab luminată apar trei judecători regali; toţi trei sînt îmbrăcaţi în negru, cu gulere plisate, ochelari şi pălării înalte; toţi trei au aer de avocaţi clăntăşi.

JUDECĂTORUL 1: Ei bine, domnilor magistraţi, vă place această Nouă Spanie ?

JUDECĂTORUL 2: Se vede că de colo că e foarte nouă, domnule magistrat, căci nicăieri nu poţi duce aici traul bun din vechea Spanie.

JUDECĂTORUL 1: O să găsim noi o soluţie pentru asta, căci la urma urmei sînt destui indigeni ca să muncească şi să ne slujească.

JUDECĂTORUL 3 (cu un gest de scribă): Indigenii ciupii de vărsat şi spaniolii acinşi de boala franţuzească . . .

JUDECĂTORUL 1: Păstrează-ţi calmul, domnule magistrat, căci cuceririle nu pot fi făcute dedic de soldaţi de rînd. Acum vom face ordine şi vom restabili bunele moravuri în colonia asta. Aţi pregătit reclamaţiile împotriva lui Hernán Cortés ?

JUDECĂTORUL 3: Desigur, domnule magistraţi: sînt aici.

Desface un sul de hîrtie. Citeşte cu glas îngălat:

Item unu: numit, prin voinţa Majestăţii sale regelui, guvernator al acestei Noi Spanii, căpitanul Fernando Cortés a părăsit printr-un gest nelal al sedii funciei sale, pentru a se hazarda într-o expediţie neobişnuită în cîinutul Hibuera, unde n-a găsit nici aur, nici oraşe mari, nici loc de trecere spre Marca Sudului, şi unde şi-au aflat moartea soldaţii care-l însoţeau şi s-au cheluit fără nici un folos banii regali . . .

JUDECĂTORUL 2: Asta se cheamă trufie ! Nu i-a fost de ajuns că a cucerit regatul lui Moctezuma ? Ce vrea ? Să cucerească întreaga lume ?

JUDECĂTORUL 1: Nici Mexicul nu l-ar fi cucerit fără ajutorul indigenilor trădători !

JUDECĂTORUL 3: Item doi: După sînfîşinare pe tezaurul lui Moctezuma, căpitanul Cortés l-a cheluit pe tot felul de nimircii şi a doşit o mare parte din comori, astfel încît a cincea parte, care se cuvenea Majestăţii noastre Sacre, Auguste şi Catolice, n-a ajuns nicodată neîtrîbit la destinaţie.

JUDECĂTORUL 1: Păi ce credea căpitanul Cortés ? Işi închipuia că expediţiile acestea de descoperire, cucerire şi colonizare se pot face în numele şi în folosul lui personal ?

JUDECĂTORUL 2: Nu, expediţiile sînt făcute în numele şi în folosul Domnului Nostriu regele Don Carlos, prin graţia lui Dumnezeu suveran peste Castilia, León, Aragón, Regatul celor două Sicilii, Ierusalim, Navarra, Granada, Toledo, Valencia, Galicia, Mallorca, Sevilla, Sardinia, Córdoba, Corsica, Murcia, Jaén, Algarve, Algeciras, Gibraltar, Insulele Canare, Indii, Insulele şi teritoriile de peste ocean . . .

JUDECĂTORUL 1: Conte de Barcelona, Protector al Vizcayei şi Molinei, duce de Atena, Conte de Roussillon, Marchiz de Oristân şi de Gochiano, Arhiduce de Austria, duce de Bourgogne şi de Brabant, Conte de Flandra şi de Tirol . . .

JUDECĂTORUL 2: Ecceera, ecceera, ecceera, ecceera . . .

JUDECĂTORUL 1: Pe rege îl slujim, şi nu pe noi înşine . . .

JUDECĂTORUL 2: Pe rege, care e suveran prin moştenire şi drept divin . . .

JUDECĂTORUL 3: Item trei: căpitanul Fernando Cortés a poruncit să i se ridice palate şi case de piatră, mari cît un sat de oameni cuprinşi . . .

JUDECĂTORUL 1: Ca şi cum el ar fi regele acestei ţări.

JUDECĂTORUL 2: Dispreţuind pe nenumăraţi trimişi ai regelui, reprezentanţi ai puterii sale . . .

JUDECĂTORUL 1: Inspectori şi furnizori, militari, comandanţi de garnizoane, viscernici, emisari cu împuterniciri speciale, notari, Tribunalul Regal, Inchiziţia . . .

JUDECĂTORUL 3: Item patru: căpitanul Fernando Cortés a pledat cauza indigenilor din Noua Spanie, pe motiv că sînt de obîrşie nobilă şi mult mai înzestraţi decît cei din insule, susţinînd că trebuie să li se dea pămînt şi că nu trebuie să fie siliţi să-l slujească pe spanioli, şi numai în urma unor lungi discuşii şi ameninţări a acceptat regimul serbiei, prin care sînt reglementate muncile prestate de indigeni pe moşile şi în casele noastre.

JUDECĂTORUL 2: Asta din pricina că trăieşte cu indigeni care se închină la idoli.

JUDECĂTORUL 1 (rizind): Păi ce credea căpitanul ăsta prăpădit din Extremadura: că e într-adevăr teu bunătaţii, aş cum i-au spus păgînii ăştia sălbatici ? !

JUDECĂTORUL 2: Zeu ! E un nimic ! Praful s-a ales din micul nobil de ţară din Medellin, după ce a cucerit Noua Spanie ! Nimic mai mult ! Şi niciodată nu se va mai ridica de la pămînt ! O singură yansă l-a dat istoria !

JUDECĂTORUL 3: Item cinci: pe lingă aceste delice, căpitanul Fernando Cortés e acuzat că a sugrumat-o pe soţia sa legitimă, Catalina Juárez, pe care a adus-o în Cuba după ce a cedat-o pe indigena Marina soldatului Juan Xaramillo, şi că a asasinat cu mîncăruri otrăvite pe trei din rivalii lui la funcţia de guvernator, toţi trei magistraţi veniţi în această ţară după ce s-a terminat cucerirea.

JUDECĂTORUL 1: Din toate aceste motive, numitul Fernando Cortés e scos din funcţia de guvernator al Noii Spanii şi condamnat să trăiască în surghiu, cît mai departe de această cetate a Mexicului . . .

Judecătorul 3 înfăşoară pergametul; cei trei magistraţi dispar în umbră.

CORTÉS (cu spatele la public): Surghiuuit dintr-un oraş cucerit şi reconstruit de mine. Surghiuuit de cei care nu sînt vrednici să stea în el.

Se ridică de jos şi se întoarce cu faţa spre public. E un bărbat bătrîn, cu părul şi barba încăruntate, îmbrăcat în negru şi cu o tichie de catifea neagră pe cap. Piticul se joacă cu mingea de cauciuc.

PITICUL: Cînd ne întorcem în Mexic, domnule căpitan ? Mai rămînem mult la Madrid ?

CORTÉS: Rămînem pînă cînd regele va binevoi să mă primească şi să-mi facă dreptate.

PITICUL: Lumea s-a cam plictisit de noi; nici jocul meu nu mînghea nu mai atrage atenţia; iar ţie şi soldaţilor şi căpitanilor tăi, care bat treptele palatului cedînd să li se facă dreptate, vă spun indieni, tucuri, tophlani imbogăciţi şi alte vorbe de ocară . . .

CORTÉS: Căpitanii mei . . . cei care n-au murit la timp, m-au trădat . . . Ambiciosul Alvarado, necredinciosul Ordás . . .

Mîhnire a lui Cortés. Se îndreaptă spre masă, răvăşeşte hîrtiile.

Hîrti, hîrtii şi iarăşi hîrtii . . . Cel puţin pe Moctezuma l-au omorît cu pietre ; în mine aruncă cu hîrtii, hîrtii şi iarăşi hîrtii . . . tribunale, surghiu, domiciliu forţat . . .

Ride ca un bătrîn.

Domiciliu . . . Dar cine şi-ar putea stabili domiciliul în Mexic, dacă nu l-aş fi cucerit eu !

Se apropie de globul pămîntesc.

Pentru cine am cucerit o lume de douăzeci de ori mai mare decît Spania ? Face să se rotească globul în jurul axei sale.

Pentru conșopșii . . . pentru magistrați . . . pentru niște omuleți care ar fi dat bir cu fugiții în fața unei forțări a indigenilor . . . pentru cei ce spun că respectă legea, dar nu o pun în faptă . . . pentru cei ce și-au luat doctoratul la Salamanca . . . Rîde amar. Își reia șinuta mîndră dinainte. Coboară. Vorbește cu demnitate.

Sacră, Augustă și Catolică Maiestate, am crezut că după ce m-am ostenit din greu în tinerețe voi avea parte de o bătrînețe liniștită, și sînt patruzeci de ani de cînd ocupațiile mele au fost să nu dorm, să mîlînc prost, să port arme în spate, să-mi pun viața în primejdie, să-mi cheltuiesc averea și să-mi pierd cei mai frumoși ani din viață, toate astea prin țări foarte depărtate de emisfera noastră, sporind și răspîndind peste tot faima regelui meu, cîștigînd și aducînd sub sceptrul lui multe și întinse regate și triburi de neamuri barbare, cucerite de mine, cu multe riscuri și pe cheltuiala mea, fără să fiu ajutat cu nimic, ba dimpotrivă avînd de luptat cu o mulțime de invidioși, care au plesnit ca niște lipitori după ce mi-au supt sîngele . . .

PITICUL : Domnule căpitan, trebuie să te odihnești ; în fiecare zi îți aceiași discurs și nimeni nu-l ascultă în afară de mine . . .

CORTÉS : Taci, stăpînită . . . Sacră, Augustă și Catolică Maiestate, acum sînt bătrîn și sărac. Plin de datorii, servitorii mă dau în judecată cerîndu-mi să le plătesc leafa, croitorul mă obligă să-i plătesc cu dobîndă, am șalzeți și trei de ani, și asta nu-l o vîrscă la care să fiu nevoit să trag la hanuri, ci ar trebui să pot culege roadele muncii mele, să mă întorc în Mexic, de îndată ce mi se va face dreptate, și să mă pot ruga liniștit la Dumnezeu . . . Vreau să mă întorc în Mexic, Maiestate ; vreau să mor în Mexic . . . Vă rog din suflet încă o dată, Maiestate, să binevoiți a porunci judecătorilor . . .

Își intrerupe minios discursul.

Nu cer decît o mică parte din lumea pe care am cucerit-o. Mulțumită mie, Maiestatea voastră stăpînește o lume nouă, fără ca sacră voastră persoană să fi trecut prin vreo primejdie și să fi depus vreo osteneală ! Iertați-mă pentru păcatele mele, care au fost ale timpului ; recunoașteți-mi calitățile, care au fost ale tuturor timpurilor . . . V-am depus la picioare o lume nouă, Maiestate . . .

Cade în genușii, îngîndurat. Piticul se joacă cu mîngea. Pauză lungă.
Marina . . . Marina . . . o lume nouă . . . o lume mai bună . . . noi doi unul lîngă altul . . . o Nouă Spanie . . .

Reacționează cu minie.

Spanie nerecunosătoare, mamă vitregă și rea, bătrînă zgîrcită . . . și-am dăruit o lume . . . te-ai închis în casul tău de tămîie și piatră înghețată ca să numeri aurul pe care ți l-am oferit noi . . . Al întors spatele lumii pe care am cucerit-o pentru tine . . .

Pauză.

Un om singur împotriva unui imperiu. Nu. Un om care a cucerit un imperiu ca să-l dăruiască altui imperiu. Eu, un om care nu avea nimic, am scrisc un imperiu . . . și propriul meu imperiu m-a strivit pe mine, un om care nu are nimic. Privește-mă. Marina, am fost victima celor două puteri : a celei invinse și a celei biruitoare . . . Marina, Marina . . . am pierdut țara ta . . . și n-am reușit s-o cîștig pe a mea. Privește-mă, Moctezuma, privește-l pe zeul venit dinspre soare răsare . . . Moctezuma, rege atotputernic, privește-l pe cuceritorul imperiului tău, privește-l.

Pauză.

N-am fost decît oameni care s-au luptat între ei . . . oameni . . .

PITICUL : Stăpîne, te rog, odihnește-te . . .

Piticul îl ajută pe Cortés să se ridice. Îl conduce spre ieșire, în timp ce Cortés yopbeste :

CORTÉS : . . . Oameni, oameni, oameni . . .

Scena dîmîne goală cu clipă. Apoi începe să se umple. Dintr-o parte intră clișva penitenți, în genușii, cu frunze de nopoi pe piept ; poartă o icoană a Sfîntei Fecioare din Guadalupe ; intonează un imn religios. Din partea cealaltă, cîntînd din flaut, intră un grup de indigeni de pe podișul peruan și bolivian. În timp ce ei intonează un cântec de jole, se aprînd cîteva reclame luminoase : FORD, COCA COLA, PANAM, HILTON, KOTEX, MINIMAX etc. Apar Negustorul și Ciobanul, îmbrăcați în piei de oaie și încălțați cu opinci, cu saci în spinoare, acoperindu-și tot timpul ochii cu mîna, pentru a se feri de lumina reclamelor de neon ; preoții din Cholula, îmbrăcați ca niște chelneri de restaurant ; soldații, îmbrăcați în uniforme de poliști ; părintele Olmedo, cu vestimente de episcop ; Chiuacoatl, un cerșetor orb ; Sandoval, Alvarado, Olid, Ordás și Portocarrero, ca niște oameni de afaceri din zilele noastre, cu mape de scris și costume elegante, încheiate la trei nasturi ; Marina, în chip de patroană de cabaret ; Cortés, în chip de general din Armata Statelor Unite ; e înșepă de Marina, în uniformă de infanterie a Marinei Statelor Unite. Apare Moctezuma, îmbrăcat în negru, cu o egrăfă prezidențială neutră pe piept. Intră Cuauhtémoc, ca un tînăr la modă ; e înșajit de două din Tînerele fete din suita lui Moctezuma, îmbrăcate cu miniupe ; muzica de rock (grupul Rolling Stones cîntînd Let it bleed) acoperă cîtecele indigene ; piticii, albinșii și cocoșii apar în haine de lăeț confecționate din foale de cort, fac piruete etc. Toți poartă ochelari de soare, în afară de Negustor și de Cioban.

CORUL :

Nu te uita-n ochii mei,
Soarele-n America-i prea tare.
ALVARADO : Rînosule, din fata mea piei.

OLID : Ce spectacol, ce duhoare !

ORDÁS : Neam de indigeni scrișcăți.

SANDOVAL : Pe stăpîn să-l respectați.

CORUL : Vai, ce progres, ce progres, ce progres,

Vai, ce progres, ce abces ce-ți dă ghes.

Vai ce dulce alianță.

Dă-mi un dolar, la un ban și-o chitanță.

CIOBANUL și NEGUSTORUL :

Nu te uita-n ochii mei,

Soarele-n America-i prea tare.

PREOȚII :

Dolarita nu-i de loc dureroasă.

Să vină turîștii, le vindem lumină.

CORUL :

Vai ce alianță delicioasă.

OLMEDO :

Asemenea cruce o porți fără vină.

SOLDAȚII :

Tăceți, cine o vobră mai scoate

Capăt-un dos de ciomag.

CORTÉS :

De cîrșete, la ocnă te bag.

MOCTEZUMA :

Pentru cîrșitori am grații late.

MARINA:

Nu te uita-n ochii mei,
Soarele-n America-i prea tare.

ALVARADO:

Capitaliști cu capital sîntem noi.

OLID:

Căpătuim dîpătuiala.

PORTOCARRERO:

Împărșim împărșeala.

ORDĂS:

Iată-ne ai rației eroi.

CORUL:

Vai, ce progres, ce progres, ce progres.

Vai ce progres, ce abces ce-ți dă ghes.

SANDOVAL:

Cine dă mai mult? Sîntem de vinzare.

MARINA:

Treizeci de bani — o sîrutare.

CORTÉS:

Din Rio Bravo pină-n Columbia.

MOCTEZUMA:

Din Haiti pină-n Panamă.

OLMEDO:

Din Perù pină-n Patagonia.

ALVARADO:

Și de la Quito la Paraná.

ORDĂS:

Stai ca pe jar. E timpul! La fapte!

SOLDATUL 1:

Așterne peste mort flori presate.

CIHUUAUOATL:

Și nu uita că-n flece noapte
negre-s pisicile toate.

CORUL:

Nu te uita-n ochii mei.

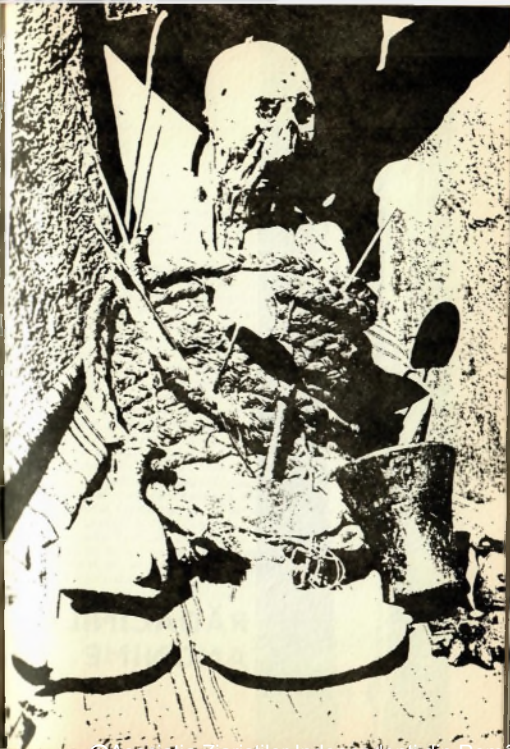
Soarele-n America-i prea tare.

Teji fața plecăciune în fața publicului. Atunci, din fundul sălii, tîndrul sacrificat în Cholula aleargă spre scenă, gîlîind, urmărit; e îmbrăcat ca un student; urcă pe rampă; soldații trag în el; tîndrul cade mort la picioarele lui Moctezuma și Cortés. Tăcere. Nemiscare. Marina îngenunchează lîngă tîndrul mort, îl mîngie pe creștet, pe urmă își așintzește privirea, prelung și intens, asupra unui punct din sală. Toate luminile se îndreaptă spre acest punct: apare, răspîndind raze de lumină, Quetzalcôatl, șarpele cu pene: panay de albastre și albe, lung pînă la pămînt, tunică cu solzi, sandale de aur, tîlîngi și clopoșei, picioarele și brașele vopsite în albastru, la urechi apărătoare din pene albastre. Pe scenă cade de sus o ploaie de vulturi morți.

Durango, Mexic, 1970

În românește de ANDREI IONESCU

Mumie incasă ►

RĂDĂCINILE ANONIME

LEGENDE DIN GUATEMALA

Dragul meu prieten, îți mulțumesc pentru prilejul ce mi l-ai dat de a citi aceste *Legende din Guatemala* ale domnului Miguel Angel Asturias. Ca scriitor are noroc, fiindcă traducerea lucrării sale e desfătătoare și prin aceasta excelentă; adică frumoasă, dar fidelă. O bună traducere are virtuțile unei soții romane: *egregia coniux*.

În ceea ce privește legendele, m-au fermecat. Nimic nu mi s-a părut mai straniu — vreau să spun mai straniu pentru spiritul meu, pentru facultatea mea de a atinge neprevăzutul — decât aceste povești-visuri-poeme, în care se confundă cu atîta grație credințele, basmele și toate vîrstele unui popor cu o ordine diferită, toate produsele caracteristice ale unei țări bogate și veșnic convulsionate, în care diversele ordine de forță care au generat viața, după ce a fost înălțat decorul de rocă și humus, sînt încă amenințătoare și fecunde, dispuse să creeze, între două oceane, cu lovituri de catastrofă, noi combinații și noi teme de existență.

Ce amestec, acest amestec de natură toridă, de botanică confuză, de magie indigenă, de teologie de Salamanca, unde Vulcanul, călugării, Omul-Mac, Neguțătorul de giuvaieruri fără de preț, « stoluri de papagali duminicali », « maestrii-magi care vin la sate ca să arate cum se fabrică țesăturile și valoarea Colinei » compun cele mai delirante dintre visuri !

Lectura mea a fost ca un filtru, pentru că această carte, cu toate că e mică, mai mult se bea decât se citește. Pentru mine a fost agentul unui vis tropical, trăit cu o deosebită desfătare. Am crezut că absorb sucii unor plante de necrezut sau o coctiune din acele flori care capturează și digeră păsările. « Cucul-Viselor se trezește în suflet ».

Stendhal își recomanda sie însuși să citească în toate diminețile puțin din Codul Civil. E un sfat care își păstrează valoarea. Dar o farmacopee trebuie să fie completă. După tonice se simte nevoia balsamurilor și a rășinilor îmbătătoare. O doză din cînd în cînd din acest elixir guatemalez este excelentă împotriva atîtor lucruri...

Al dumitale,
PAUL VALÉRY

Scrisoare către Francis de Miomandre.

LEGENDA VULCANULUI

A fost într-un secol o zi care a durat multe secole.

Şase oameni au populat Ţara Arborilor: cei trei care veneau cu vîntul şi cei trei care veneau cu apa, cu toate că nu se vedeau decît trei dintre ei. Trei erau ascunşi în fluviu şi îi vedeau numai cei care veneau cu vîntul, cînd coborau de la munte să bea apă.

Şase oameni au populat Ţara Arborilor.

Cei trei care veneau cu vîntul hoinăreau în voie prin cîmpiile semănate cu minuni. Cei trei care veneau cu apa se agătau de ramurile arborilor ogîndiţi în apele fluviului ca să muşte din fructele proaspete, sau să alunge păsările, care erau multe şi de toate culorile şi culorile.

Cei trei care veneau cu vîntul deşteptau pămîntul, ca păsările, înaintea răsăritului soarelui, iar pe înserat cei trei care veneau cu apa se întindeau ca peştii, pe fundul fluviului, pe lîrburile palide şi elastice, prefăcîndu-se cuprînşi de o mare oboseală: se culcau pe pămînt înainte de scăpătatul soarelui.

Cei trei care veneau cu vîntul, ca păsările, se hrăneau cu fructe.

Cei trei care veneau cu apa, ca peştii, se hrăneau cu stele.

Cei trei care veneau cu vîntul şi petreceau noaptea în păduri, sub frunzele pe care şerpii le mişcau de îndată, sau sus pe crengi printre veveşii, rişi, maimuţe de tot felul, şi alte vietăţi.

Şi cei trei care veneau cu apa, ascunşi printre florile din mlaştini sau în vizuinele calmanilor, se luptau cu visele sau ancorau să doarmă cu pirogile.

Şi în arborii care veneau cu vîntul şi în arborii care treceau cu apa, cei trei care veneau cu vîntul, cei trei care treceau cu apa, îşi potoleau foamea fără să deosebească roadele bune de cele rele, pentru că primilor oameni le-a fost dat să creadă că nu există fructe rele; toate sînt singele pămîntului, îndulcit sau acrit, după pomul care le produce.

— Nido!

Cîrpi Monte era un Ave

Unul din cei ai vîntului începu să vadă, şi tavarăşii lui îl numiră Nido (Cuib).

Monte en un Ave era amintirea mamei sale şi a tatălui său, nămla de culoarea apei de ploaie pe care au ucis-o pe mare pentru a cîştiga pămîntul, cu pîbule arite ce păstrau pe fundul lor două cruciule negre, cu miras de peşte, feminină ca degetul cel mic de la mîna.

La moartea ei apăru coasta umedă, ivindu-se în peisajul litoralului, care avea o anumită tonalitate de vrajd: plopii negri, pădurile, munţii, fluviul care în panorama din vale rămăsese nemişcat... Ţara arborilor!

* Înaintare fără greutate pe întinderea ţărîmului, fină ca lumina diamantelor, pînă la cununa verde a pamilor, şi apropiindu-se de fluviu pentru prima oară, ca să-şi potolească setea, văzură că trei oameni au căzut în apă.

Nido îi linişti pe ai săi, plante ciudate mişcătoare, care îşi priveau chipurile în fluviu fără să poată vorbi.

— Sînt mîştile noastre, după ele se ascund chipurile noastre. Sînt dublurile noastre, cu ele putem să ne trăvim. Sînt mama noastră, tatăl nostru, Monte en un Ave, pe care l-am ucis ca să căpătăm pămîntul. Nahual al nostru.

Pădurea prelungea marea pe pămîntul ferm. Aer lichid stîlcos aproape, sub crengi, cu transparente albastre în clar-obscurul de la suprafaţă şi verde crud, în adîncimi. După ce marea se retrăsese definitiv, se văzu apa prefăcută în lumină în fiecare frunză, în fiecare lîană, în fiecare reptă, în fiecare floare, în fiecare insectă...

Pădurea se întindea spre Vulcan, umflat, desăit, crescut, fremătînd, de viaţă cu fecunditate sterilă de viperă, ocean de frunze verzi spîrgîndu-se de tînci sau înecut în păşuni, unde urmele plantărilor desenau fluturi şi leucocite pe sol.

Ceva ce se rupse în nori scoase pe cei trei oameni din orbita lor.

Doi munţi îşi mişcau pleoapele la un pas de fluviu:

Cel care se numea Cabrakdn, un munte în stare să frîgă în braţele sale o pădure şi să ridice un oraş pe umerii săi, sculpta foc pînă aprins pămîntul, şi-l incendia.

Cel care se chema Hurakdn, munte de nori, se urcă spre vulcan ca să-i cureţe craterul cu unghie.

Cerul, pe neaşteptate înnourat, ziua rămasă fără soare, speriate păsările, de-abia se auzea strigătul celor trei oameni care veneau cu vîntul, lipsiţi de apă, care şi arborii pe pămîntul fără vlagă.

În negură fugeau maimuţele, rămînd din fuga lor doar acoul pierdut printre ramuri. Ca fumurile treceau cerbii. Fugeau lupii, arătîndu-şi colţii, cînd se ciocneau unii de alţii. Fugeau camelonii schimbîndu-şi culoarea de frică, maimuţele, iguanele, iepurii, lilieci, broaştele, racii, şerpii, chinchintorele a căror umbră ucide.

Fugeau marii şerpi cantii, urmaşi de viperele cu clopoşei, care laolaltă cu şerpii şuierători lăsau de-a lungul munţilor impresia sălbatică a unei fuji în diligenţă. Şuieratul pătrunzător se unea cu chinul clopoştelor şi plesnitul coailor cu care în unele locuri loveau în droapă şi în stînga pentru a-şi deschide drumul.

Fugeau cameleonii, fugeau tapirii, fugeau reptilele «basilisco» care pe atunci ucideau cu privirea; jaguarii (frunziş stropit cu soare), pumele, şopîrlele, sobolii, broaştele ţestoase, şoarecii, iderii, porcii aşpinoşi, muştele, furnicile...

Şi, în salturi mari, începură să fugă pietrele, lovind arborii care cădeau ca gănille moarte, şi în goana mare, opele, ducînd în gîngii o mare sete albă, urmărită de singele vinos al pămîntului, lava fierbinte, care stergea urmele lăstate de cerbi, de iepuri, de pume, de jaguari, de lupi; urmele peştilor în apele clăcitore ale fluviului; urmele păşurilor în spaţiile care împrejmuiau un fir de lumină arăd, de cenuşă de lumină. Stelele cîzură, fără să-şi moaie genele în viziunea mării. Căzură pe mîmile pămîntului, cerşetor orb, care, neîntînd că sînt stele, ca să nu ardă le stîsne.

Nido văzu cum îi dispar tavarăşii luşi de vînt, şi dublurile lor smulse de foc de-a curmezisul porumbişurilor, care cădeau din cer ca fulgerele, şi cînd rămăse singur la naştere Simbolul. Spuse Simbolul: A fost un secol într-o zi, care a durat multe secole. O zi care a fost toată numai amiază, o zi de cristal intact, foarte lămoasă, fără amurezi şi fără aurore.

— Nido, îi spuse inima, la sfîrşitul acestui drum...

Şi nu termină, pentru că o rîndunică trecu foarte aproape, pentru a auzi ceea ce spunea.

Și în zădar așteptă apoi vocea inimii sale; se aprinde, în schimb, ca o altă voce a sufletului său, darînda de a merge spre o țară necunoscută.

Auzi că îl cheamă. La sfîșitul unui drumuleț, zugrăvit în peisaj ca un « pan de culebra » îl cheamă o voce adîncă.

Praful drumurilor, cînd trecea el, se prefăcea în aripi și era minunat să vezi cum la spatele lui se ridică la cer o panglică albă, fără a lăsa urme pe pămînt.

Merse și merse...

Într-un, un dangăt de clopote înconjura spațiile. Între nori, clopotele îi repetau numele:

Nido ! Nido ! Nido ! Nido !

Nido ! Nido ! Nido ! Nido !

Arborii se umplură de păsări. Și văzută un sfînt, un crin și un copil. Sfînt, o floare și copil, trinitatea care îl primea. Și auzi:

— Nido, vreau să-mi ridic un templu.

Vocea se desfăcu ca un buchet de trandafiri ce se scutura în vînt și înfloriră crini în mina bătrînului, sursul pe buzele copilului.

Dulce întoarcere din cea fără îndepărtată în mijlocul unui nor de mîrgele. Vulcanul își stîngea focurile din mîntuie — în el plînsu cu nemiluita pămîntul lacrimi culese dintr-un lac, și Nido, care era tînr, după o zi care dură multe secole, îmbătrîni, ne mai rămînîndu-i timp decît pentru întemeierea unui sat cu o sută de căsute în jurul unui templu.

LEGENDA TATUANEI

Moestrul Almendo are barba trandafirilor și a fost unul din sacerdoții pe care oamenii albi l-au cercetat în de-aproape crezîndu-l de aur, atîta bogăție aveau vestmintele lui. Stăpînește taina plantelor care vindecă orice boală, vîrbirea obsidiană — piatra care vorbește — și tălmăcește hieroglifele constelațiilor cerești.

Este arborele care răsare într-o zi în pădurea unde e plantat, fără ca cineva să-l semănă, parcă l-ar fi adus ielele. Este arborele care umbli. Arborele, care socotește anii de patru sute de zile, care a văzut multe Lumi, ca toți arborii și care a venit îmbătrînit din Locul Abundenței.

Împîlnindu-se luna Bufnîiei-Pescar (numele unei luni din cele douăzeci ale anului de patru sute de zile), moestrul Almendo își împărți sufletul între drumuri. Patru erau drumurile. Și fiecare se îndrepta în direcții opuse, către una din cele patru extremități ale cerului. Extremitatea întunecată: Noaptea vîrjitoare. Extremitatea verde: Furtuna primăvărată. Extremitatea albă: Păgîduiala de noi pămînturi. Extremitatea roșie: Guaxamayoa, sau extazul tropical. Patru erau drumurile.

— Drum, drumuleț, spuse drumului alb o porumbiță albă, dar Drumul Alb nu o auzi. Voia să-i dea sufletul moestrului, cu care se vindea de vise. Porumbiței îi copiii se fura de acest rău.

— Drum, drumuleț, spuse drumului roșu o inimă, dar Drumul Roșu nu o auzi. Voia să-i abată atenția, ca să vinde sufletul moestrului. Inima, ca și tilharul, nu mai dă înapoi lucrurile uitate.

— Drum, drumuleț, spuse drumului verde o boltă de viță verde, dar Drumul Verde nu o auzi. Voia să se despozească cu sufletul moestrului pentru datoria de frunze și umbră.

— Cîte luni trecură de cînd începură să umbre drumurile?

Cel mai repede dintre ele, Drumul Negru, căruia nimeni nu-i vorbea în drum, se opri în oraș, traversă piața și, în cartierul negustorilor, pentru o clipă de odihnă, dăruie sufletul moestrului. Neguțătorului de Giuvaieruri fără de preț.

Era ora pisicilor albe. Se hîrjoneau dintr-o parte în alta. Minuîndje a trandafirilor ! Norii păreau rufe întinse pe frînghia cerului.

Aflînd de cele făcute de Drumul Negru, Moestrul își reluă înfățișarea omenească, desbrîndu-se de forma vegetală într-un pîrîng, care curgea sub luna sfîșoasă ca o floare de migdal, și luă drumul orașului.

Sosi în vale după o zi de mers, la prima umbră a înserării, în ceasul cînd se reîntorceau urmele de vite, întreprîndu-se cu păstori, care răspundea monosilabic la întrebările lui, umiji, ca la fața unei arături, de tunica lui verde și de barba lui trandafir.

În oraș se îndreptă spre opus. Bărbați și femei se aflau în jurul fîntînilor publice. Așa suna ca sărutările cînd umplea ulcioarele. Și, orientîndu-se după umbră, în cartierul negustorilor își așlă partea din sufletul său vindută de Drumul Negru. Neguțătorul de Giuvaieruri fără de preț o păstra pe fundul unei cutii de cristal cu incuierii de aur. Fără să piardă timp, se apropiă de neguțător, care fuma într-un colț, și-i oferă pentru ea o sută de arabe de perle.

Neguștorul rîse de nebunia moestrului. O sută de arabe de perle ? Nu, giuvaierurile lui nu aveau preț !

Moestrul mări oferta. Negustorii refuză pînă ajung la ceea ce și-au pus în gînd. O să-i dea smaralde mari, din sută în sută de almuți, pînă se va forma un lac de smaralde.

Neguștorul rîse de nebunia moestrului. Un lac de smaralde ? Nu, giuvaierurile sale nu aveau preț !

O să-i dea amulete, ochi de namih pentru a chema apo, pene împotriva furtunii, marijuana pentru tabac.

Neguștorul refuză.

I-ar da pietre prețioase să construiască la mijlocul lanului de smaralde un palat ca în basme.

Neguțătorul refuză. Giuvaierurile lui nu aveau preț, și apoi, ce să mai vorbească ? pătrica ceea de suflet, o păstra ca s-o schimbe, într-un tîrg de sclavi, cu sclava cea mai frumoasă.

Și totuși în zădar, în zădar ca moestrul să ofere și să-și arate, așa cum a făcut-o, dorința de a-și redobîndi sufletul, nu au înîmî.

O suviță de fum de tabac despărțea realitatea de vis, pisicile negre de pisicile albe și pe neguțător de stromul cumpărător, care își scutura sandalele de prichicul ușii. Praful aduce blesteme.

După un an de patru sute de zile — continuă legenda — traversa drumurile munților neguțătorul. Se întorcea din țări îndepărtate, însoțit de sclava cumpărată cu sufletul moestrului, de pasărea-floare, care scotea cu ciocul picăturile de miere din zămbile și de o suviță de treizeci de servitori căldări.

— Nu știu, îi spuse Neguțătorul sclavei, ținîndu-i de friu calul, ce bine o să trăiești în oraș ? Casa ta va fi un palat și la ordinele tale vor fi toți servitorii mei și eu ultimul, dacă apo o să-ți poartesească inima !

Acolo, continuă el, cu fața pe jumătate scădută în soare, totul va fi al tău. Ești un giuvaier, și eu sînt neguțătorul de giuvaieruri fără de preț ! Valerzi o bucată de suflet pe care n-am schimbat-o cu un lac de smaralde ! În hamac, împreună, vom vedea opusul soarelui și răsăritul lui, fără să facem nimic, ascultînd povestiri spuse de o bătrînă vicleană, care își cunoaște soarta. Destinul meu, zice ea, se află în degetele de la o mînă uriașă și o să-i știu și pe al tău, dacă o să-i ceri.

Sclava se încodă în peisajul cu culori diluate în albastru, pe care distanța le mai dilua și ea la rîndul său. Arborii țeseau de-a lungul drumului o capricioasă ornamentație de gîtipli. Păsările lăsau impresia că zboară adormite, fără aripi, în liniștea cerului și în tăcerea de granit, gîfîlul animalelor care urcau la deal căpătau accente aproape omenești.

Sclava era goală. Peste sîni, pînă la genunchi îi fluturau pletele negre învelind-a într-un mînușchi, ca un șorpe. Neguțătorul era îmbrăcat în aur, cu spatele acoperit cu o manta de lînă de capră. Bolnav de friguri și îndrăgostit, la frigul bolii sale se adăuga tremurul inimii. Și cei treizeci de servitori căldări de lașul pe rețină, ca figurile dintr-un vis.

Dintr-o dată, picături mari și răzlete de ploaie căzuseră pe drum, suindu-se de departe de pe pavinis, strigățul păstorilor care își adunau turmele de teama furtunii. Căi își grăbiră pașii pentru a găsi un refugiu, dar nu avură timp; după picăturile de ploaie, vîntul bicui norii, zguduî pădurile pînă în văile munților și primele fulgere luminară peisajul întocmai ca blitz-urile unui fotograf nebun care ar fi luat instantanee ale furtunii.

Între colii care fugeau ca năluca, cu friele scăpate, cu coama în vînt și cu urechile date spre spate, o poticnire a calului făcu pe neguțător să se rostogolească la poalele unui arbore care, lovit în aceeași clipă de trăsnet, îl prinse cu rădăcinile, ca o mină care apucă o piatră, și îl dăruie în prăpastie.

În această vreme, maestrul Almendra, care rămăsese în orașul pierdut, hoinărea ca un nebun pe străzi, sperînd capii și vorbind cu asinii, boii, cîinii fără stăpîn, care pentru el formau împreună cu omul colecția de ființe cu privire tristă.

— Cîts luni au trecut bătînd drumurile? întrebă din poartă în poartă lumea care îi închidea ușa, fără să-i răspundă, umilită ca în fața unei stații, de tunica sa verde și de barba sa trandafirie.

Și după ce trecu mult timp, întrebînd pe toți, se opri în fața porții Neguțătorului de giuvaierii fără de preț ca s-o întrebe pe sclavă, unica supraviețuitoare din acea furtună:

— Cîte luni au trecut bătînd drumurile?

Soarele, care își scotea capul din cămașa albă a zilei, ștergea în poarta împodobită cu pînte de aur și de argint spatele maestrului și fața ochesă a celeia ce era o pătîrică din sufletul său, giuvaier pe care nu l-a putut cumpăra cu un lac de smarald.

— Cîte luni au trecut bătînd drumurile? . . .

Între buzele sclavei se ghemi răspunsul și se împletiră ca dinții ei albi. Maestrul tăcea cu intensitatea unei pietre misterioase. Creștea luna pînă a Bufnizei-Pescar. În tăcere își spălăra fața cu ochii, în același timp, ca doi amanți care au fost absenți și se întîlneau pe neașteptate.

Scena fu tulburată de zgomote insolente. Veneau să-i aștepte în numele lui Dumnezeu și al Regelui, ca vrăjitor pe el și ca posedată de diavol pe ea. Între cruci și spade, coborîră în închisoare. Maestrul cu barba trandafirie și tunica verde și sclava cu carnea altă de tare că părea de aur.

Șapte luni după aceea, fură condamnați să moară pe rug în Piața Mare. În ajunul execuției, Maestrul se apropiase de sclavă și cu unghiele îi tatua pe braț o mică barcă, spunîndu-i:

— Cu ajutorul acestui tatuaș, Tatuana, ai să poți să fugi întotdeauna, cînd ai să te afli în primejdie, așa cum ai să fugi și astăzi. Voința mea e să fi liberă cu gîndurile mele; desenează această barcă pe zid, pe pămînt, în aer, oriunde vrei, închide ochii, intră în ea și du-te.

Du-te, fiindcă gîndul meu e mai puternic decît orice idol!

Fiindcă gîndul meu este mai dulce decît miera albinelor care sug floarea de suquină. Fiindcă gîndul meu este cel care o face invizibilă!

Fără să piardă o clipă, Tatuana făcu ceea ce maestrul îi spusese: desină barca, închise ochii și intră în barcă — și aceasta se puse în mișcare — scăpă de închisoare și de la moarte.

A doua zi, în dimineața execuției, temnicerii găsiră în celulă un arbore uscat, care ținea între ramurile sale uscate două sau trei floricele de migdal, trandafirii, neveștejite încă.

Reevaluarea unei viziuni magice

Existența unei literaturi indigene precolumbiene a fost ignorată pînă în secolul al XIX-lea. Dacă în scrierile lor cronicarii spanioli din perioada coloniale au inclus, cîteodată, și mostre de poezie și imnuri religioase ale indienilor, gîndirea autentică a acestora n-a putut să fie cunoscută decît atunci cînd investigatorii moderni le-au descoperit cîntecele și legende, care se mai păstrează încă și acum în diverse țări latino-americane. Remarcabile prin calitatea lor superioară au fost și sînt considerate narațiunile mayasilor din Yucacăn și cele ale vechilor aborigeni din Guatemala.

Dacă arta nu a putut înlocui niciodată cunoașterea științifică, ea a adus în schimb de-a lungul istoriei numeroase și variate completări la cunoașterea lumii, de acord cu modul în care fiecare epocă percepe și concepe realitatea. În Europa, unde a și luat naștere, în condițiile create după primul război mondial, suprarealismul a acționat, între altele, și în direcția obținerii unei noi cunoașteri, a unui adevăr mai complet și a unei arte care să spună mai mult oamenilor, făcînd accesibilă poeziei în acest sens lumea vizului, a subconștientului și a manifestărilor spontane ale sufletului, prin eliberarea artei de conformism, rugină, jocuri și tabu-uri, pînă la punctul de fuziune a tuturor ancinimilor.

Apropierea suprarealistilor europeni și a altor grupuri de avangardă, inclusiv a expresionistilor germani, de America Latină — încă din perioada interbelică — nu a fost însă opera hazardului sau a capriciului. Îi mîna dorința de a depăși limitele vizului la care îi constrîngea conformația lor individualistă, precum și necesitatea de a căuta un cîmp mai amplu și mai conform cu o concepție colectivă, dorința de a afla noi elemente și conștinuri în magia și mitul țărilor din această zonă. În ambianța bogată și neexplorată a vechilor culturi din Mexic, Guatemala și Peru, de la tropicală Americii Centrale, Anzu sud-american și selva amazonică, ei au descoperit surse sugestive, pentru exigențele lor de inspirație renovată, creații literare și artistice abundente, vii și necontaminate încă de civilizația europeană. Care poet dadaic sau suprarealist, nu fi dorit oare să fie autorul unei asemenea interpretări halucinantă cernogonice ca aceea din poezia tribului caxinana din Amazonia braziliană, despre crearea lumii? Acolo se aflau neîntinse miazăzori neverosimile și locuitori fără de prîhană, care trăiau în concepțiile lor mitice originale create de marile culturi din America, intru nimic asemănătoare cu mitologiile convenționale ale vechilor greci și germani.

André Breton, Antonin Artaud și Benjamin Péret au vizitat și rămas în Mexic și în alte țări din America Latină, timp de luni de zile, între anii 1937—1950. În aceste regiuni din America de Sud, Artaud, Roussel, Péret, Henri Michaux, la fel ca și expresioniștii germani ca Döblin, Edschmid și alții au înfățișat răspunsuri la multe dintre problemele și neliniștile care îi preocupau pe atunci, iar unii dintre ei au adus contribuții însemnate la difuzarea cunoștințelor despre arta precolumbiană. Benjamin Péret traduce un fragment din cartea *Chilam Balam*, expresie strălucită de conștiință mică al culturii vechilor mayași, colecționează și publică, totodată, legende și povestiri populare, alcătuind o antologie care cuprinde creații din toată America, de la aschimoși pînă la indienii tehuelches și din Țara Focului. La rîndul său, Henri Michaux a colindat America de Sud între 1927 și 1929, de la Quito la vulcanii andini și de acolo în selva amazoanică. Impactul produs de marea Anzilor în sensibilitatea sa e oglindit în poemul *La Cordillera de los Andes* (tradus și în românește de Vasile Nicolescu), unde se pare că a reușit să capteze esența relației peisaj-om.

Fuga după suprarealități, aventuri romantice și exotice, ca în cazul lui Paul Morand sau Valéry Larbaud, ori peisagismul sentimental al lui Pierre Loti, nu au nimic comun cu atitudinea suprarealiștilor. Căutările acestora pentru revelarea și divulgarea conștiințelor culturale, mitice nu pot fi asemuite nici cu atitudinea romantică a unui Schlegel sau a unui Herder, care urmăreau să descopere vraja creațiilor poetice ale unor popoare îndepărtate în timp și în spațiu. Ceea ce îi atrăgea pe suprarealiști spre America Latină era ceva mai mult decît un evazionism exotic. Erau elementele noi pe care voiau să le descopere în izvoarele mitului și ale magiei de acolo, nevoia acută de căutări și de regenerare a artei, de ieșire dintr-o atmosferă de negativism steril și artificialitate.

Interesul constant al suprarealiștilor pentru elementele magice și umane latino-americane se face remarcabil de altfel și de lucrările publicate în « Almanach surréaliste du demi-siècle » editat de Breton și Péret (în 1959 la N.E.F. — Sagittaire). Cercetătorii suprarealiști au constatat că, în creațiile precolumbiene, limbajul era un rol de cea mai mare însemnătate. Cuvîntul apare acolo ca o emanație naturală, inexplicabilă și spontană ca reînvierea pîdurilor, ca mutațiile apei și pietrei. Limbajul în totalitatea sa o pune de chemări și de răspunsuri. Indianii au fost și este foarte laconici. Pentru ei cuvîntul e sacru. Are o dimensiune complet diferită de cel folosit în alte limbi. În *Popolo Vuh* și în vechile texte indigene, cuvintele nu numai că au o valoare rituală, dar constituie în același timp și substanța cultului. Într-un interviu publicat cu ani în urmă, Miguel Angel Asturias arăta că, în credința mayașilor, acestea sînt alimentele zeilor, care se hrănesc numai cu ele. « Pentru indienii cuvintele sînt elemente fundamentale și magice, deosebiți nu numai cu puteri de vrajă, ci de asemenea cu miraculoase puteri de vindecare ».

Pentru indienii — relația în continuare Asturias — cuvintele au și astăzi un conținut seminal, captînd înconștientul și exclusiv esența lucrurilor. « A fi capabil să dai un nume exact la ceva, înseamnă, în concepția indienilor, a revela acel ceva, a-l dezbrăca, a-l despu la de misterul său. De aceea, în statele din Guatemala, tot bărbații răspund la numele de Juan și toate femeile la numele de Maria. Nimeni nu cunoaște adevăratul lor nume. Cel care ar cunoaște numele unei femei sau al unui bărbat ar putea să pună stăpînire pe ei, chiar dacă ar fi sărăciți și împovărați ».

Pentru mulți dintre ei, Asturias și-a cîștigat fama prin critica sa acerbă împotriva oricărei forme de reprimare a libertății, precum și prin arta sa inegalabilă de a interpreta lumea magică și mitologică a indienilor.

În *Legende din Guatemala*, Asturias a elaborat cu imagini proprii viziunea magică a mayașilor, într-o originală și fermecătoare poezie — transfigurînd amintirile din copilărie și din viața sa de familie — povestirile auzite de el pe atunci.

Suprarealism și mitologie în America Latină

Această antologie¹ nu are ambiția să reprezinte în totalitatea ei, din timpurile precolumbiene și pînă în zilele noastre, producția literară, primitivă și populară, a seminariilor Americii.

Ea nu dorește să ofere decît imaginea cîr mai pregnantă a opere lor poetice, dînd la iveală textele cele mai caracteristice risipite prin cronicile cuceritorilor, călătoriilor și misionarilor pe de o parte, iar pe de altă parte prin lucrările etnografilor și folcloriștilor. Orice intenție de încălcare a domeniului etnografiei îi e străină, căci unuia criteriului care a dictat alegerea textelor ce o compun a fost criteriul poetic, mod de selecție ce nu poate fi decît arbitrar din punct de vedere al oricărei științe. Aceasta nu înseamnă însă neapărat că o asemenea inițiativă nu poate prezenta interes și pe un alt plan. Dimpotrivă, înfățișînd primii pași făcuți de om pe calea cunoașterii, prezenta antologie indică limpede drumul urmat de gândirea poetică încă din zorii umanității: inițial sub forma limbaului — aspect care nu ne-a preocupat aici —, mai tîrziu sub aceea a mitului ce prefigurează știința, filozofia, și care reprezintă deopotrivă primul stadiu al poeziei, dar și axul în jurul căruia continuă ea să se rotească cu o viteză din ce în ce mai accelerată.

Așa cum pasărea zboară, așa cum peștele înoată, omul inventă, căci e singurul care dispune în univers de o imaginație vegnic iscoditoare, stimulat nelincetat de o mereu altă necesitate. El știe că somnul îi e cucerire de vise ce-l împing să-și ucidă chiar a doua zi dușmanul sau care, călmăcîce conform regulilor, îi prezic viitorul. Dar aceste vise sînt manifestările propriului său « spirit », sau ale spiritului unui strămos care-l apără sau care — cere răzbunarea vechii insulte ? Primitivul nu știe încă ce-l acela un vis; toată misterioasa activitate a spiritului în trupul inert dovedește că « dublul » său îl ocrotește, că un strămos îl hotărăște destul sau, mai tîrziu, că un zeu — Viracocha, la incazi, Huicilapochtli la azteci — acordă poporului fericire în schimbul unui tribut de adorare. Și, cunoscîndu-și slăbiciunea fizică, nu-l acționează de orgolios înfînt să se creadă singurul posedînd în univers acest spirit care-l sălășăluiește și care-l animă noapte și zi. Soarele, luna, stelele, tunetul, încreaga

¹ Publicăm, sub acest titlu, fragmente din *Introducere la Antologia des mythes, légendes et contes populaires d'Amérique* alcătuită de Benjamin Péret (Albin Michel, Paris, 1960).

natură și seamă, deci, dacă în contactul cu ele ca de materie la materie, puterile lui sînt neînsenate, aceleași puteri sînt compensate în acela de la spirit la spirit de o forță pe care o crede fără margini. Ii e de ajuns să descopere doar mijlocul potrivit de a intra în contact cu spiritul pe care trebuie să-l îmbuneze. Dar dacă natura pare ostilă, sau cel puțin indiferentă față de existența oamenilor, lucrurile nu au stat totdeauna așa. Animalele, plantele, fenomenele meteorologice și aștri: sînt de fapt scrâmbosi gata să-l ajute sau să-l pedepsească. Ei au fost la vremea lor buni sau răi și s-au văzut transformați în semn de răsplătă sau de osîndă într-un element util sau dăunător omului, doar dacă nu cumva această metamorfoză e determinată de un accident imaginar ce explică fenomenul natural dar surprinzător. Spunînd că plouă cu grîndină pentru că « diavolul își bate nevasta », fărăunul breton dovedește că această concepție despre lume nu-i e cu totul străină și că este încă să privească natura cu un ochi de poet. Încă l pentru că societatea barbară care-l obligă pe oameni — în imensa lor majoritate — să trăiască (și trăiască?) din conserve și conservindul în cutii — în locuște de dimensiuni unei coșciug —, tarîndu-le soarele și marea, caută să-l și readucă, din punct de vedere intelectual, într-o epocă imemorială, anterioară cunoașterii poeziei. Mă gîndesc la existența de damnați impuși muncitorilor de această societate, așa cum ne-a revelat-o — așa cum ne-a subliniat-o chiar, prin umorul științelor — filmul lui Charlie Chaplin *Temps modernes*. Pentru acești oameni, poezia își pierde fatalmente orice semnificație, lor nemăirămîindu-le nimic altceva decît limbajul. De care scîpînii nu i-au privit căci au prea mare nevoie ca muncitorii să și-l păstreze. La seculuț insuși, pentru a-l lipsi de orice velleități de evocare poetică, reducîndu-l la limba degenerată a lui « treburile » și a lui « a avea ».

Dacă e indiscutabil că dezvoltarea limbii vorbite, produs implicit al nevoii de comunicare reciprocă dintre oameni, tînde să satisfacă o exigență socială, nu este mai puțin adevărat că, pentru a se exprima, oamenii folosesc formularea poetică îndată ce au reușit, pur înconștient, să și organizeze limbajul, să-l adapteze celei mai urgente necesități și cînd i-au intuit toate posibilitățile ascunse. Altfel spus, odată satisfăcută nevoia primordiale căreia li corespunde, limbajul devine poezie.

În zilele noastre, așa-zisul primitiv, chiar cel mai înapoiat, a depășit de mult epoca îndepărtată de constituire a limbajului. Așa că, ieri, colo, ne-o mai amintesc poetic cite un fragment de legendă. Dar bogăția și varietatea interpretărilor cosmice lui învocate de primitivi atestă vigoarea și strălucirea imaginației acestor popoare, dovăduindu-ne că ele nu se îndoaie de faptul că « limbajul a fost dăruit omului pentru ca acesta să-l confere o utilizare supranaturală »¹, intru deplină satisfacere a tuturor dorințelor. De fapt, omul din vechimi nu sîc să gîndească decît poetic și, în ciuda ignoranței sale, intuitiv se cufundă mai adînc în el însuși și în natura de care abso se desosebete, decît gînditorul raționalist care o disecă pornind de la cunoașterea exclusiv livresc.

Nu vrem să lăcem aici apologia poeziei în detrimentul gîndirii raționale, ci să ne ridicăm împotriva disprețului manifestat față de poezie de adepții logicii și al rațiunii, domeniul în descoperirea căruia, însă, tot înconștientul a constituit punctul de pornire. Inventarea vinului nu l-a determinat pe om să renunțe la apă pentru a se spăla în dulcea licoare și, de altfel, nimeni nu l-a putea afirma că, fără ploaie, vinul ar fi putut exista. Tot astfel, fără revelația înconștientului, logica și rațiunea, rămase în limburile, n-ar mai fi tentate să denigrez poezia, iar dacă știința s-a născut dintr-o interpretare magică a universului, ea seamănă în orice caz foarte mult cu copii hoarde primitive, care, așa cum susținea Freud, și-au ucis tatăl. Ei cel

putin au făcut din părințele lor, prin aceasta, o temută divinitate. Genațiile viitoare vor trebui să restabilească armonia dintre rațiune și poezie. Este nefiresc să fie veșnic opuse una altele, să fie voit ascunsă sub un pudic văl originea lor comună. I s-ar putea reproșa gîndirea rațională, atît de sigură pe forțele ei, că nu ține seama, în general, de rădăcinile sale pornind din înconștient, că separe în mod arbitrar conștientul de înconștient, visul de realitate. Atît timp cît nu vor fi recunoscute, fără nici un fel de recitanță, rolul fundamental al înconștientului în viața psihică, efectele sale asupra conștientului și reacțiile acestuia din urmă asupra celor dintîi, oamenii vor continua să gîndească dogmatic, vreau să spun ca niște dualiști sălbatici, cu rezerva că sălbaticul rămîne un poet, în timp ce raționalistul refuzînd să recunoască unitatea gîndirii constituie un obstacol pentru evoluția culturii. Cel ce sîc să vadă această unitate se dovedește un revoluționar care, fără să și dea seama, năzuiește de fapt să regăsească poezia. În fond, trebuie anulaată odată pentru totdeauna opoziția artificială creată de spiritele sectare grupate de o parte și de cealaltă a baricadei — pe care au înălțat-o de comun acord —, dintre gîndirea poetică — odinioară calificată drept prelogică — și gîndirea logică, între gîndirea rațională și irațională.

Cu un secol înaintea lui Freud, Goethe confirmă intuiția populară care vede în poezi pe precursorii savanților și precizează că « omul nu poate rămîne multă vreme în starea conștientă; el trebuie să se cufunde din nou în înconștient, căci acolo pulsează adevăratele rădăcini ale ființei sale ».

La oamenii din vechimi, gîndirea conștientă abia începe să mîiească din negurile înconștient ce nu se desosebesc încă prin nimic de instinctul animalic. Chiar la « primitivul » de astăzi, aportul gîndirii conștente rămîne fără îndoială foarte slab și strict limitat la necesitățile practice ale vieții cotidiane. Nu mai e nevoie să demonstrăm că activitatea înconștientă și viața onirică, asociate înclinată către joc, astăzi aproape dispărută, domîni în mod evident. Dar, din acest punct de vedere, indiferent de ceea ce afirmă sau presupune, este omul civilizată atît de departe de fratele său « inferior »? În orice caz, putem fi siguri că explicațiile date de primitiv despre originea lumii și propria sa origine și natură sînt creații ale purei imaginații² și în care contribuția reflexiei conștente este inexistentă sau aproape inexistentă. Așa se face că, scîpînd delimitărilor sau comentariilor rigide, aceste creații aparțin întodeauna fantasticiiului poetic. Desigur, unii se așteaptă să-i dau, în continuare definiția. Mă voi feri însă de o asemenea greșală. Substanța incandescentă din care este plămîuit nu rezică prezenței soarelui: ea risipește bezna, dar soarele îl întuneacă strălucirea. Firește, dicționarul se limitează să indice o etimologie seacă în care fantasticul mai poate fi tot atît de greu recunoscut ca și o orhidee presată într-un ierbar. Eu nu voi încerca decît să sugerez.

Gîndul mă poartă la păpușile indienilor hopi din Noul Mexic, al căror cap incipue uneori un cascel medieval. În acest cascel voi încerca eu să pătrund acum. Ușă nu există, iar meterezele sale poartă povara celor o mie de secole. Nu e-n paragină, așa cum am fi tentați să-l credem. Începînd cu romantismul, zidurile lui s-au înălțat din ruină, reconstituite ca rubinul, dar, la fel de dure cu el, au, acum cînd mă lovesc cu creștetul de ele, poartă limpezimea acestuia. Și iată-le dîndu-se în lăcuri, adoma ierburilor înalte în calea firei ce înaintează prudență, iată că, printr-un fenomen de osmă, mă află înăuntru, împrăștiind în jur scîlpit de aură boreală. La intrare, armurile strălucitoare înalță virfurile veșnic nîmne ale spadelor

¹ André Bresson, *Manifeste du surréalisme*.

² A. H. Krappe (*Le Genèse des mythes*, Payot, Paris) amintește afirmația lui Th. Mommsen: « Imaginația este mai veche poeziei ca și a istoriei ».

și, cu brațele ridicate, îmi dau onorul: degetele lor sînt păsări împletindu-și zborul — dacă nu chiar stele căzătoare contopindu-se ca să obțină din împreunarea culorilor lor nuanțele delicate ale penajului păsării paradisului și colibriului. Deși aparent singur, sînt înconjurat de o mulțime ca mă ascultă orbeste, flințe cu un contur mai nehotărît decît al unui fir de pulbere într-o rază de soare. Ochii ca niște vilvătăi li se rotesc în cap în toate direcțiile și cole douăsprezece aripi terminate cu gheare le ajută să se miște cu repeziciunea fulgerului pe care-l și tirăsă acum ca pe o trenă. Poposite în palma mea, încep să ciugulescă ochiurile colorate ale penelor de pînă și, cînd le scîrîg între arătător și degetul mare, pot răsuși lesne o țigară; zvîrlită între pîntecul unei armuri, ea capătă îndată forma unei verze timpurii.

Dar fantasticul se află precutindeni, ascuns privirii mulșumii. Însă gata să explodeze ca o bombă cu efect intimidant. Sertarul pe care-l deschid acum dezvăluie privirii mele, printre bobine de sîrmă și compasuri, o cupă cu absint. Prin găurile ei îmi iese în întîmpinare un mînușchiu de lalele mîrșălind în paș de gîscă. Din corolele lor se ivesc profesori de filozofie perorînd despre imperativul categoric. Ca niște monede vechi, fiecare cuvînt al lor zornăie pe pardoseala presărată cu nasuri care le proiectează în aer preschimbate în rotocoale de fum. Topirea lor lentă rodește minuscule dioburi de oglindă reflectînd răcoarea unui străt de mușchi.

Dar, un moment! De ce să mai deschid sertarul dacă scorpionul, care tocmai a căzut din tavan pe masa mea, îmi spune: « Amîntește-ți, sînt bătrînul care aprindea felinarele. Bineînțeles, piciorul de lemn l-am lăsat pe un maidan unde se mîrule rămașișele unei uzine incendiate demult și al cărui coș, rămas încă în picioare, croșetează acum pulovere scintiletoare. Ei, piciorul meu de lemn l-am mers din plin! Privește-l numai pîntecul de ministru, acel « mamăuns » ce-i stă scris pe frunte, guvernaționalele nenunțatele și... » Dar vîd că al recunosc cu ușurință în toate acestea un papă ascunzînd repede în mîna stîngă un monoclu putînd fi tot atît de bine o ostie otrăvită în timp ce, cu dreapta, face în aer semnul crucii pe dos. La gestul lui, soba se crapă de sus în jos ca un muiat, oferind privirii cele șaisprezece nivele interioare în care balerine aproape goale, doar puțin mai consistente decît un vîrtej de polen, repetă — reflectate în ochii unei pisici — niște pași lascivi și complicați ». Și scorpionul, înfîngîndu-și în trup propriul ac, se topește în tăbla mesei împodobind-o cu o pată de cernelă în care cîteș cu ajutorul unei oglinzi: « Călușe »!

Primicivul constituie pentru el însuși un tărîm încă necunoscut, în curs de explorare. Tărîm în care omul de azi s-a rătăcit. Omul de mîine va trebui în primul rînd să se regăsească, să se recunoască, să se înțeleagă, contradicțoriu, pe sine. Mișloacele nu se regăsesc, le are poate și acum, dar nu se poate folosi de ele căci, înălțîntă, gîndirea lui nu poate prinde aripi. Dacă omul de odinioară, necunoscînd în calea gîndirii sale alte zăgăzuri decît acelea ale propriilor dorinți, a putut zămisli în lupta împotriva naturii aceste legende extraordinare, cîte nu va putea crea omul de mîine conștient de natura sa și domîniind din ce în ce mai mult universul cu un spirit eliberat de orice constrîngere?

Așa cum miturile și legendele sunt produsul colectiv al societăților în care înegațicile materiale, încă slab marcate, nu reușiseră să determine o exploatare evidentă, practica poeziei nu poate fi concepută colectiv decît într-o lume lipsită de orice tip de exploatare, în care gîndirea poetică va deveni pentru om un lucru la fel de firesc ca vîzul sau ca somnul. Va veni vremea « poeziei universale progresive » despre care vorbea Friedrich Schlegel acum aproape o sută cincizeci de ani. Această gîndire poetică crescînd liberă de orice constrîngere va crea mituri impresionante, de sorgine pur miraculoasă, căci miraculosul nu-l va mai înspăimînta pe om, așa

cum îl înspăimîntă astăzi. Consolarea religioasă va fi absentă — fiind lipsită de obiect într-o lume concentrată în dobîndirea mereu așîtătoare himere a perfecțiunii veșnic inaccesibile...

Mexico, noiembrie 1942

Zadarnic am căuta să descopăr o societate în care mitul e inexistent. Iată de ce trebuie să vedem în el o expresie a gîndirii populare, iar nu « produsul unui singur om sau cel mult a doi sau trei oameni » — așa cum îl socotea A.H. Krappe¹.

E ca și cum, contopînd un flucare, am uita de larvă și de crisalidă. Forma ultimă sub care orice mic ajunge pînă la noi succede, de fapt, unor multiple stadii atecînd existența unei activități intelectuale întretînută de colectivități întregi, de-a lungul secolelor. S-ar zice că asistăm la un tip de proliferare în jurul unui nucleu central reprezentat de personajul principal al mitului, ca și cum acest personaj ar provoca o frîmîntare generală în mintea creatorilor săi. Numeroase variante ale aceluiași mit dovedesc, la rîndul lor, amploarea transformărilor ce s-au produs, relevă în același timp faptul că, de-a lungul unei întregi perioade, mitul a fost parcă acceptat, că a absorbit aspirațiile unui întreg popor cărui îl ilustrază cunoștințele.

Dacă, de pildă, Quetzalcóatl își pîscrează înfățișarea de șarpe cu pene și, deopotrivă, esența rolului său de civilizator al încregutului Mexic, aceasta nu înseamnă că povestea sa nu a suferit, de la un capăt la altul al țării, o serie de transformări evidente. Americaniștii recunosc existența istorică a unui anume Topiltzin, născut în ziua sîmbătorii de Ce acot (prima treștie) a anului 935 sau 947 (Wigberto Jiménez Moreno) care, devenit la Tula mare preot al lui Quetzalcóatl ar fi adoptat — așa cum pare să fi fost obiceiul — numele divinității pe care o slujea, întreprinzînd o reformă religioasă — eguată — care consta în suprimarea sacrificiilor umane. De unde și atribuirea acțiunii preotului divinității civilizatoare... Pe atunci, agricultura reprezenta deja activitatea tradițională prin excelență, în sensul că ea necesita veșnică repetare a aceluiași acțiunii, în aceleași perioade ale anului și, implicit, existența unui calendar solar: Dar alături de agricultură, popoarele precolumbiene cuprîndeau și o casă a războinicilor. Or, soarele este « războinicul întotdeauna învingător » al nopții (« A caso: La religión de los aztecas », acela care, în calitate de războinic, aduce moartea, în timp ce ploaia este aducătoare de fertilitate și de viață. Așadar, trebuie să vedem în reforma întreprinsă de Quetzalcóatl o proslăvire a vieții împotriva morții și poate și o încercare a preoților servind cultul șarpelui cu pene de a supune zeului lor celelalte divinități). De asemenea, se poate admite, despre Quetzalcóatl, că și-a păstrat de-a lungul secolelor forma de șarpe cu pene pentru că însăși crearea sa exprimă un moment de echilibru, fără îndoială precară, între tendințe opuse și activități umane contradictorii. Sub acest aspect, el simbolizează, încă-adevăr, sfîrșitul luptei dintre vultur și șarpe. Și sîntem tentați să credem că sfîrșitul acestei lupte legendare trebuie să fi corespuns și unei perioade de-a lungul căreia poporul care a creat această divinitate nu s-a simțit amenințat de niciun mare pericol, așa încît războinicii, pleacă divinităților solare, și-au văzut rolul diminuat în favoarea adoratorilor zeilor protejînd agricultura. În orice caz, distrugerea Tulei — care încheie această perioadă — pare să confirme interpretarea noastră.

¹ La Genèse du mythe, Payot, Paris.

Scurta prezentare a mitului lui Quetzalcoatl nu permite să întrevădem câteva din curentele de idei din care s-a încheagat. În fond, orice mit presupune o întrebare adresată unei întregi colectivități umane și la care aceasta din urmă încearcă să răspundă. Totuși, pentru omul de atunci, nicio întrebare nu îmbracă aspectul sub care ne apare nouă astăzi, căci în mintea sa obiectivul și subiectivul erau două elemente la fel de strâns legate între ele ca hidrogenul și oxigenul în apă. Poate tocmai pentru că această stare mentală persistă la poporul mexican — în conflict declarativ cu necesitățile practice ale vieții moderne —, cei ce aparțin păturilor desmoștenite nu sînt, de cele mai multe ori, capabili să răspundă la cea mai clară și mai simplă întrebare altfel decât prin ecine poate ști: «sau lăsîndu-se într-una din acele digresiuni pe care le-aș putea confuza și pe care marelui comic mexican Cantinflas le-a popularizat pe toate ecranele țărilor de limbă spaniolă. Al zice că mexicanul sîrac (și se pare că lucrurile se prezintă aproape la fel într-o mare parte a Americii Latine) se joacă cu ideile ca pisica cu ghemul de lînă, încurcîndu-se în labirintul frazelor și împotmolindu-se în sensul, adeseori foarte elastic, pe care-l dobîndesc cuvintele de cealaltă parte a Atlanticului. Dar nu cumva această divagație verbală există doar pentru noi, europenii, nu cumva acest flux de cuvinte are pentru autorii lui un sens întîm pe care vocabularul lor — odată pierdută orice tensiune afectivă — nu reușește să-l mai exprime? N-am putea oare conchide că mexicanul simplu oferă un exemplu de supraviețuire a unei stări mentale generatoare de mituri (cu atît mai mult cu cît limbajul său e aproape psalmic)? Și n-am putea oare distinge încă, în toate acestea, urmele unui anumit joc verbal al cărui sens s-a pierdut astăzi și din care locuitorii de pe malul Orinocului nu oferă, încă, o versiune amuzantă dar coerentă?

Pe cursul inferior al acestui fluviu, bășinașii — în majoritate meșici — pornesc în expediții împotriva «nălucirilor», de fapt împotriva apelor și a faunei ce sălășăluiește pe aceste meleaguri. «Nălucirile» de care vorbim — între care gimnocal este eroul principal — sînt încotdeauna o manifestare a fantasticului. Nu reprezintă oare toate aceste lucruri ce se petrec chiar sub ochii noștri, primele elemente ale unui mit? Nu sîncem oare martorii începutului unui proces de sedimentare la capătul căruia principalele trăsături ale mitului vor deveni perceptibile, fără însă ca cineva să mai poată ști cum se vor fi constituit? În fond nu există altă diferență evidentă între un mit și o poveste animalieră decât aceea că jivinele, constituind personajele acestora din urmă, fără a fi încă divinizate, nu mai sînt nici animale oarecare. Cîne ar putea susține, despre corbul din poveștile indienilor Columbi britanice, că este pasărea pe care o cunoaștem cu toții sau că reprezintă pasărea-tunet, tot o creație a lor dar de astă dată pur mitică?

În general, acesta e modul în care trebuie să ne reprezentăm crearea, dezvoltarea și extinderea mitului lui Quetzalcoatl și, de altfel, a tuturor miturilor. Din divinitate bucurîndu-se de credință, alături de multe alte divinități, îl vedem într-o bună zi apărînd în prim plan, datorită forței energetice conferite tocmai de eșecul marelui său preot. Căci doar în urma acestui eșec dobîndînd el facultățile de extindere care-l făcea: simbolurile ce stăteau pînă atunci ascunse par să șteasă deodată la lumină, vizibile pentru toți. Ceea ce nu înseamnă că sensul acestor simboluri devine brusc evident, ci doar că fiecare a înțeles că șarpele cu pene are o semnificație profundă legată de viața întregului trib. E limpede că simbolul unui mit nu rezultă din gestul cugetat al unei sau mai multor persoane, căci rolul lor în formarea mitului rămîne secundar. Elementele constitutive ale acestui simbol apar puțin cît puțin, printr-o dublă mișcare automată, centrifugă și centripetă, pînă cînd, datorită unor factori favorabili, opalul se desprinde curățat de impurități...

São Paulo, august 1955

Mituri, legende, povești populare

Pe majoritatea triburilor primitive din America, toți aștri au o origine terestră și între ei s-au stabilit probabilități, într-un trecut fabulos, relații amenești. Această concepție animistă despre fenomenele cerești a fost extinsă asupra întregului univers. Dacă soarele, luna și stelele au fost cîndva oameni, de ce să nu fi avut oceași soartă și fenomenele atmosferice, ba chiar pămîntul însuși? Indienii bororoi din Mottogrosso au descoperit un permanent:

Du-te vino între pămînt și cer

Cît vedeai cu ochii era numai apă: pămînt era foarte puțin. Se născu șarpele boa: avea forma unui om. El scoase din apă o femeie albă, pe Navnebonegua. Din unirea lor s-au născut întîi tutunul, apoi o femeie, Matchoutahemegu, apoi luceafărul, care a avut-o de soție pe Navene. Luceafărul, Mekheretchieleko, s-a născut sub apă. Șarpele boa își avea sălașul pe o palmă de pămînt, lîngă apă. El trăiește și umblă totdeauna sub apă.

Boa a însămintat și, fumînd tutun, a descoperit cum să-și lase grea nevasta. A zămislit întîi soarele ca să aibă căldură pentru semănături. . . La început, soarele a trăit aici, jos, pe pămînt. S-a înălțat pe cer ca să aducă vara, anotimp uscat, căci înaintea ploii fără încetare și totul era acoperit de apă. Cînd a avut ce minca, el și-a luat femeie pe fiica egreței care era și ea tot om. Cît despre tulpinile nerodnice de tutun, ele erau de fapt copii orfani, victime ale soarelui. Acesta a avut mai mulți copii: ananasul, planta pișyfo, etc. . . Unul din copiii lui a trăit cu luna. Luna este astrul albilor, căci indienii nu au decât soarele. Luna tot dintr-un șarpe boa s-a născut.

Ploaia vine de la stele. Soarele își trimite nevasta să-l gătească maniocul și cînd ea întinde alături, începe să plouă. Stelele au fost oameni pașnici ca și noi, indienii. Doar luna e antropofagă.

Apă coboară cît poate de jos, apoi urcă din nou și se evaporă. Norii sînt vapori ce se formează din aer.

- Vîntul a fost cîndva șoim, iar fulgerul tutun care țînește ori de cîte ori e pus într-un vas și care produce tunetul și trăznetul atunci cînd vrăjitorul începe să tragă din pipă. Cîrcubeul e de fapt un șarpe. El e cîrmăciul pirogilor. Indienilor nu le e teamă decât dacă văd apărînd pe neașteptate. Fulgerul e pașnic: devine dușmănos doar cînd se mîniază.

Un om a mînat o pasăre. A fîrînt un os și din pămînt a țînit apă. Omul a vrut să astupe gaura, dar au apărut altele în loc. Apele au inundat pămîntul și l-au omorît pe omul. Toți au pierit, numai el a scăpat. O pasăre muscă zări locul în care se strîngea apa. Ea distruge stăvilăru și așa s-a putut scurge. Ca să poată ajunge pînă la stăvilă, pasărea intrase într-o coajă de nucă și o întinse pe filica celui care împiedicase scurgerea apei. Acesta zărise pasărea, pe cînd apa se scurgea, și coborî. Filica lui luă pasărea și o așeză lîngă cuptor. Pasărea fură o scînteie pe care o duse tatălui ei, omul care scăpase cu viață. De atunci avem noi focul. Patru membri ai familiei sale reușiseră și ei să scape; cei care astupaseră locul pentru scurgerea apei erau oamenii răi.

Aumêkouhémégou, sora păsării muscă, a supraviețuit. Iar numele ei era Pavio. Din ea purced oamenii care s-au înmulțit.

Cînd mor, vrăjitorii se duc în cer. Sufletul lor se preschimbă în jaguari, boș, tapiri, căprioare, etc. . .

Căprioara, ca și tapirul, a fost cîndva diavol: era vrăjitorul care aducea malarie. Sora lui ei e cea care l-a înmăgărit chipul. Vrăjitorul i-a spus: «Nu mă atinge», dar ea l-a atins fața cu mîna pentru că voia să-l deseneze, dar el se împotriva. Atunci ea s-a năpustit și și-a trecut peste fața lui mîna muiată în wito. Apoi sora ei a coborît pe pămînt și a făcut să se răspîndească meșteșugul picturii.

Pasărea care cîntă «Ka-ha-goua» a fost cîndva o femeie ce și-a ucis fratele. De atunci, în nopțile cu lună, ea plînge ascunzîndu-se de lume.

Mama lor a fost bufnița, care l-a legănat cîntînd. Și-a părăsit copiii, dintre care unul și-a mîncat fratele. Erau de fapt diavoli.

Un om, pe numele său Poucaourou s-a certat, aici pe pămînt, cu nevastă-sa, Kok-homogou. De minie, omul a plecat în cer. Nevastă-sa, rămasă pe pămînt, se jeluia și, îndată ce a putut, s-a dus după el. Bărbatul a primit-o rău, căci nu o mai voia; de aceea, ea a trebuit să coboare din nou pe pămînt unde s-a preschimbînd în pasăre care plînge tot timpul. La căderea serii, ea și-a căutat adăpost și s-a oprit la împlînire, plîngînd și strigînd «dji-o-o», ca să-și cheme tatăl.

Un om avea o fată care cîzuse grea. Nici un bărbat n-o voia de nevastă crezînd că-a păcătuit cu tatăl ei, cînd, de fapt, păcătuisese un vierme. Toți cei care trăiau împreună cu el i-au părăsit. Tatăl rămas acolo, singur, plin de rușine. Culesse împreună cu filica sa fructe și semințe. Se cătără într-un copac din care culesse fructe și le arunca jos. Fructele căzură pe pîntecul fetei și se născu atunci un pește «mirikou». Fata îi oțidea și mîințele. Dar într-o zi, își lăsa copilul în leagăn și se duse pe cîmp să culegă manioc.

Tatăl ei zări copilul și-l aruncă în apă. La întoarcere, ea găsi leagănul gol și plîns. Tatăl îi spuse: «Nu e copilul unui om. De aceea mi-e rușine». Fata se duse la rio și căzu din nou grea, dar de astă dată născu un topor. Trimise tatălui ei toporul și niște fructe pe care le culesese, spunîndu-i că ea coboară pentru totdeauna sub apă și-i trimite darurile acestea drept mulțumire pentru tot ceea ce făcuse pentru ea. De atunci, ea trăiește sub apă ademenind oamenii. Familia ei o disprețuia; singur tatăl-și dădea și trimitea mereu de-ale gurii, printr-un crocodil.

(Marquis de Wavrin, *Journal de la Société des Américanistes de Paris*, nouvelle série, t. XXIV)

Mitul lui Quetzalcoatl comportă numeroase versiuni privind faptele săvîrșite la Tula de marele preot al «Șerpelui cu pene». Textele ce se referă la dispariția sa cunosc și ele o serie de variante, dar absolut toate consemnează metamorfozarea lui în planeta Venus:

Sacrificiul lui Quetzalcoatl

... Și cînd toate au fost gata, pe deplin conștient, el (Quetzalcoatl) s-a aruncat pe rug și acolo, se spune, a ars, vîntul l-a spulberat apoi cenușa și cele mai minunate păsări au venit să-i primească jertfa; au venit și Tlahquecholl, Tizizcan, Azocuan și Tozeneme, Alome, Cocheme și Yztquich, Nocsqui și Tlasoteme.

Și coborînd Quetzalcoatl pe rug, din inima sa preschimbată în cenușă ieși spiritul lui în formă de stea și se înălță către cer: intră în cer; iar bătrînii spun că dimineața, steaua aceasta aduce bucurie în casele oamenilor. Se mai spune că, înainte de a muri, Quetzalcoatl se chema, pe numele său adevărat, Tlauhtzacuap; după moarte, el nu apărură îndată pe cer căci s-a dus să viziteze fîrtil infernului. Dar opt zile mai tîrziu el s-a ivit ca o lumină orbitoare și se spune că de atunci a și rămas divinizat. În timpul zilei, el apărea și o pornea pe urmele fecăruia astru, răindu-l ca să-l încreacă în strălucire.

Transformat în stea luminoasă și aducătoare de veselie, el rănește stelele bătrîne și palide, și o pornesc apoi cu toate în pîlcuri ce-nchipuie flori și rănesc toate stelele neluminate; iar dacă vreo stea apare purtînd o trestie — însemnul puterii — el o face să dispară, așa cum face să dispară și norii, oprind ploaia. Cînd soarele rănește tinerele stele, începe să plouă.

(Anales de Cuauhtitlan, compilate de José Fernández Ramírez y traducidas por los señores Faustino Galicia Chimalpopocate, Gumesindo Mendoza y Felipe Sanchez Solis, México, 1885).

În credința locuitorilor tarahumares din Sierra Nayarit, omul avea la început o viață efemeră, lumea fiind supusă, de altfel, unor distrugerii succesive;

Efemeritatea zeilor

Înainte aștei lumi, au mai existat încă multe altele care au dispărut una după cealaltă. Înainte de-a fi lumea distrusă pentru ultima oară, toate rîurile se îndreptau spre locul în care soarele răsare, dar acum apele merg și înspre apus.

Urșii — pe care locuitorii tarahumares îi numesc umîlis — adăci bunici — s-au hotărît să dea formă lumii, care pe atunci nu era decît un teren nisipos.

În vremurile străvechi, existau o sumedenie de lagune în jurul lui Guachochic, dar pămîntul și-a schimbat înălțimea, atunci cînd oamenii au venit în acele locuri și au început să danseze dansul yumar.

La început, stîncile erau mici și moi, dar au crescut pînă cînd au devenit înalte și dure. Dar în adîncul lor ele sînt vii.

Oamenii procreau pe sol, căci pămîntul era la fel de neted ca și cîmpul pregătit pentru semănat; pe atunci oamenii nu trăiau decît un an și muriau ca florile.

(Carl Lumholtz, *El México desconocido*, Ed. Ch. Scribner's Sons, New York, 1904)

Prețul existenței terestre e moartea, dar a existat o vreme cînd ea nu-i lăsa pe oameni. De aceea a și fost necesar să fie inventată:

Inventarea morții

Soarele îmbătrînesc. Era deacum un moșneag. Odinioară, căsătorindu-se cu luna, aceasta nu-i născuse decît animale. De aceea a și părăsit-o.

Într-o bună zi, soarele își spuse: «Cît am să tot trăiesc așa, fără să am cu cine schimb o vorbă? Sînt prea bătrîn ca să mă recăsătoresc. Dar am să-i creez pe oameni».

Și soarele a creat primii oameni pe care i-a trimis să trăiască și să se războiască în munți. Într-o zi le-a spus: «Luna are mulți supuși. Porniți cu război împotriva lor și uciideți-i pe toți, dar cruțați femeile și aduceți-le aici.»

Primii oameni au pornit la luptă, dar nu au înțîlnit alți oameni. În schimb, au găsit mulți lilieci. Au făcut cale întoarsă și i-au spus soarelui:

«De ce ne-ai trimis într-un loc unde nu există decît lilieci?»

Soarele le-a răspuns:

«De ce nu ați adus măcar unul ca să-l văd și eu?»

Oamenii au plecat, lăsînd soarele singur. Dar el îi iubea mult, așa că i-a chemat și le-a spus:

«Veți continua să trăiți, chiar dacă veți fi uciși. Chiar dacă, pentru o clipă, muriți, vă veți vindeca de fiecare dată».

A atunci, însă, și insecta pe care o cunoaștem sub numele de *amarundo*. Pe atunci, era om. Acum nu e decît o insectă răă și veninoasă. Veni și ea să-i vadă pe cei ce înviau și își înfipse acul drept în inima lor, ca să-i facă să moară pentru totdeauna. Și oamenii n-au mai înviat. Iată de ce, astăzi, sîntem cu toții muritori. (Marquis de Wavrin, *Los jivaro reducidos de têtes*, Ed Payot, Paris, 1941)

Natura nu a fost totdeauna generoasă cu oamenii. Pentru aceasta, a trebuit să intervină un geniu bun. Indienii uitotot din Columbia orientată consideră că a fost suficient vizul acestui geniu pentru ca pămîntul să apară și să se acopere de munți și de păduri în care animalele să-și aștepte sălăși. «Totul», «Nainuema» reprezintă pentru ei deja un zeu al cărui vis zămislește universul:

Fauna și flora

O fantomă: altă și nimic mai mult. Părintele atinse fantoma și reuși să prindă între degete un lucr misterios. Nu exista nimic. Cu ajutorul unui vis, tatăl, Nainuema prînsese acel lucru și chibzu.

Baghetă nu avea ca să poată menține fantoma. O reținea cu propria lui suflare și cu un crîmpei de vis. Simți unde se afla baza himerei, dar nu exista nimic: «Voi înnoada neantul». Căd nu exista nimic. Părintele căută mai departe, cercetă adîncul acestui lucru și bijbîl ca să găsească miezul himerei. Părintele legă vidul cu un crîmpei de vis și-l fixă cu ajutorul magiei lui magic arebrike. Și pentru că visul îi plăcea, Nainuema îl păsă cu ajutorul magiei lui isleke ce seamănă cu beția produsă de tutun sau cu scama de bumbac purtată de vînt.

Puse stăpînire pe adîncul himerei și începu să-l întindă călcîndu-l cu picioarele. Se așeză apoi pe pămîntul neted la care visase atît și-l întinse călcîndu-l în picioare.

Dobîndise pămîntul himeric: scupă de mai multe ori ca să se poată înălța pădurile. Zbură apoi înspre aceste locuri și așeză deasupra acoperișul cerului sau, mai exact, desprînsese cerul de pămînt ca pielea de pe un animal. Punînd stăpînire pe pămînt, el îi așeză deasupra cerul albastru și cerul alb. Apoi, Răfuema («Cel care cunoaște istoria») a creat această poveste la poalele cerului, adică în lumea de jos, după ce se gîndise mult timp la el, ca să-l putem coborî aici, pe pămînt. Atunci, se înălță pe copacii uriași ai pădurilor, iar palmierul conchuge leagă rod ca să avem tot noi ce bea¹. În apa creată de Nainuema crescuseră toți copacii și toate flănele. Tot el a creat și greierele și maimuța *choruco* care mănîncă fructele din copaci și maimuța care mînîncă porumb și tapiurul care se hrănește cu fructele de pe jos, adică fructele căzute din arbori, uriașii porci sălbatici, pe *guara*, pe *borugo* — care să mînînce pădurile—și toate celelalte animale, de exemplu pe tîntîn.

El a creat tatul ce se ivi purtînd o saltea în spîinare, marele tatu și toate animalele care, asemenea vidrei, se hrănesc cu pește; a creat lutria mică și toate celelalte animale: cerbul, cerbul *chonta* și ursul furnicar. În aer a creat vulturul regal care se hrănește cu *chorucos*, pasărea *sidyl*, picîon-ul, papagalul *kuyoda*, și ara roșie și toate păsările, găina sălbatecă și curcanul *efoke* și ferebeke, *batika*, *chilanga*, vulturul și uliul. Toate păsările de el au fost create: ciocnitoarea, pasărea *sidyl*, pasărea *hokomaika*, cocorul, vulturul, lăstunul, pasărea *patilico*, papagalul *sorok*, pasărea *comejenero*, pasărea *buro*, ara verde, pasărea *kaikudyu*, porumbelii *ukugi* și *fukayo*, pe *siva* și pe *tudyagi*. A creat de asemenea pe garopato, pe *marlana* — care acum știe să mînînce pește — rața mirositoare, pasărea-vacă, rața, lilacul, pasărea-muscă, pe *dyluise*, *hirimax* și *himagisinyo*. A creat și broasca mică și broasca mare, care trăiesc azi în apă. Viespea ne-a mîncat cozile. Înainte, toate viețuitoarele aveau coadă; chiar și noi am avut odinioară coadă. La început, viespea a mîncat coada broaștei, apoi s-a apucat să mînînce și coada omului. Pînă la urmă, obosită de atîta rînțit, cei rămași cu coadă s-au preschimbă în maimuțe *chorucos*, deși înainte fuseseră oameni.

(Konrad Theodor Preuss, *Textaufnahmen und Beobachtungen bei einem Indianersturm in Kolumbien*, Vandenhoeck und Ruprecht, Göttingen, 1921)

De la zapoteci — ca și de la ceilalți indieni din Mexic — nu s-au păstrat decît unele crîmpele din vechile lor credințe. Între ele, poate și această poveste:

Mudubina și nufărul

Mudubina și nufărul nu au fost totdeauna niște flori acvatice: ele creșteau cîndva în pămînt. Trăiau în pădure, alături de «vara de San José» și de florile cîmpului, într-o nevinovată devălmășie.

Într-o zi, pe cînd se plimba, nufărul o zări pe Mudubina. Văzînd-o abea un boboc, înfrîncare a însăși neîntîlnirii și simbol al așteptării în ceremoniile iubirii zapotecilor, a înțeles că ea, și nu alta, i-a fost hărăzită de soție. Și toată ziua i-a cîntat dragostea lui.

Soarele l-a găsit la amiază cu capul întors către ea și, amurgînd, tot așa l-a lăsat. Cîntă și turtureaua: «Sola estoy» («Gît sînt de singură») cînd, la cădere serii, își aminti de-o altă seară, adîmca cu aceasta. În care își pierduse mama, dar *Mudubina* continua să tacă: nenumăratele ei buze nu se deschiseră să-nmiresmeze aerul — căci florile vorbesc în miresme. Cîntecul bătrînei păsări superstițioase *cuigo* prevesti

¹ Indienii uitotot prepară o băutură fermentată din fructele acestui palmier.

apropierea nopții. Și deodată, lumina se preschimbă în întuneric; pe cea mai înaltă ramură a cerului înflori prima stea. Nufărul și-a plecat capul învins. Dar ultimul său cuvânt, așa cum se întâmplă întotdeauna, a fost și cel mai emoționant; înduplecată, *Mudubina* deschise pleoapele, încuviințând. Răspunsul ei răsună, copleșitor, în tot codrul. Dar nufărul murise; *Mudubina* l-a privegheat toată noaptea și, la primul potop, s-a cufundat în apă. Odată cu venirea dimineții, ea se stinse asemenea unui astru. Și de atunci au rămas amândoi alături, scăldați în lacrimi. Zapotecii au numit-o *Mudubina*: mudu, boboc; bina, plinge; bobocul care plinge.

De atunci, îndată ce noaptea își îmbracă mantia, *Mudubina* învolutează iazurile și lacurile, iar orăcâitul broaștelor devine cîntec; de parcă vocea mlaștinii ar îngîna la suprafața apelor. Iar în timpul zilei, nufărul strălucește ca o mie de făclii ce luminează trupul neînsuflețit al unei mirese.

(Andrés Henestrosa, *Los hombres que dispersó la danza, México, 1940*)

Povestea «știmei apelor» e răspîndită pe toată suprafața globului. Personajul central este cînd divinitate, cînd vrăjitoare sau duh al apelor. De aceea, variantele ei pot fi uneori complet diferite. Fapt dovedit și de această povestire ce provine din Brazilia. Yara reprezintă deocamdată o divinitate pentru indienii din Amazonia, care au imaginat nenumărate versiuni ale isprăvilor ei:

Știma apelor

Era odată un om foarte sărac care avea o plantație de fasole pe malul râului, dar cînd fasolea era coaptă nu izbutea să culegă nici măcar un bob, căci dispărea toată în timpul nopții. Într-o bună zi, sătul să tot muncească pentru alții, se hotărî să păzească fasolea ca să vadă cine era hoțul.

Pe cînd stătea la pîndă, văzu deodată în mijlocul plantației o tină ră fată, frumoasă ca soarele, culegîndu-și fasolea. Omul se apropie tiptil și o prinde în brațe:

«Deci tu-mi furi fasolea! Ei bine, ai să vii acum cu mine și ai să-mi fii nevastă.»

Fata țipa, luptînd să scape din minile bărbatului:

«Lasă-mă! Lasă-mă! N-am să-ți mai fur fasolea.»

Totuși, omul nu voia să-i dea drumul. În cele din urmă, fata spuse:

«Bine. Îți voi fi nevastă, dar să nu-i blestemi niciodată pe oamenii care trăiesc în adîncuri.»

Omul se învoi. A dus-o la el acasă și și-a făcut-o soție. Într-o clipită, ca prin minune, toată averea lui a sporit. A obținut cîrind un mare cîștig, a cumpărat sclavi, multe turme, multe plantații. În sfîrșit s-a umplut de bani.

Dar după un timp, femeia a început să devină neînchipuit de indiferentă. S-ar fi zis că făcea dînadins! Nu mai dădea de mîncare copiilor, care umblau murdari și zdrențăroși. În casă era vespnic dezordine și gunoi. Nesupravegheat, sclavii nu făceau altceva decît să se certe între ei, iar ea, cu o rochie mereu mototolită, descultă și nepăstărită, își petrecea toată ziua dormind.

Bietul om n-avea liniște decît în strădă, alergînd după treburi, căci îndată ce trecea pragul casei o asemenea ploaie de necazuri cădea pe capul lui, încît puțin îi lipsea să nu înnebunească. Flămînzii, copiii plîngeau:

«Tată, mi-e foame... tată, mi-e foame...». Iar sclavii, la rîndul lor:

«Stăpîne, cutare mi-a făcut așa... cutărică mi-a făcut pe dîncolo...». Ce mai, era un adevărat iad! Lucrurile au ajuns acolo încît într-o zi, copleșit, omul murmură:

«Blestemați fie oamenii din adîncuri.»

Femeia, care atît aștepta ca să plece, căci era chiar «știma apelor» și se topea de dorul râului, s-a ridicat pe dată și a ieșit din casă cîntînd:

Zăo, zăo, zăo, zăo.

Calunga,

Oi!ha o mungueiêndo,

Calunga.

Minha gente toda,

Calunga.

Vamo-nos embora,

Calunga.

Para a minha casa,

Calunga.

De debaixo d'água,

Calunga.

Eu bem te dizia,

Calunga.

Que não arrengasses,

Calunga.

De gente de debaixo d'água,

Calunga.

Yara

Într-o bună zi, un tînar *topuyo*¹, fiul unui șef de trib, porni cu piroga pe micul rîu ce scaldă malurile Tarumaniei². Era un bălat frumos, cel mai frumos din tot tribul. Om mai iscusit și mai viteaz ca el nici că se mai văzuse. Nimeni nu minuia cu mai multă dibăcie temuta sarbacană, a cărei săgeată nu dădea niciodată greș, nimerind pasărea din zbor. Nimeni nu învîrtea gloașa și nimeni nu încorda arcul cu mai mult curaj. Iar în întrecerile organizate cu ocazia sărbătorilor, lui îi revenea întotdeauna victoria și chiar bătrînii i se plecau, plini de respect. Era mîndria tribului și demnul urmaș al bătrînului șef, care-i pusesse de atîtea ori pe fugă pe hoșorii indieni *mundurucus*³.

Dar într-o zi, tînărul *topuyo* a pornit, într-o pirogă, pe micul rîu ce scaldă malurile Tarumaniei. Era o după-amiază minunată, iar soarele, care apunea deacum în spatele colinei acoperită cu o pădure deasă, își reflecta ultimele raze în apele frumosului golf format de Rio Negro. Cerul era senin și, în zare, norii îi țineau în roz-auriu. Iar piroga tînărului își croia drum, sălind ușoară printre valurile agitate ale râului. Dar chipul lui era trist, trist ca și cîntecul păsării *hiimora*.

Se întoarse foarte stîrzu pe plimbare, legă piroga de trunchiul unui *mamourana* și-și petrecu noaptea așezat pe pragul colibei sale, dus pe gînduri, tăcut, rostind doar din vreme în vreme cuvinte întrerupte și fără noimă.

Bătrîna *topuyo*, care-i iubea așa cum numai fiul pădurii știu să iubească, plîngea și ea în tăcere vîzînd chipul fiului ei adumbrit de o tristețe adîncă.

«Ascultă-mă, spuse tînărul, ascultă-mă, căci doar tie îți pot destăina jalea ce mă chinuie... Fata aceea era atît de frumoasă, atît de frumoasă... cum nu e

¹ Indienii civilizați din Amazonia.

² Cascada Taruman, la perlele orașului Manfios, pe care oamenii din partea locului o numesc Marea Cascadă.

³ Trib de indienii săltători de capete, din Amazonia.

nici o fată din Manâos. Seara era minunată, piroga plutea ușoară înspre țărmurile Tarumanei. . . cînd deodată, am auzit parcă un cîntec îndepărtat, o voce cristalină ce se împletea cu murmurul adierii șoptind printre frunzele de palmier. Și piroga își croia drum, ușoară, printre valuri, iar sunetele vocii care cînta îmi ajungeau la urechi din ce în ce mai clare. Și apoi am văzut-o. . . Cît era de frumoasă, mamă ! Cît era de frumoasă ! Statea așezată pe malul râului. Avea plete blonde, blonde ca aurul, prine cu flori de *mururé*¹ și cînta, cînta. . . cum n-am mai auzit pe nimeni cîntînd. . . Apoi, m-a învăluit cu privirea ochilor ei verzi, a suris o clipă, a întins brațele către mine de parcă ar fi vrut să mă cuprindă în îmbrățișarea lor și a dispărut în apele lui *igarapé* care se întredeschiseră ca s-o primească. . . Cît era de frumoasă, mamă, femeia pe care am văzut-o ! . . . Și cît de minunat cîntecul ei ! »

Din ochii bătrînei *tapuya* căzură două lacrimi tăcute ce se prelinseseră pe obraji arămii : « Fiule, șopti ea, nu te mai întoarce la *igarapé*. Femeia pe care ai zărit-o este Yara ! . . . Zîmbetul ei înseamnă moarte. . . Nu-i asculta cîntecul, căci vei cădea rob de farmecul ei. » Așezat pe pragul colibei, tînărul *tapuya* își plecă fruntea, gînditor.

A doua zi, la asfințit, piroga își croia drum, săltînd ușoară printre valurile Tarumanei, purtîndu-l pe tînărul *tapuya* ce nu ascultase de sfatul mamei sale.

Ce s-a întîmplat după aceea nu se știe, căci nimeni nu l-a mai văzut de atunci.

Dar cîțiva pescari spun că, vîsînd noaptea pe *igarapé*, zăresc întotdeauna, în depărtare, chipul unei femei care cîntă și, alături, chipul unui bărbat, iar cînd vreunul mai curajos se apropie, apele râului se cască și cele două siluete se cufundă împreună în adîncuri !

(Bernardino de Souza)

În românește de Alina Ledeanu

« Omul, un veșnic visător »

În istoria literaturii, sînt numeroase exemplele de școli, curente sau grupări literare care, în necesitatea lor firească de a-și justifica existența, au purces la un veritabil salt regresiv peste secole și continente, căutîndu-și predecesorii. Dintr-un asemenea gest de abolire a spațiului și al timpului, în 1922, Max Ernst îi chema să la parte « La întîlnirea prietenilor », alături de corifeii suprarealismului, pe Dostoievski și pe Rafael Sanzio și, din aceeași nevoie de a se justifica pe sine prin existența înantiașilor, Breton insera în textul primului *Manifest al suprarealismului* o trecere în revistă a tuturor precursorilor ce puteau fi asimilați, dintr-un motiv sau altul, noii grupări literare :

« Noptile lui Young sînt în întregime suprarealiste. . . Swift e suprarealist prin sarcasm. Sade e suprarealist prin sadism. Chateaubriand e suprarealist prin exotism. Constant e suprarealist prin politică. Hugo e suprarealist cînd nu e răsuflet. . . »

Punțile aruncate astfel pentru înscodirea unor timpuri de mult trecute și a unor tîrimuri la fel de îndepărtate au însemnat de multe ori adevărate surprize. Acesta trebuie să fi fost sentimentul încercat și de André Breton sau de Benjamin Péret, veniți în contact cu folclorul băștinașilor Americii. El a însemnat nu atît confruntare fertilizantă — pentru cel dintîi —, cît întîlnire surprinzătoare, prin anumele similitudinii, între cele două creații, lată de ce *Antologia miturilor, legendelor și poveștilor populare ale Americii* alcătuită de Péret e traversată, parcă, de exaltanta bucurie a unui poet ce s-a regăsit esențialmente într-un gen de creație care nu bănuia că-4 este atît de apropiată. Realizînd această antologie, Péret a operat cu un material ce, de fapt, nu-l era cu nimic străin, căci începînd cu numele auzorului ei și terminînd cu ultimul text antologat, volumul s-ar putea numi tot atît de bine « Antologie de texte suprarealiste ».

Text prin excelență suprarealist e în primul rînd *Introducerea*, scrisă în cea mai « clasică » manieră bretoniană. E aproape ispitoare — pentru că deosebit de concludentă — o lectură paralelă a *Introducerii* lui Péret și a *Manifestelor suprarealismului*. De-a lungul paginilor ei vin și revin cu insistență toate ideile predilecte ale acestora care au vrut să dinamiteze cu ajutorul visului și al absurdului literale franceze, în primele decenii ale acestui secol.

¹ M. F. Gomez afirmă că *mururé* este o specie de nălă, în genul *Victorlei*, dar mult mai mic.

Este pusă în discuție funcția poetică a limbajului, a doua ca importanță după aceea denotativă și, în continuare, problema raporturilor dintre realitate și vis, dintre rațiune și inconștient. Deși inconștientul e considerat ca sorginte a gândirii raționale, poezii drept «precursori ai științelor», iar știința ca avîndu-și rădăcinile în magie, singura cheie cu care se poate pătrunde în universul poeziei este unitatea dintre rațional și irațional, «unitatea gândirii» — adică împletirea conștientului cu inconștientul —, grație anulării opoziției dintre poezie și rațiune. O împlecare a două contrarii amintind de o altă, aceea dintre vis și realitate, prin care Breton definea de fapt suprarealismul, atunci cînd se mărturisea încredințat în «concilierea — pe viitor — a acestor două stări, în aparență adînc contradictorii, care sînt visul și realitatea, într-un fel de realitate absolută, de suprarealitate». Și, alături de pagini pur teoretice despre originea, dezvoltarea și răspîndirea mitului, sînt prezente alto pagini, — de astă dată despre fantastic, pe care însă, ferindu-se să-l propună citorului cu ajutorul ucigătoarelor definiții, Pêret ni-l oferă în cea mai pură mostră de proză suprarealistă. Rîndurile acestea par să pregătească, de altfel, atmosfera pentru textele ce structurează *Antologia*. Așa încît trecerea de la paginile mai mult sau mai puțin teoretice ale *Introducerii* la acelea cu valoare ilustrativă ale miturilor, legendelor și poveștilor populare se face pe nesimțite, în primul rînd pentru că, de fapt, e vorba de trecerea de la un text de poezie suprarealistă la texte selecționate de autor tocmai pentru virtuțile lor de asemeni suprarealiste.

Nebulosul, oniricul, fantasticul și misterul de care sînt pătrunse creațiile semintilor nordice, preluate apoi la un nivel superior de romanticii germani, au făcut ca aceștia să figureze la loc de cinste printre «geniile tutelare» ale suprarealiștilor. De aceea, mai poate fi considerată drept întîmplătoare prezența în *antologie* a poveștilor despre Știma apelor, despre Yara? Acest personaj aproape mitic din folclorul brazilian amintește în mod izbitor de Undine și de blonda Lorelei din creația populară sau cultă germană.

Iar dacă *Mudubina* și *Nufărul* nu e încă decît o foarte frumoasă legendă amintind de altele, asemănătoare, din folclorul diverselor popoare, în fragmentul din mitul lui Quetzalcoatl, în *Efemeritatea vieții* sau în *Inventarea morții* încet, încet, contactul cu realul, cu concretul începe să se topească, dispărînd cu desăvîrșire în acel soi de Biblie primitivă prezentată de Benjamin Pêret sub titlul *Du-te vino între pămînt și cer*. Odată cu ea, părăsînd adînc pe tărîmul fantasticului, al magiei, al cuvîntului incantatoriu. Pentru că în *Foane și Flori* și în *Visul unei vrăjitoare arcașe* — model perfect de scriere automată — explozia imaginarii să fie totală, iar visul atotstăpînitor. Și ce exemplu mai bun de proză suprarealistă se poate găsi decît acesta, al universului zămislit dintr-un vis, din visul «părintelui Nainuema» și contribuind într-o și mai mare măsură la rotunjirea, la omogenizarea *Antologiei* ca imagine a dialogului dintre două creații poetice care par să se înclină în ciuda distanței spațiale și temporale ce le desparte, sub semnul binecunoscutelor cuvinte ale lui André Breton: «L'homme, ce rêveur définitif...»

Artă Columbiană ►

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

MAURICE SAILLET: ... Frații Guillot Muñoz, care au consultat la arhivele Statului Major al armatei uruguayene lista voluntarilor francezi combătând, în 1847, alături de naționali, scria: « Legiunea franceză reunise în rândurile ei pe Jean Daveaz, unchiul lui Lautréamont, Louis Lacolley, bunicul lui Jules Laforgue, și sub-ofițerul Munyo, bunicul lui Supervielle ».

Se cuvine să reamintim aici vicisitudinile orașului natal al lui Lautréamont. Între 1843 și 1851, Montevideo, « nouă Troie », trebuie să suporte asediul trupelor dictatorului Rosas. Războiul cu Argentina sfârșește în 1852, dar un *pronunciamento* al generalului Pacheco, în 1853, îl obligă pe președintele Republicii să se refugieze la Consulatul Franței: revoltă în noiembrie 1855; răscolul în februarie 1856 și, în primăvara lui 1857, epidemie de ciumă. Toate acestea, și chiar cancelarul (François Ducasse, tatăl poetului), transparent în acel soi de curriculum vitae care încheie *Cîntul lui al lui Maldoror*: « Sfirșitul veacului al nouăsprezecelea își va vedea poetul său; el s-a născut pe țărmurile americane, la îmbucătura fluviului La Plata, acolo unde două popoare, atîtădată rivale, se străduie acum să se intreacă în propășirea materială și morală. Buenos-Aires, regina Sudului, și galea Montevideo își întind o mină prietenă peste apele argintii ale marelui estuar. Dar războiul necentenit și-a întins puterea lui nimicitoare peste cîmpii fără de număr. Adio, bătrîne, și gîndește-te la mine, dacă m-ai cîntat ».

O mărcuță de prim ordin o constituie declarațiile colegului său de clasă Paul Lespes: « Era de obicei trist și tăcut și ca aplecat asupra lui-Insuși. De două sau de trei ori, el mi-a vorbit cu o anume însuflețire despre țărlile de peste ocean unde se trăia o viață liberă și fericită. Adevsea, în sala de studii, petrecea ore întregi, cu coatele sprijinite pe pupitrul, cu minile pe frunte și ochii plecați pe o carte clasică pe care n-o citea; se vedea că era cufundat într-o reverie. Gîndeam, cu prietenul meu Minvielle, că era cuprins de nostalgie și că părinții lui n-ar fi putut face altceva mai bun decît să-l rechemo la Montevideo ».

Pictorul chilian MATTA: « Peisagiile Europei nu sugerează nici o idee despre ostilitatea funciară a celor mai multe dintre ținuturile Americii, violate dar nu supuse de către omul modern, cu climatelor catastrofe și geografie lor necuprinsă, cu plantele lor zdrobitoare sau perfide, cu insectele lor înverșunate și fiarele lor veninoase, fără a mai vorbi de flințele umane dintre care cele mai reducibile nu sînt întotdeauna cele « sălbădice ». Latentă sau explozivă, tocmai această atmosferă e cea care scaldă de la un capăt la celălalt cartea lui Lautréamont. (în relatarea lui Marcel Jean și Arpad Mezei).

MARCEL JEAN și ARPAD MEZEI: Această atmosferă, care uneori lacă, și în anumite circumstanțe, e cea a Americii Latine, va fi trebuit să apese tot-o măsură sigură, s-a notat adeseori, asupra spiritului lui Ducasse, copil și adolescent, și să pregătească multe din scenele terifiante ale *Cînturilor*. Căci Lautréamont e un scriitor depălat în literatura europeană. Pentru europeni, Lautréamont rămîne un autor în cel mai înalt grad exotic, nu în maniera superficială a lui Chateaubriand, sau la modul « curistic », dacă vreți, al lui Byron, ci în profunzime sau, spre a spune mai bine, în gîndire. De aci se naște una din sursele principale ale straniuului său - E un aerolitic, cu adevărat, venit din Lumea-Nouă. El scrie în franceză, dar e un American.

Note biografice prezentate de T. GH.

LAUTRÉAMONT

CÎNTURILE LUI MALDOROR

Cîntul al șaselea

Tu al cărui calm de invidiat nu poate decît să-ți înfrumusețeze faciesul, să nu crezi că mai am de gînd să scot, în strofe de paisprezece sau cincisprezece linii, asemenea unui elev dintr-o patra, strigăte care vor trece drept nelolocol lor și cotcodăceli sonore de gînd cochinchineză, atît de caraghioase cît i-ar sta cuiva în puțină să-și închipuie, oricît de puțină trudă și-ar da; dar e mai bine să dovedim cu fapte gîndurile ce arătăm că ne mină. Ai spune, dar, că fiindcă voi fi otocat, pe om, pe ziditor și pe mine-insumi, în justificările mele hiperbole, datorita mea ar fi deplină? Nu: partea cea mai însemnată a lucrului meu nu e mai puțin în vigoare, ca sorcînd ce rămîne de făcut. De-aci înainte, sfîrșite romanului vor surchide cele trei personaje numite mai sus: li se va transmite, astfel, o putere mai puțin abstractă. Tăria vieții se va răspîndi falcic în torentul aparatului lor circulator, și vei vedea cît de uimit vei fi să înțelegi, acolo unde la început nu crezuseși că vezi decît esențe nedesluite pînă de țărîmul speculației pure, de o parte, întocmirea celor trușeti cu încrengături nervoase și membranele ei mucoase, de cealaltă, principiul spiritului care

călduște funcțiunile fiziologice ale cărnil. Sînt ființe înzestrate cu o puternică viață care, cu brațele încrucișate și pieptul încremenit, vor poza prozaic (dar sînt sigur că efectul va fi foarte poetic) în fața voastră, așezate doar la cîțiva pași de voi, astfel ca razele soarelui, lovind mai întîi olandele acoperișului și chepengurile ogăcurilor, să se răsfrîngă bine apoi pe pletele lor pămîntest și materiale. Dar nu vor mai fi anateme, iscusite posesoare ale darului de a stîrni rîsul; personaje fictive care ar fi făcut bine să rămîină în creierul autorului; cîșmare așezate cu mult mai presus de viața obișnuită. Luați seama că, tocmai prin aceasta, poezia mea nu va fi decît și mai frumoasă. Veți atinge cu minile voastre ramuri suitoare de aord și capsule supraprenale; și, pe urmă, sentimente! Cele cinci povestiri dinții n-au fost nefolositoare; ele erau fronsipiciul lucrării mele, fundamentul clădirii, lămurirea dinaintea a poetice mele viitoare: și eram dator față de mine-insuși ca, înainte de a-mi închide valiza și a porni la drum spre tîrmurile închipuirii, să înștiințez pe sincerii iubitori de literatură de scopul pe care hotărîsem a-l urmări. Ca atare, părerea mea e că, acum, partea sintetică a operei mele e deplină și îndejuns parafrazat. Și prin ea ai află că mi-am pus în gînd să atac pe om și pe cel ce l-a creat. Pentru moment și pentru mai tîrziu n-ai nevoie să știi mai mult! I noi priviri mi se par de prisos, căci ele n-or face decît să repete sub o altă formă, mai amplă, e adevărat, dar identică, enunțul tezei căreia s'însușește acestei zile și va vedea întia dezvaloare. Reiese, din observațiile ce premerg, că am de gînd să încep, de-acî înainte, partea analitică; asta e atît de adevărat că nu sînt decît cinci minute de cînd rostii dorința fierbinte ca tu să fii internat în glandele sudoripare ale pielii mele spre a te încredința de buna credință a celor ce afirm, în cunoștință de cauză. Trebuie, știu, sprijinită cu un mare număr de dovezi argumentare care se găsește cuprinsă în teorema mea: ei bine, aceste dovezi există, și voi știți că eu nu atac pe nimeni fără să am motive temeinice! Rîd cît mă ține gura cînd mă gîndesc că mă muștrați că năvălesc cu amare învinuiri asupra omenirii, al căreia unul din membri sînt (această observație numai și mi-ar da dreptate!) și asupra Proniei: nu-mi voi retrage cuvintele; dar povestind cele ce voi fi văzut, nu-mi va fi greu, fără altă rîvnă decît adevărul, de a le îndreptăți. Azi, voi plăsmui un mic roman de treizeci de pagini; această măsură va rămîne pe urmă staționară. Nădăduind a vedea repede, într-o zi sau alta, consacarea teoriilor mele literare, acceptate prin cutare sau cutare roman, cred a fi găsit în s'însușit, după cîteva dibuiri, formula mea definitivă. E cea mai bună: fiindcă e romanul! Această prefață hibridă a fost înfățișată într-un fel care nu va părea poate destul de firesc, în sensul că ea nedumerește și miră, spre a spune astfel, pe cetitor, care nu vede prea bine la început unde vrea să-l îndrepte; dar acest simțămînt de meritorie încremenire, de la care trebuie îndeobște să cădăm a-i scăpa pe cei care-și

petrec timpul cetinind cărți sau broșuri, mi-am dat toată silința să-l isc. Într-adevăr, mi-era cu neputință să fac altceva, cu toată bunăvoința mea: și doar mai tîrziu, cînd cîteva romane vor fi apărut, vei înțelege mai bine prefața renegatului cu chip de funingine.

Înainte de a intra în subiect, mi se pare stupid că trebuie (cred că fiecare nu va fi de părerea mea, dacă mă-nșel) să așez lîngă mine o călimară deschisă și cîteva file de hîrtie nemîzgolită. În felul acesta, îmi va fi cu puțință să încep cu patimă, șirul poemelor instructive pe care sînt nerăbdător să le dau la iveală. Dramatice episoade ale unei nepotolite osîrdiri! Eroul nostru își dădu seama că trăind prin vîgăduni și adăpostindu-se prin locuri neumblate călea regulile logice și făptuina un cerc vicios. Căci dacă, pe deoparte, el înlesnea astfel dezgustul său față de oameni, prin despăgubirea singurătății și surghiunului, și își circumscria posiv orizontul său mărginit printre arbuști, piperniciți mărăcini și vișă sălbatică, pe de alta, zeul lui nu mai găsea nici un fel de hrană spre a nutri minotaurul instințelor lui perverse. Prin urmare, el hotărî să se apropie de forfotele omeniei, încredințat că printre altele victime gata pregătite, patimile sale felurite ar găsi belșug cu ce să se potolească. Știa că poliția, acest scut al civilizației, îl căuta cu îndrîjire de mulți ani, și că o adevărată armată de agenți și de spioni era neconștient pe urmele lui. Fără ca, totuși să dea de el. Atît de bine dejuca nemeipomenita lui incusință, cu o supremă eleganță, și retelicurile cele mai neîndoielnice din punct de vedere al izbutirii lor și întocmirea celei mai savante urzeli. El avea o putere înimă de a-și lua chipuri de nerecunoscut chiar și ochilor celor mai înercați. Înghizării superioare, dacă vorbesc ca artist! Travestiri de un efect cu totul nemodocru, cînd mă gîndesc la morală. În această privință, el atinge aproape genul. N-ai zărit cumva gingășia unui greier drăgălas, cu mișcări sprintene, prin jgheburile Parisului? Cine să fie altul: era Maldoror! Magnetizînd înfloritoare capitale cu un fluid pernicios, el le aduce într-o stare letargică în care ele nu mai pot să se supravegheze cum ar trebui. Stare cu atît mai primejdoasă cu cît ea nici nu e bănuită. Astăzi e la Madrid, mine va fi la Sanct-Petersburg; ieri se găsea la Peking. Dar să spui hotărît locul de acum pe care îl umplu de groază isprăvile acestui poetic Rocambole, e o treabă mai presus de tăria cu puțință a greioiei mele judecări. Acest bandit e, poate, la șapte sute de leghe de locurile acestea; poate e la cîțiva pași de voi. Nu e ușor să faci să piară oamenii cu totul, și legile veghează; dar poți, cu răbdare, să extermini, una cîte una, furnicile umane. Or, din zilele mele, cînd viețuim cu cei dinții străbuni ai seminției noastre, încă nedepins să-mi întind capcanele; în vremea îndepărtate, ofiate dincolo de istorie cînd, în subtile metamorfoze, pustium, la diferite epoci, pînăturile globului prin cuceriri și camagiu, și răsplîndeam războiul civil în sînul cetățenilor, n-am zdrobit eu sub călc-

iele mele, una cîte una, sau deavala, generații întregi cărora n-ar fi greu să li se înțeleagă cifra fabuloasă? Trecutul falnic a făcut strălucitoare făgăduinți viitorului: el și le va ține. Pentru plivitul frazelor mele, voi folosi, nevoit, metoda naturală, dînd înopri pînă la sălbatic, pentru ca ei să-mi dea lecții. Gentilemii simpli și măreți, gura lor înnoobilează tot ce le picură de buzele tatuote. Am dovedit că nimic nu e caraghios pe această planetă. Planeta năstrușnică, dar superbă. Înșușindu-mi un stil pe care unii îl vor găsi naiv (cînd ei e atît de profund), îl voi pune să răstălmăcească idei care, din nefericire, nu vor părea poate mărețe! Tocmai de aceea, desbărîndu-mă de aierle ușurate și sceptice al obișnuitului taifas, și, destul de cu minte spre a nu voi să par . . . nu mai știu ce aveam de gînd să spun, căci nu mai țîn minte începutul prozei. Dar să știți că poezia se află oriunde nu e zălmăbit nădînj batjocoritor al omului cu mutra de răpoi. Să-mi șterg, mai întîi, nasul, fiindcă simt nevoia; și pe urmă, puternic ajutat de mîna mea, voi lua tocul pe care degetele mele îl lăsaseră să cadă. Cum de fu în stare să-și țînă bătrîniul Pant du Carrousel tîrîia nu va sară, cînd auzi țipetele sfîșietoare ce părea să le scoată socul!

Dughenile din strada Vivienne își arată bogățiile privirilor minunate. Luminate de becurile de gaz, besactelele de mahon și ceasornicele de aur imprăzesc jerbe de lumină orbitoare. Opt ore au sunat la orologiul Bursei; nu e tîrziu! Abia a răsunat cea din urmă bătoie de ciocan, că strada, al cărei nume a fost citat, începe să tremure și-și zguduie temeliiile din place Royale pînă în bulevardul Montmartre. Cei care se plimbă grăbesc pasul, și se retrag pe gînduri la casele lor. O femeie leșină și cade pe caldorim. Nimeni nu o ridică: fiecare vrea să se depărteze cît mai repede de aceste locuri. Obloanele se trag cu furie și locuitorii se vîră în păturiile lor. S-ar spune că, fără veste, cîuma asiatică și-a arătat venirea. Astfel, cînd cea mai mare parte a orașului se pregătește să se scalde în desfătările petrecerilor nocturne, strada Vivienne se află pe neașteptate înghețată de un fel de împietrire. Ca o inimă care încetează de a mai iubi, ea și-a văzut viața stinsă. Dar, curînd, știrea tainicului fapt se răspîndește și în celelalte pături ale populației și o tăcere mohorâtă plutește deasupra augustei capitale. Unde-au pierit becurile de gaz? Ce s-au făcut vînzătoarele de dragoste? Nimic. . . singurătate și bezna! O bufnică, zburînd în linie dreaptă, și a cărei labă e ruptă, trece pe deasupra Modelei unei și se avîntă către bariera Tranului, strigînd: «Vine o nenorocire!». Or, în acest loc pe care pana mea (acest adevărat prieten care-mi slujește de complice) l-a și învăluit în mister, dacă priviți dinspre partea unde strada Colbert dă în strada Vivienne, veți vedea, în unghiul alcătuit de în crucișarea celor două căi, un personaj orîndindu-și silueta și îndreptîndu-și

pasul ușor înspre bulevarde. Dar, dacă te apropii mai mult, în așa fel încît să nu atragi asupra-ți luarea-aminte a acestui trecător, zărești, cu o plăcută uimire, că e tîndr! De departe, l-ai fi luat într-adevăr, drept un om în vîrstă. Numărul zilelor nu mai are însemnătate, cînd e vorba să cîntărești puterea minții unui chip grav. Știu să citesc vîrstă după liniile fiziognomice ale frunții: el are șaisprezece ani și patru luni! E frumos ca retractibilitatea ghiarelor păsărilor răpitoare; sau, și mai bine, ca asigurarea mișcărilor mușchilor în plăgile părților moi ale regiunii cervicale posterioare; sau, mai curînd, ca acea capcană de șoareci perpetuă, mereu reîntinsă de animalul prins, care poate prinde singură rozătorii la nesfîrșit, și să lucreze chiar ascuns sub pale; sau, mai ales, ca înfîlnirea întîmplătoare pe o masă de disecție a unei mașini de cusut și a unei umbrelor! Mervyn, acest fiu al dălaiei Engletere, a luat la profesorul său o lecție de scrimă și, înfășurat în tartanul său scoțian, se întoarce la pîrîinții lui. Sînt orele opt și jumătate și nădăjduiește să ajungă acasă la orele nouă: din partea lui, e o mare înfumurare să se prefacă a fi sigur - că-i stă în putere să cunoască viitorul. Vrea piedică neprevăzută nu poate să-l supere în cale? Și această împrejurare s-ar petrece ea atît de rar, încît să-l împingă a o socoti ca o excepție? De ce nu privește el, mai degrabă, ca pe un fapt anormal, puțina pe care a avut-o acum de a se simți lipsit de neliniște și spre a spune astfel fericit? Cu ce drept, într-adevăr, ar vrea el să ajungă nepedărit acasă, cînd cineva îl plîndește și se ține după el ca după viitoarea-i pradă? (Ar însemna să-ți cunoști prea puțin meseria de scriitor de senzație, ca să nu pui, măcar, înainte, aceste restrictive interogații după care numai decît fraza pe care sînt pe cale s-o sfîrșesc). Ați recunoscut pe eroul imaginar care, de timp îndelungat, zdrobește cu presiunea individualității sale nenorocita mea inteligentă! Maldoror, cînd se apropie de Mervyn spre a-și întipări în minte trăsăturile adolescentului; cînd, cu trupul aruncat spre stînga, el se trage îndărăt asupra lui-înșuși ca boomerangul Australiei, în al doilea timp al saltului său, sau mai curînd ca o mașină infernală. Nebotărit cu privire la cele ce trebuie să facă. Dar conștiința lui nu încearcă niciun simptom al vreunei emoții din cele mai embriogenetice, cum, pe nedrept, ați crede-o. Îl văzii depărtîndu-se, o clipă, într-o direcție opusă; e copleșit de remușcare? Se întoarce înapoi cu o nouă îndrîjire. Mervyn nu știe de ce vinele timpelor îl zvîlcnesc cu putere și grăbește pasul stăpînit de o spaimă căreia el și voi îi căutați în van pricina. Trebuie să vedem sîrguința lui de a dezvălui enigma. De ce nu se întoarce? Ar pricepe totul. Nu couți întotdeauna mijloacele cele mai simple de a curma o stare neliniștitoare? Cînd o haimana de barieră străbate un cartier mărginaș, cu o oală de vin fierț în gîttej și cămașa în zdrențe, dacă în colțul unei borne, zărește un bătrîn cotol bine legat, contemporan cu revoluțiile la care au luat parte părinții noștri, cîntimplind cu melancolie, razele lumii care se revarsă pe cîmpia adormită, el o ia pe oculte,

Într-o linie curbă, și face semn unui cline jigărit care se aruncă. Nobilul animal al rasei feline își așteaptă vrăjmașul fără teamă, și își vinde scump viața. A doua zi vreun boccegiu va cumpăra o piele electrizabilă. De ce nu fugea, deci? Era atât de lesne. Dar, în împrejurarea care ne frământă acum, Mervyn mărește și mai mult primejdia prin propria-i ignoranță. El are ca niște licădiri peste măsură de rare, e adevărat, cărora nu mă voi opri a le arăta vagul care le învâluie; cu toate acestea, fi e cu neputință să ghicească realitatea. El nu e profet, nici nu spun altminteri, și nu-și recunoaște darul de a fi. Ajuns pe marea arteră, cotește la dreapta și traversează bulevardul Poissonnière și bulevardul Bonne-Nouvelle. În acest punct al drumului său, o ia prin rue du Faubourg-Saint-Denis, lasă în urma lui stația trenului de Strasbourg, și se oprește în fața unei porți înalte, înaintea de a fi ajuns la suprapunerea perpendiculară din rue Lafayette. Pentru că mă sfătuiți să sflăresc în acest loc întâia strofă, vreau, de data aceasta, să mă supun dorinței voastre. Știți că, în clipa când mă gândesc la veriga de fier ascunsă sub piatră de mîna unui maniac, un nestăpînit fior îmi trece prin păr?

II

Trage de inelul de aramă și poarta modernului palat se răsucesc în țîlîni. Străbate curtea, presărată cu nisip mărunț și urcă încet cele opt trepte ale peronului. Cele două statui, așezate la dreapta și la stînga, ca straie ale aristocrației vile, nu-l împiedică trecerea. Cel care o renegat totul, tată, mamă, Providență, dragoste, ideal, spre a nu se mai gîndi decît la el singur, nu s-a codit a se ține după pașii care-l precedau. El l-a văzut intrînd într-un larg salon de la parter, căpșușit cu tăblii de cornoalîn. Băiatul de familie se aruncă pe o sofa și emoția îl împiedică să vorbească. Mama lui, în rochie lungă și cu trenă, îl înconjoară cu grijă și-l îmbrățișează. Frații lui, mai mici decît el, se adună în jurul mobilei, îngreuiată acum de o povară; ei nu cunosc viața îndojunsă spre a-și face o idee lămurită despre scena care se petrece. În sfîrșit, tatăl își ridică bastonul, și coboară asupra celor de față o privire plină de autoritate. Sprijinindu-și mîna de brațele fotoliului, el se depărtează de jîlțul lui obișnuit și înaintează cu nelinește, deși slăbit de ani, spre trupu l nemîșcat al înțitului născut. Vorbește într-o limbă străină și fiercare îl ascultă într-o tăcere smerită: « Cine-a odus băiatul în starea asta? Valurile cețoasei Tamise vor mai tîrî încă o bună grămadă de noroi, înaintea că putești să mă lase cu totul. Legi ocrotitoare nu prea par să existe prin aceste locuri neospitaliere. Arsimți în vigileara brațului meu, dacă l-aș cunoaște pe vinovat. Cu toate că sînt în retragere, departe de bădăliile maritime, spada mea de comandă, atîrnată de perete, nu e încă ruginită. De altfel, nu e greu s-o dai la tociar. Mervyn, liniștește-te; și voi da porunci servitorilor mei să afie urma celui pe care, de-acum înaintea, îl voi căuta spre a-l face să piară

chiar de mîna mea. Femeie, ia-te de-aici și du-te de te strînge-n vreun ungher; ochii tăi mă înmoaie și ai face mai bine să închizi canava glandelor tale lacrimale. Fiule, te rog, vino-ți în fire și recunoaște-ți familia; e tatăl tău care-ți vorbește . . . ». Mama se ține de-o parte și spre a asculta de poruncile stăpînului ei, a luat o carte și se străduie să rămînd liniștită în foja primejdiei ce amenință pe cel pe care matca ei l-a zămislit. « . . . Copii, duceți-vă și vă jucați în parc și băgați bine de seamă, admirînd înotul lebedelor, să nu cădeți în lac . . . ». Frații, cu mîinile atîrnînd, stau muși; toți, cu toca purtînd o pondă zmulă din aripa rînduincii de Carolina, cu pantalonul de catifea apîrindu-se la genunchi și ciorapii de mătase cîrmezii, se iau de mînd și se retrag din salon, avînd grijă să nu apese parchetul decît din virful picioarelor. Sînt sigur că nu se vor juca și că se vor plimba gravi prin aleile de platan. Mîntea li s-a cîpt înaintea de vreme. Cu atît mai bine pentru ei. « . . . Deșarte străduinți, te legîm în brațe, și tu rămîi nesîmțitor la rugile mele. Vrei să ridici capul? Îți voi îmbrățișa genunchii, dacă trebuie. Dar nu . . . el cade fără viață. » — « Bunule stăpîn, dacă îngădui roabei tale, mă voi duce să caut în odaia mea un clondir plin cu esență de terebentină, și de care mă slujesc ori de cîte ori migrena îmi podidește tîmplele, după ce m-am întors de la teatru, sau cînd cetirea unei povestiri răscălitoare, consemnată în analele britanice ale cavaleriei istorii ale strămoșilor noștri îmi cufundă mîntea visătoare în misturile așipelii. » — « Femeie, nu ți-am dat cuvîntul, și tu n-aveai dreptul să-l iei. De-a lungul legitimei noastre uniri, nici-un nor nu s-a pus între noi. Sînt mulțumit de tine, n-am avut niciodată să-ți aduc vreo mustrare; și reciproc. Du-te și caută în odaia ta un clondir umplut cu esență de terebentină. Știu că e unul în sertarele comodei tale, și n-o să vii să mi-a spui tu. Grăbește-te să urci treptele scării în spirală, și întoarce-te să mă afli cu o față mulțumită ». Dar sensibila londoneză nici n-a apucat să ajungă la cele dintîi trepte ale scării în spirală, că una din domnișoarele de suită a și coborît dela catul dintîi, cu abrajii împurpurati de sudoare, cu clondirul care, poate, cuprinde licoarea dădătoare de viață în pereții ei de cristal. Domnișoara se înclină cu grație, înfășurînd plocnul și mama, cu mersul ei regal, a înaintat către ciucurii ce mărginesc sofa, singurul lucru care-i absorbe dragostea. Comodorul, cu un gest falcic, dar binevoitor, acceptă clondirul din mîinile soției sale. O năframă de India e mușcat în el și capul lui Mervyn e înfășurat în meandrele orbiculare ale mătăsii. El respiră săruri; el mișcă un braț. Circulația reînvie, și se aud strigătele voioase ale unui popagal de Filipine, coccoț pe pervazul ferestrei. « Cine-i acolo? . . . Dați-mi drumul . . . Unde sînt? E, oare, un mormînt, pe care-mi sprijin mădularele amorțite? Sîndururile îmi par gîngăse . . . Medalionul în care se afliă portretul mamei mele, îmi mai e prins de gît? . . . Îndărăt, tîlharule, cu pîrul vîlvoi. N-a izbutit să mă prîndă, a rămas în mîndă cu o pulpană a tuncii mele. Dați drumul buldogilor din

lanțuri, căci, la noapte, un hoț cunoscut se poate introduce în casă prin efracție, în timp ce noi vom fi cufundat în somn. Totă și mamă, vă recunosc și vă mulțumesc pentru grija ce mi-ați arătat-o. Cheamați pe frații mei. Lor le cumpărasem proline și vreau să-i îmbrășchez.» La aceste cuvinte, el cade într-un profund somn letargic. Doctorul, care-a fost chemat în mare grabă, își freacă minile și strigă: «Griza a trecut. Totul merge bine. Miine, feciorul vostru se va trezi bine dispus. Duceți-vă, toți, în paturile voastre respective, vă poruncesc, spre a rămâne singur lângă bolnav, până la ivirea aurorii și a cîntecului privighetorii». Moldarov, ascuns după ușă, n-a scăpat nici-un cuvînt. Acum, el cunoaște caracterul celor din palat, și va acționa în consecință. Știe unde stă Mervyn și nu dorește să afle mai mult. Și-a însemnat într-un carnet numele străzii și numărul casei. Asta în primul rînd. E sigur că n-o să le uite. Înaintează ca o hienă, fără a fi văzut, se furișează de-a lungul curții. Sare grilajul cu agilitate și se-ncurcă o clipă în virfurile de fier; dintr-un salt e pe șosea. Se depărtează cu pași de lup. «Mă lua drept răufăcător, strigă: el, e un nătărău. Aș vrea să găsesc un om care să fie scutit de învinuirea ce mi-a zvrilit-o bolnavul, Nu l-am zmulș o pulpană din haină cum a spus. Simplă halucinație hipnagogică pricinuită de spaimă. Nu mă gîndeam, azi, să pun mîna pe el; căci am alte planuri pentru mai tîrziu cu adolescenții așa sfîșioși.» Îndreptați-vă spre partea în care se găsește locul lebedelor; și, vă voi spune mai tîrziu pentru ce în cîrdui lor se află una cu tatul și cu tatul neagră și al cărei trup, susținînd o nicovală care poartă cadavrul în pufecăție al unui crab gros de mare, inspiră pe bună dreptate nelcredere celorlalți soaște acvotice ale ei.

III

Mervyn e în odaia lui; el a primit un răvaș. Cine-i scrie lui o scrisoare? Tulburarea l-a împiedicat să-i mulțumească factorului poștal. Picul are che-nar negru, și cuvintele sînt trase cu o scriere grăbită. Se va duce să-l arate această scrisoare tatălui său? Și dacă semnatul i-o interzice cu desvîrșire? Cuprins de neliniște, el deschide fereastra ca să respire mirezmele adierii; razele soarelui își răsfrîng prismaticele irodieri pe oglinzile de Veneția și perdelele de Damasc. El aruncă răvașul de o parte, printre cărțile cu cotoare aurite și albumele cu scoarțe de sidef, împrăștiate pe pielea în zarfuri care acoperă fața pupitrului lui de școlar. Deschide pianul și își lasă degetele lungi și subțiri să alege pe clopote de ivoriu. Coardele de alamă nu răsunară. Această prevenire nevăzută l'îndeamnă să ia iar hîrtia velină; dar aceasta se trase îndărăt, ca și cum ar fi fost jignită de soviaia celui căruia îi era trimisă. Prinsă în această capcană, curiozitatea lui Mervyn sporește și el deschide bucata de hîrtie ce i-a fost pregătită. Nu văzuse pînă-n clipa asta decît scrisul lui. «Tiner, în mult la dumeata; vreau să te fac fericit. Do-

resc să te iau cu mine ca însoțitor și vom face lungi călătorii prin astroavele Oceaniei. Mervyn, tu știi că mi-ești drag și n-am nevoie să-ți-o dovedesc. Îmi vei dăruî prietenia ta, sînt încredințat. Cînd mă vei cunoaște mai bine, nu te vei căi de încrederea ce-mi vei fi arătat. Te voi apăra de primejdiile de care se va lovi nepriceperea ta în viață. Voi fi pentru tine ca un frate, și bunele sfaturi nu-ți vor fi preocupate. Pentru mai îndelungi lămuriri, te rog să fii, po-miine dimineață la orele cinci, pe Pont du Carrousel. Dacă n-am sosit încă, așteaptă-mă; dar sper să fii acolo la ora fixată. Tu, fă același lucru. Un englez nu va pierde lesne prilejul de a vedea clar în treble lui. Tiner, te salut și pe curînd. Nu arăta această scrisoare nimănui.» — «Trei stele în loc de orice semnătură, — strigă Mervyn — și o potă de sînge în Josul paginei! I lacrimi și iroiesc pe ciudatele fraze pe care ochii lui le-au sorbit cu neaș și care deschid sufletului său cîmpul nemărginit al zărilor necuprinse și noli se pare (și numai de la cetirea pe care abia a sfîrșit-o) că totăi său e puțin prea aspru și mai-că-sa prea semeață. Are îndepărtări care nu mi-au ajuns la cunoști-nță și pe care, prin urmare, nu vi le-aș putea trece, spre a strecura că frații lui nu-i mai plac. El ascunde această scrisoare la piept. Profesarii lui au simțit că în ziua aceea el nu mai semăna cu el-însuși; ochii i s-au întunecat peste măsură și vîlul îngîndurării copleșitoare s-a coborît pe regiunile periorbitar. Fiecare profesor a roșit de teamă că nu se află la înălțimea minții elevului său, și, totuși, acesta, pentru înția oară, nu și-a văzut de lecții și n-a lucrat. Seara, familia s-a strîns în sufrageria împodobită cu portrete străvechi. Mervyn privește cu înclintare piatrăncile încărcate de cărnuri succulente și fructele aromitoare, dar nu mîncîncă; policromele scînteieri ale vinurilor de Rin și rubinul spumos al șampaniei se prind ca în inele în strălucite și înaltele cupe din piatră de Boemia, și îi lasă pînă și privirea nepăsătoare. Își sprînjî cotul pe masă și rămîne cufundat în gîndurile lui ca un somnambul. Comodorul, cu fața tăbăcită de spuma de mare, se apleacă la urechea soției sale: «Asta mai mare și-a schimbat firea din ziua crizei; era și-oșca destul de parris spre tot felul de idei absurde; astăzi, e dus pe visuri și mai rău ca de obicei. Bine, dar n-arătam așa, eu, cînd aveam vîrsta lui. Fă-te că nu vezi nimic. Aici, doar un leac nimerit, material sau moral, și-ar găsi lesne folosul. Mervyn, ție, căruia-ți plac cărțile de călătorii și de istorie naturală, o să-ți citesc o povestire care n-o să te plictisească. Să fii ascultat cu luare aminte; flectare va folosi dint-asta, eu, cel dintîi. Și voi, copii, învâțați, prin luarea-ominte pe care veți ști să o dați cuvintelor mele, a vă desăvîși alcătuiului stilului vostru și a vă da seama și de cele mai mici gînduri ale autorului». Ca și cum această droaie de mucoși or fi putut să priceapă ce e retorica! Zise și, la un gest al minii sale, unul din frați se îndreaptă spre biblioteca părintească și se întoarce cu un volum sub braț. În acest timp, tacîmul și argintăria sînt ridicate și totăi ia cartea. La numele electrizator de călătorii,

Mervyn a ridicat capul și a încercat să pună capăt meditațiilor lui nepotrivite. Cartea e deschisă pe la mijloc și glasul metalic al comodului dovedește că e încă în stare, ca în zilele glorioase ale tinereții, să comande furiei oamenilor și furtunilor. Cu mult înainte de sfârșitul acestei lecturi, a recăzut pe brațul său, în neputință de a urmări mai departe cumpănita desfășurare a frazelor trecute prin filiera și săpuneala obligatoriilor metafore. Tatăl strigă: «Asta nu-l interesează; să cetim altceva. Citește, nevastă: vei fi mai fericită ca mine, în a goni mîhnirea zilelor fecierului nostru». Mama nu mai are nici o nădejde; cu toate acestea, ea a luat o altă carte și timbrul vocii ei de soprană răsună melodios în urechile radului zămisliți sale. Dar, după câteva cuvinte, descurajarea o cuprinde și ea își curmă singură interpretarea operei literare. Primosenitului spune deodată: «Mă duc să mă culc». Se retrace, cu ochii rece așintiiți în pămînt, și fără să mai adauge nimic. Cîinele începe să urle lugubru, căci purtarea aceasta nu i se pare firească și vîntul de afară, răbufnind cu furie prin crăpătura longitudinală a ferestrei, face să tremure făclia ferită de două cupole de cristal trandafiriu, a lămpii de bronz. Mama își opasă mîinile pe frunte, și tatăl își ridică ochii la cer. Copiii aruncă priviri speriate înspre bătrînul marinar. Mervyn închide ușa odăii sale cu cheia de două ori, și mîna îi aleargă repede pe hîrtie: «Am primit scrisoarea voastră la amiază și mă veți ierta dacă am întîrziat cu răspunsul. Nu am cîineștea să vă cunosc personal în casa noastră, m-am hotărît să iau pana și să vă mulțumesc călduros de grija ce aveți pentru un necunoscut. Domnul să mă ferească de a nu-mi mărturisii recunoștința pentru simpatia cu care mă copleșiți. Îmi cunosc imperfecțiunile și nu mă arăt mai mîndru decît altă. Dar, dacă se cade a primi prietenia unei persoane mai în vîrstă, se cade de asemeni, a o face să înțeleagă și că firile noastre nu sînt aceleași. Într-adevăr, păreți a fi mai bătrîn decît mine, de vreme ce îmi spuneți tinere, și, cu toate acestea, păstrează îndoilei asupra vîrstei noastre adevărate. Căci, cum să împac răceala silogismelor voastre cu pasiunea ce se desprinde din ele? Firește că nu voi părăsi locașul care m-a văzut nascîndu-mă, spre a vă însoți în îndepărtatele ținuturi; lucru care n-ar fi cu putință decît cu condiția de a cere mai întîi autorilor zilelor mele o învoire cu nerăbdare așteptată. Dar, cum voi mi-ați prescria a păstra secretul (în sensul cubic al cuvîntului) asupra acestei afaceri spirituale tenebroase, mă voi grăbi a mă supune înțelepciunii voastre netăgăduite. Precît se pare, ea n-ar înfrunta cu plăcere lumina zilei. Pentru că păreți a dori să am încredere în propria voastră persoană, fiți bun, vă rog, a dovedi, în ceea ce mă privește, o încredere analogă și a nu avea deșartă închipuire că voi fi altă de strădin de mesajul vostru încît poimîine dimineață, la ora arătată, să nu fiu punctual la întîlnire. Voi sări peste zidul care înconjoară parcul, căci poarta grilajului va fi închisă și nimeni nu va fi martor la plecarea mea.

Ca să vorbesc deschis, ce n-aș face pentru voi, a cărui dragoste de neînțeles a știut să se dezvăluie atît de repede ochilor mei înmărmuriți și mai cu osebire uimiți de o atare dovadă de bunătate, la care m-am încredințat că nu m-aș fi așteptat. Fiindcă nu vă cunoscteam. Acum vă cunosc. Nu uitați făgăduiala ce mi-ați făcut-o de a vă preumbla pe Pont du Carrousel. În împrejurarea că trec pe acolo, am credeați, niciunei alteia asemuită, de a vă întîlni și a vă atinge mîna, de n-ar fi numai cu pornirea aceasta nevinovată a unui adolescent care, ieri încă, se înclina în fața altarului pudorii, să nu vă jignească prin respectuoasa ei familiaritate. Or, familiaritatea nu este ea îndrituită dacă e vorba de o vie și arzătoare intimitate, cînd pierzania este gravă și necunoscută? Și ce rău ar fi, la urma urmei, vă întreb pe voi chiar, în faptul că o să vă spun odio din treacăt, poimîine, cînd dacă vă ploua sau nu, cinci ore vor fi bătut? Veți prețui voi înșivă, gentleman, tactul cu care mi-am conceput scrisoarea; căci nu-mi îngădui într-o faoie voluntă, ce s-ar putea rădăci, să vă spun mai mult. Adresa voastră din josul paginii e un rebus. Mi-a trebuit aproape un sfert de ceas ca s-o descifrez. Cred că ați făcut bine scriindu-vă cuvintele într-un chip microscopic. Îmi iau libertatea de a nu semna și în aceasta vă imit: trăim într-o vreme prea bizară, spre a te mai mira o clipă de ce s-ar putea întîmpla. Aș fi curios să știu cum ați aflat locul unde sălășuieste încremenirea mea glaciară, înconjurată de un lung șirag de săli deșarte, imunde bolnițe ale ceasurilor mele de urît. Cum să spun asta? Cînd mă gîndesc la voi, pieptul mi se zbuciumă vîind ca prăbușirea unei împărății în decădere; căci umbra iubirii voastre trădează un zîmbet care, poate, nu există: ea e atît de neguroasă și își joacă solzii atît de întortochiat! Între mîinile voastre îmi abandonez sentimentele mele impetuoase, tîbîlbe de marmură noi, și încă neprihănite de vreo atingere muritoare. Să avem răbdare pînă la întîlne licăriri ale zorilor și, în așteptarea clipei care mă va arunca în încolăcirea hidoasă a brațelor rinocerului, mă închin umil la genunchii voștri, pe care îi strîng.» După ce a scris această scrisoare vinovată, Mervyn o duce la poștă și se întoarce să se întîind iarăși în pat. Să nu vă așteptați să dați aici de înșelul lui păzitor. Cooada de pește nu va zbura decît timp de trei zile, e adevărat; dar, vai! lă bîrba nu va rămîne nersă; și un glonte cilindro-conic va străpunge pielea rinocerului. În ciuda fetei de zăpădă și a cerșetorului! Pentru că nebunul înconunat va fi spus adevărul asupra fidelității celor paisprezece pumnale.

IV

Am băgat de seamă că n-aveam decît un singur ochi în mijlocul frunții! O, largi oglinzi de argint, înclătează în tîbîlile coridoarelor, cîte slujiri mi-ați adus prin puterea voastră reflectoare! Din ziua în care o mișă angora îmi roase, timp de o oră, bossa perietolă, ca un trepan care perforază cre-

erul, aruncându-mi-se fără veste în spinare, fiindcă-i opărisem puii într-un hîrdău cu spîrt docotînd, n-am încetat să zvîrl împotriva mea însuși săgeata chinurilor. Azi, sub simfîrea rănilor pe care trupul meu le-a primit în felurite prilejuri, fie prin ursita nașterii mele, fie prin faptul însuși al greseli mele; copleșit de urmărilor căderii mele morale (cîteva au fost săvîrșite: cine le va prevedea pe celelalte?); rece privitor al monstruoasărilor dobîndite sau îndăscute care arnează aponevrazele și intelectul celui ce vorbește, arunc o lungă privire de mulțumire asupra dualității care mă alcătuiește . . . și mă scotesc frumos! Frumos precum vițel de conformație congenitală a organelor sexuale ale bărbatului, cîstînd în scurtăime relativă a canalului uretrului și a diviziunii sau obșeliei peretelui inferior, ostfel înclt acest canal se deschide la o distanță variabilă de glandă și sub penis; sau, tot așa, precum caroncălă cîrnoasă, de formă conică, brăzdată de riduri transversale destul de adînci, ce se înalță pe baza plîscului superior al curcanului; sau, mai curînd, precum odevărul ce urmează: «Sistemul gomeilor, al modurilor și înălțărilor lor armonice nu se întemeiază pe legi naturale invariabile, ci e, dimpotrivă, consecința principiilor estetice care s-au schimbat odată cu desfășurarea progresivă a omenirii, și care se vor schimba» și, mai ales ca o corvetă cuirasată cu turele! Da, păstrează cuvînt cu cuvînt cele ce-am spus. N-am închipuiri trufașe, și mă laud cu asta. Și n-aș găsi nici un folos în minciună; așa dar, ceea ce am spus, nu puneți nici o șovăială în a o crede. Căci pentru ce mi-aș inspira mie însumi scribă, cînd am în față mărturiile elogiatoase ale cugetului meu? Nu pizmuiesc nimic din cei al Ziditului; dar, să-mi îngăduie să cobor rîul urșitei mele, de-a lungul unui șir crescînd de crime glorioase. De nu, ridicînd la înălțimea frunții sale o privire îndrăgănită de orice stavilă, îl voi face să înțeleagă că nu e singurul stăpîn al lumii; că o mulțime de fenomene care pîrîd neîmposibilitate dintr-o cunoaștere mai adîncită a firii lucrurilor, depun în favoarea părerii contrarii, și opun o hotărîre desmînjire cu privire la trîmbia înimii puterii. Pentru că sîntem doi care ne măsurăm din priviri, vezi tu . . . și știi bine că, nu numai o dată, a rîsănat în gura mea fără buze goarnă biruinței. Adio, luptător de faimă, înțemetarea ta în rîu însușidă respect dușmanului tău cel mai înverșunat; dar Maldoror te va găsi curînd înăcodată spre a-ți smulge prada care se numește Mervyn. Astfel se va înfrînturi proorocirea cocoșului, cînd întrezări viitorul în fundul candelabrului. Îndure-se cerul ca uriașul crab de mare să ajungă la timp coravana pelerinilor și să le spuie în cîteva cuvinte povestea peticarului din Clignancourt!

V

Pe o bancă de la Palais-Royal, în partea stîngă și nu departe de lac, un ins, ieșind din rue de Rivoli, s-a așezat de cîteva clipe. Părul îi e răvășit și

hainele-i dezvăluie puterea corozivă a unei sărăcii îndelungate. A săpat o gaură în pămînt cu o așchie de lemn ascuțită și și-a umplut cu pămînt căducul mîinii. A dus această hrană la gură și a zvîrlit-o repede jos. S-a ridicat și, proptindu-și capul de bancă și-a îndreptat picioarele-n sus. Dar, cum această stare funambulescă e în afara legilor greutateii care cîrmuiesc centrul de gravitate, el a căzut din nou greoi pe scîndură, cu brațele atrînd, cu șopca ascunzîndu-i jumătatea din față, și picioarele bătînd pietrișul într-o stare de echilibru instabil, din ce în ce mai puțin liniștitoare. Rămîne timp îndelung în felul acesta. Înspre intrarea de la nord a zidului despărțitor, lîngă rotonda în care e o cofeana, brațul eroului nostru stă sprijinit de grilaj. Privirea lui străbate suprafața dreptunghiului, astfel încît să nu-i scape nici o perspectivă. Ochii i se întorc asupra lor înșiși, după ce-a sfîrșit cercetarea, și el zărește în mijlocul grădinii un om care face gimnastică împletită cu o bancă pe care se străduie să se înalțe, dezvoltînd mîinile de putere și de iscusință. Dar ce poate și cea mai bună pornire, pusă în slujba unei cauze drepte, împotriva deșcherii descălerării? S-a îndreptat spre nebulă, l-a ajutat cu bunăvoință să-și pună din nou demnitatea într-o poziție normală, i-a întins mîna și s-a așezat lîngă el. El își dă seama că nebulă nu răbufnește decît la răstimpuri; atacul a trecut; omul răspunde logic la toate întrebările. E nevoie să dau înțelesul cuvintelor sale? De ce să redescidem la o pagină oarecare, cu o grabă blasfematoare, tristul în-folio al mizeriilor omenești? Nimic nu e de o mai rodnică învățătură. Cînd n-aș avea, chiar, nici o întîmplare adevărată să vă dau să ascultați, aș născoci povestiri închipuite, să le prîtesc în creierul vostru. Dar bolnavul n-a aveau el, așa, de plăcere lui și sinceritatea spuselor lui se îmbină de minune cu ușoara crezare a cetitorului. «Tota era un dulgher din rue de la Verrerie . . . Moartea celor trei Margherite s-a cădă pe cap, și plîsul canarului s-a răodă vîșnic axa bulbului acului l'Luose patina băuturii; în acele clipe, cînd se întorcea acasă, după ce se fcase de toate teighelele circiurilor, furia lui întrecea aproape orice măsură și lovea fără să mai ia în seamă lucrurile ce i se iveau înaintea. Dar curînd, în fața muștrărilor prietenilor lui, el se îndreptă pe deplin, și se făcu tăcut la fire. Nimeni nu-i mai putea vorbi, nici chiar mama noastră. Păstra o toinică ură împotriva ideii de datorie care-l împiedica să trăiască după cheful lui. Cumpărasem un canor pentru cele trei surori ale mele; pentru cele trei surori ale mele cumpărasem eu un canor. Ele îl pususeră într-o colivie, deasupra porții, și trecătorii se opreau de fiecare dată, să asculte cîntecele păsării, să-i admire grația fugară și să-i studieze formele savante. De nenumărate ori, tatăl meu poruncise să fie scoasă colivia cu ce avea înduntru, căci își închipuia că micuțul canar își bătea joc de el, aruncîndu-i jerba cavatinelor aeriene ale talentului lui de vocalist. El vru să desprindă colivia din cui și alunece de pe scaun, orbit de furie. O ușoară zgîrietură la genunchi fu vrednicul trofeu al atacului

său. Rămase cteva clipe să-și opese partea umflată cu o surcea, își cobori pantalonul, apoi, cu sprincenile înfruntate, hotărât să pună multă grijă, luă colivia sub braț și se îndreptă spre fundul atelierului. Aici, cu toate strigătele și rugămintele familiei (țineam mult la această pasăre care era pentru noi ca un înger pătător al casei), zdrobi cu tocurile lui ferecate cutia de trestie. În timp ce o rindea, învîrtindu-se în jurul capului său, ținea la distanță pe cei de față. Din întâmplare, canarul nu muri pe dată; acest boț de pene mai trăia, cu toate că era mințit în întregime de sînge. Dulgherul plecă și trînti așa după el. Mama și cu mine ne străduiră să oprim viața păsării, gata să fugă; se apropia de sfîrșit, și zvicnetul aripilor ei nu mai arăta vederii decît ca o oglindă a celei din urmă zvicnitoare a ogonei. Estimp cele trei Margherite, cînd își dădură seama că orice nădejdie avea să fie pierdută se luară de mînd, toate într-un gînd, și lanțul viu se duse să se așeze, după ce împinseră la clițva pași un butoiș de ulei, după scară, lîngă cotețul căței noastre. Mama nu-și încetase truda și ținea canarul între degete, spre a-l încălzi cu răsufierea ei. Eu alergam năduc prin toate odăile, lovindu-mă de mobile și de scule. Din cînd în cînd, una din surori își arăta la piciorul scării capul, spre a avea știre de soarta sărmanei păsări, și și-l trăgea înapoi cu tristețe. Căteva ieșise din coteț, și, ca și cum ar fi înțeles mărimea pierderii noastre, lîngea cu limba sterpei mîngieri rochițele celor trei Margherite. Canarul nu mai avea decît cteva clipe de trăit. Una din surori, la rîndul ei, (era cea mai mică) își ivi capul în penumbra lăsată de răritrea luminii. Ea o văzu pe mama pîlînd și pasărea, după ce, ca-ntr-o străfulgerare, își îndlăță gîtul, prin vădirea cea de pe urmă a sistemului ei nervos, căzîndu-și iar între degete, înepenită pe veci. Spuse vestea surorilor ei. Ele nu fîcără să se audă vainerul niciunei pîlîngeri, nici unui murmur. Tăcerea domnea în atelier. Nu se auzea decît troznitul întredăiat al frînturilor de colivie care, sub puterea mîldierii lemnului, își reluau în parte starea dinainte a întocmirii lor. Cele trei Margherite nu lăsau să se scurgă nici o lacrimă, și obraji lor nu-și pierdeau frăgezimea lor împurpurată; nu... stăteau numai nemîcitate. Ele se tîrîră pînd înăuntrul cotețului, și se întîlniră pe paie, una lîngă alta; în timp ce căteava, mortor nevolnic al faptelor lor, le privea în lucrul acesta cu uimire. De cteva ori, mama le strigă; ele nu dădăru sunet niciunui răspuns. Istovite de zguduiriile dinainte dormeau, pe semne! Ea căută prin toate ungherele casei fără să le găsească. Se luă după căteva, care o trăgea de rochie înspre coteț. Femeia se aplecă și-și vîrî capul la intrare. Priveștea al cărei mortor au putîna să fie, lăsînd de o parte exagerările nesănătoase ale spaimelor materne, nu putea fi decît sfîșietoare, după socoteala minții mele. Aprinsei o luminare și i-o dădui; în felul acesta, nici un amănunt nu-i scăpă. Ea își trase afară capul, acoperit cu fire de paie, din mormîntul pretimpuriu și-mi spuse: « Cele trei Margherite au murit. » Cum nu le puteam scoate afară de acolo, căci, țineți bine minte

asta, ele erau strîns înlînțuite laolaltă, mă dusei să caut în atelier un ciocan, ca să sparg căsușă cîinească. Mă pusei, numaidecît, la treaba asta de dărîmire, și trecătorii putură să creadă, oricît de puțină închipuire ar fi avut, că la noi munea nu lîncezește. Maică-mea, nerăbdătoare de toate întîrzierile astea, își rupea unghiile de podele. În sfîrșit, truda slobozirii tîgăduite se sfîrși; cotețul spart se despică din toate pîrțile; și traserăm afară, din dărîmături, una după alta, după ce le desprășiserăm cu greu, fetele dulgherului. Mama părăsi pîntul. Pe tata nu l-am mai văzut. Cît despre mine, se spune că sînt nebun, și cer de pomand. Ceea ce știu e că micuțul nostru canar nu mai cîntă. » Ascultătorul incuvîncează în sinea lui această nouă pîldă adusă în sprijinul dezgustătoarelor sale teorii. Ca și cum, din pricina unui om, beșiv altădată, al fi îndrituit să învinovățească întreaga omenire. Acesta e, cel puțin, gîndul paradoxal pe care caută să și-l strecoare în cuget; dar el nu poate alunga învîdîmintele înalte ale grovei experiențe. El mîngie pe nebun cu o compătimitare prefăcută și îi șterge lacrimile cu batista lui. Îl duce într-un birt și mîncîncă la aceeași masă. Se duc la un croitor al protipendăiei și protejatul e îmbrăcat ca un prinț. Bat la poarta unei palat din rue Saint-Honoré și nebunul e instalat într-un bogat apartament de la catul al treilea. Bon-dit îl silește să primească punga lui, și, luînd oala de noapte de sub pat, o așează pe capul lui Aghone. « Te încununez rege al deșteptăciunilor, strigă el, cu o emfază precugetată; la cea mai mică chemare, voi alerga către tine; la din aurul meu cu amîndouă mîinile; sînt al tău cu trup și suflet. Noaptea, vei pune coroana de albastru la locul ei obișnuit cu îngăduința de a te sluji; dar ziua, de cum aurora va ilumina arsele, așează-o iar pe fruntea ta, ca simbol al puterii tale. Cele trei Margherite vor retrăi în mine, fără a mai socoti că voi fi mama ta. » Atunci nebunul se trase clițva pași îndrădît ca și cum ar fi fost pradă unui insultător coșmar; trăsăturile fericirii se zugrăviră pe fața sa, brăzdată de suferinți; el ingenuchie, plin de umilință, la picioarele ocrotitorului său. Recunoștința pătrunse ca o otrăvă în inima nebunului încoronat! Vru să vorbească și limba i se opri. Își oplecă trupul înainte și căzu iar pe lespezi. Omul cu buzele de bronz se depărtează. Ce scop urmărea? Să-și cîștige un prieten nestrămutat, destul de simplu ca să asculte și de cea mai neînsemnată dintre parancile lui. El nu poate întîlni altceva mai bun și întîmplarea îi fusese prielnică. Cel pe care l-a gîdit, culcat pe bancă, nu mai știe, din vremea unui fapt din tinerețe, să deosebească binele de rău. Aghone e tocmai ceea ce îi trebuie.

VI

Atotputernicul trimisese pe pămînt pe unul din arhanghelii săi, spre a scăpa pe adolescent de la o moarte sigură. Va fi nevoit să coboare el însuși! Dar n-am ajuns încă la această parte a povestirii noastre, și mă vîd silit să-

mi închid gura, fiindcă nu pot să spun totul dintr-odată: fiecare truc de efect se va arăta la locul lui, când urzeala acestei născociri nu va vedea într-asta niciun neajuns. Spre a nu fi recunoscut, arhanghelul luase înfățișarea unui crab gros de mare, de mărimea unei ai peruviene. El se ținea pe coțul unui podmol, în mijlocul mării și aștepta clipa prielnică a mării, spre a-și face coborârea pe coastă. Omul cu buze de jasp, ascuns după o clindă a țărâmului, pînă la lighiana, cu o bătă în mîină. Cine-ar fi rîvnit să citească în gîndurile acestor două ființe? Cel dintîi nu-și tănuia că avea o sarcină grea de îndeplinit: «Și cum să izbutesc, strigă el, în timp ce valurile, umflindu-se, izbeau vremelniceu-i adăpost, acolo unde stăpînul meu și-a văzut sfîrșindu-i-se nu numai odată puterea și încumetarea? Eu nu sînt decît o esență mărginită, pe cînd celălalt nimeni nu știe de unde vine și care e scopul său cel de pe urmă. La numele lui, ostile cerești se înfioară; și nu numai unul povestește, prin treptele pe care l-am părăsit, că Satan el-Insuși, Satan, întruparea răului, nu e altă de temut.» Cel de-al doilea, cloacea gîndurilor următoare; ele își întinseră ecoul pînă la bolțile azurii pe care le spurcă: «Pare ageamii de tot; o să-i fac repede de petrecanie. Vine, fără îndoială, de sare, trimis de cel care se teme atât să vie el Insuși! O să-l vedem, la treabă dacă e tot atît de semeț, precît arată; nu e un locuitor al casei pămîntului; își trădează obîrșia-i sferică prin ochii rătăciți și govăditori.» Crabul de mare care, de la un timp, își plimbă privirea pe o întindere anumită a coastei, îl zări pe eroul nostru (acesta se ridică, atunci, cu toată înălțimea staturii sale herculee) și îl certă cu vorbele ce urmează: «Nu încerca lupta, și predă-te, sînt trimis de cineva care e mai presus de noi, spre a te arunca în lanțuri și a pune cele două mădulare complice ale gîndirii tale în neputință de a se mișca. Să strîngi cuțite și pumnale între degetele tale, asta trebuie de-acî înainte să-ți fie oprit, crede-mă: spre binele tău ca și al celorlalți. Mort sau viu, te voi avea; am poruncă să te aduc viu. Nu mă sili să mă folosesc de puterea ce mi-a fost dată. Mă voi purta cu grijă; de partea ta, nu pune nici o împotrivire. Numai astfel voi recunoaște, cu grăbire și bucurie, că vei fi făcut un întîi pas spre cîntăș». Cînd eroul nostru auzi această dojană, plînd de o sare atât de profund comică, cu greu putu să-și păstreze gravitatea pe asprimea trădărilor sale arse de soare. Dar, în sfîrșit, oricine va fi mirat dacă adaugă că pînă la urmă izbucni în hote de rîs. Era mai presus de puterile lui! Nu punea într-asta vreun glînd rău! Nu voia, firește să-și tragă asupra-i mustrările crabului! Cîtă străduință nu puse spre a-și alunga rîsul! De cîte ori nu-și strînse buzele una de cealaltă, spre a nu avea aerul că-și jignește convorbitorul uimit! Din nenorocire, firea lui ținea de natura omenească, și el rîdea așa cum fac oile! În cele din urmă se opri! Era și timpul! Era cît pe-aci să se încecă! Vîntul dușe acest răspuns arhanghelului de pe podmol: «Cînd stăpînul tău nu-mi va mai trimite melci și raci spre a-și rîndui trebile, și va binevoi să ducă

el însuși tocmeli cu mine, se va găsi, n-am nici o îndoială, un mijloc de a ne învoi, de vreme ce sînt mai prejos decît cel care te trimise, cum cu atîta dreptate ai spus-o. Pînă acum, gîndurile reîmpăcării mi se păreau pretimpurii și în stare să dea numai un himeric fruct. Sînt cu mult prea departe de a nescoti ceea ce e cu mine în fiecare dintre silabele tale; și, cum ne-am putea osteni zadarnic glasul, făcîndu-l să străbăta o întindere de trei kilometri, mi se pare că te-ai purta cu înțelepciune dacă ai coborî din fortăreața ta de nelînvins și ai veni pe pămîntul tare, înot: vom căuta mai în tîihnă tocmeliile unei predări care, oricît de legitimă ar fi, nu e, pînă la urmă, pentru mine o perspectivă mai puțin neplăcută». Arhanghelul nu se aștepta la această bună voință, își trase cu o treaptă capul din adîncurile crăpăturii și răspunde: «O, Maldoror, venit-a, în sfîrșit, ziua cînd mîrșavele tale porniri vor vedea strîngîndu-se facla neîndreptățitului tău orgoliu care le poartă către veșnica afurisenie! Eu, dar, voi fi cel care, întîiul, voi povesti această vrednică de lăudat schimbare falangelor de heruvimi fericiti de a regăsi pe unul de-al lor. Tu însuși știi, și n-ai uitat că o fost o vreme cînd aveai locui tău dintîi printre noi. Numele tău zbura din gură în gură; ești acum pricina singuratecelor noastre convorbiri. Vino, dar... vino să faci cu vechiul tău stăpîn o pace trainică; el te va primi ca pe un fiu rătăcit și nu va lua în seamă nemdsurata vinovăție pe care, precum un munte de coarne de elan îndălțat de indienii, ai îngrămădit-o pe inima ta». Zice, și își trage toate părțile trupului său din fundul deschizăturii întunecate. El se arată, strălucind în bucurie, pe fața sfîncii asemeni lui, un preot al credințelor cînd e încredințat că întoarce o oile rătăcită. El e gata să facă un salt pe apă, spre a se îndrepta înot către cel mîntuit. Dar omul cu buze de safir a scotit cu mult înainte o vicleană lovitură. Bîta lui e azvîrlită cu putere; după cîteva sărituri pe valuri, ea va izbi în feasta arhanghelului binefăcător. Crabul, lovit de moarte, cade în apă. Marea aduce la țarm epava plutoare. El aștepta marea spre a-și face mai ușoară coborîrea. El bine, marea a venit; l-a legănat cu cîntecele ei și l-a așternut lîn pe plajă; crabul nu e mulțumit; ce-i mai trebuie? Și Maldoror, oplecat peste nisipul prundurilor, primește în brațele lui doi prieteni, strîns uniți de jocurile unde: strîluc crabului și bîta omucidă! «Nu mi-am pierdut încă iscusința, strigă el; eu nu cere decît deprindere; brațul își păstrează puterea și ochiul agerimea». Privește animalul nelnsușefit. Se teme să nu i se ceară socoteală de singele vărsat. Unde-l va ascunde pe arhanghel? Și-n același timp, se întreabă dacă nu cumva moartea n-a fost fulgerătoare. Și-a aruncat în spinare o nicovăla și un strîrv; se îndreaptă spre un larg ăsteu, ale cărui maluri sînt acoperite și ca zidite de un înclîcit hățîș de trestii înalte. Voia mai întîi să i-o ciocan, dar era o unealtă prea ușoară, pe cînd cu un lucru mai greu, dacă strîrvul dă semne de viață, îl va pune jos și-l va preface în pulbere cu lovitură de îltă. Nu tăria îi lipsește brațului său, hai;

și nu-și face el o grijă dintr'asta. Ajuns în fața lacului, vede că e plin de lebede. Își spune că e o ascunzătoare bună pentru el; folosindu-se de o metamorfoză, fără a-și lăsa povara, el se amestecă în cîrîul celorlalte păsări. Deosebiți mina Providenței, acolo unde te-ai fi așteptat s-o vezi că lipsește, și traieți fulos din minunea de care o să vă vorbesc. Negru ca pana corbului, de trei ori înțotărl prin ceata polimpedelor orbitor de albe; de trei ori își păstră această culoare care îl asemuia unui bulgăre de cărbune. Pentru că Dumnezeu, în dreptatea sa, nu îngăduia ca viclenia lui să poată înșela nici măcar un cîrîd de lebede. În așa fel, încît rămase pe față înăuntrul lacului; dar fiecare se feri de o parte și nici a pasăre nu se apropie de penetul lui rușinos, spre a-i ține de urît. Și atunci, el își restrînge cufundăturile într-un gol depărtat la marginea lacului, singur printre locuitorii văzduhului, cum singur era și printre oameni! Astfel suna preludiul nemaipomenitului deznădămint din place Vendôme!

VII

Corsorul cu părul de aur, a primit răspunsul lui Mervyn. El urmărește în această pagină singulară, dira tulburărilor cugetului celui care scrie, lăsat în voia sabelor puteri ale propriei sale insuficiențe. Acesta ar fi făcut cu mult mai bine dacă și-ar fi întrebat părinții înainte de a răspunde prieteniei unui necunoscut. Nici un folos nu a reieși pentru el din faptul că se vîră, ca principal actor în această echivocă intrigă. Dar, în sfîrșit, el a vrut-o. La ceasul arătat, Mervyn, de la poarta casei sale, a pornit drept înaintea lui, mergînd pe boulevard Sebastopol pînă la flintina Saint-Michel. O ia pe quali des Grands-Augustins și tale prin quali Conti; în clipa cînd trece pe quali Malaquais, el zărește mergînd pe quali du Louvre, paralel cu drumul lui, un individ, purtînd un sac sub braț și care pare că-l cercetează cu luare aminte. Aburii dimineții s-au risipit. Cel doi trecători ies în același timp, de fiecare parte, în pont du Carrousel. Cu toate că nu se văzuseră niciodată, ei se recunoscuseră! Într-adevăr, era mișcător să vezi acest două ființe, despărțite prin vîrstă, apropiindu-și sufletul prin măreția simțămîntelor. Cel puțin, asta ar fi fost părerea celor care s-or fi oprit în fața acestei priveliști, pe care nu numai unul, înzestrat chiar cu un spirit matematic, ar fi găsit-o înduioșătoare. Mervyn, cu fața scăldată în lacrimi, se gîndea că înțîneste, spre a spune astfel, în pragul vieții, un sprîjin prețios în viitoarele-i încercări. Fiți încredințați cît despre celălalt, că nu-și spunea nimic. Iată ce făcu: el desfăcu sacul, îi deschise gura, și, opucîndu-se pe adolescent de cap, vîrî întru-gi trup în înveltoarea de pînză. Innodă cu botista lui capătul la care se găsea deschizătura. Cum Mervyn scotea țipete îngrozitoare, el ridică sacul ca pe o boccea de rufe și-l izbi de cîteva ori de parapetul podului. Atunci victima, simțînd cum îi crăpă oasele, tăcu. Scend unică, pe care nici un romanțier n-o va mai înțînii! Un casap

trecea, așezat pe carnea cotigii lui. Un ins alergă la el, îl îndemnă să oprească și-i spune: « Uite un cline, legat în sacul ăsta; are rlie; ucideți-l cîl mai repede. » Omul se arătă binevoitor. Celălalt, depărtîndu-se, zărește o copilă în zdrăne care îi întinde mina. Pînă unde merge, dar, culmea cutezanței și nelegiuirii? El îi dă de pomană! Spuneți-mi dacă vreți să vă duc, cîteva ore mai tîrziu, la poarta unui abator depărtat, Casopul s-o întors, și le-o spus tovarășilor, uruncînd o povară la pămînt: « Hai, repede, să omorîm clinele ăsta rlios. » Sînt potru și fiecare pune mina pe cloacan ca de obicei. Și, cu toate astea șovăiau, fiindcă sacul se zbătea cu putere. « Ce tulburare mă prinde? » strigă unul din ei, lăsîndu-și brațul încet în jos. » « Clinele ăsta scoate, ca un copil, vaiete de durere, spuse un altul; s-or zice că-și dă seama de soarta care-l așteaptă. » « Așa fac ei, răspunse un al treilea; chiar cînd nu sînt bolnavi, cum e cazul aici, e destul ca stăpînul lor să lipească de-acasă cîteva zile, ca să se pornească pe urlete care, într-adevăr, sînt greu de îndurat. » « Opriți-vă! ... opriți-vă! ... strigă al patrulea, înaintea ca toate brațele să se fi ridicat în cadență spre a lovi cu hotărîre de data asta, în sac. Opriți, vă spun; e un fapt aici care îmi scapă. Cine vă spune că în această pînză e închis un cline? Vreau să mă încredințez. » Atunci în ciuda risetelor tovarășilor lui, desfășu balotul și trase afară unul după altul membrele lui Mervyn! Era aproape înăbușit de felul chinului în care fusese nevoit să stea, leșînd cînd văzu iar lumina. Cîteva clipe după aceea, el dădu semne nelînduoase de viață. Mîntuitorul spuse: « Învațați-vă, altădată, să puneți prevedere pînă și în meseria voastră. Era cît pe-acî să vă dați seama, prin vîr înșivă, că nu slujește la nimic o deprinde nepăzirea acestei legi. » Casopii dispărură. Mervyn, cu inima strînsă și plin de presimțiri funeste, se întoarce acasă și se închide în odaia lui. E nevoie să stăruie asupra acestei strofe? Eh! cine nu va deplînge faptele petrecute! Să așteptăm sfîrșitul, spre a da o judecată și mai aspră. Deznădămintul se va precipita; și, în aceste soluri de povestiri, în care o posluie, de orice fel ar fi ea, fiind dată, aceasta nu se teme de nici o pledieci spre a-și croi un drum, nu e locul de a dilua într-un borcan tușul a potru sute pagini bonale. Ce poate fi spus într-o jumătate de duzină de strofe, trebuie spus, și pe urmă taci.

VIII

Spre a construi mecanic creierul unei povești somnifere, nu e destul să diseci prostii și să alurești foarte tare, cu doze reînnoite, mintea cetitorului, în așa fel încît să-i paralizezi puterile pentru tot restul vieții, prin legea infailibilă a oboselii; trebuie, pe lîngă aceasta, să-l pui, diabol, cu un bun fluid magnetic, în neputința somnambulică de a se mișca, silindu-l să-și întunece ochii împotriva firii sale prin fixitatea alor tăi. Vreau să spun, spre a nu mă face mai bine înțeles, ci numai spre a-mi dezvoltă gîndirea care învâluie și întărește

În același timp printr-o armonie din cele mai pătrunzătoare, că nu cred să fie nevoie, spre a-ți atinge ținta pe care ți-o propui, de a inventa o poezie ca totul în afara mersului rînduit al naturii, și al cărei suflu vădămător pare să zdruncine chiar și adevărurile absolute; dar să te bucuri de asemenea roade (potrivite, de altfel, cu regulile estetice, dacă ne gîndim bine), asta nu e chiar atît de ușor precît se crede: iată ceea ce voiam să spun. E pricina pentru care mă voi sili din răspateri să izbutesc! Dacă moartea va înșepeni uscăciunea fantastică a celor două brațe lungi ale umerilor mei, folosite la zdrobirea lugubră a gipsului meu literar, vreau, cel puțin, ca, îndoliaț, cetitorii să-și spună: « Trebuie să fii drept, cei-ai lui. M-a cretinizat destul. Ce n-ar fi făcut, dacă i-ar fi fost dat să mă trăiască! e cel mai bun profesor de hipnotism pe care-l cunosc! » Se vor săpa aceste cîteva cuvinte mișcătoare pe marmora mormîntului meu, și manii mei vor fi mulțumite! — Merg mai departe! Era o coadă de pește care se zbătea în fundul unei găuri, lîngă o cizmă scîlcită. N-avea nici o noimă să te întreb: « Unde-i peștele? Nu vîd decît coada, care zvîcnește. » Căci, de vreme ce, tocmai, recunoșteai în mod tacit că nu zărești peștele, înseamnă că în realitate el nu era. Ploaia lăsase cîteva picături de apă în fundul acestei pînii, săpată în nisip. Cît despre cizma scîlcită, unii s-au gîndit de atunci că ea venea din vrea părăsire de bună voie. Crabul de mare, prin puterea dumnezeiască, avea să renască din atomii lui dezlegați. El trase din puț coada de pește și-l făcîndu-l să și-o ațîrne de trupul pierdut, dacă va vesti Ziditorului neputința trimisului său de a stăpîni valurile furioase ale mării maldorien. Îi dădu două aripi de albatros, și coada de pește se avîntă în vîzduh. Dar ea zbură spre locuința reneșterii spre a-i povesti ce se petrecuse și a-l trăda pe crabul de mare. Acesta ghici planul spionului și, înainte ca a treia zi să fi ajuns la capătul ei, străpunsese coada de pește cu o săgeată învențiată. Gîtlejul spionului scoase un țipăt slab și-și dădu cît din urmă suspin înainte de a atinge pămîntul. Atunci, o birnă seculară așezată pe creasta unui castel, se ridică în toată lungimea ei, topînd pe ea înșăși, și ceru răzbumare ca marl strigătoare. Dar Atotputernicul, preschimbînd în rinocer, îl înșușîrînd că moartea aceasta era meritată. Birna se potoli, se duse să se așeze la temelia castelului, își luă iarăși poziția culcată și chemă pînienjenii speriați să-și teasă mai departe țîrzoara prin colțurile lui. Omul cu buzele de pucioasă află de slăbiciunea aliaților lui; fapt pentru care el porunci nebulului încordat să ardă birna și-o prefacă în cenușă. Aghone îndeplinea această poruncă aspră. « Fiindcă, după domnia-voastră, clipa a sosit, m-am dus să luu veriga pe care o îngrăposam sub piatră și am legat-o de unul din capetele otgonului. Uite legătura. » Și îi dădu o funie groasă, înfășurată pe ea înșăși, de șolzezi de metri lungime. Stăpînului lui îi întrebă ce făceau cele paisprezece pumnafe. El răspunse că rămîneau credincioase și erau gata oricînd pentru orice împrejurare, dacă era nevoie. Tîlharul dădu din cap în

sens de mulțumire. El arătă uimire, și chiar neliniște, cînd Aghone adăogă că văzuse un cocoș despicînd cu piscul un candelabru în două, afundîndu-se rînd pe rînd privirea în fiecare din părți și care striga, bătînd din aripi cu o însuflețire turbată: « Nu e atît de departe precît se crede, din rue de la Paix pînă în Place du Panthéon. Se va vedea în curînd jalnica dovadă! » Crabul de mare, cîlare pe un armăsor aprig, gunea în galop pe drumul care ducea la podul, martorul azvîrlirii blîtei de către braș tatuat, adăpostul celei dintîi zile a coborîrii lui pe pămînt. O caravană de pelerini era în drum spre locul acesta, sfințit de aici înainte ca loc de închinare, de o moarte augustă. Nădăduia s-o ajungă spre a-i cere ajutoare grabnice împotriva unelirii ce se urzea, și de care avea știre. Veși vedea, cîteva rînduri mai departe, cu ajutorul tăcerii mele glaciare, că ajunse la timp spre a le povesti cei dezvaluiți un petecar, ascuns, după schela apropiată a unei binole, în ziua în care bătrînul pont du Carrousel, încă lîns de jilava roasă a nopții, simți cu groază cum zarea glîndirii i se lărgeste începeșat în cercuri concentrice, la iscare dis-de-dimineață a ritmicei frămîntări a unui sac icosaedru de parmalicul lui de calcar. Înainte de a le înboldi compătîmirea, prin amintirea acestui episod, ar face bine să strîpească în ei sămîlna nădejdi... Spre a vă înfrînge lenea, slujniți-vă de ajutoarele unei bună-voinți, mergeți alături de mine și nu pierdeți din vedere pe acest nebul, purtînd pe cap o oală de noapte, care împinge înaintea lui, cu mina înarmată de o blă, pe cel pe care cu greu l-ați recunoaște, dacă n-aș avea grija să v-o spun, și de a vă reaminti la ureche cuvîntul care se rostise Mervyn. Cît e de schimbat! Cu mîinile legate la spate, pășește înaintea lui, ca și cum ar merge la esafod și, cu toate acestea, el nu e vinovat de nici o nelegiuire. Am ajuns în incinta circulară a pieței Vendôme. Pe antablamentele coloanelor masive, sprijinit de balustrada pătrată, la peste cincizeci de metri înălțime de sol, un om a aruncat și desfășurat un otgon, care cade pînă la pămînt la cîteva pași de Aghone. Cu obișnuința, se face repede un lucru; dar pot spune că acesta n-a avut nevoie de mult timp spre a lega picioarele lui Mervyn de capătul funiei. Rinocerul aflase de cele ce aveau să se întîmple. Scăldat în sudoare, el se ivi gîlînd în colul străzii Castiglione. N-avu nici măcar mulțumirea de a începe lupta. Individul, care cerceta împrejurimile din înaltul coloanei, își încercă revolverul, ochi cu grijă și apăsa pe trăgaci. Comodorul, care cerșea pe străzi din ziua în care începuse ceea ce credea el a fi ne-

bunia fiului său, și mama, căreia i se spunea fata de zăpadă, din pricina parolii ei neobișnute. Își traseră piepturile înaintea spre a apăra pe rinocer. Zădarnică grijă. Golanul îi găuri pielea ca un sfredel; s-ar fi putut crede cu o logică de suprafață, că moartea trebuie să vie negreșit. Dar noi știm că, în acest pachiderm, se strecurase ființa Domnului. El se trase înapoi cu mîhnire. De n-ar fi bine dovedit că nu fu prea bun față de una din făpturile sale, l-aș plănge pe omul de pe coloană ! Acesta, cu o smucitură scurtă a pumnului, trage la sine funia astfel. Aflând în afara normalei, oscilațiile ei îl legănă pe Mervyn, al cărui cap privește în jos. El prinde, cu mîinile, o lungă ghirlandă de imortele, care unește două unghiuri consecutive ale bazel, de care își izbește fruntea. Și duce cu el în aer, ceea ce nu era un punct fix. După ce și-a îngrămădit la picioare, sub formă de elipse suprapuse, o mare parte din odgon, astfel ca Mervyn să rămîind afloat la jumătatea înălțimii obeliscului de bronz, acnașul evadat, dă cu mîna dreaptă adolescentului o mișcare de rotație uniformă, într-un plan paralel cu axa coloanei, și strînge cu mîna stîngă colacii șerpuitori ai funiei, care-i zac la picioare. Praștia șuieră prin aer; trupul lui Mervyn o urmează pretutindeni, tot timpul depărtat de centru prin forța centrifugă păstrîndu-și mereu poziția mobilă și echidistantă, într-o circumferință aeriană independentă de materie. Sălbotecul civilizat slobozește puțin cîte puțin, pînă la celălalt capăt, pe care îl ține cu un metocarp puternic, ceea ce pe nedrept seamănă cu o bară de oțel. El începe să alerge în jurul balustradei, pînădu-se cu o mînd de rampă. Această manevră are drept urmare că schimbă planul primitiv al revoluției cablului și-i sporește forța de tensiune, și-așa destul de mare. De-aici înainte, el se rotește majestuos într-un plan orizontal, după ce, printr-un mers insensibil, a trecut rînd pe rînd, prin mai multe planuri oblice. Unghiul drept alcătuit de coloană și de firul vegetal își are laturile egale ! Brațul renegatului și unealta ucigătoare sînt contopite în unitatea lineară ca elementele atomistice ale unei raze de lumină pătrunzînd în camera neagră. Teoremele mecanicii îmi îngăduie să vorbesc într-astfel; vail se știe că o forță, adăugată unei alte forțe, generează o rezultantă compusă din două forțe primitive ! Cine-ar îndrăzni să susțină că funia lineară nu s-ar fi rupt curînd fără vigoarea atletului, fără buna calitate a cînepei ? Corsarul cu părul de aur, năpraznic și în același timp, îi oprește viteza cîștigată, deschide mîna și dă drumul cablului. Contra-lovitura acestei operații, atît de

contrară celor precedente, face balustrada să prîie din încheieturi. Mervyn, urmat de funie, seamănă cu o cometă tîrîndu-și după ea coada strălucitoare. Veriga de fier a nodului ce se strînge și se întinde fără a se desface, scînțind în razele soarelui, te îndeamnă să-ți împlinești amăgirea. În traiectoria parabolice sale, osînditul la moarte spintecă atmosfera pînă la malul stîng, îl depășește în virtutea forței de impulsie pe care o bănuie înfinită, și trupul său va izbi domul Pantheonului în timp ce funia strînge în parte, cu șerpuiturile ei, peretele superior al imensei cupole. Pe suprafața ei sferică și convexă, care nu seamănă cu o portocală decît ca formă, se vede, la orice oră din zi, un schelet uscat, rămas splinzurat acolo. Cînd vîrful îl leagănă, se povestește că studenții din Cartierul Latin, de teama unei asemenea sorji, fac o scurtă rugăciune: sînt zvonuri nefemeate, în care nu ești silit să crezi, și bune numai de stîrnit spaima copiilor. El ține, între mîinile zgîrcite, un fel de panglică mare de veștedă flori galbene. Trebuie ținut seama de distanță, și nimeni nu poate spune cu tărie, oricît de bună i s-ar dovedi vederea, că ar fi, cu adevărat, acele imortele de care v-am vorbit, și pe care o luptă nedepotrivă, desfășurată lîngă noua Operă, le văzu desprinzîndu-se de pe un piedestal folnic. Nu e mai puțin adevărat că draperiile în formă de corn de lună nu mai iau aici expresia simetriei lor definitive în numărul cuaternar; duceți-vă să vedeți voi-înșivă, dacă nu vreți să mă credeți.

În românește de TAȘCU GHEORGHIU

TENTAȚIA UNUI CONTINENT

BLAISE CENDRARS

ÎN PICIOARE

Noaptea-i pe ducă
Zorile se aprind
Se deschide-o fereastră
Din pervaz un om s-apleacă fredonând
E doar în cămașă privește spre lume
Vântul mormură domol ca un zumzet prin cap

ORAȘUL SE TREZEȘTE

Trec primele tramvaie cu muncitori
Un om vinde ziare în mijlocul pieței
Gesticulând printre foile mari de hîrtie ce zbat ca din aripi execută singur un fel de
balet însoțit de strigăte guturale...

Îi răspund clozoanele
Și-n goană trec primele mașini

ȘI TADO... ERCIO... EIO...

◀ Siluete decupate în foale de mică, artă precolumbiană

CLAXOANE ELECTRICE

Aici nu s-a auzit de Liga Tăcerii —
Ca în orice țară nouă
Bucuria de a trăi și de a face bani e exprimată prin trîmbița claxoanelor și
răpăiala epopemelor deschise

LUME MĂRUNTĂ

Cerul albastru crud
Zidul din față alb crud
Soarele crud mă bate în creștet
Pe mica terasă a negresă prăjește peștișori pe o lampă meșterită
dintr-o fostă tînchea de biscuiți
Doi copiiși tucurii rațdale dintr-un cocean de trestie de zahăr

PEISAJ

Zidul Pensunii Milanaze vopsit în ului e în chenarul ferestrei mele
Am înaintea ochilor o felie din Avenida Sao-Joao
Tramvale mașini tramvale
Tram-tram-tram-tram
Cățri gălbii înhămați cite trei trag de cărucioare goale
Urișă deasupra arborilor de piper rărare firma de a șchioapă

CASA TOKIO

Soarele inundă strada cu luciu de lac.

SÃO PAULO

Ador orașul ăsta
São Paulo croit după inima mea
Nici datini
Nici prejudecăți aici
Nici vechi nici noi
De preț e singur zelul furibund absolută încredere
optimismul îndrăzneala munca speculația îndrind
zece case pe ară în toate stilurile — ridicole

grotești frumoase mari mici nord sud egiptean yankeu cubist
Fără altă grijă decît aceea de a urmări statisticile de a prevedea viitorul confortul
Utilitatea plus-valoarea și îmierea imigraților
Toate pările
Toate popoarele

Îmi plac

Cele două trei case portugheze rămase în picioare sînt de faianță albastră

PLECARE

Străbat pentru ultima oară pe Caminho do Mar
Dar fără plăcere căci Oswald e trist
S-a posomorit de inimă albastră
Sera-i inecată în ceață
Mașina plîrie
Motorul tușește

PE CHEI

La revedere prieteni dragi la revedere
Iutoarceți-vă grabnic spre São Paulo mai înainte de căderea nopții
Mal vorbim acum ultima oară de mitralierele revoluției
Rămîn de unul singur pe acest transatlantic olandez plin de nemți
olandezi argentinieni copilăroși spilcuți pomădași
de doi trei englezi părelnici
Emigrații spanioli se întorc la casele lor
Și-au agonisit biletul pentru întoarcere
pare că n-au de ce plînge
Un cuplu dansează în sunet de acordeon
Este tot o jota

CABINA 2

Eur peen

E albă

bine-mi va fi

Singur

Lucrind

Răscumpărînd nouă luni de soare
Nouă luni braziliene
Nouă luni cu prietenii
Lucrînd acum pentru Paris
Mi-e drag așadar transatlanticul ticsit unde n-am cu cine schimba
Două vorbe.

RIO DE JANEIRO

O lumină orbitoare inundă văzduhul
Lumină altă de colorată și fluidă încît orice
Stîncile trandafirii

Farul alb din creștetul lor
 Semnalele semaforului par toate lichefiate
 Și iată acum cunosc umele munților care înving acest golf minunat
 Uriașul culcat
 Gavée
 Bico de Papagaia
 Caracaro
 Căpățîna de zahăr botezată de camarazii lui Jean de Lery
 Borcanul cu Unt
 Și voi piscuri stronii ale lanțului Orgilor
 Bună ziua

MASĂ ÎN ORAȘ

Damnul Lopari nu-i la Rio « plecat de simbătă cu « Luteția »
 Am prinzit în oraș cu noul director
 După ce am semnat contractul pentru 24F/N tip Grand Sport I-am
 luat cu mine într-o bombă din port
 La un prinz de crevete prăjite
 Limbi de dorade în maioneză
 Tatu
 (Carnea de tatu are gustul cărții de ren care-i plăcea lui Salie)
 Fructe de pe-aici mamane banane portocale de Bahia
 Am băut fiecare un fiasco de chiști

DIMINEAȚA-I A MEA

Soarele răsare la șase fără un sfert
 Vîntul s-a îndăprît
 Dimineața puntea-i a mea pînă la 9
 Privesc mateloții ce spală spardekul
 Valurile înalte
 Un vapor brazilian pe care îl ajungem din urmă
 O pasăre singuratică albă cu negru —
 Cînd apar primele femei clătîindu-se în vînt și fetițele cărora le
 ridică rochițele dezvelindu-le fundul înflorat cobor
 în cabină
 Și mă apuc iar de lucru

SCRIU

Mașina mea bate cardonat
 Tîrîie la capătul fiecărui rînd
 Angrenajele zăruie
 Din cînd în cînd mă rezem de fotoliul de răchită și pufăi din țigară
 Veșnic aprinsă

Trag cu urechea la rastogolirea valurilor
 La gîlgiul firului de apă prin țevăria lavaboului
 Mă scal și-mi cufund mina în apă rece
 Sou mă parfumez
 Am acoperit oglinda dulapului ca să nu mă văd scriind
 Hubloul este un rotocol de soare
 Cînd cuget
 Răsună cu puterea unei tobe
 Și-mi vorbește cu glas tare

SMOKING

Doar sărîntocii nu au smoking la bord
 La bord doar oamenii prea bine crescuți au smoking.
 Îmbrac un costum de ȣeviot englezesc — marea-i uniformă albastră
 ca hainele mele de albastru tropical

NOAPTEA CREȘTE

Am observat atent tot ce se întîmplă
 După asfințit
 Întîi se întunecă marea
 Cerul rîmîna luminos multă vreme
 Noaptea urcă din ape și cuprinde zarea treptat
 Fără grabă, se întunecă firmamentul apoi
 Bezna
 Pe urmă întunericul apei și întunericul cerului dau înapoi
 Se însćunează o transparență de fîdeș cu reflexe în apă și pungi
 întunecate pe cer
 Apoi Sacul de Cărbuni sub Crucea Sudului
 Apoi Calea Lactee

TRAVERSARE BANALĂ

Olanda Olanda Olanda
 De fum plin e fumoarul
 De țigări orchestra
 De fotolii salenul
 Familiei familiei familiei
 De găuri plini ciorapii
 Și femeile țes țes într-una

ZĂDUR

Din la Plata la Pernambuco faci șase zile cu transatlanticul rapid

Vezi ades coasta dar nici şipenia de pasdre
Aşa cum în hotarele imensului stat Sao-Paulo colinzi zile întregi
pe drumuri de praf
Fără să străneşti mişcă o zburătoare
Alt e de cald

CAP FRIE

La uşa mea am auzit azi noapte un glas de copil
Suav
Modulat
Pur
Mi-a răcorit inima

VIAȚĂ PERICULOASĂ

Astăzi poate-s omul cel mai fericit din lume
Am tot ce îmi doresc
Şi spre unicul lucru la care țin în viață mă duc treptat
Învîrtiturile elice
Deși la sosire poate că voi fi pierdut totul

GREȘELI DE TIPAR

Greșelile de ortografie și tipar mă încintă
Sînt zile cînd le-aș face înadins
Aș trișa însă
Ce mult îmi plac greșelile rostirii sovădile limbi graiurile
de pretutindeni

VA VENI O ZI

Va veni o zi
Tehnica modernă-i depășită
Fiecare traversare costă un milion
Cu avioane și baloane costul se va înzecii
Căblurile submarine cabina mea de lux timonele amenajările din
porturi industriile uriașe înghit milioane
Activității prodigioase cu care ne mîndrim
Mașinile nu-i mai fac față
Faliment
Iov pe mormanul său de gunoi ajunge să-și maseze fața cu un aparat electric
Are haz

APUS DE SOARE

Se zărește coasta
Asfințitul a fost extraordinar

În învăpăierea serii
Nari uriași și verticali de înălțimi ameștoare
Himere, grifoni și o gigantică victorie înaripată au stăruit toată noaptea
peste zare
În zori întreaga turmă galbenă și roz se îngrămădise peste
Bahia ca o tablă de șah

BAHIA

Lagune biserici palmieri case cubice
Bărci mari cu două vele dreptunghiulare răsturnate
aducînd o uriașe picioare de pantaloni umflați de vînt
Bărcuțe cu aripi de rechin sălind printre valuri de fund
Nori mari și perpendiculari umflați colorați ca niște oale smălțuite
Galbene și albastre

HIC HAEC HOC

Mi-am cumpărat trei maimuțe botezate Hic Haec Hoc
Doisprezece colibri
Una mie țigări de foi
Și o mină de bahiana mare cît un picior
Și mai viu cu mine amintirea celui mai frumos hohot de rîs

PERNAMBUCO

Victor Hugo îl numește Fernandibouc aux Montagnes Bleues
Iar un scriitor de pe vremuri Ferdinandburg cel cu o mie de biserici
În limba indienilor înseamnă Gură crăpată
E ceea ce văd azi venind din larg pentru o escală de o oră și jumătate
Pămînturi scunde nisipoase
Un mal de beton armat și o mică macara
Al doilea mal de beton armat și o macara uriașă
Al treilea mal de beton armat pe care se ridică magazine
din beton armat
Cîteva cargouri stau la chei
Și un lung sir de bărci numerotate
Din spate răsar cupole și cîteva clopotnițe un observator
astronomic
Mai se zăresc cisternele «American Petroleum Co» și «Caloric»
Soare zăpușeală și tablă undulată

ADRIENNE LECOUVREUR ȘI COCTEAU

Am mai cumpărat doi pui de maimuță
Și două păsăruici cu penă ca hirtia moarăță
Maimuțele poartă cercei

Păsările ghiare polite

Am botezat maimuța mai mică Adrienne Lecouvreur pe cealaltă Jean

Am dat o păsăruică fetei amiralului

E proastă și privești cruci din amindoi ochi

Spală de potolială picioarele păsăruicii

Cealaltă zburătoare îmi cîntă în cabină peste cîteva zile va imita toate zgomotele
familiare și va scoate sunete ca mașina mea de scris

Cînd scriu maimuțele mă privesc

Le distrez mult

Își închipue că mă țin în cușcă

O DUNGĂ

O dungă ce se estompează

Adio

E America

Și deasupra o coroană de nari

În noaptea ce vine o stea de loată frumusețe

Acuma ne-ndreptăm spre est și începînd de mine piscina va fi instalată
pe puntea superioară

MAISTRUL LEMNAR

Hic Haec Hoc sint la lemnar

N-am păstrat în cabină decît păsărica și maimuțele Adrienne și Cocteau

La lemnar e plin de papagali de maimuțe de ciîni de pisici

E bătrîn și pufăie din lulea

Are ochii turi ai băutorilor de vin alb

Cînd îi vorbești îți răspunde trăgînd mai tare la rîndeaua care scuipă talași

Răsuciți

Îl porecesc Robinson Crusoe

Atunci binevaiește să zîmbească

CRISTOFOR COLUMB

Ceea ce piere azi în zare cînd mă îndrept spre răsărit e ceea ce descoperea Columb

mergînd către apus

Pe aci a zărit păsărea albă și neagră dintîi — cea care l-a făcut

să-ngenuncheze și să mulțumească Domnului

Cu evlavie

Improvizînd ruga bouclairiană păstrată în jurnalul lui
de bord

Unde-și cere iertare pentru c-a mîngîi zi de zi pe tovarășii săi de aventură

îndicîndu-le o poziție greșită

Ca nimeni să nu știe calea întoarcerii

COMANDANTUL E OM DE TREABĂ

Țău că-i om de treabă comandantul

Tei o pus să se instaleze piscina numai pentru mine

Azi ca să-mi facă plăcere

Înc-un ocol

Si trece atît de aproape de Fernando de Noronha încît mai c-oș putea culege un
bucet

FERNANDO DE NORONHA

De departe ai zice că-i o catedrală scufundată

De aproape

O insulă cu culori atît de vii încît verdele ierburii este auriu
tot

PEȘTERA

E a peșteră care străbate insula dintr-o parte într-alta

PISC

E un pisc și nimeni n-a știut să-mi spună numele

Scamînd cu virful Cervin — e ultimul stîlp al Atlantidei

Ca emoje cînd mi se pare că vîd în ochian vestigiile unei terase atlante

PLAJĂ

Într-un golf

După un promontoriu

O plajă cu nisip galben și palmieri de sîdef

ÎNCHISOAREA

Un zid alb

Înalt cît un zid de cimitir

Poartă cu litere urioase următoarea inscripție vizibilă

cu ochiul liber « Locuința deșinușilor »

CIVILIZAȚIE

Cîteva vestigii de cultură

Cîteva case

O stație de Radiotelegrafie doi piloni și două turnuri Eiffel în
construcție
Un vechi port portughez
O cruce
Cu binoclul zăresc pe zidul temniței un om gol fluturând o
zdrăncă albă
Noaptea sînt moi frumoase fără lund și cu stele uriașe pe cînd
zăduful crește
Elicele fac mai fosforescentă apa nocturnă-n urma noastră

DE CE

Pasărea fluieră
Măimulele o privesc
Măiestrie
Lucrez surzind
Tot ce se întîmplă mi-e absolut indiferent
Cu ochii urmăresc pe cineva absent
Seria stînd cu spatele la mersul navei
Soare-n ceață
Înaintare
Întîzire
Da

BAL

Un cuplu american dansează dansuri apăsă
Tinerete argentinienă s-au supărat pe arcestră și disprețuiesc
cordial pe tinerii de la bord
Portughezii încep să aplaude îndată ce aud un cîntec portughez
Francezii fac opinie separată rîd zgomotos și-și bat joc de toată lumea
Numai doicile în rochiile lor frumoase au chef de dans
Am pofuit-o la dans pe doica neagră spre indignarea unora și hazul celorlalți
Cuplul american dansează dansuri apăsă

PODOMETRUL

Cînd măsori punea la pas ca timpul să treacă. . .

DE CE SCRUI?

Pentru că. . .

1924

Din ciclul «Du monde entier au cœur du monde»
În românește de MICAELA SLĂVESCU

JULES SUPERVIELLE

PAMPA

Trăbul mărunt de gauchos mă modelează,
urechile fixe ale calului m-ajută să știu unde sînt.
Regăsesc în toată plenitudinea tot ce nu mai
cutezam să închipui,
nici măcar prin lucrarea unei ipoteze,
toată Pampa întinsă la picioarele mele ca și-acum
sapte ani

O Moarte ! Iată-mă iardăși aici.
Și eu care crezusem că nu vei îngădui să
revăd aceste pămînturi,
o voce mi-o spusese ce semăna cu vocea ta, o voce
care era a ta, căci tu nu semeni decît
cu tine însăși.
și astăzi sînt precum nechezatul acesta care nici nu
știe că există;

Ce comic mi se părea cîd mă-ndoiam atît de mine și iată acum mă îndoiesc de tine,
o mult prea temută,
chiar și atunci cînd colul meu călăd pe asemîntele de bou
frumos albite de vulturi,
sau cînd o duhoare de vită abia înjunghiată îmi
strîmbă nasul cînd trec.
Sînt una cu Pampa care nu cunoaște mitologia,
cu deșertul orgolios pentru că-i deșert din
trupurile cele mai abstracte
și-i ignoră pe zeii din Olimp care și azi mai ritmează
vechea lume.

Mă aflu în cîmpia fără istorie care-ți întinde
pretutîndeni pielea scorbosă de vacă ce-a
dormit mereu sub cerul liber,
singurul ei decor vegetal fiind doar tufele de talas
ceibos, pîtas care nu cunosc nici greacă
nici latină

dar știu să-i reziste vîntului înfometat de la pol
cu toată străvechea lor viclenie barbară
opunîndu-i crupa concentrată de rămurii cu puzderie
de țepi și frunzele lor ca un tăiș de secură.
Mă amestec cu un pămînt ce nu dă socoteală
nimănui și nu vrea să semene cu peisajele
manufacturate ale Europei înșingurate de
amintiri

cu natura vîlguită și răsuflarea înecată de crizele
de tîsă-ale luminii,
ștergînd, pocîită, iarna, tot ce-a făcut în timpul verii.
Înaintează sub un soare neînfricat de intemperii,
risipindu-și dărnice ulcelele cu culoare
locală proaspătă pentru ceruri vîntoase
care ținesc vertiginos pînă-n zenit,
și apucînd în lasoul razelor sale, un
gauche vine cu căldăre cu tot.

Norii nu-s pentru ei pretextul unei melancolii
distinse,
ci prietenii aspri dintr-altă roșă, cu alte obiceiuri,
cu care poate sta la taclale,
iar furtunile scurte sînt neașteptate sărbări comune
la care cer, soare și nori
se duc bucuras și se desfată din desfătarea lor
și-a celorlalți,

unde Pampa,
se rostogolește beată crișă în glodul murdar
ca înecată depărtările,
pînă la ceasul rîndunelilor
și-al ultimilor nori, cu spinarea rotundă
spre vîntul de sud,
cînd pămîntul, pe tot cuprinsul orizontului
temeinic ogărit, își usucă băltoacele,
și vitele și păsărele
în cer răsîndînd înjurăturile soarelui care-ncearcă
să-și adune rozele risipite.

DINCOLO DE CERUL STINS

Dincolo de cerul stins și de această mare cenușie
în care etrava scobește o diră umilă,
dincolo de orizontul acesta închis
e Brazilia cu palmierii ei,
banani uriași amestecîndu-și frunzele precum elefanții
mișcătoare trompe,
rachete de bombas care-și dispuță cerul,
blîndește-n adîncime, un hîrjis de blîndețe,
și pure ovale feminine cu memoria Voluptății

lată cum încet orizontul se descoase,
și pămîntul și-a alungit o fișie subțire.
Creste răsar amestecate încă în neant,
dar care dobîndesc numoidecît în ciuda reticenței depărtărilor
prestigiu și responsabilitatea munților.
De-a lungul fâșnițelor spărturi de plajă
casele-ou și încep să siclească;
în lunecarea peisajului, pe un plan uleios,
a și apărut o femeie așezată într-un gîngăș cîmp de trestie,
și pînă la mine răzbește
grotitudinea humusului roșu după tropicalele plai.

ÎN SPAȚIU ȘI ÎN TIMP

Sîntem aici amîndoi în fața mării
în fluxul salin al amintirilor.

De la pădăria ta aeriană și pînă la tocurile ascuțite
ești atât de ușoară și-atît de sensibilă
de parcă atrosa de lumina patriei tale păsărie
ar urca pe curentul viselor tale;
Ah ! ai vrea să arunci poduri de soare între țări despărțite de oceane și climate,
și care se ignoră vesnic.

Serile de la Montevideo nu vor fi încununate
de celestelor cîmpuri de trandafiri din Pirinei,
munții de la Janeiro vesnic în flăcări și niciodată mistuții nu vor păli sub degetele gîngășe
ale zăpezii
franceze.

și nu vei putea auzi, fără decît în inima ta,
maree ovăzurilor argentinienne,
și nici nu vei putea face o singură iubire din toate aceste iubiri care-ți împart sufletul tău,
și-ale căror nenumărate fumuri nu se vor uni niciodată în vîlducul unui singur fum.
Resemneze-se piesoalele tale iuți, o deznădăjduită a Spațiului?
Nu te-ntristo, tu ai cărei chin nu urcă precum al meu, pînă la erele ce tremură
dincolo de zări,

tu nu știi ce însemnă un val care-a murit acum trei mii de
ani și renaște în mine ca să piară din nou,
nici ciocîrția imobilă de multe zeci de ani care devine
acum în mine o ciocîrție nouă,
cu inima iute, iute,
grăbită să termine odată;
Nu te-ntristo, tu, care vezi în noapte o prietenă înminunată de surisul tău ascuțit de
căderii tăiei,
în noaptea înarmată cu puzderie de stele și căldură de veacuri,
și care mă silește să-i măsoar violența
răsturnînd capul pe soptea
precum morții, iubito,
precum morții.

Din volumul Débarcadères, 1922
în românește de MODEST MORARIU

HENRI MICHAUX

COLIBA INDIANULUI DIN ANZII CORDILIERI

Coliba indianului nu e nici măcar o cocioabă, ci un lucru absolut respingător. Dar după ce ai locuit în ea câteva luni nu te mai poți gândi să-ți cauți alt sălaș, intr-ălt îți devine deoprită.

Pentru omul alb, coliba indianului e o dovadă a prostiei acestuia. Căci ea nu are horn. Și nu e singurul lucru care-l lipsese. Dar absența unui lucru înseamnă implicit existența altuia. Iată de ce în coliba indianului unele lucruri există din belșug. Făcînd-o pur și simplu abundentă. Intrî în ea dînd parcă în lături o pică deose. Ea abundă de întineric, un întineric copitonat și care, la rîndu-i, abundă de fum... Nu există horn. În schimb, fum din belșug. Sălușurile albilor nu au mijloc: ci doar ferestre.

Coliba indianului însă, nu primește nimic, absolut nimic din afară: ea își ajunge stăpîni. Fumul vine de la ștuilele de porumb copt pentru prînz. Fumul te înecă și se-nalță dește-n jurul tău, apoi iese încet pe ușă lîsînd în urma lui tot fum, acela al vreascurilor abea aprinse.

Belșug de mirosuri amestecate, de gunoaie și de oameni.

Belșug.

Se pare că Armata Salvării intenționează să trimită acolo cîțiva misionari idioți care să-l învețe pe indian cum să-și sfredească hornuri. Dar ce-l va mai rămîne atunci indianului? El vrea să se simtă bogat.

Una e să cunoști pămîntul sînd în picioare, supunîndu-l cu talpa, și cu totul alta să-l cunoști lungit, cum de fapt îl și poți cunoaște cu adevărat.

Și mai este coliba lui un loc deosebit de propice pentru muzică. Indianii suflă într-un fel de nai și se-mbată la auzul unei singure fraze muzicale repetate la nesfîrșit, și care-i definește mai bine decît orice alt obiect, îndeletnicire sau meșteșug.

Iată din ce este ea formată: La început, dintr-un grup de trei note din care prima nu e prea înaltă (la arabi, mai pasionați, notele se înalță mult mai sus), a doua ceva mai înaltă, a treia mai joasă, tot atît de joasă pe cît este ceaaltă de înaltă — interval care e adeseori acela al unei țepe — apoi dintr-un alt grup de trei note mai joase, dar asemănătoare, avînd primea notă cu pîvet, a doua mai înaltă, iar ultima mai joasă, și apoi din alte grupuri de trei, cu foarte rare și nesemnificative fiorituri, și totul — după cîteva încercări de înălțare, care constituie variațiile frazelor muzicale — recade și merge către acea notă profundă ce reprezintă finalul, sau mai curînd sinuciderea, sau, și mai bine, epuizarea mortală: Apa întredeschisă în care trebuie să se cufunde.

TATUAJE

Indianii din pădure nu folosesc tatuajul propriu-zis. Ei nu-și brăzdează pielea cu tăieturi ordinii.

Își fac pe față un desen atunci cînd se duc să ia masa cu prietenii, desen pe care și-l șterg odată întoși acasă. Toată lumea a observat ce mult înfrumusețează acest

gen de tatuaj. Există culori care pur și simplu urîtesc. Turcii au observat, cu rafinement cît de indecent este chipul omeneșc. El izbucnește deasupra veșmintelor iar privirile, la rîndul lor, sfîșnesc necontrolate. Dar imoralul și animalicul întipărit pe fața noastră dispar îndată ce desenăm pe ea cîteva linii mai mult sau mai puțin complicate. Chipul devine nu atît inteligent, cît intelectualizat, devine spirit. Lucru deosebit de odihnitor. Cînd indianii pe care i-am cunoscut se tatuau, aveam totdeauna impresia că din acel moment vom putea în sfîrșit sta de vorbă, bineînțeles cu excepția situației în care desenul urma în mod stupid — îngroșîndu-l — contururile feței și al elementelor ce o compun.

Nu sînt profes cînd afirm că rasa albă va adopta, nu peste mult timp, tatuajul. Mi se explică însă că starea de spirit actuală e net opusă acestei tendințe și încă multul altor lucruri. Profesii spun însă « veși vedea » și asta le e de ajuns, ca de altfel și mie.

Vreau să adaug numai că tatuajul, ca orice ornament, după cum poate scoate în evidență o suprafață, poate încă și mai ușor să o estompeze, așa cum o tapiserie face să dispară suprafața unui perete. Or, e timpul să facem să dispară figura omenească. Căci este absolut imposibil să ai un aer modest cu un chip ca al nostru, doar dacă nu cumva el a fost conceput înodins în acest scop.

ANZII CORDILIERI

Iată soarta pămîntului: a fost răvășit și acoperit din toate părțile, iar în Europa el dispare din ce în ce mai mult. Și cine poartă vina? Ei. Oamenii și plantele. Lucru pentru care pămîntul n-are nici un motiv să se mîndrească. Iată de ce e emoționant acest spectacol de protest care străbate America și care-ți prezintă, la 4000 de metri înălțime, enorma îngrădădire de pămînt care sînt Anzii, alunecînd ca o omidă din nordul pînă-n sudul acestui prelung semicontinent, fără să se surse pe nicăieri, cu spinarea potrivită de lată, și care nu te întîmpină cu nimic altceva decît cu pămînt, și care nu se sfîșie că nu te poate-ntîmpina decît cu pămînt.

— « Bine, dar asta e tot ce există aici? »

— « Întocmai: pămînt, pămînt, pămînt. »

La început își vine foarte greu, căci omul se poate lipsi de animale, dar de plante are nevoie, lubște în vegetal o onume sevă și culoarea verde.

Cît de deosebită o fost soarta Oceanului. Desigur, toată lumea l-a străbătut: și fenicienii, și chinezii; au trecut pe aici și galerele romane și Mauretanian — chiar acum o răd. Desigur... dar fără să lase urme. Căci tirfo asta e hărăzită să rămînd veșnic fecioară.

Monotonie e dăruită cu o virtute din păcate subapreciată, căci repetarea unui lucru valoroasă cît orice varietate a lucrurilor, ea se bucură de o mărje aparte și care vine, fără-nolial, de la aceea că poate fi cu greu prinsă în cuvinte sau deșlușită de ochi. E mai ușor să descrii un copac decît o pădure; dificultatea stă tocmai în descrierea altor copaci diferiți ce e necesitate o enormă acumulare de atenție, de timp și de efort, în fond nemeritată dacă-l comparăm cu celelalte lucruri care ne populează existența, care ne solicită la fel de mult atenția și cu care ne împărțim în aceeași măsură timpul; într-o asemenea măsură, încît ele nu-ți dau răgazul să poți contempla, în an întreg, o pădure. Ea se impune totuși poate chiar prin această superioritate dobîndită asupra noastră, de-a nu se lăsa descifrată.

Ce melezuri ar putea lăsa o imagine mai impresionantă decît aceea, de exemplu, acoperite numai cu felinare; cît ai vedea cu ochii numai felinare identice. Și cum ar arăta Prusia acoperită în întregime doar cu butoaie? Dar greșesc exemplificînd cu obiecte încă relativ complicate.

Dacă o ființă atputernică și-ar fi propus să năcosească, din cîteva stropi de apă, un lucru pasionant pentru privire, tovarășii săi, presupunînd că l-ar fi avut, și-

ar fi ris cu siguranță de el. Căci, într-adevăr, apa înseamnă prin excelență nimicul și inconsistența. Și totuși din ea a fost creat Oceanul. Oceanul nu este decât repetarea citorva stropi de apă, dar e repetare de proporții colosale. . . Or, pe planeta noastră, nimic nu e mai pasionant ca marea. Ne consacram mării cum ne-am consacra unei religii. Elveția, însă, sau alău țară oidoima ei, s-ar putea fãli cu o asemenea devoțiune ?

Tot astfel, viața cea mai obișnuită și mai monotônă ar trebui să fie și cea mai pasionantă.

Cît de emoționat se simte schimblul întoarcîndu-se pentru o cincizeci de mia oară la coliba sa: ea dobindește importanța unei colibe de 50 000 ori prezentă în sufletul său și răminînd totuși una și aceeași și . . . acolo.

Poate că marea se ascunde tocmai în pasiunea pentru obișnuiță.

E de prisos să mai observăm cît de lipsiți de marea sînt călătorii atunci cînd își notează impresiile (cauzele și efectele contribuind aici în egală măsură) și cît de frecvent este ea la filozofi, care nu cunosc nimic din viața obișnuită. Există printre ei unii atît de pătrunși de această pasiune a repetării, încît au sfîrșit prin a nu mai vedea decît ființa în fiecare ființă, chiar dacă au ajuns la acest final minajii de cea mai bună credință. Șofia, un cline, o bufniță sau o salcie: în toate ființa, ființa, ființa. Filozoful discerne diferența dintre ele, dar multiplicarea ființei îl îmbată mai presus decît orice diferență.

OSPITALITATE

Ecuadorul e una din țările pe care le poți străbate fără altă avere decît aceea de a fi caballero. Ecuadorianul nu este numai ospitalier mergînd pînă la ciudățenie. Lui îi place să dăruiască.

Într-o călătorie, ecuadorianul face cînte ce bătător tuturor pasagerilor de pe vas și ar vrea să poată invita și celelalte vapoare, ovină aceeași rută — avertizate de T.S.F. — să se alăture vasului său, punte lîngă punte.

Am văzut nu un singur ecuadorian, cîndva multimilionar, ruinat tocmai de pasiunea de-a dărui. Unul, mai ales, mi-a reținut atenția: modest, politicos, șters, nepăsător. Avea șase milioane de sucre (un sucre = 5 franci) și simțea nevoia să dăruiască ceva oricărui om pe care-l întîlnea. Un cal ? un covor ? un pian ? un inel ? dacă nu-l răspundea imediat: « nu, mulțumesc », își spunea: « Știom eu o să vă fac plăcere », și din acel moment nici mîcar o insultă nu l-ar fi făcut să revină asupra hotărîrii luate. Dacă din neatenție sau din abilitate apreciai cu voce tare frumusețea unui obiect, îți răspundea: « e al dumele ». Nimeni nu țese vreodată din cosa lui cu mîna goală, și devenise obișnuită expresia: « Vine de la M.D. . . » ori de cîte ori vedeai pe stradă pe cineva urmat de mai mulți homadi sau șarete încărcate.

Există sfinți specializați în « dărui ». Pentru ei, acesta era sensul religiei. Cel care dăruie își formează, pe măsură ce o face, o concepție din ce în ce mai încheată despre fericire.

Dăruind un lucru pe care-l posedăm—devenit pentru noi neutru, cenușiu — cuiva care are nevoie de el, valoarea sa ne este restituită prin expresia de fericire a celuialt.

Or, tot ceea ce posezi are valoarea fericirii. E suficient să găsești săracul, copilul, ființa care să-ți reliefe acest lucru: Ca să te-mbogașești cu spectacole de fericire; Ca să devii o uzină care fabrică fericire. Pasiunea aceasta e altă de puteretică, încît sînt mulți aceia care au cerșit ca să poată opoi dărui. Soluție indirectă, desigur, dar oamenii au altă nevoie de imagini, încît un om fericit dar lipsit de imagini lăter exteroare ale fericirii ar fi probabil, prin acest singur motiv, foarte nefericit . . .

În românește de ALINA LEDEANU

COLUMBIA, mască din jad și sief ►

DE LA MARTÍ LA NERUDA

MARTI JOSÉ

POMONA

O, ritm al cârni, melos, filtru dulce,
Licoare, tu, de vlagă dădătoare
A formelor vrăjite ! Nu-i minune
Piada lui Lazăr, dacă la mormintu-i
O frumusețe-și duse chiar Christos.

Ce-s eu ? Ea, cine-i ? Doar Memnon, în care
A Universului lumină cîntă,
Umilă matcă-n care curg întoarse
Eternele torente ale vieții.

Eram ca un pirlu ce, ostentit
Să ude aspre plante, seacă tot
Și, mort de dragul nobilului Soare,
Sub focul lui în aburi se preschimbă.

Eram ca un urcior pe care-l crapă
Licoarea fermentind ușor,
Ce-l părăsește-n șirairi tăcute;
Ca un gladiator ce, nelușind,
Cu teafăr scut își apără obrazul,
Lăsîndu-și trupu-n neștiută-arenă.

... Dar, brusc, năi farța tinerești tresaltă
Din altă mare; umplu, umflă pieptul
Să-l spargă: afula strălucire
Mai arde-odată — și vîzduhul reavăn
De muzică suavă-i populat
Și de miros de-mbalsămată miere !
Spre ochii mei înmiresmate broțe
În gest armonic a-nălțat Pomona.

HIRSUTĂ COAMA

Cum coama unui raib înspăimîntat
Ce-ntr-o uscată trunchiuri vede stînd
La pîndă calți de lup și crunte gheare,
Așa se-nalță versul meu distrus ?
Da, dar se-nalță ! Tot așa precum
Cînd un jungher se-nspîlîntă în gramazul
Cornutei — izvodind șuvoi de sînge.
Doar dragostea-i izvor de melodii.

Din « VERSURI SIMPLE »

XXIX

Chipul regelui, prin lege,
Pierde-a Statului hirtie.
Puștil fu-mpușcat să fie
Prin puștil date tot de rege.

Să-l serbezi pe-un sfînt e lege
Da la rege; -n ziua sfîntă
Surioara plînsă cîntă-n
Fața chipului de rege !

ÎN MINE

Un leu ținut în friu trăiește-n mine:
Din inima-mi i-am făurit căpăstre:
Iar inima mi-ai sfîșiat-o tu — și-atunci
Alfai că-i bine să-i pun friul fiarei.

Ca flacăra ce papura cuprinde
Îmi fulgera și se stîngea minia:
Acum se-ncepe precum leul junglei
Care — orbit — se linștește-nodată.

Dar, gata ! Eu i-am strîns în friu — și-acum
Stă judecata mea pe leu călare,
Tenace. Nu mai poți să-i faci nimic.
Un leu ținut în friu trăiește-n mine.

DOUĂ PATRII

Am două patrii: Cuba mea — și noaptea.
Sau amîndouă-s una ? Căci abia
Sîvîitul soare măiestos apune,
Și iată că, în văduri lungi, tăcută,
Cu o garoa-fă-n mîină, mi se-arată
Precum o văduvă mîhnită, Cuba.

Eu știu ce e garoa-fă-nsingerată
Ce-i tremură în mîină: mi-i pustiu,
Pustiu, distrus de tot îmi este pieptul
În locul inimii... E ceasul cînd
Se cere să încep să mor, iar noaptea-i
Proșope pentru-a spune bun rămas.

Lumina te-amuște. Universul
Grăiește mai cu rost.

Precum un steag

Chemînd la luptă, rașia văpele
A luminării fișile. Deschid
Fereastra, strîns în mine tot... Și, mută,
Rupînd petalele geroafei mele,
Precum un nor centuneacă Tăria,
Ca văduvă-ntristată trece Cuba,
Din «FLORILE EXILULUI»

În românește de AUREL COVACI

JOSÉ ANTONIO PORTUONDO

«MARTÍ și DARÍO poli ai modernismului»

1. — În 1899, în prologul celei de a doua ediții a «Prozelor profane», Rodó se autoprocama «modernist», dînd totodată și o autentică definiție acestui curent.

«Și eu sînt un «modernist» (scria el); aparțin cu trup și suflet acestei mari reacții ce dă caracter și semnificație evoluției gândirii din ultimii ani de existență a acestui secol: reacție care, pornind din naturalismul literar și din pozitivismul filosofic, le conduce, fără a le lipsi de meritul fecundității lor, la dizolvarea în niste concepții mai nobile. Și nu începe nici o îndoială că opera lui Rubén Darío răspunde, ca atîtea alte manifestări, acestei semnificații superioare: Arta este una din formele personale ale anarhicului nostru idealism contemporan.»

Acest «anarhic idealism» era tocmai reacția provocată în cea mai mare parte a intelectualității hispano-americane de la sfîrșitul secolului, de fenomenul care, pentru ea, a constituit ceea ce Julius Petersen ar numi «experiența sa ca generație»: imperialismul. Înainte de 1898, imperialismul s-a manifestat ca o pătrundere de capitaluri, în special engleze și nord-americane, dar și germane și franceze, pe teritoriile subdezvoltate dintre Rio Grande și Patagonia. Această abundență de capitaluri determină nașterea unei noi burghezii autohtone, a unei stirpe de noi bogătași, a regilor burghezi — ca cel descris de Darío în *Albastru* (1888), inspirat fiind de personalitatea milionarului chilian Eduardo Mac Clure, directorul ziarului *La Epoca* din Santiago, după cum i-a explicat poetul lui Armando Donoso. Merită făcut efortul de a relecti aceste pagini în care sînt descrise măriștea și fastul, inclusiv bunul gust și rafinamentul regelui burghez, al cărui palat adăpostea bogășii și opere de artă minunate.

«Într-o zi îi fu adusă o specie rară de om în fața tronului, în care stătea înconjurat de curteni, de retori și de maeștri de cîlărie și dans.

— Ce-l asta? — Întrebă.

— Sire, un poet.

Regele avea lebede pe lac; canari, vrăbii și alte păsări în colivii;
un poet era ceva nou și ciudat.

— Lasă-l aici.

Iar poetul:

— Sire, sînt flămînd.

Și regele:

— Vorbește și vei mânca.

Începu:

— Sire, e mult de când cîntul viitorului. Mi-am întins aripile în uragan, m-am născut pe vremea aurorei; sînt în căutarea razel albe ce trebuie să aștepte, cu imnul pe buze și cu lira în mînă, apărui marelui astru. Am abandonat inspirația orașului nesănătos, alinau atît de lămurăsomat, muza de carne ce-ți umple sufletul de mîime și fața de pudră de orez. Am sfărîmat harpa lingusitoare cu coarde debile de cupele de Bohemia și de ulcioarele în care spumează vinul ce te îmbătă fără să-ți dea vigoare; am zvîrlit mantia ce mă făcea să semăn cu un histriion sau cu o mulere și m-am îmbrăcat cu haine sălbatice și splendide; zdrențele mele sînt de purpur. . . Am înghițit marea Natură și-am ciuitat căldura idealului, versul ce se află în astru. În profunditatea cerului, și pe cel din perle, din adîncul Oceanului. Am vrut să fiu puternic! Căci se apropie vremea marilor revoluții, cu un Mesia de lumină, de zbucium și forță, și trebuie să-ți primești duhul cu un poem care să fie arc de triumf, din strofe de oțel, din strofe de aur, din strofe de dragoste. . .

Regele îl întrerupse:

— Ați auzit cu toții. Ce facem?

— Cu permisiunea dumneavoastră, Sire, și-ar putea cînta hrana cu o flasnetă; îl putem duce în grădină, în apropierea lebedelor, pentru cînd vă veți plimba.

— Da — zise regele și, adresîndu-se poetului: O să învîrți manivela flasnetei. Iți vei pecetui buzele. Vei face să răsună o caterincă ce cîntă valsurii, cadrișuri și galopuri. În caz că nu preferi să mori de foame. Un cîntec — o bucată de pine. Fără subterfugii, fără idealuri. »

Aici este conturat destinul intelectualului hispano-american care n-a știut sau n-a îndrăznit să se revolve împotriva regelui burghez. Dario este figura sa cea mai proeminentă. Dario, în cărțile operă, după cum observa Pedro Salinas, preocuparea politică și socială constituie prima din sub-temele sale — tema principală fiind eroticismul — a cunoscut și a denunțat imperialismul, percepută și denunțată de ea, — și care, cum va semnala mai târziu Lenin, impune despotismul în noile colonii — a capitulat în schimbul unei buci de pine, nu a dat servilism, cît din lipsa de încredere în propriul popor, în indienii exploatați, în negri, în mulțimile înfometate, pe care nu le-a crezut capabile să se revolte împotriva invadatorului atotputernic, aliat cu micile tiranii locale. Uneori, așa cum s-a întîmplat în prologul *Cîntecelor de viață și speranță* (Cantos de vida y esperanza) (1905), poetul pare să înțeleagă că exprimă o dorință colectivă: « Dacă în cîntecul acestea există politici » — spune el — « pentru că se aare pretutinduri ». « Și dacă dați peste versuri închinăte vreunui președinte, e pentru că ele sînt un strigăt continental. Mîine s-ar putea să fim yanchi (lucrul cel mai probabil); oricum, protestul meu rămîne înscris pe aripile imaculatelor lebede, tot atît de ilustre ca Jupiter ». Iată cea mai clară și mai elocventă expresie a pesimismului fatalist; a celui « anarhic idealism » pe care l-a semnalat atît de bine Rodó și care a afectat cea mai mare parte a intelectualilor hispano-americani și îndeosebi pe poeți.

Acoste prăbușiri se compensează cu tristețea permanentă pentru ceea ce era americanism înrădăcinat, pentru prezența de neîntîlnit a « picăturii de sînge african sau de indian chorotega sau nagrandano », pentru preocuparea sa față de eternele teme esențiale în care apare atît de evident, cu încruntarea gravă a lui Quevedo, moștenirea seneschită. Și totdeauna ne aflăm în fața acelei meșteșuguri extraordinare, a celei arte neîntrecute a verficatoului care a redat poeziei spaniole toată splendoarea și violența ei.

2. — « Modernismul » mai are, însă, și o altă fațetă, care-l completează și care exprimă atitudinea vitală a intelectualului — puțin numeroși, dar tot atît de bogați în echipamentul formal, — care s-au opus imperialismului. Acești sponmă o constituie José Martí. Și tocmai lui Martí îi datorăm expunerea acestei contradicții de atitudini poetice, contradicție ce exprimă niște divergențe sociale cu mult mai profunde. În 1893, la moartea lui Julián del Casal, Martí făcu o pauză în combativa sa proză zilnică și dedică poetului, în ziarul *Patria*, o pagină admirabilă, în care, referindu-se la viața și opera lui Casal, trasează cu o mină de artist dramatică dicotomie a mișcării moderniste.

« A murit (scria Martí) din cauza trupului slăbit sau a regretului de a trăi cu fantezia elegantă și îndrăgostită, în mijlocul unui popor servil și diform. Se poate spune despre el că, răspîdit fiind de artă, — pentru că a disfruat de cea din Franța înrădăcinat de aproape —, i-a luat poezia nălă și de dezgust fals și inutil, cu care porii versului parizian i-au mulțumit, în ultimii ani, vidul ideal al epocii sale de tranziție. În lume, dacă ții să fii demn, mai gîsești încă multă poezie; contează numai valoarea morală cu care înfrunți și domesticiești nedreptatea aparentă a vieții; atîta timp cît mai există ceva bun de făcut, un drept de apărut, o carte sănătoasă și viguroasă de citit, un colț de munte, o femeie bună, un prilegiu adevărat, va mai găsi resurse și inima sensibilă să lubescă și să lăude frumusețea și ordinea vieții, odioasă uneori din cauza răutății brutale cu care răzbinarea și lăcomia obliguesc să-ți urlească. Iar triumful acestor este o pecete a grandorii. »

Dedesubtul antagonismului aparent al părților sale componente, Martí descoperă unitatea esențială a modernismului și se grăbește să-l amănazeze, cu simplul său ziaristic mod, caracterul generațional. Iată ce spune el: « În America, această generație literară formează un fel de familie, care a luat ființă print-o căutare imită și care a ajuns deja la eleganta degajată și concisă și la expresia artistică și sinceră, scurtă și sfleuită, a sentimentului personal și a înțelepciunii indiene atît de directe ». Nici că se poate defini într-un spațiu mai strîns și cu mai multă precizie și justete, mișcarea modernistă. Martí intruchipează, ca nimeni altul, parca contrară celei poezii a « aparenței » care exprimă « vidul ideal al epocii sale de tranziție », cum ar spune el însuși. Poezia sa, dimpotrivă, este o poezie a esenței, o poezie radicală, ce se îndreaptă spre rădăcini și, la rădăcină — cum scrie Martí coincinzînd cu Marx — se află omul. O poezie extrem de umană care — tocmai pentru asta — cuprinde și învinge toate contradicțiile. De aceea, în articolul dedicat lui Casal, spune: « Așa plășim cu toții, pe acest sărman pămînt al nostru, despărții

În două, cu energiile împrăștiate în lumea largă, trăind fără drepturi printre popoare străine și cu o persoană străină așezată în fotoliile propriului nostru popor! În loc să ne iubim, noi ne necilim. În loc să ne croim un drum împreună, devenim geloși unii pe alții. Ne iubim ca printre grădile unei închisori. A venit vremea să punem capăt acestor lucruri! »

RUBÉN DARÍO

Ca orice altă limbă, și spaniola are muzicalitatea ei proprie, caracterizată printr-o sonoritate rotundă, viguroasă și grațioasă, prin zgomote de furtună, prin fulgere brusc rețezate și printr-o concizie abruptă, sau, dimpotrivă, prin falduri ce se ondulează într-o cădere majestuoasă. Se poate îndeplini ca, datorită geniului poezilor, muzicalitatea proprie unei limbi să fie violată și depășită. Cutare poet o va adapta imperios unor armonii care nu-i sînt comune, o va face să producă niște efecte nemăuzite pînă atunci. Așa s-a împlinit cu opera lui Rubén Darío, care a făcut ca muzicalitatea limbii spaniole să producă niște frumuseți unice, de care nu s-a crezut vrednă că va fi capabilă. Și aceasta nu numai în cadrul registrului forței și elocvenței — cei era natural și în care a dat, după cît se pare, cea mai bună din ea —, ci și în registrul suavității, al cuvintelor în doi peri, al freacărilor și suspinelor sufletești, al divagațiilor din vis, al enigmelor subtile și fragile ale vieții sentimentale.

O astfel de ispravă a geniului, o atât de desăvîșită îmbogățire a muzicalității limbii spaniole, sînt merite ce aparțin însăși acestei limbi și puterii sale de expansiune. Istoria i-a oferit o întreagă jumătate a globului ca să se împrăstie, un continent întreg, și trebuie să recunoaștem că această muzicalitate merita un asemenea spațiu. Într-adevăr încă n-a răsunat în el ca în pustiu; dimpotrivă, a suscitât un răspuns, niște ecouri armonioase. O nouă umanitate a fost creată în această atle de bătrînă Americă, în această atle de nouă Americă, o umanitate care, la timpul său, a știut să smulgă acestor muzicalități spaniole niște rezonanțe umitoare, nemaîbnuite pînă atunci. Cînd nicaraguanul Rubén Darío începu să gîslească în această minunată limbă, o întreagă vegetație tropicală și întregul trecut al indienilor se treziră în limba lui Cervantes și a lui Góngora.

Fuziuni ale înămi, nostalgia, visuri, deliruri, un univers spiritual nou, pe care universul geografic descoperit de spanioli îl adăugă tradițiilor spirituale ale Spa-

niel. De-acum înainte Spania nu mai poate face poezie cum făcuse pînă la Rubén Darío: alte corzi măresc numărul canonic al corzilor lirei sale. Dar Rubén Darío nu aducea numai o îmbogățire și o amploare lirică civilizației spaniole, el îi mai aducea și un rimas moral: mesajul Americii. Mesaj ce reprezenta un apel la orgoliul și pasiunea americanilor, un strigăt de libertate, un imn de « viață și speranță ».

În glasul lui Rubén Darío, vechea, admirabila limbă spaniolă a găsit ecouri noi și teme noi. A devenit limba Americii și cîntecul Americii. Un cîntec al celor ce suferă și luptă. Oamenii apăsăți de probleme și de contradicții, de voine contradictorii, de aspirații poate uneori confuze, dar și lucide alteori, și care, toate laolaltă, tind către o stare de lucruri mai bună, mai frățească. Noi, francezii, sîntem mîndri că vorbim în limba lui Voltaire și a lui Victor Hugo, acești doi heralzi ai libertății, la soarele cărora lui Rubén Darío, cetățean al Parisului, îi plăcea să se încălzească, dar cred, de asemenea, că este un privilegiu fericit pentru limba lui Cervantes și a lui Góngora să fie și limba Americii, cea în care este exprimată întreaga dorință de a trăi și toate speranțele Americii.

În felul acesta, încărcată de istorie, de istorie trăită, încărcată de drama trăită, de epopeea trăită, de sufletul popular, de popor, da, de popor, — o limbă se schimbă, găsește noi accente, noi motive de a trăi, se recunoaște într-o metamorfoză și o multiplicare a ei însăși.

Astfel, mesajul Americii răspîndește pe o suprafață mai vastă mesajul întregului umanism european. Și, în special — să spunem și asta —, a umanismului latin. Grecia antică și zeii săi, Mediterana și rațunea sa, splendorile Italiei, Franței și Parisului, au jucat în gîndirea lui Rubén Darío, acest fiu al Atlanticului, un rol prea important pentru ca noi să nu vedem în el al numai pe « poetul » Americii ci și pe ultimul bard de idee latină. Această idee nu implică, slavă Domnului, — deși o știm prea bine și deși sîntem sîcui s-o repetăm — nici o reclamație de exclusivism. Este o idee a păcii, a dreptății și a dragostei, o idee esențialmente universală. Dăd e normal, perfect normal și în concordanță absolută cu natura lucrurilor, adică cu rațunea universală, s-o auzim răsunînd prin Rubén Darío într-o limbă latină. Strîmte era universal în care odinioară strălucea această idee latină. Universal pentru care fusese tăcută a crescut. Astăzi, glasurile poezilor Americii hispanice își împrăstie mesajul și îl îndreaptă mai ales spre vecinii de pe continent, spre vecinii lor anglo-saxoni, în credința că nu toți au dat uitării cînturile lui Walt Whitman, atît de apropiate de cînturile lui Rubén Darío. Și îl mai împrăște și pe toată planeta căci popoarelor hispano-americane le place să se denumească pe drept cuvînt « o rasă cosmică ». Tot astfel, toate națiile, cu diversitățile și amestecurile lor, nu formează decît una și aceeași rasă. Termenul acesta de « rasă » a căruia folosință abuzivă în acest abominabil secol al nostru, a fost adesea atît de funestă, ar trebui să jurăm cu toții să nu-l mai folosim niciodată decît la singular. Acesta e sfatul pe care ni-l dă America latină, popoarele ei și poezii ei. Și asta cît mai grabnic posibil.

Din volumul **HERALZII NEGRI** (Los heraldos...)

HERALZII NEGRI
(Los heraldos negros)

Sunt lovituri în viașă, atât de aspre... *Nă știu!*
Venite ca din ura lui Dumnezeu; de parcă
le-ar preceda talazul brizant al suferinței:
resacul revărsat întreg pe suflet... *Nă știu!*

Pujine-s, tatăși, sunt... Trăg dîre mohorîte
pe chipul brav, cerbici tari au de ale parte.
Sunt, poate, cazne vechi din barbarii atile,
heralzii negri nouă trimiși aici de Moarte.

Căderi profunde, poate,-ale Criștilor din suflet;
destinul hîrăzit unei credinși tenace.
Ori, crunte-așa cum sunt, doar trosnetele plîinii
ce pentru noi la ușa cuptorului se coace.

Iar amul... Bietul... bietul! Întoarce-a spaimă capul
de parcă-l bate unul pe umăr să se-ntoarcă;
rotește ochi nebuni, și-n ei, tot cursul vieții,
ca un băltoac de culpe i se revărsă, parcă.

Sunt lovituri în viașă, atât de aspre... *Nă știu!*

◀ Artă veche peruviană: vas de lut cu figură

VARĂ
(Verano)

Plec, Vară, Și-de-amurgurilor tale
supuse mihi micuțe mă-ntristază.
Vii, devotat răsunet bătrîn; și-acuma,
n-ai să-nlînești în sufletu-mi pe nimeni.

Vii, Vară! Și-ai să-mi umbli prin bolcaane
c-un lung rozariu de-amest și aur,
ca un episcop trist ce de depărte
ar fi venit spre-a binecuvînta
inelul rupt al unor morți logodnici.

Plec, Vară. Însă dincolo-n septembrie,
un trandafir am, și tîl-las în grijă;
cu-aghiazmă să-l stropești în fiecare
zi de păcat și de sepalcru tragic.

Iar de-o clipă — de cît ai să-mi plîngi cripta —
în marmura-i un licăr de credință,
răspuns înalt: Domnului te raagă
pentru de-o pururi să rămîie moartă.
E totul prea tîrziu:
n-ai să-nlînești în sufletu-mi pe nimeni.

Nu plînge, Vară! Moare-n stratu-acela
un trandafir ce nesfîrșit renaște. . .

ETERNELE ZARURI
(Los dados eternos)

Părinte-mi plîng fîlșa în care-mi vieșul veacul;
din pîinea ta, mă sîcîie cămbuc;
dar lutul ăsta gînditor, săracul,
nu-i coaja ce-a dospit în preajma ta:
tu nu mai ai Marii care se duc!

Om de-ai fi fost tu, Dumnezeuu meu,
știi să fi un Dumnezeuu acum;
dar ție — care-ai fost comod mereu —
de ceea ce-ai creat nu-ți pasă nicidecum.
Și omul tot te răbdă: cînd el e Dumnezeu!

Azi, cînd îmi joacă ochii-n cap, ochi sîprînteni
de asîndit coșcar.

* Poet peruvian (1848—1918), precursor al modernismului în patria lui, om politic progresist, polemizat, socialist, născut cu o seamă valoros prezător.

Părinte, fă lumină pretutindeni,
și să jucăm cu vechiul zar. . .
Mai știi — of, jucătorul! — cumva, din voia sorții,
mizînd cu universul tot pe-o mină,
juate-o să iasă cearcănele Morții:
înebra dublă neagră de «unu», de țărăni.

Părinte, n-ai noaptea asta de întuneric scund,
n-ai să mai poți juca: Pămîntul tot un zar e,
un zar tacit la colțuri și rotund
de-atîta dat de-a dura la-nîmplare:
mai poate fi oprit numai de-un șanț profund,
imensul șanț al gropii funerare.

Din volumul TRILCE, 1922

IVII

CRATÉRES-CELE MAI ÎNALTE PISCURI . . .
(Craterizados los puntos más altos . . .)

Cratères-cele mai înalte piscuri
— culmile patimes de-a fi maiuscul —
beau și postesc, iau heroină:
pentru mîhnă, pentru pulsul slab
și-n ciuda bunel-cuviințe.

Pot eu să spun că ne trădără? Nu.
Că toți au fost de treabă? Nici gînd. Totuși,
acolo-a existat un dram bunăvoință, fără doar și poate,
și, mai presus de toate, o ființă.

Se-adoră cineva prea mult! Ce dacă?
În propriul gînd mă caut, gîndul care
apere mea ar trebui să fie:
în van: n-ajunge nimeni a fi liber.

Cu siguranță, cineva-mi dă ghes:
e cineva cui nu mă-ncumet eu
să-i abolesc fereastră-a cincea;
nici rolul drag de iubitor-de-sine
și de statornic lingă ore
și lingă ce e nepermis.

Și-acesta e și-acela.

Din volumul POEME UMANE (Poemas humanas)
1923—1938, Paris, 1939

* Creație lexicală a lui César Vallejo: pură invenție verbală, fără semnificație concretă.

PARIS, OCTOMBRIE 1936

(Paris, octobre 1936)

Doar eu de toate astea sunt cel ce se desparte.
Abandonez şi banca, şi nădragii,
şi acţiuni, şi acte, şi opoanagii,
matricula-mi tăiată, ce-n două se împarte:
doar eu de toate astea sunt cel ce se desparte.

Adieu, Champs Elysées, adio, vouă,
ciudate roite pe străduja Luna;
şi naşterea mea plină, şi moartea — amindouă,
şi, liberă, stingheră, cu inşi ce-n jur veghează,
se-ntoarce omeneasca-mi ipostază
expediindu-şi umbrele una câte una.

Mă-ndepărtez de tot, fiindcă totul
de-un alibi să-şi facă rost se zbate:
pantoful meu, şi glodul ce-l murdăreşte botul,
şi chiar tighelul descusut la cotul
cămăşii mele încheiate.

PIATRĂ NEAGRĂ PESTE-O PIASTRĂ ALBĂ
(Piedra negra sobre una piedra blanca)

Muri-voi la Paris cu ploaie multă:
va fi-ntr-o zi pe care-o şi şin minte.
Muri-voi la Paris — şi nu mă tulbur —
probabil într-o joi, ca azi, de toamnă.

Va fi-ntr-o joi, căci azi, joi, cînd prozific
aceste versuri, umerii-ncepură
să mă cam doară şi, ca niciodată,
cu-ntregu-mi drum mă-ntorc să mă văd singur.

César Vallejo a murit, lovindu-l
toţi căror el rîmnic nu le făcuse;
dădeau cu-o bîită şi, la fel, sălbatec,

dădeau în el cu-o funie; sunt martori
şi joile şi ciolănişii umeri,
singurătatea, drumurile, ploaia...

PERECHI

(Yuntas)

În întregime. Şi-n plus, viaţă!
În întregime. Şi-n plus, moarte!

În întregime. Şi-n plus, totul!
În întregime. Şi-n plus, zero!

În întregime. Şi-n plus, lume!
În întregime. Şi-n plus, praful!

În întregime. Şi-n plus, Domnul!
În întregime. Şi-n plus, nimeni!

În întregime. Şi-n plus, niciicînd!
În întregime. Şi-n plus, pururi!

În întregime. Şi-n plus, aur!
În întregime. Şi-n plus, fumul!

În întregime. Şi-n plus, lacrimi!
În întregime. Şi-n plus, riset!...

În întregime!

CULME ŞI FLEAGURI
(Altura y pelos)

Cine nu-şi are haina lui albastră?
Şi cine nu prinzeşte, nu merge cu tramvoul,
cu ţigăreta cumpărată şi cu durerea-n buzunar?
Eu, care-abia ce m-am născut!
Eu, care-abia ce m-am născut!

Cine nu scrie o scrisoare?
Şi cine nu vorbeşte de-o treabă importantă,
murind de obicei, plîngînd după ureche?
Eu, care doar ce m-am născut!
Eu, care doar ce m-am născut!

Şi cine nu se cheamă sau Carlos sau altminteri?
Şi cine pisculpej nu-i spune « pis-pis, pusi! »?
Vai! eu, care abia ce m-am născut doar!
Vai! eu, care abia ce m-am născut doar!

MELON. MĂNUȘI. REFUGIU
(Sombro, obrișo, guantes)

În fața Comediei Franceze — o intrare:
«Café Régence»: înuntru, mai retrasă,
o încăpere: un singur fotoliu-n ea, și-o masă.

Cînd intru, praful static se scoală în picioare.

Cu buzele de gumă trag dintr-un muc, și-o plasă
de fum — captiv mă ține: în fum, mi se năzare
toracele locanței de fum, și-n el, mai tare,
alt fum: oxid feroce — tristețea care-opasă.

Contează doar că toamna în toamnă se include,
că toamna se-ntregește cu noi mîlădișe crude,
și norii — cu semestre, cu zbîrcituri — pomeții.

Contează să presimți nebun, spunînd cît este
de sprintenă țestoasa, cît de fierbîntă nămeții,
adverbul «cum» — ce simplu, «cînd» — cît de fără veste!

CATAGRAFIE DE NECAZURI
(Nómina de huesos)

Se cerea cu glasul mare:

— Arete-și minile-amîndouă deodată.

Și asta n-a fost cu puțință.

— Să i se ia, în timp ce plînge, măsura pașilor, măsura.

Și asta n-a fost cu puțință.

— Să cugete un gînd identic, în timp ce-un zero stă de geoba.

Și asta n-a fost cu puțință.

— Să facă-o nebulnie.

Și asta n-a fost cu puțință.

— Să se strecoare, între el și un alt om asemeni lui, să se strecoare
o mulțime de oameni ca și el.

Și asta n-a fost cu puțință.

— Să fie comparat chiar cu el însuși.

Și asta n-a fost cu puțință.

— Să i se spună, în sfîrșit, pe nume.

Și asta n-a fost cu puțință.

MOMENTUL CEL MAI GRAV DIN VIAȚĂ
(El momento más grave de la vida)

Un om a spus:

— Momentul cel mai grav din viața mea
a fost în bădălia de pe Marna,
cînd am căzut, rănit în piept de-o schijă.

Alt om a spus:

— Momentul cel mai grav din viața mea
mi-a fost dat să-l trăiesc la Yokohama,
într-un cutremur ce-a stîrnit și marea,
din care am scăpat ca prin minune,
sub un oblon, al unei dughene cu vâpsale.

Și alt om spuse:

— Momentul cel mai grav din viața mea
mi-e hărăzit atunci cînd dorm ziua.

Și altul spuse:

— Momentul cel mai grav din viața mea
a fost răsîmpul celei mai mari singurătăți.

Și altul spuse:

— Momentul cel mai grav din viața mea
a fost cînd mă întemnițară într-o nchisoare din Perù.

Și altul, iar:

— Momentul cel mai grav din viața mea
a fost să-l văd pe tata din profil.

Și cel din urmă om a spus:

— Momentul cel mai grav din viața mea
nu, încă n-a venit, nu încă.

AM SĂ VORBESC DESPRE SPERANȚĂ
(Voy a hablar de la esperanza)

Nu sufer de durerea asta în chip de César Vallejo. Eu nu mă plîng acum ca artist, ca om și nici măcar ca o ființă vie. Nu sufer de durerea asta în calitate de catolic, de musulman sau de ateu. Azi, sufer pur și simplu. Chiar de nu m-ar chema César Vallejo, și tot aș suferi durerea asta. Chiar de n-aș fi artist, aș suferi-o. De n-aș fi om, și nici ființă vie măcar, și tot aș suferi-o. Catolic de n-aș fi, nici musulman, și nici ateu, și tot aș suferi-o. Azi, sufer din mai mult decît adîncuri. Azi, sufer pur și simplu.

Mă plîng acum fără explicații. Durerea mea e-atîta de adîncă, încît nici cauză n-are, nici nu-i lipsește cauza. Dar care i-ar fi cauza? Unde-i temeiul-acelelalt de important, încît să se lîpsească a-l fi cauză? Nimica nu-i cauză, și n-a putut nimic a conștienta și-a fi? Le ce s-a mai născut durerea asta, le ce bun — doar pentru ea însăși? Durerea mea-i din vîntul de nord, din cel de sud, ca ouăle neutre, pe care păsări rare le ouă sus, pe vînt. Dacă-mi murea logodnica, durerea aceeași mi-ar fi fost. Și tot aceeași, dacă-mi tăiau din rădăcina gîtului. Chiar dac-ar fi fost viața, în fine, de alt fel, durerea mea ar fi aceeași. Azi, sufăr mai presus de toate. Azi, sufăr pur și simplu.

Privesc durerea celui flămînd și văd că foamea se-ndepărtează-atîta de suferinta mea, încît pînă la moarte de-ar fi să nu mîncînc, și tot mi-ar răsări pe gîoapă-un fir de iarbă. La fel — îndrăgostitul! Să-i singure durerea cea mai acut stîrnită, pentru a mea — lipsita de sursă și de debit.

Eu, pin-acuma, credem că lucrurile toate în univers erau, în chip inevitabil, pîrinte sau odrasle. Dar, uite, că durerea-mi de azi nu e nici totă și nici progenitură. Nu are umeri tari, ca să-nnopteze, nici piept să-nfrunte dimineața, și de-ar lăsa-o-ntr-o-năpădere, n-beznă, n-or da lumină, cum n-or face umbră, de-ar fi într-o-năpădere luminată. Azi, fie ce-o fi, sufăr. Azi, sufăr pur și simplu.

DESCOPERIREA VIEȚII

(Hallelujah de la vida)

Azi, domnilor, e prima dată cînd îmi dau seama de prezența vieții! Deci, domnilor, vă rog să mă lăsați o clipă liber, ca să pot gusta această formidabilă, spontană și prodigiosă emoție a vieții, ce mă extaziază-ntr-o oară, azi, și mă ferește pînă la lacrimi.

Într-unul bucuriei mele e-n ineditul zisei mari emoții, iar exultanța mea se datorează și faptului că mai-nainte nici nu simțeam prezența vieții. Nu, n-am simțit-o niciodată. Și minte cine spune c-a simțit-o. Da, minte, și minciuna-i mă rănește, așa fel că mă simt nenorocit. Soriginea bucuriei e-n credință, credința mea statornică-n această descoperire personală-a vieții, și nu-i pe lume om să i se poată împotrivi credinței astea. Cui s-or găsi — și limba i-ar cădea și i-ar cădea și așele, și-apoi, i-ar mai pîndi primejdia să umble spre-a-și culege, altunde, mai departe, alte oase, ca să se poată ține pe picioare, cînd are să se-arată-n ochii mei.

Nu, niciodată, viața, pin-acuma, n-a existat. Nu, oamenii, niciodată pin-acuma, n-au mai trecut. Nu, niciodată n-au mai existat clădiri și bulevare, zări și aer. Dac-ar veni amicul meu Peyriet, i-aș spune-acum că nu-l cunosc și trebu' s-o com luăm de la-nceput. Într-adevăr, cînd, cînd l-am cunoscut pe-amicul meu acesta, Peyriet? Azi, ne-am cunoscut pentru prima dată, l-aș spune să se ducă; pe urmă, să se-norocă; apoi să intre să mă vadă, de ca și cum nu m-ar cunoaște; adică, pentru prima oară.

Acuma, nu cunosc pe nimeni și nimica. Mă aflu într-o țară străină, cea în care, de-un relief de naștere e totuși acoperit, și de-a lumină de bobotează neputrezierea. Nu, domnule, să nu-i vorbiți bărbatului-acelelalt. Nu-l cunoașteți și s-ar mira că-l așteptați cîvîntul pe neașteptate. Picioarul să nu-l puneți pe-acea piatră: mai știți, nici n-o fi piatră și-o să cădeți în gol. Fiți, domnule, precăd, deoarece suntem cu toții într-o lume-absolut necunoscută.

Cit de puțin timp am trăit! Mi-e nașterea atîta de recentă, încît nu-i unitate de măsură să-mi poată vîrsta socoti. De-aș isprăvi odată să mă nasc! Și dacă încă n-aș fi trăit, totuși! Sunt, domnilor, atîta de micuș, încît abia încep ziua-n mine.

Nu, niciodată pin-acuma, n-am auzit bubuiturilor zgornite de care care card piatră pentru un mare edificiu, cel care e în curs de ridicare în susul bulevardului Haussmann. Nu, niciodată pin-acuma, n-am mers pe-aceleși pas cu primăvara, spunîndu-i: «Dacă moartea-ar fi fost alta...». Nu, niciodată pin-acuma, eu n-am văzut răsfrîngerea de aur a soarelui în scîlpări pe cupole, pe cele de la Sacré-Coeur, de pildă. Nu, niciodată pin-acuma, nu s-a apropiat un țînc de mine, spre-a mă privi prelung cu gura. Nu, niciodată pin-acuma, eu n-am știut că există o poartă și că mai există și-a altă poartă, și cordialul cîntec al marilor distanțe.

Îl aștept-mă! Acuma, am fost lovit de viață în teatru moartea mea.

Din volumul
SPANIE, ÎNLĂTURĂ DE LA MINE PAHARUL ACESTA
[Espania, aparta de mî este călîz]/1937—1938), 1940

MULȚIMEA

(Masa)

Cînd lupta s-a sfîrșit

— mort luptătorul — veni chiar lîngă el un om și-i spuse: «Să nu mori: țin atît de mult la tine!». Dar, vai! cadavru nu-ncepe să moară.

Se-apropiă doi și-i repetară:

«Să nu ne lăși! Cui? Întoarce-te la viață!». Dar, vai! cadavru nu-ncepe să moară.

Dădura fuga douăzeci, o sută, o mie, cînd sute de mii, strigînd: «Cîd iubire, și n-are pic de forță contra morții!». Dar, vai! cadavru nu-ncepe să moară.

În juru-i, milioane de inși se adunară cu-o rugămînte unanimă: «Rămîi, frate!». Dar, vai! cadavru nu-ncepe să moară.

Atunci, toți oamenii din lume se strînseră în jurul lui; văzîndu-l, trist, emoționat, cadavru, încet-încet se ridică-n picioare și-mbrățișîndu-și primul semen încetă să plece...

10 noiembrie 1937

În românește de ROMULUS VULPESCU

Dialectica durerii în poezia lui César Vallejo

La 19 mai 1892, într-un sat de munte din nordul Perului. Santiago de Chuclo, se naște César Vallejo, cel de-al unsprezecelea copil al familiei — al căror bunicu al fost «doi preși spanioli și două indiene peruviane» — metisul care avea să fie unul din cei mai mari creatori de frumos al Americii Latine, poet prin excelență, care și-a scris versurile așa cum se scrie marile poezii: cu durere, cu suferință, cu singele arter, înălțătoare și palpitând.

Viața lui César Vallejo a fost un fel neîntrecut de suferințe și dezamăgiri, de ciocniri violente cu realitatea crudă și nedreaptă; opera lui reflectă, cu o simțritate cutremurătoare, condiția omului modern — nu trebuie să uităm condiția lui de metis — în continuă căutare a drumului propriu, zbateră zilnică și adesea mută în marasul unei vieți efemere pe care experiența proprie, dacă la început considerată ca o simplă aventură deconcertantă și absurdă, acum ridicată de suferință la rangul de simbol al luptei omului pentru libertate.

Primul volum de versuri, *Los Heraldos Negros*, publicat în 1918 la vârsta de 25 de ani, este scris, așa cum arată și titlul, sub influența modernismului. Vallejo, mai realist poate decât Rubén Darío își situează poeziile, în special cele din primele patru cicluri ale volumului — *Piafoas Agiles*, *Buzos*, *De la Tierra*, *Nostalgias Imperiales* (Piafoane agile, Scafandri, Despre pământ, Nostalgii imperiale) — în decorul, în «scenografia», cum o numește Saul Yurkievich, tipic modernist. Și totuși, chiar din acest prim volum, începe să se contureze cu acuitate linia proprie pe care se va desfășura întreaga creație poetică a lui Vallejo; din spatele vestimentelor moderniste transpare clar neliniștea și durerea omului care, îndată ce a deschis ochii asupra vieții, a fost lovit și hăituit. Vallejo se dovedește a fi de la început un afectiv, un instinctiv și nu un cerebral. Când el așterne pe hirtie propriile îndoieli, marile frământări, întrebările chinătoare asupra condiției umane și tema predominantă a poeziei sale, durerea omenească, cu o sinceritate dezarmantă, ciudată, poate, pentru europenul neavizat, care cutremură însă ca «... un organism omenească din carne vie, cu nervii dezgoliți...»¹

Poezia se zbate în cercul implacabil al nedreptății și durerii, în contorsiuni impresionabile, tragice, care rămân fără răspuns care, în anii tinereții. În acest prim volum, atitudinea lui Vallejo este în contradicție și unitară în același timp; uneori se cufundă în deznaideja înmormintării propriilor lui iluzii:

Viziunea înmormintării iluziilor mele/în groapa mortalei răni (Salcie)

Existența și resemnarea ancestrală a rasei sale, se ascunde — încă din *Los Heraldos Negros* — năzuința spre libertate, spre solidaritate cu semenii care suferă. Ultimele două cicluri ale volumului — *Truenos*, *Conciones del Hogar* (Tunete, Cîntece de-acasă) — cuprind tocmai acest nucleu al viitorului. Neputința și deznaideja îl fac la început să caute un refugiu în imaginile copilăriei și satului natal:

Tata doarme. Chipul lui august/pare o inimă liniștită...

E singurătate-n cămin; se face rugăciuni/și azi nu-și vești de la copii.

(Poziți îndepărtați)

Imagina trecutului nu-l poate apăra de durerea și realitatea nedreaptă. Descumpănit, poetul începe să privească în jur, într-un gemăt de revoltă dar și de neputință, devenit de mult celebru: «Hay golpes en la vida, tan fuertes... Yo no sé!» (Sînt lovituri în viață, atât de puternice...! Eu nu știu!).

Metisul Vallejo nu rămîne indiferent la suferințele din jurul său; întinde minile spre ai; nu-i înțelege încă, dar instinctul de solidaritate care-l va duce mai tirziu pe culmile artelor, îl face de pe acum să se apropie de cei ce suferă și să împărtăși cu ei piinea zilnică și moartea tragică:

Pînă cînd vom tot aștepta ceea ce /nu ni se cuvine!...

Pînă cînd îndoiala ne va aeri blazoane /fîind-am suferit!

(Cîno mizerabilă)

Chiar dacă în *Los Heraldos Negros* gestul de solidaritate, care în fond exprimă revolta poetului și năzuința de a se elibera și de a-și alina durerea pe care o lume absurdă a implantat-o în el de la început, rămîne timid, este clar că Vallejo optează încă de pe acum pentru orice formă de eliberare: continuarea evoluției sale ca artist, va înclina către ruperea de tradiție și de modele, prin căutarea unei creativități, febrilă și patetică a propriului destin, prin definirea tehnicii sale poetice inconfundabile a cărui scrăluță împlinire o constituie cel de-al doilea volum de versuri: *Trilce* (1922)². Salutul de conștientizare avizată al epocii și de majoritatea criticilor actuali ca o «revoluție» în opera lui Vallejo și în dezvoltarea literelor hispano-americane, *Trilce* își păstrează într-adevăr valoarea de moment crucial. Cît despre prima parte a afirmației, credem că nu este vorba de o «evoluție umilitoare» cum o numește Luis Monguó, ci de continuarea unor tendințe care se anunțaseră destul de clar încă din primul său volum și care constituie, după părerea noastră, constante ale poeziei vallejane. «Continuitatea dintre unul și celălalt este dată tocmai de prezența (emblematică), în prima carte, a multor elemente trilcene»³.

În *Trilce*, Vallejo continuă, ajungînd la o perfecțiune formală înimitabilă, tendința de a scoate concretul, cotidianul — care pentru el rămîne mereu același: Omul cu durerea lui implacabilă — din realitatea concretă și de a-l ridica la rangul de «simbol și sinteză abstractă, integrînd o nouă realitate, înedită, interioară, poetică; cuvintele sînt linii care trasează sentimentul fundamental al poemului, sentimentul care nu se descrie, ci se comunică»⁴; și, adăugîm noi, crud, dur, dezgolit, într-o exprimare îndrăznească. Vallejo se ridică mult deasupra curențelor avangardiste — a căror influență este, fără îndoială, certă în *Trilce* — tocmai pentru

¹ Suferința și mizeria l-au urmat pretutindeni și mereu: în anii petrecuți în Peru și pînă la plecarea definitivă la Paris în 1923, în perioada studiilor, în anii de cumpănit mizerie pe care-i trăiește la Lima, unde publicarea primului volum de versuri, *Los Heraldos Negros* (Heraldii negri) nu se bucură de succesul la care se aștepta; întemnițarea în satul natal, reînsoțirea la Lima și publicarea celui de-al doilea volum de versuri, *Trilce*, de un succes răsunător în rândurile criticilor și cititorilor avizați, dar limitat în rîndul marelui public; frînțarea de agitare probleme sociale și politice, apăsătoare, în ultimii 15 ani de viață petrecuți la Paris, mizeria și umiliațiile îndurate, dublate de nelăscurarea în valoarea propriei generații, fac ca Vallejo să se îndepărșească de poezie și să se dedice luptei politice. Și, în sfîrșit, anul greșit, de izbucnirea războiului civil din Spania în 1936 face să renunțe la el Poetul, care scrie flet, în orele lungi, presimțind-o sfîrșitul, excepționala Poetă care va fi recunoscut în volumul postum *Poemas humeros* (Poeme umare). Moare în aprilie 1938.

² C. L. Alvarado Sánchez, *Escritores Representativos de América*, vol. II, Ed. Gredos, Madrid, 1957 p. 279.

³ *Trilce* este un cuvînt inventat de Vallejo din triste și dale.

⁴ Giovanni Mao Zilio, *Per il di Vallejo*, în «*Homage international a César Vallejo*», Carlos Milla Batres, Lima, 1969, p. 27.

⁵ Saul Yurkievich, *Vallejo de Vallejo*, Universidad Nacional de Nordeste, Chaon, Argentina, 1958, p. 15.

că minulește forma «strălucitoare», cu scopul de a se confunda cu mai multă pasiune, luciditate și durere în descifrarea sensurilor multiple ale vieții omului. Această durere provocată de loviturile soartei este prezentă și în *Trilce*, dar viziunea pe care imaginea absurdă, dezolantă, devălmășită o dau asupra unei lumi care provoacă numai durere este mult mai sumbră, iar prăbușirea în neliniște și nesiguranță este mai dureroasă și mai dramatică:

Am prinsit singur acum, și n-am avut / nici momă, nici rugăminți, nici servește-te, nici opă . . .

Nimeni nu mă caută, nici nu mă recunoaște / și chiar și eu uitat-am al cu voi fi . . .

În evoluția ascendentă a creației vallejene, *Trilce* este o treaptă spre descoperirea pe care o constituie ultimul volum *Poemas Humanos* (Poeme umane). Acest «cîntec al lebedei» este . . . «o sinteză mentală a . . . întregii game a vieții salei . . . este un cîntec al morții (și al vieții) așa cum nu mai existase niciodată în literaturile hispanice»⁴. Pe lângă aceasta, ni se pare că însuși titlul acestui ultim volum ne dă cheia inegalabilă valori a operei lui Vallejo: umanismul ei exemplar, transpus în perfecțiunea adevăratei Poezii.

Pentru noi, evoluția creației lui Vallejo se confundă cu cea dialectică a durerii pe care o considerăm fundamentală pentru înțelegerea întregii sale poezii. Iar volumul *Poemas Humanos* credem că o ilustrează cu o indiscutabilă pregnanță.

Încă de la începutul creației sale, critica a înclinat să-l numească pe Vallejo «poet al durerii umane»; definiție care îi se poate aplica, dar, sub această formă, ea nu oferă imaginea adevărată și depășită a importanței covârșitoare a poeziei vallejene în ansamblul literaturii universale. Fără îndoială că celebrele cuvinte ale lui Vallejo: «Dejădme doli» «Lăsați-mă să dor» — a căror genială originalitate este judicioasă detaliată de Corpus Barga — sînt răscolitoare și înmăitabile; dar ele nu reflectă încă splendida desfășurare a sentimentului durerii, întreaga lui dialectică așa cum ne apare ea în *Poemas Humanos*.

După ani îndelungați de tăcere, apariția volumului *Poemas Humanos* (1938) constituie o revelație: a drumului împlinit, a gășirii și împăcării cu sine însuși și, mai presus de orice, a plenitudinii artistice. Anii de cîmplită mizerie nu au trecut fără să lase urme: durerea a bădănit și mai adînc sufletul poetului. Dar odată cu ea a venit și depășirea adevărată și depășită a importanței covârșitoare a poeziei vallejene în ansamblul literaturii universale. Fără îndoială că celebrele cuvinte ale lui Vallejo: «Dejădme doli» «Lăsați-mă să dor» — a căror genială originalitate este judicioasă detaliată de Corpus Barga — sînt răscolitoare și înmăitabile; dar ele nu reflectă încă splendida desfășurare a sentimentului durerii, întreaga lui dialectică așa cum ne apare ea în *Poemas Humanos*.

Tu știi ce te doare, / ceea ce porți în spate . . . / Tu, sdrămane omi, trăiești; nu o nega, / dacă mori . . .

(Sufletul care a suferit c-o fost corpul lui)

Trezirea nu este bruscă, este pregătită de ani îndelungați de suferință, în care dorința de cunoaștere, gestul de revoltă și, în primul rînd, geniul poetic presupuneau în mod necesar concretizarea într-o formă superioară a umanismului. Conștient că nu este singurul pe care-l doare realitatea absurdă și nedreaptă, Vallejo își depășește propria durere și se alătură celor mulți. A cînta durerea proprie este

⁴ Francisc Păcurariu, *Scritorii latino-americani*, București, ELU, 1966, p. 263.

un act poetic obișnuit; mulți artiști au fost definiți ca poeți ai durerii umane. Dar gestul suprem de autodepășire, de dăruire umanităţii, de fuzionare cu durerea celor de alurea este un act de care doar marii artiști ai lumii au fost capabili. Solidaritatea — sub orice formă a ei — presupune uitare de sine, rezerve sufletești nebanuite, înțelegerea deplină a esenței și existenței umane. Iată deci care este dialectica sentimentului durerii la Vallejo: acesta este cu adevărat marele Vallejo, răscălat, asemenea necunoscutului Pedro Rojas, a fost «plin de lumea întreagă».

Acest drum spre dăruirea totală, spre apoteoză, se confundă la Vallejo cu neliniștea și acțiunea angostă a sondare a propriei personalități; este un drum ascendent, de multe ori în zig-zag, dar pe deplin împlinit:

La capăt, în fine, în sfîrșit, / mă întorc, m-am întors și mă sfîrșesc și vă gem, / dinău-vă / cheia, pădăria, scrisoarea acestora pentru toți.

(Despărțire amintind un odio)

Dacă în *Trilce* Vallejo considera că revolta și nonconformismul se concretizează în special în spargerea canoanelor formale tradiționale și înclină spre «desprinderea înnoirilor formale de experiența umană» pentru a dovedi dezolarea existenței absurde a cărei împlinire se află doar în moarte, în *Poemas Humanos* poetul înclină spre ceaaltă orientare, vizibilă încă din primul volum: solidaritatea oamenilor, autodepășirea propriei dureri și condiții umane și confundarea cu durerea și aspirațiile umanității.

Vallejo este și va fi un simbol al durerii, frământat de mari întrebări existențiale — indisolubil legate. În marea majoritate a cazurilor, de condiții existențiale a rasei lui —, dar gestul spontan prin care întinde mîna celor din jur îl salvează, îi dă de multe ori răspunsul la căutările unei întregi vieți. Gestul nu mai este acum timid, este concret, dur uneori, năvalnic asemeni continutului latino-american, așa cum trezindu-se el însuși, dorește să-și crezească și să-și smulgă și aproapele din crîstetea veșnică și mizeria zilnică:

Nevoia-ai să mîncîni, dar îmi spun, / nu-ți fie rușine, căci nu-ai ale sărăciilor / rușine, nici hohotul lîngă mormintul lor; / cîrpește-te, amîntește-ți, / ai încredere în firul tău alb . . .

(Nenorăciții)

Akt de puternică este dragostea «îndureratului» Vallejo pentru semenii săi, încit în cele cincisprezece poeme dedicate războiului civil spaniol: *Espana, aparta de mi este cîdiz* (Spania, îndepărtează de mine acest potir) oferă cititorului atent o concepție diferită și o viziune originală asupra morții și vieții. Cei morți vor supraviețui veșnic; ei vor fi nemuritorii, și nu adevărații supraviețuitori, deoarece idealurile pentru care au murit sînt nemuritoare. De fapt, concepția lui Vallejo — în ultimele trei luni de viață ale poetului — constituie pentru noi, indubitabil, momentul ultim al procesului dialectic al creației vallejene. În ultimele clipe ale tragiciei lui vieții, peruanul César Vallejo descoperă că există pe lume un sentiment mai puternic decît propria suferință: dragostea pentru cel care suferă lîngă tine:

Hai să vedem, omule; povestește-mi ce ți se întîmplă, / căci eu, chiar dacă strig, sînt mereu alături de tine.

Așa cum arăta Luis Monguiol într-un studiu recent⁵, volumului *Poemas Humanos* i s-ar putea da doar subtilul de «suflet dezgolit». În fata căruia «se pierde facultatea critică și este greu să vorbești despre aceste poeme ca despre literatură».

⁵ Luis Monguiol, *La muerte y la esperanza en la poesía última de César Vallejo*, în «Homenajes internacionales . . .», p. 30

POEZIA INVINCIBILĂ PABLO NERUDA

PABLO

*Nu cu o mână tremurând îți scriu numele, ci cu o seacă
pe copacul acestui veac giroind de stele și de atîția viermi
Și nu te iau în brațe, ci te las să te scufunzi în marile oceane, pe care grelele
tale pleoape închise le dislocă*

*Locul pe care ți-l hotărâști tu singur este un jeț larg pentru trupul tău
larg*

*larg pentru istoria pe care o scrii mai departe traversată de fulgerele
ecoaierilor pironind Crima și de vulețul apelor nelpădicate*

*Tu ești o greutate imensă care se lasă la fund pentru a disloca lumile
apelor și pentru a elibera Omul de asasinii zorilor care vor învia . . .*

EUGEN JEBELEANU

4 noiembrie 1973

**Carte poştală
netrimisă
lui
PABLO**

Aş vrea să-ţi scriu cu vorbele graiului meu, pe care-l înţelegi cel puţin ca pe virgulele, şoaptele şi parantezele din palmă.

Sau să-ţi scriu cu ochii. Cu ochii unui om încă viu cum sunt eu.

Atunci ai înţelege că mi-e dor de tine ca de timpul care ne aruncă buchete din urmă. Ca de ziua aceea în care ne aflăm cu toţii la Paris.

cu tine, cu Matilda, cu Margot Bennacer (din Venezuela), cu Joris Ivens, cu Louis Aragon luminat de ochii-i de argint, cu Elsa, pare-mi-se cu acelaşi vâl pe ochii plecaţi din lumea noastră

şi cu îngerul meu care nu mai este . . .

Îţi văd trombonul cu trompă de aur încolăcit după gît ca un pui de elefant tandru, cu care te-ai urcat triumfător în avion (un trombon cumpărat la « Marché aux puces »).

Îmi amintesc de-acel « adios » al tău nazalizat şi aud zgomotul motoarelor de avioane şi al celui motoarelor anilor.

Şi după aceea Bledul, revederea şi ochii tăi care, privindu-mă, răsfrîngeau insuportabilul meu scandal de lacrimi, şi lacrimile tale reţinute, o ploaie tristă şi liniştitoare

« Adios »

Minie şi durere

În asemenea clipe, în atîta neomenie organizată, cum să găseşti cuvintele simple, juste, drepte, ca să vorbeşti omeneşte, ca să faci rînduială, să apreciezi, să judeci sau chiar să plîngi ca un om. Minie şi durere; durere şi minie. Suferinţa înăbuşe cuvintele. Vaiete şi blesteme. Nu cuvinte. Şi iar această constiinţă a neputinţei cuvîntului de a opri hoardele intereselor blindate, de a opri crima, măcelul, moartea. Şi dispreţul pentru această neputinţă, pentru neputinţa blestemului şi a vaietului şi pînă la urmă autodispreţuirea pentru că, în asemenea clipe, te gîndeşti la importanţa şi la « soarta » cuvîntului. Poate numai Neruda ar fi fost în stare să găsească glasul potrivit ca să vorbească despre Chile, despre Neruda, unul şi acelaşi lucru. Desigur numai cu glasul lui Neruda am putea să vorbim despre Neruda. Glasul acesta va lipsi acum şi se va auzi mereu că lipseşte. Tunător şi prezent. Cea mai largă respiraţie poetică a secolului nostru, alături de Maiakovski, imaginaţia lirică cea mai înaripată alături de Lorca şi de Eluard, tonul cel mai firesc de măreţie alături de Whitman, Palamas şi Sikelianos. Rămii cu bine, fraţele nostru, Pablo Neruda. Fără lacrimi. Fără vaiete. Scrişind numai din dinţi. Poetii trăiesc şi ajută viaţa, umanizează lumea, contribuie şi ei la crearea istoriei şi poate cîndva (să sperăm) vor avea şi forţa să se răzbune — ei cei mai frumoşi, cei mai nevinovaţi sfinţi ai tuturor timpurilor, aceşti veşnic « nemîngiaţi consolatori ai lumii ».

Tîrziul Pablo Neruda

Poetul chilian își mai afirma încă în ultimele momente marea existență poetică. N-am putea spune, însă, că și-o și continua în registrul cunoscut. Era și totuși nu mai era acel Pablo Neruda, care stăruie în amintirea noastră. Ultimul său volum de versuri, *Geografía infructuosa* (Buenos Aires, 1972), ne împănă cu un indiciu din cele mai prețioase pentru evoluția din urmă a poetului.

Există în titlu — și desigur în cuprinsul corespunzător — un element al permanenței sale poetice: noțiunea de geografie, factor definitoriu pentru acest călător, care trăiește toate cele văzute în peregrinările sale, și extrage dintr-insulele cele mai nebănuite esențe. Se poate identifica aici, pe planul creației lirice, un echivalent al tipului de eseu latino-american, dirijat către desprinderea acelor sensuri adînci, pe care le ascunde unul din cele mai miraculoase pămînturi ale planetei. Acest teritoriu de nesfîrșite rădăcini, nu istorice, ci geologice, întinse pe un spațiu imens, se vede chemat să stimuleze într-un anumit fel gîndirea. Tocmai aici stilul reflecției își dezvoltă diferența specifică față de genul iberic din care a ieșit, și de la care păstrează aceeași imaginație factoră barocă. Pe cînd, însă, eseuul spaniol cuprinde o viziune existențială a istoriei și a sub-istoriei, cel latino-american dezvoltă aceeași viziune existențială a geografiei și a sub-geografiei — cu sondele pînă la zona unui subcontinent geografic — ceea ce deschide un cîmp ilimitat ideii. Așa a pătruns, bunăoară, argentinianul Martínez-Estrada întînderea Pampei sau chilianul Coloane, Tara de Foc și tinuturile dinspre Polul Sud.

Poezia lui Pablo Neruda, esențializată în al său *Canto general*, cuprinde și ea o asemenea factură eselistică, decantată pe plan liric. Acest «geografism» se vede peste tot străbătut de un gigantic fluid imagistic. Pămînturile frecventate de Pablo Neruda apar în întregime frîmțate de o necurmată viață în mișcare, de la o originară materie cosmică și pînă la evoluția sa excreșcentă într-o floră potopitoare, cu infinite ramificații subpămîntine și aeriene.

Așadar, în actualul volum, prima parte a titlului ne relevă un Pablo Neruda de totdeauna. El însuși ne spune într-o scurtă notă, la urmă, că o mare parte din aceste versuri au fost scrise între Isla Negra și Valparaíso, precum și «pe alte drumuri din Chile», iar altele s-au înfiripat «pe drumurile Normandiei franceze». Aceste peripeții «drumuri» ale lui Pablo Neruda explică și «geografia» din titlu.

Unde, însă, el apare altul decît cel pe care îl știm, este în noul atribuit cu care poetul asociază amintirea sa permanentă. «Geografia» sa, de o fecunditate invadată în anii de odinioară, acum devine nerodnică (*infructuosă*). Ceva s-a schimbat în acest om, poa te chiar un anumit dispozitiv din resortul fundamental al vieții.

Am spune că este vorba de un accident petrecut în însăși geografia sa interioară, de unde rezultă o nouă structură artistică și umană. Mai precis, recentul volum ne dă insistenta senzație că a dispărut, poate pentru totdeauna, acel bine cunoscut Pablo Neruda dinamic, irenic, baroc, imagistic. Nu putem, desigur, nega că se mai continuă uneori aceeași îndrăznețe inflexiuni lirice. Și totuși, ne împănă

acum un Pablo Neruda înaltat în vîrstă, un Pablo Neruda reflexiv, aproape edectic și clasic. Pînă în prezent, deschiderile infinite ale «drumurilor» sale îl răpau și pe el într-un virtuo obligastic. Poetul însuși tîndea să se identifice cu itinerariul unui torent dezînșuit, care lasă în urma sa aluviuni de imagini ameștoare. Acum, dimpotrivă, poetul nu mai vrea să se integreze panteistic în această bacanală a stilurilor. «Drumurile» trec peste el fără să-l răpească. Ele nu mai ating un nucleu, de astă dată dezilusionat, al propriei filipe, în care primează o lucidă filozofie a «vneștii, a omului ce a trecut prin viață și nu se mai lasă sollicitat de beția ei ameștoare. Imaginile s-au împuținat, au devenit cumpătate, tînzind să se asete în reflecții cu caracter gnomice, de înțelepciune străveche, aceea înțelepciune asupra căreia magnetismul ademenirilor nu mai are putere.

Nu putem spune, totuși, că poetul ar fi devenit dezolat sau cu aripile tăiate. Dar nu mai este nici avîntat în felul cunoscut. A atins un fel de stoicism ferm, dincolo de bucurie și de dezolare. Și totuși, o undă resemnat-melancolică străbate din totă această ataxie. Mai înainte strălucia într-insul euforia curgerii nesfîrșite de surprize și de comori ale lumii. Lucrurile, însă, își au acum un capăt, unde se sfîrșesc. Dar pînă și acest capăt este al fostului om frămîntător, care nu și proiectează viziunea mormîntului, unde se doarme veșnic, ci doar a scunului pe care se așază, cel obosit de îndelungă palpitarea vieții. Există, deci, un punct final, o linie statică, pe care noi am numi-o a ciclului încheiat, a repausului, a bătrîneții: Omul înaintînd către scunul de la acel orizont pînă la această noaptea, de mai departe, de mai aproape (pînă un pas ca să ajungi la el), scun, să te așezi... (Țoți așezi). Ultimul vers al poemului, altceva nu mai există, umbind pe-oceastă lume, indică, pentru prima dată, desprinderea ființei sale de «drumurile» cu care se contopise mai înainte. Nu numai că noul Pablo Neruda nu-l mai poate urma pe cel vechi și avîntat, dar el își și proiectează această trăire asupra întregii omeniri, asupra destinului uman.

Acesta vederea apare aproape literal exprimată în poema *Urmează același*, în anume în versul total e o tîră de trecător ca vîntul. O asemenea viziune a lucrurilor treceătoare, a deșertăciunii, se aliază, în același poem, cu un substat increment, elatic, pe care se grefează trecerea și stingerea a tot ce există: timpul necelut maschează și chipul inevitabil și se schimbă fără a-și schimba veșnicul. Nu mai întîlnim, ca înainte, acea relativitate înfîntă pe care o stăpînește spiritul omului. Acum, dimpotrivă, acest absolutism e cel ce ne stăpînește. Dar nu numai timpul ci și omul. Neruda se află investit acum cu această necelintă elatică: pierdut în veșmintul meu de singurătate, privind fără să văd departele cel mai departe la distanța țara topește florilej acolo mă aflu nelcetat, ca și cum timpul ar fi sîntul în odinioară (foto grafia mea/impădmînită în necelintă ei. Desigur că mai există și aspecte de mult umoșcure în *Geografía infructuosa*. Noi am semnalat, însă, ceea ce ne-a izbit ca nouitate la un Neruda înaltat în vîrstă, care și-a găsit un popas și de-acolo și-a absolutizat trecutul și, odată cu el, întreaga ființă.

Dar tocmai în virtutea acestui trecut al său, Pablo Neruda nu se dezice în altitudine sa generoasă și umanitară. El își continuă cristalină propagandă, susținînd că nimeni nu are drept la mucenicie și la foamă. Vîrsta a aseruit peste Pablo Neruda un ușor stră de zăpădă, fapt ce se relevă și în predilecția sa pentru cîntarea jurnii, mai cu seamă pe drumurile Normandiei franceze. O atare afinitate coincide cu însuși anotimpul uman al poetului. Dar sub această încetinire a vieții bate, încă pînăru oameni, aceeași inimă de om.

Mască de mumie, artă peruviană

PABLO NERUDA

SOARELE

*Plinei lumini a zilei îi urmează soarele,
Zna-soare, tăcută pecetie
răspîndită pe cîmpurile drumului.*

*Eu sînt un om-lumină, cu atît belșug de trandafiri,
cu atîta risipă de claritate
încît voi ajunge să mor de strălucire.*

*Eu nu împart lumea în două jumătăți,
în două sfere negre sau galbene,
ci o mențin în plină lumină
ca pe un strugure de topoz.*

*E mult de-atunci, acolo departe,
am pus piciorul într-un ținut atît de limpede,
că pînă și noaptea era fosforescentă,
mai am încă în auz murmurul acelei lumini.
ratund chihlimbar este întregul cer,
albastrul zahăr se-nalță din mare.*

*Iarăși, se știe de mult, și pentru totdeauna
adun și îngîrmădesc lumină pentru patriotism:
îndatoririle mele sînt dure, diurne:
trebuie să predau și să deschid noi ferestre,
să statornicesc claritatea de neînvins,
și, deși nu sînt înțeles, să-mi continui
cristalina propagandă.*

*Nu știu de ce-l privește pe un îndoliat
de obîrșie, pe un produs al iernii,*

pe un provincial a iz de ploaie,
această luminoasă profesiune de credință.

Uneori mă gândesc să imit smerenia,
să cer să mi se ierte această bucurie,
dar nu am timp; asta de trebuință
să ajung devreme și să alerg în altă parte
fără alt motiv decât lumina de astăzi,
propria-mi lumină sau lumina nopții;
și când am răspândit claritatea
în acest punct sau în altul oarecare,
mi se spune că e întineric în Peru,
că n-a răsarit lumina în Patagonia.

Și fără a putea să dorm, trebuie să plec.

Astăzi, această deschisă amiază zboară
laolaltă cu toate albinele luminii;
este o singură cupă depărtare,
teritoriul împede al vieții mele.

Și strălucește soarele către Valparaiso.

TOȚI AȘEZAȚI

Omul înaintind către scaun:
de la acel orizont până la această noapte,
de mai departe, de mai aproape;
încă un pas ca să ajungi la el,
la scaun, să te așezi deolot
sau fericit, să te așezi în piină lumină
sau să mîninci și tu între toți cei așezați.

O altă alegere nu mai există; viețuiește acul
așezat pe acest scaun al pămîntului,
și fiecă luminat de ziua fi mină pe toți
către poziția ce și-o dă un scaun,
un simplu scaun de lemn.

Din atîta trepidare, din atîta îndrăgire
și din cite iviri de zori s-au văzut,
ca vînturi trăgînd să izbucnescă ziua
în plină descărcare cînd pădurea-i întunecată,
totul sîrgește cu scaunul și ceremonia:
parabola se deschide ca să tot umble
pînă s-o închis pe un scaun.

Alteceva nu mai există, umblind pe-această lume.

TRUNCHIURI RETEZATE ÎNTR-UN CAMION PE UN DRUM DIN CHILE.

Opt trunchiuri retezate
într-un camion, căldătoresc;
de la munte vin,
vin din verdea asprime
de la Languimar, înuturi de cer și de zăpodă,
incintele mele de lumină, singurătățile mele.

O, păduri muribunde,
trunchiuri proaspete, vertebre penultime
al unui crîncan ieri;
al războiului spaniol și araucan:
pode și cai
sub surda ploaie înverșunată !

Opt trunchiuri întinse
pe spinoarea camionului, în linie dreaptă
pe drumurile de la Santiago la Pol,
la Palul Sud, în alba depărtare.
Opt tavarăși ai mei
cu rădăcinile retezate
în propria mea spișă.

E soare, e un belșug
înflorit la soare, agricultura
unei veri năvalnice:
violet și galben e drumul
albastru obeliscul
digitaliei,
păcnitura
macului, și din toate părțile
tabără murele.

Este vara Cordilierilor.

Amiaza e un orologiu albastru,
extatic, rotund, străbătut
de zăbovnici
zbor al unei păsări negre, ce pare
că însoțește trunchiurile în călătoria lor,
că urmează copacii destituiți.

MEREU PE DRUMURI

Înnourat m-am luminat de ziua
între Matreco și Villarico, mergînd
cu cîmpul în minte, stejari, animale,

și cu inima înnourată,
întesat tot sub largi verzi nouri,
nouri ploaiei, neagră geografie.

Trebuie să muști din tăcere
diminețile, pe aceste drumuri
cu cai deslănțuiți, transparenți
sub lumina piezișă,
în timp ce soarele de ieri, cel de mîine
sădăluiesc în altă parte,
prin alte meleaguri unde nu mă aflu,
în cealaltă jumătate a aceleiași zile.

Și am ales această cenușă
această dimineată cu ochi argintii
în mine însumi:
și am urmat pietroasele rîuri
și pîlpîirile lumii:
luminîndu-mă de ziua
între soare și ochii-mi ce se deschideau,
între acest teritoriu și destinul meu
s-a statornicit cheia ploii.

Și iarna și-a deschis zăvoarele.

URMEAZĂ ACELAȘI

E seară și-i dorreime în flecă clipă:
la orice strălucire, la orice umbră
ne luminează des ziua orice înserare:
timpul neclintit
își maschează
chipul inevitabil
și se schimbă fără a-și schimba veșmintul:
noapte sau gingașă auroră,
lungă tăcere a ghețurilor,
măr învîpăiat al verii:
totul e atât de trecător ca vîntul,
timpul așteaptă, neclintit,
fără culoare și căldură, fără de soare și de stea:
și acest absolutism și cel ce ne stăpînește:
rămăs bun și rău bun ! și nu se schimbă nimic.

CĂTRE ATÎT DE DEPARTE

Către Insula Paștilor și către prezențele sole
mă îndrept, sîdul de porți și de străzi,
să caut ceva ce-acolo n-am pierdut.

Luna lui ianuarie, uscată,
se aseamănă cu un spic:
să culeagă din Chile lumina sa galbenă
pînă cînd marea s-o șteargă
și eu din nou să mă înapeiez.

(Statui pe care le-a clădit noaptea
și le-a cules bob cu bob într-un cerc închis
ca să nu le vadă decît marea.)
Am călătorit ca să le recuperez, să le înalț;
în dispărutul meu domiciliu
și aici împresurat de prezențe cenușii
de un alb spațial, de mișcare
albastră, de apă de mare, de nori, de piatră,
să reîncep viețile vieții mele.

PRIMA IARNĂ

Observ ziua ca și cum eu aș crea-o
ca și cum eu i-aș da lumina
de cînd sosește, întunecată, la fereastra mea
ca o pasăre neagră,
pînă ce preschimbată în zăpadă și lumină
prinde abea să palpite: trăiește.

Trăiește nehotărîtul soare: e scorta lui
să lumineze acești copaci despuiați,
să atingă apa neclintită
să groviteze fără măsură, fără cuvînt,
fără cîntar, pînă cînd gura
cerului îl îngîhește
fără să scilpească la lumina frigului
aripelor care au zburat de ieri
ca să se întoarcă dimineața la fereastra mea.

Trăiesc acum într-o țară atât de dulce
ca pielea toamnătească a strugurilor:
verde, alb și violet este acest timp:
soarele a dispărut de mult și nu se întoarce:
arborii goi se desenează
îndăfînd ultima scînteiere în cupela lor,
glostul poștilor trece peste covoare;
nimic nu se înfige în ochii tăi ca să te rănească
nimic nu se împotrivesc dulceaței.

Eu locuiesc acum gîgăşia
marilor riuri nedîmăte, a tîrmurilor
pe care anii le picătoază mai limbezi şi mai dăinuitoare,
toate dramele s-au sfîrşit mai-nainte.
războaiele au fost îngropate printr-o înţelegere:
nimeni nu are drept la mucenicie şi la foamă,
e ceasul cînd intri în casa aurită a toamnei.

FERICIRE

Fără-ndoială, da, răspund
fără ca nimeni să întrebe şi să mă întrebe:
ce-i bun e ca fără întrebări,
fără convenţii, să răspundem
umbrei noastre lente şi succesive.

Da, în acest timp al meu, în această istorie
cu pecetie personală, am acumulat
nu descumpănirea ci nostalgia,
şi am îngropat-o într-o fardăreaj de beton:
nici doliul nici durerea de ieri nu mă-nsoţesc
fiindcă nu mor numai oasele,
pielea, ochii, cuvîntul, fumul,
ci şi plînsul, devorat
de cele găzici de guri ale vieţii.

Aşa că din ceea ce de la un loc la altul
am păstrat — tristeţe sau amar neaşteptat —
totul l-am înopoiat ca pe-un peşte tremurător
mării, mării, şi m-am apropiat cu miinile goale.

Aşa se desluşeşte povestea vieţii mele:
Am samul tare ca şi-al pietrei.

UNDE SE ALEGE TRECUTUL

Se îndreaptă către înapoi acest astăzi, către amintire,
cître un poate, cître un poate n-a fost
cu tot ceea ce ieri trecut se pierde:
acel inel, acea învîrează, acea
dulceajă fără cuvinte pe care am pierdut-o

Căci dacă prind să-mi amintesc
străbat fără să ştiu o casă în beznă,
fără să văd, pierdut în vestibuluri,

curidoare, pereţi, dormitoare,
şi nu găsesc pe nimeni, totul e-n întuneric,
a fugit cineva din amintirile mele
şi nu poate ieşi din acele tenebre:
nu ştiu nici un meşteşug
care să-mi dezvăluie cu exactitate
o inimă, un trup care m-a iubit.

Aşa că, din ceea ce prind,
dacă-i vorba de ieri
miinile mele caută păduri sau ghilare
sau tobe din tristele serbări uitate,
sau serenadele lungi ale ploii
într-un port, la debarcader,
fără ca măcar să aştept pe cineva
sau să mă îmbarc pentru vreo şintă.

Ceea ce mi se-ntîmplă sau se întîmplă este că acest ieri
necst alaltăieri către care mă-ndrept
ca şi cum aş intra într-o piaţă ce nu există,
nu are personaje şi nici mere,
nu dispărut toţi, toţi care au intrat:
vei ce au ieşit nu s-au mai întors
ca şi cum ar fi un sorb, un ochi de apă odinic
în care, plecînd din alaltăieri către azi,
nu căzut toţi, unul cite unul.

Aşa, dară, nu mai obişnuiesc
să intru pe uliţi dispărute,
să caut în fiecare colţ pe cei mari
sau pe femeile estompate de ploai
nu mai există trecut în ocele edificiilor:
se înopiază năvoadele din marea pustie,
orogele îşi strîvesc amintirile
în pruişia uitării
şi nimeni nu lasă o sărutare şulberindu-se:
uscensoarele au înecat totul
măcinînd cu izbituri de moară
timpul cu tristeţe năruit.

În schimb în acel loc
fără nimeni, cu ocean şi nisipuri,
pierdut, în veşmintul meu
de singurătate, privind
fără să văd, departele cel mai departe
la distanţa care topeşte florile,
acolo mă aflu, neîncetat,
ca şi cum timpul ar fi şintuit
în odinioară fotografia mea,
împătimită în neclintirea ei.

În româneşte de EDGAR PAPU

VALLEJO și NERUDA două moduri de a influența

Pare a fi destul de limpede astăzi că, în poezia hispano-americană actuală, cele două prezențe tutelare se numesc Pablo Neruda și César Vallejo. N-am de gând să hotărâsc acum ce este mai de preț: bogăția nesfârșită, coplesitoare, a chilianului sau limbajul sec, uneori neregulat, intim și exploziv, vital până la suferință, al peruvianului. Dincolo de comparații discutabile sau gratuite, cred, totuși, că se poate vorbi de o diferență esențială în ceea ce privește influențele pe care unul sau celălalt le-a exercitat și le exercită asupra generațiilor ulterioare care, în mod inevitabil, se recunosc îndatorate lor. În vreme ce Neruda a exercitat o influență mai degrabă paralizantă, secătuitoare aproape, ca și cum bogăția torentului său verbal ar permite doar o imitație fără scăpare, Vallejo, în schimb, s-a constituit ca un motor și un stimul al numelor celor mai autentice creatoare ale poeziei hispano-americane de astăzi. Nu degeaba opera lui Nicanor Parra, Sebastián Salazar Bondy, Gonzalo Rojas, Ernesto Cardenal, Roberto Fernández Retamar și Juan Gelman poartă, prin influență directă sau indirectă, marca vallejoană, nu degeaba fiecare dintre ei are, în ciuda acestei înrudiri datorate unei influențe comune, o voce proprie și de neconfundat. (Aceste liste ar trebui să-i adăugăm alte nume cum ar fi Idea Vilarinho, Pablo Armando Fernández, Enrique Lihn, Caribel Alegria, Humberto Miffet sau Joaquín Passos, care, deși la o distanță mai mare de Vallejo decît cei amintiți anterior, se află, în orice caz, în atitudinea lor față de faptul poetic mai aproape de autorul *Poemelor umane* (*Poemas humanos*) decât de al *Reședințelor pe pământ* (*Residencias en la tierra*).

E destul de greu de găsit o explicație verosimilă acestui fapt ce mi se pare de netăgăduit. Și, deși sînt de acord că, în poezie, afinitățile aleg de la sine căile cele mai imprevizibile sau legăturile cele mai exotice, și unele și altele avînd de obicei puțin a face cu verosimilul, vreau să risc o interpretare personală a fenomenului amintit.

Poezia lui Neruda este, înainte de orice, cuvînt. Puține opere s-au scris, sau se vor scrie, în limba noastră, cu un lux verbal uluitor, așa cum o cel al primelor două *Reședințe* sau al unor pasaje din *Cîntul general* (*Canto general*). Nimeni altul în afara lui Neruda n-a izbutit o insolită scînteiere poetică printr-o simplă întîlnire

a unui substantiv cu un adjectiv ce înainte nicidecum nu fuseseră alăturate. Desigur că în opera lui Neruda aflăm și sensibilitate și atitudine și angajare și emoție, dar (chiar dacă poetul nu o vrea întotdeauna) totul pare să fie în serviciul verbului său. Sensibilitatea umană, oricît de mare, trece, în poezia lui, aproape neobservată în fața celei mai nelăsinate sensibilități a limbajului; atitudinile și angajările politice, oricît de răsunătoare ar părea, par mai puțin pregnante decît atitudinea și angajarea artistică pe care poetul și-o asumă față de fiecare cuvînt, față de fiecare reușită sau eșec poetic. Și tot așa se întîmplă și cu emoția, și cu celelalte. În acest sens, nu știu ce e mai creator în arhicunoscutele sale *Douăzeci de poeme* (*Veinte poemas*): diferitele ipostaze ale iubirii care-l slujesc drept context, sau formidabila capacitate de a întîlni un limbaj original menit să cînte această iubire. O asemenea putere verbală poate deveni adic de hipnotizantă pentru orice poet, cititor al lui Neruda, încît dacă, ca orice paradigmă, îl împinge spre imitație, pe de altă parte, orbindu-l, îl constrînge la o zonă atît de specifică încît face aproape imposibilă renașterea originalității. Modul metaforizator al lui Neruda are atîta putere, încît printr-o serie nesfîrșită de acoliți, sau urmași, sau epigoni, reapare ca o genă ce nu poate fi nimicită, stîrpită.

Testamentul lui Vallejo, în schimb, ajunge la destinatarii săi pe alte căi și punînd în mișcare, poate, alte resorturi. Nicidecum, nici măcar în cele mai bune momente ale sale, poezia peruvianului nu dă impresia unei spontaneități torentale. E evident că Vallejo (ca și Unamuno) cînd reușește pînă la urmă să impună cuvîntul rebel, nu poate face ca în el să nu apară cicatricele luptei. Dacă Neruda pune stăpînire, încet, pe cuvînt, cu deplînul consimțîmint al acestuia, Vallejo, în schimb, îl stăpînește violentîndu-l, făcîndu-l să exprime și să accepte cu forța un sens nou, neobișnuit. Neruda înconjoară cuvîntul cu valori insolite, dar nu-l violentează sensul inițial; Vallejo, în schimb, obligă cuvîntul să fie și să spună ceva ce nu figura în sensul lui strict. Neruda evadează rareori din dicționar; Vallejo în schimb, îl contrazice tot timpul.

Lupta pe care Vallejo o duce cu cuvîntul păstrează uimitoare armonie a temperamentului său anarhic, aflat în permanentă contradicție cu tot ce-l înconjoară, dar aceasta nu înseamnă că are și o armonie literară, în sensul cel mai ortodox cu putință. Poezia lui Vallejo fascinează pe cititorii ei ca spectacol uman și nu numai ca exercițiu pur artistic dar odată ce a avut loc această primă uimire, tot restul devine ceva subsidiar, oricît de valoros și de indispensabil ar fi ca intermediar.

De vreme ce limbajul lui Vallejo nu este un lux, ci mult trudită necesitate, poetul-cititor nu se oprește acolo, nu rămîne orbit. Întrucît fiecare poem e un cîmp de bătăie, el trebuie să meargă mai departe, trebuie să caute fondul uman, să încalcească omul, și odată înfrînt să-l sprijine în atitudinea lui, să participe la emoția lui, să se angajeze odată cu el, să sufere alături de el. Pentru poezii-cititori, adică pentru cei influențați de el, Neruda funcționează mai ales ca o paradigmă literară; Vallejo, în schimb, prin poemele sale, ca o paradigmă umană.

Poste de aceea influența lui, pe zi ce trece tot mai mare, nu dă naștere totuși la similitudini. În cazul lui Neruda, important este poemul în sine, în cazul lui Vallejo, important obișnuiește să fie ceea ce se află înaintea (sau după) poem. În Vallejo există un fond de onestitate, de inocență, de tristețe, de rebeliune, de sfîșiere, de ceva ce am putea numi singurătate frățească, și aici, în acest fond, trebuie căutate rădăcinile adevărate, motivațiile, nu întotdeauna limpezi, ale influenței sale.

Pornind de la un stil foarte personal, dar de evidentă stirpe literară, cum e cel al lui Neruda, vom întâlni firește urmași, mai ales literari, care nu reușesc să ajungă la propria lor originalitate, sau care vor ajunge mai târziu la ea pe alte căi, prin alte influențe. Pornind de la un stil ca cel al lui Vallejo, ce vădește cât se poate de puțin, ba dimpotrivă, preocupare pentru literar, și care e în mod deosebit rezultatul unei agitate combustii vitale, vom întâlni, firește, nu simpli epigoni sau imitatori, ci mai degrabă autentici discipoli, pentru care influența lui Vallejo începe înainte de aventura sa literară, o traversează pe de-a-ntregul și se proiectează pînă în clipa de față.

Îmi face impresia că dintre toate cărțile lui Neruda, doar într-una, *Depline puteri* (*Plenos poderes*), viața lui personală e strîns legată de expresia ei poetică. (Curiu, dar e poate titlul cel mai puțin apreciat de critică, obișnuicî să celebreze alte străluciri ale operei poetului; după părerea mea, această carte austeră, fără concesii, de armonie cu sine însăși, este una dintre cele mai autentice și mai valoroase din cîte a scris Neruda în ultimii ani. Supun judecării cititorului această neașteptată confirmare a tezei mele; dintre toate cărțile marelui poet chilian, *Depline puteri* este, după părerea mea, singura în care pot fi recunoscute anumite rezonanțe legitime ale lui Vallejo.) În celelalte cărți, meandrele vieții personale au mult mai mică importanță sau apar atât de transfigurare, încît puritatea metaforică face să se uite pe de-a-ntregul valoarea autobiografică. La Vallejo, metafora nu împiedică nicodată să se vadă viața, ba dimpotrivă, se pune în slujba ei. Poate ar trebui să conchidem că în influența lui Vallejo se inscrie o iradiere de atitudine, sau alfel spus, în ultimă instanță, un context moral. Știu că asupra acestui cuvînt se abat zilnic loviturile indignării științifice. Din fericire, poezii nu sînt întotdeauna de acord cu ultimele noutăți. Totuși, e un fapt demn de luat în seamă: Vallejo, care a luptat dezarmat cu cuvîntul dar a extras din sine o atitudine de neașteptată calitate umană, e înrădăcinat într-un mod miraculos în prezentul nostru, și nu cred că vreo critică, sau snobism, sau rea credință e în stare să-l clatine.

În românește de ILEANA BUCURENCIU

PABLO NERUDA

ACUZ!

Pentru prestigiul Statului Chile

Mă adresez din nou Senatului, la dramaticele momente pe care le trăiește țara noastră, în legătură cu documentul trimis de mine personalităților americane, spre apărarea prestigiului chilian, document care face o scurtă istorie a sumbrei noastre panorame politice.

Președintele Republicii a mai făcut încă un pas în neînfrînata persecuție politică și va face celebru în tristă istorie a acestor vremuri. Din curs unei acțiuni la Tribunalul de Justiție, el a cerut să-mi fie retras mandatul de senator, pentru că în această încință să nu mai răzbată criticile la adresa măsurilor de reprimare ce vor alcătui singura amintire a trecerii sale prin istoria statului Chile.

Cele patru libertăți

Vorbind în această zi în fața Onoratului Senat, mă simt cuprins de o extraordinară și mărească amintire.

* Fragmente

În această toamnă am asistat indignați la sîngerosele evenimente ce se petrec în Chile, unde răsunările de ură ale oușmanilor comuniste, libertate și adevărului fac nenumărate victime. În 1948 marelui patriot și luptător pentru idealurile de dreptate ale poporului chilian, grandiosul poet Pablo Neruda a avut de înfruntat prigona unei președinții tiranice, încercînd să discrediteze Partidul Comunist, să-l scoată în afara legii. Gonzales Videla nu s-a sîrit să-l atace cu jonicie pe poetul și senatorul care îi era net superior prin loialitate, probitate și valoare umană.

Discursul din care am selectat cîteva fragmente nu este un răspuns, nu este o apărare sau o justificare, ci un act militant, o acuzație împotriva exponentilor ostrocodemului, o sentință pronunțată de Pablo Neruda, în calitate de senator.

Procesul prin care, în acea vreme, președintele Republicii a retras lui Neruda mandatul de senator a fost însoțit de acțiuni mirgice ce au culminat cu devastarea locuinței poetului. Din fericire, consecințele acestor fapte nu au fost atît de grave. Doi oameni dintr-o familie au rămas în viață, dar o dovadă a unei politici autoritare.

Ce tristă și înfricoșătoare conștientă a fiut să se împlinească acum un act de vandalism inițiat cu un sfert de veac în urmă! Îndurarea de cele ce se petreceau în jurul său, poetul, aliat pe satul său, a suferit torturile unor călăi mai cruzi decît bochimărușii Evului Mediu. Casa sa a fost incendiată, cărțile și colecția de artă arsă. Neruda a plecat dintr-un noi, dar meșugit uman al verurilor sale va rămîne veșnic gravat în conștiința oamenilor. (N. tr.)

Într-adevăr, tot într-o zi de 6 ianuarie ca și azi, la 6 ianuarie 1941, un citan al luptelor pentru libertate, un Președinte colosal, Franklin Delano Roosevelt a făcut cunoscut lumii întregii mesajul său, stabilind cele patru libertăți, temelii ale viitorului pentru care lupta și singera omenirea.

Acestea au fost:

1. Dreptul la libertatea cuvintului
 2. Dreptul la libertatea cultelor
 3. Dreptul de a trăii eliberat de mizerie
 4. Dreptul de a trăii eliberat de teamă.
- Iată lumea promisă de Roosevelt.

Alta este lumea pe care o dorește președintele Truman și un Trujillo¹, Morínigo², González Videla y Somoza³. În Chile nu există libertatea cuvintului, nici nu sîntem scutiți de teamă. Sute de oameni care luptă pentru ca patria noastră să nu mai trăiască în mizerie sînt persecutați, maltratați și condamnați.

În această zi de 6 ianuarie 1948, exact la șapte ani după declarația lui Roosevelt, sînt persecutați drept ca am rămas credincioși înaltei aspirații umane. Și astfel am fost nevoiți să apar pentru prima dată în fața unui tribunal, acuzat de a fi denunțat în fața Americii modul în care sînt încălțate aceste drepturi în Chile.

O poveste veche

Acuzația care mi se aduce e o poveste veche: nu există țară, nu există epocă în care cazul meu să nu aibă ilustre și cunoscute antecedente. Se datorează ea oare faptului că în toate țările se repetă periodic fenomenele de trădare și anti-patriotism? Nu cred; numele celor acuzați cu nesocotință sînt nume pe care azi toată lumea le respectă; o dată cu încetarea persecuției și a perfidiei, au dovedit că sînt conducători de seamă, și compatrioții s-au încrezut în cinstea și priceperea lor de a conduce destinul patriei. Persecuția la care au fost supuși și și-au purtat-o totdeauna ca pe un titlu de onoare, ca pe cel mai de seamă titlu.

Acuzîndu-mă de a fi lezător prestigiului patriei atunci cînd am publicat în străinătate adevărul pe care în țara mea un regim de Puteri Extraordinare, un Regim al cenzurii nu-mi permite să-l aduc la cunoștință, nu mie mi se aduce o jignire, ci celor mai mari personalități ale umanității, precum și Strămoșilor Patriei. E ciudat să te vezi socotit drept anti-patriot pentru același lucru pe care l-ai făcut din străinătate înaintașii noștri, luptători pentru independența țării, pentru formarea unei națiuni ce ar fi trebuit să fie veșnic liberă și democratică.

Puterea executivă nu e Patria

Nu cred că cineva din acest înalt Organism, nu cred că Onoratul senator Cruchaga Tocornal, care mă acuza, s-ar încumeta să susțină de sine rece că eu, criticînd deschis în această incintă acțiunile Puterii Executive, îndeplîndu-mi misiunea încredințată de poporul patriei mele, procedînd în conformitate cu normele Constituției Politice, manifestîndu-mi opinile, și expunînd fapte asupra cărora Senatul trebuie să se pronunțe, aș fi uneltit împotriva patriei.

A acționa împotriva patriei înseamnă să accepți supus, să treci sub tăcere sau să aperi lucruri ce nu pot fi aprite. Înseamnă să accepți, fără să protestezi, ca o

politică individualistă, nejustificată nici de lungile discursuri, nici de citatele confuze, să comită nedreptăți și nechibzuințe ce ne vor acoperi de rușine în fața lumii civilizate.

Cine sînt dușmanii țării

Înseamnă ca anumite interese politice dinîntre să primeze asupra acțiunilor internaționale. Astfel este trădată și atăcută patria. Dacă patria nu e un concept arbitrar, pus în slujba celor interese, dacă e ceva pur, nelegat de avantajele materiale, drept și frumos, Interesele sale se confundă cu cele ale Adevărului, ale Dreptății și ale Libertății. Tot astfel sînt aprite și acele convingeri pentru care s-au sacrificat și au murit, de-a lungul multor veacuri, atîta oameni. Patria va fi însă primejdia de încercările de a o transforma într-un instrument al politicii individualiste; de a o confunda pe ea, suma tuturor chilienilor prezenți, trecuți și viitori, cu o singură persoană. Și chiar mai rău: cu atîtudea trecătoare a unei singure persoane, contradictorie în manifestări, lipsită total de o linie politică onestă și consecventă.

Cuvîntul și adevărul

Resping, așadar, nu în ceea ce mă privește personal, ci în calitate de senator, acuzația înacceptabilă, jignitoare pentru demnitatea noastră de reprezentanți ai poporului, de a fi uneltit împotriva patriei prin critica deschisă adusă aici, în Senat, acțiunilor Puterii Executive. Depling jignirea adusă, prin persoana mea, Senatului Chilian, fără ca acest lucru să mă determine să-i calific pe Onoratul Senator în chipul nedem și samavolnic în care a procedat cu mine. Există o diferență între noi doi: pentru el, a-l considera pe unul dintre colegi « dușman al patriei » nu pare să fi însemnat mare lucru. Știa bine că această afirmație e o insultă pentru Senat și pentru Chile, e o jignire adusă dreptății. Cu toate acestea a făcut-o și a dovedit că nu nutrea mai mult interes și atașament pentru cuvîntul patrie decît pentru patria însăși. Eu, în schimb, depling profanarea inadmisibilă a acestui Organism și a democrației țării noastre. Căci, poate din cauza materialismului atît de disprețuit de Onoratul Senator, prefer să mă sacrific și să mă consacru în întregime patriei, așa cum e în realitate, în loc să o subordonez simplului cuvînt. Nu e prima dată cînd idealistii, « antimaterialiștii », ca Onoratul Senator, manifestă atitudini paradoxale: ei, ființe de înalte și nobile gânduri, dezinteresate cavaleri ai unui ideal confundă în ultimă instanță o simplă autoritate politică și trecătoare, cum e șeful Puterii Executive, cu patria, care ne depășește în timp și în spațiu; subordonează înaltele principii ale Justiției și Constituției simplelor lozinci politice cerute de interesele momentului.

Trădare politică

Probabil că a fost considerată jignitoare denumirea dată de mine, în scrisoarea către președintele din America, acțiunilor Puterii Executive, căci, Reglementul mă împiedică să le spun pe adevărul lor nume: trădare politică; abandonarea programului de la 4 septembrie, pentru care s-a depus jurămînt și la care s-a subscris solemn la 21 iulie 1946 — în aceeași zi oricui popor din La Paz i-a spînzurat de un felinar pe tiranul Villarroel și pe Secretarul General al Guvernului, Roberto Hinojosa; războiul împotriva Partidului Comunist, factor decisiv în campania sa prezidențială; rea credință față de poporul chilian care a votat pentru el în speranța că procesul inițiat de marele Președinte Pedro Aguirre Cerda în 1938, continuat

¹ Rafael Leonidas Trujillo, președinte al Republicii Dominicane între 1930—1938, și 1942—1952

² Higinio Morínigo, general și om politic paraguayean, președinte al Republicii între 1940—1948

³ Om politic chilian, președinte al Republicii între 1946—1952.

În liniile sale fundamentale de Juan Antonio Rios, succesorul acestuia, va intra într-o fază superioară; ofensa adusă popoarelor Americii, care au văzut totdeauna în Chile avangarda lor, a tuturor; și în fine, desertare de la marile idealuri pe care omniașia progresistă încearcă să le plăsmuiască în această epocă postbelică atât de plină de speranțe, dar și de obstacole, de afirmații, dar și de apostazii, de lecții de eroism civic, ca și de cele mai respingătoare oportuniste individualiste.

Salvatorii se rușinează

Onoratul Senat știe foarte bine că, datorită Puteilor Extraordinare acordate cu destulă larghețe și exercitate cum nu s-a mai întâmplat până acum, în prezent, în Chile nu există nici libertatea cuvintului, nici a presei. Presa care ar putea menține privilegiile adevărului, singura care l-a sprijinit pe actualul Președinte al Republicii în campania prezidențială, a fost suprimată sau cenzurată. A fost respinsă până și o emisiune umoristică, acuzată de a fi afirmat că „tonicul speranței” a singurului remediu comestibil oferit poporului chilian pentru a compensa creșterea prețurilor a dispărut chiar și din farmacii. Cetățenii au fost închiși, exilați, imprăștiți pe tot teritoriul. Într-o declarație adresată conducătorilor feroviar și difuzată pe larg de presă și radio, Președintele a afirmat că membrii personalului cîntor ferate au fost destrămăți din posturile lor, nu din cauza unor delictive comise, ci pentru că erau comunisti. Ceea ce dovedește existența unei persecuții neconstituționale și ideologice. În acest fel, egalitatea tuturor chilenilor în fața legilor și libertatea de credință, asociere etc. au fost abolite. Pentru a-i neutraliza pe parlamentarii care îndrăznesc să nu fie de acord cu Guvernul și să dezvăluie fapte strict secrete, Președintele Republicii a cerut să-mi fie retras mandatul de senator. Motivul nu trebuie căutat în acuzațiile ce mi s-au adus, ci în faptul, de neiertat, că am încuștințat țara și lumea de acțiunile tănuite cu cea mai mare grijă de o Putere Extraordinară care guvernează prin cenzură și detenție.

Și astfel, Puterea Executivă apare într-o ciudată situație. Pe de o parte afirmă că salvează țara, liniștea și cetățenia îndeplinind cu strictețe legile, afirmă că li închide numai pe răzvrăciți și unelnici; că a eliberat țara din grave pericole internaționale. Dar, pe de alta, se simte jignită și se înfurie ori de câte ori sint dezvăluite activitățile lor „binefăcătoare”. În realitate, țara nu-și poate explica de ce Președintele Republicii poate să fie atât de mîndru de procedeele sale și în același timp să se rușineze și să se teamă cînd sint divulgate.

În fața campaniei de defăimare pe care o presă în întregime coruptă a într-prins-o împotriva unui membru al acestui Onoratul Senat, ni se răpesc mijloacele de apărare, sîntem constrînși la tăcere chiar și în acest loc, numit de unii tribunul. Dar, din gură în gură, adevărul se face auzit, și lumea știe cum stau lucrurile. De la bun început vreau să remarc că, de obicei, nechibzuința și nedreptatea îi fac pe oameni, chiar și pe cei mai imposibili, să se organizeze într-o clică izolată și să piardă din vedere înaltele interese naționale și umane. Conceptele de patrie și națiune nu pot fi rupte de conceptele fundamentale pe care se sprijină democrația și libera conviețuire umană. Cînd se opun, atunci nu încapă nici o îndoială: problema a fost prost pusă, iar profforii folosesc pe nedrept conceptele sacre de Patrie și patriotism. Cînd cuvîntul dat n-a fost îndeplinit; cînd guvernul e al celor puțin; cînd poporul e înfometat; cînd libertatea e suprimată; cînd presa e cenzurată; cînd domnește teama cîde adevăr; cînd faptele contrazic spusile; cînd prietenii sînt părăsiți; cînd cei ce și-a asumat sarcina de a guverna e incapabil să conducă; cînd se înființează lagăre de concentrare, iar Patria este aservită pas cu pas străinătății; cînd e tolerată invazia sigură și mereu mai mare de funcționari tehnici, G-men, membri

ai FBI-ului, care se infiltrează din ce în ce mai mult în viața noastră internă, atunci cuvîntul Patrie e deformat și trebuie să te ridici bărbătește, fără teamă, pentru a restabili lucrurile și a reda acestui cuvînt adevărul său sens.

Și atunci?

Sînt acuzat că am adus la cunoștință ce se întîmplă în Chile sub Guvernul cu puteri extraordinare al Excelenței sale domnul Gabriel González Videla, în țara unde domnește cenzura presei; mi se aduce învinuiri că am uelid împotriva Patriei deoarece n-am fost de acord cu hotărîrea luată de el. Mult Știmate domn, argumentul acesta e, în realitate, jalnic. Dacă a nu fi de acord cu Excelența sa domnul González Videla înseamnă a fi dușmanul patriei, ce ar trebui să spunem, de pildă, amîntind că domnul González Videla, ca Președinte al Comitetului de Ajutorare a Poporului Spaniol, a sprijinit și apărat dreptul spaniolilor expatriați de a ataca, din străinătate, guvernul lui Franco, guvern cu care acum e în act de bune relații? Nu le-a asigurat acestor spanioli libertatea pe care acum nu mi-o recunoaște mie, fost șef al campaniei sale prezidențiale și senator al Republicii?

Adevărul nu e jignitor

Vreau să mă refer la acuzația de a-l fi insultat grav pe Președintele Republicii Avocatul Carlos Vucuña, strălucit apărător al cauzei mele în fața Plenului Curții de Apel, a subliniat că am adus acuzații politice Președintelui Republicii, acuzații ce nu pot fi considerate jignitoare, între altele, pentru că sînt perfect adevărate și sînt prezente în conștiința tuturor locuitorilor țării, a tuturor străinilor preocupăți de problemele noastre. În scrisoarea către milioane de oameni, pentru care sînt învinuit, nimeni, nici măcar un judecător al vechii Inchiziții n-ar putea remarcă altceva decît o sinceră și mare dragoste pentru pămîntul patriei, căreia, după puterile mele i-am adus și oarecare faimă, mai pură, mai dezinteresată, mai nobilă și de mai bună calitate, o afirm fără modestie, decît renumele politic sau diplomatic al Excelenței Sale domnul González.

Nu mai Chile

În acest moment istoric, în acest an nou atât de încărcat de prevestiri, Chile e singura țară de pe continent cu sute de deținuți politici și exilați, cu mil de flinte scrîmătate din căminele lor, amenințate de concediere, de mizerie și necazuri. În acest moment, Chile e singura țară unde domnește cenzura presei, unde grevele se rezolvă călcînd în picioare Codul Muncii, destituind în masă pe presupușii adversari politici ai guvernului.

Vinovat de aceste metode rușinoase pentru democrația noastră este numai Excelența sa domnul González Videla.

Cine ne compromite?

Versiunile presei corupte și acuzația Președintelui Republicii încearcă să-mi impute compromiterea țării mele.

Cei ce comit aceste acțiuni improbabile, cei ce au încălcat brutal prestigiul statului Chile încearcă să mă acuze, asumîndu-și rolul de apărători ai prestigiului național.

Cei ce au încuștințat, au călcat în picioare și au dozinbat țara încearcă să fluture acum steagul prestigiului pe care tot el l-au aruncat în praf.

În Pisagua

Există în Pisagua o femeie, închisă pentru că în anul 1941 a inițiat o grevă a gospodinelor. Acest act mare, prin care cerea produse alimentare mai bune în băcanii, a fost singurul act politic din viața ei.

Un republican spaniol din Casablanca, expulzat, ne povestește că singurul act politic în timpul șederii în Chile fusese să contribuie cu modesta sumă de 1002 de pesos la Campania domnului González Videla.

Să nu aveți copii

Din listele pregătite pentru concedieri, detenții și exilări în masă, companiile de cupru și salpetru, i-au ales pe muncitorii cu familii mai numeroase, ca să poată economisi cteva mii de pesos din alocația familiei.

După acești speculanți ai teroarei, cu cit aveau mai mulți copii, cu atâtea muncitorii chilieni erau și mai comuniști.

Și astfel, cînd trenurile și camioanele opresu la destinație cu acea imensă încălătură de suferință omenească, nu se auzea decît un zgomet. Era plînsul a sute și sute de copii, care, în brațele mamelor lor, plîngeau și gemeau totodată. În acest plîns se concentra toată durerea celor prigonți și părăsiți.

Sentița mea

Deocamdată nici un tribunal nu-l va retrage mandatul Președintelui Republicii pentru faptele sale și nenorocirile aduse Patriei noastre. Dar eu îl las ca o sentiță implicabilă, sentița pe care o va auzi toată viața: plînsul sfîșietor al acelor copii.

Acuz

De la această tribună îl acuz pe Președintele Republicii că folosește violența pentru a distruge organizațiile sindicale.

Acuz

Îl acuz pe Președintele Republicii de dezorganizarea și scăderea producției, consecința evacuării în masă a miilor de muncitori specializați în muncile cele mai grele din industria noastră.

Acuz

Îl acuz pe Președintele Republicii de a fi obligat forțele armate să participe la acțiuni politienești, împotriva poporului. Îl acuz de a fi cheltuit în aceste activități străine de Armată sute de milioane de pesos ce ar putea fi destinate îmbunătățirii armamentului și procurării de arme moderne; în special în domeniul aviației. Aceste opinii au fost publicate chiar în revistele Armatei și au provocat brutală destituire a unor înalți ofițeri.

Acuz

Îl acuz pe Președintele Republicii pentru că, în timpul de pace, menține pe teritoriul său baze militare străine, cu ofițeri și trupe active.

Acuz

Îl acuz pe domnul Gabriel González Videla de a se fi angajat într-un război inutil împotriva poporului și a gîndirii populare din Chile, urmîrind dezbinarea artificială a chilienilor.

Acuz

Îl acuz pe domnul González Videla că ia măsuri împotriva libertății de opinie, ca în cazul procesului meu, și că încearcă să reducă la tăcere, prin cea mai brutală cenzură, prin măsuri politice și financiare, ziarul « El Popular » și încă alte șapte ziare, printre care « El Siglo », organul oficial al campaniei sale prezidențiale și rodul multor ani de luptă a poporului chilian.

Acuz

Îl acuz pe Președintele Republicii de neîncredere în țara sa, îl acuz pentru că solidită și visează împrumuturi străine, « himeră de aur », chiar cu prețul umilirii, în loc să formuleze o politică mare, demnă și vastă, care să dea de lucru muncitorilor chilieni și întreprinderii industriilor țării. Bogățiile se scot din adîncurile pîmîntului patriei; Chile nu vrea să fie o țară care cerșește.

Deasupra unui vulcan

Vă întreb, Onorați Senatori, unde vom ajunge? Se prea poate ca starea anormală și de neliniște în care trăiește țara noastră să continue; zăririi mercenari aplaudă zilnic ceea ce ei numesc această domnie de « pace socială ». Dar nu există oare oameni de bun simț care să-și dea seama că, dimpotrivă, nu există pace socială cîtă trîm deasupra unui vulcan, cîtă această ură întreținută zi de zi de la Președinția Republicii nu constituie o bază posibilă pentru activitatea națiunii?

Pînă cînd?

Încotro vrea să ne ducă domnul González Videla? Se vor mai menține Puterile Extraordinare, vor continua destruturile în masă, legea bitel va mai înlocui legea muncii, va mai domni cenzura, sindicatele vor rămîne pe mai departe distruse, vor mai exista lagărele de concentrare din Pisagua, vor continua persecuția și denunțurile, cenzura telefonică, servilismul ziarelor apropiate guvernului?

Vor continua evacuările forțate, creșterea prețurilor, negocierile de care presa nu ne vorbește decît în surdă, drumul nestăpînit către dictatură, nu numai împotriva comunistilor și democraților, ci și împotriva unor noi sectoare politice? Iar în acest timp vor mai fi acuzați cei ce, ca mine, explică țării și surînzătorii că faptele acestea nu afectează cu nimic demnitatea patriei noastre, ci pe dîmiișorii incapabili?

Pînă cînd? se întrebă toți chilienii, din Senac și dincolo de el, de pe tot cuprînsul, din toate colțurile țării noastre dragi. Pînă cînd va dura acest coșmar? gîndesc nenumărați muncitori, artiști, intelectuali, industriști, politicieni, oameni de la orașe și sate.

Oare nu trebuie oprită această cursă neînfrînată, această descentralizare a vieții noastre publice și politice? Oare nu e evidentă, pentru milioane de chilieni, necesitatea de a reveni la echitate și decență?

Incendiatori

Onoratul Senat trebuie să aștepte de cît respect se bucură din partea autorităților reședințelor incendiatorilor. Aseară au încercat să-mi incendieze casa. Focul a izbucnit să distrugă o parte din ușa de intrare. Cum telefonul mi-a fost controlat de Guvern, n-am putut anunța poliția, ceea ce, de altfel, ar fi fost inutil.

Casa mea a fost construită cu mari greutate, și singurul lucru dureros ar fi să-mi văd arse colecțiile de artă și de cărți vechi pe care le-am hărăzit de multă vreme muzeelor țării.

E ușor de ghicit de unde provine acest ultraj. Vine din aceeași peșteră de unde au pornit criminalele persecuții împotriva Julietei Campusano, de unde au ieșit cei ce au furat și distrus hîrui și mașini de scris la Comitetul de Apărare a Libertăților Publice.

Dacă acest atentat ar fi înfăptuit pînă la capăt, iar familia mea și cu mine am putea scăpa de fișcări, n-aș căuta dreptatea, ci pe ruinele cârților arse aș lăsa această inscripție: « Exemplu de democrație în timpul președinției lui Gonzalez Videla ».

Alvarez del Vayo

În ceea ce-l privește, unul din cei mai de seamă oameni ai democrației moderne, fostul Ministru al Afacerilor Externe al Republicii Spania, domnul Alvarez del Vayo, fără a avea cunoștință de scrisoarea mea, a scris următoarele rînduri, care ar trebui să-i pună pe gînduri pe mulți oameni din țara noastră.

« Ce să mai spun de o țară ca Chile, a cărei tradiție liberală a fost mîndria celor două Americi ? Nu mai departe acum un an, alegerea lui Gabriel Gonzalez Videla punea să fi adus la Putere — așa cum am mai spus-o la vremea potrivită — un om capabil să plăsmuiască o istorie prezidențială comparabilă cu cea a mexicanului Lázaro Cárdenas ».

« Într-o grevă împotriva companiilor miniere, fîle ele chiliene sau nordamericane, m-aș fi așteptat ca Gonzalez Videla să naționalizeze minele și nu să declare război miilor de muncitori al căror salariu mediu nu depășește un dolar pentru opt ore de muncă pe zi ».

Thomas Mann

Mă însoțesc, de asemenea, cuvintele lui Thomas Mann, care, fiind citat acum trei luni în fața inchizițiilor Americii de Nord a lui Truman, a declarat cu autoritatea sa de gînditor mai presus de orice palat, de orice tiranie:

« Ca cetățean american, german prin naștere, mărturisesc că sînt familiarizat cu anumite curente de intoleranță spirituală, inchiziție politică și slăbire a oricărei securități legale, și toate acestea în numele unei așa zise « stări de urgență ». Așa s-a întîmplat în Germania. Ceea ce a urmat a fost fascismul, iar fascismul i-a urmat războiului ».

Nu sînt singur

Mi s-au alăturat personalități atât de reprezentative, am primit invitația unor Guverne și instituții din America de Sud de a-mi căuta refugiu în fața prigoanei deziluziei, am primit zilnic sute de adevizuri din Chile și din America încreșcă, Federația Studenților din Panamă mi-a oferit azil. Și astfel îmi voi continua lupta legală, aducînd în apărare probe care sînt în același timp acțiuni revendicate de întregul popor chilian.

O judecată politică

Am fost acuzat de calomnii și înjurii la adresa Președintelui Republicii.

Resping și voi respinge aceste învinuiri pînă la sfîrșitul vieții.

Dacă aș vrea să-l insult pe Președintele Republicii, aș face-o în opera mea literară. Dar, dacă voi fi nevoit să vorbesc despre cazul lui în amplul meu poem intitulat « Canto General de Chile », la care scriu acum, o voi face cu cinstea și integritatea pe care le-am dovedit în acțiunile mele politice.

Inofensiv ?

În actul său de acuzare, pe care nu vreau să-l calific, Președintele Republicii pretinde că scrisoarea mea intimă este opera diabolică a Partidului Comunist și că a fost aleasă o persoană inofensivă din punct de vedere politic care s-o semneze. Cît sînt de inofensiv s-a văzut cînd i-am condus campania de propagandă prezidențială.

Sînt un militant

Îmi asum răspunderea pentru cuvintele mele, dar nu e nici o îndoială că au fost spuse cu sinceritatea și adevărul care definesc spiritul militant al marelui, al eroicului Partid Intemeiat de Recabarren.

Pe toți comuniștii din Chile, pe femeile și bărbații maltratați, hărțuiți și persecutați îi salut și le spun: « Partidul nostru e nemuritor. S-a născut din suferințele poporului și aceste atacuri nu fac decît să-l premărească și să-i sporească rîndurile. »

O tristă victorie

Aseară am ascultat sentința care i-a asigurat Puterii Executive o tristă victorie și prin care Curtea de Apel îmi retrage mandatul de Senator.

Sînt sigur că această sentință va fi îngropată în uitare. Căci numai poporul îmi poate retrage mandatul de Senator.

Ei vor răspunde

Cînd vor trece aceste momente de ocară pentru Patria noastră voi pleca spre pampa, spre minele de sălpetru și le voi spune bărbatilor și femeilor care au văzut atîtea suferințe și atîtea trădări:

« Iată-mă, am promis să fiu leal față de viața voastră chinuită, am promis să vă apăr cu inteligența și cu viața mea dacă ar fi fost nevoie. Spuneți-mi dacă mi-am făcut datoria, și dați-mi sau luați-mi singurul drept de care am nevoie ca să trăiesc cîntîc: încredere, speranță, dragostea voastră. »

Și voi intona lărași cu ei sub soarele pamei, sub soarele lui Recabarren, în lîmbrul nostru Național, căci numai cuvintele lui și lupta poporului vor putea șterge mirșă-viile acestor vremuri:

*Dulce Patrie primește legămîntul
cu care Chile pe altarele tale a jurat.
Sau vei fi mormînt pentru cei liberi
Sau azil al celor asupriți.*

În românește de SARMIZA LEAHU

Un dialog liric între două continente. Lamentație dar și strigăt de revoltă împotriva feloniei Pământului.

Versul are uneori darul de-a deveni profetie: trădînd pentru a doua oară Poetul, printr-o coincidență tragică, țărîna araucană a făcut să se năruie, în această toamnă, casa lui Pablo Neruda. Dar iată că, împletindu-și plîsul și durerea, două mari voci ale poeziei sîlidează moartea—deși, aparent, una din ele a amuțit.

ARAGON

ELEGIE LUI PABLO NERUDA

Entre morir y no morir me decidí por la guitarra

P. N.

Argumentul poemului

În primăvara lui 1965, un cutremur de pămînt făcînd ravagii în Chile a distrus casa lui Pablo Neruda pe malul Pacificului. Cu această ocazie, Aragon se adresează prietenului său, amestecînd cu ale sale proprii versuri ale poetului chilian care l-a întrerupt pentru a-și rosti poemul său *Lenegul*, nimeni nu știe de ce ales dintre acitea versuri.

Atunci autorul nu se poate reține de a da drumul marii cîngurii prin care pămîntul însuși e acuzat de crădare față de poezi, ceea ce nu se petrece fără o anumită ambiguitate a unor intenții nesigure. Și, fără îndoială luînd seama la ele, se încheie brusc poemul unui plîns împărțit între el și ceilalți asemeni unul fruct nespus de amar.

Ca stelele să-și fi sfărmat de graoază degetele brunci
Cu cine te iubeai pe cel din urmă spic al lumii undă
Nimic să n-o susțină cînd pereții vieții crapă-odinci
Cu cine te iubeai de-a fost o beznă-atita de profundă
Ce amintire de cruzimi stringi tu în brațe tori avid
Față din port oval de-abis între picioarele viclene
Tu care așii voluptății doar pe măsură ce acid
Se zguduie de spasmul tău para epavelor-sirene
Țărîna brună-îi voi rosti acum numele deplin
Țărîna-araucană alături prof e totu-n preajma ta cenușă
Țărîna-a omului sleit precum paharul după vin
Țărîna-a setei fără saț de licăr ploaie jucăușă

Tărină-n care moartea nu-i nici chin nici singe-arzind fertil
Ce stai nebună fără vâi după urgia împlinită
Și cerului american i-arzi ca provă din profil
Pretext pe ultimul abis o casă de poet uimită

II

O casă ca un joc de cărți care-au căzut
Nu se citea în ea noroc cît aventură
Să dormi la viitor o casă de-alge surdă
O casă ca o frază care spune tu

Ea deschidea spre larg ochi cruzi ca de piscă
Apropiată încît credeai că mișcă lin
Părea să-astepte zi și noapte un străin
Prin vîntul pietriș pe care apa-l strică

Acolo zei străvechi și-aveau popasul lor
Noaptea se-asemăna cu niște-adînci cuvinte
Oprire pe un prag de muzici cînd fierbinte
Pe violine-lupi o mină trece-n zbor

Ea pare-a ține-n frîu în fasa lor orchestre
Menite unei vîgi adînci epilepsii
Ce forță zîlă-i stă alături ca vîii
Sub talpa lui adorm minile terestre

Acest Orfeu
ce nu va căuta-n Infern
Femeia cu pas mut de grava-i nerăbdare
Matilda ca o Stea o Sudului apare
Cu ochi în care-argint și liniște se cern

Cu ochiul său tăcut și fix el pare-un pește
Adulmecă-un parfum de dinculo de cînt
De parcă-un echinox de vară arde-n vînt
Cum umbre și lumini în gură-adăpastește

Sub talpa-i peșteri mari Oceanul a constrins
El descifrează-ncet ruina-n ziduri sure
Un portativ savant de tainice murmure
În care se-nfîlesc o pasăre și-un plîns

Nisip abecedar imperiu ce nu piere
Semne plutind pe guri care-nțrețin un gînd
Nici un vulcan scupind nu va gonî nicicînd
Acest lung freamăt scris de-o vîrșnică durere

Nimica nici talfun din Asia scrumit
Nimic nici foc rozînd planeta noastră-n pîntec
Nu zădărește vis și nu sugușmă cîntec
Pe care poezie mai simplu le-am numit

Auzi într-un alt timp albinele-și cum zboară
Și navele-n alt port pierdute cum ajung
Ideile ce-n vers ca fulgerul strădălung
Îmbujorați genunchi dau zorilor de pară

O, strigă de pe tărîm și primăveri cerești
Vor de-n cireși cum tu femeilor răsuflet
Iubirile vor fi frunzișul tău din sufler
Inexplicabil pom ce totuși înflăorești

Un poet un poet unde coboară sorii
Cunosc ca el acest moment de-adînc fior
Cu pescărușii lui pe cer înalt în zbor
Cîntări ce după noi alți Anzi rîvnesc și zorii

Între-a muri și-a nu muri acest bărbat
Ales-a socotind că nu e încă seara
Între-a trăi sau nu a preferat ghitară
Spre-a-l auzi mai clar cuvîntu-a-nngenunchiat

IV

Ca putem face Viața chiar a noastră-i ca o pusă masă
Abia îți varsă-un strop de vin și pleci silit în alte părți
Pablo viața tot ce ai deci și a vieții noastre casă
Chiar în picioare tu o știi e numai un castel de cărți

Ciudad e tocmai faptul că mai stă-n picioare zid inert
Și după toate cîte-au fost ferestre stăruie să caște
Linistea lăptelui pe foc o clipă de te-ntorci o fierț
Și pentru casă pentru om a se surpa e a se naște

O poartă care bate-n piept sau tusa-ntr-un oblon pustiu
Clădirea vîntul ca un haț îi dă tîrcoale și cutează
Femeie anacăr și șerpi obscenți desene bleu o-nscriu
S-ar zice umbrelui ușor al venelor ce ne lucrează

Noi ne prefacem că suntem Ajunge să atingi un zid
Sau jucătorul minios să surpe micul edificiu
Cînd moare-o casă sau un om trecutu-ntrég dispăre-n vid
Să credem că în viitor stă preșu-acestui sacrificiu

V

Tu imprudent spuneai la joc
Cîndva dar astăzi nu-n-drăznești
Că mult mai bine te-odihnești
Cînd chiar în axa unui foc
Apar adesea scrise șire
Care te dor la recitare

Da e adevărat că-n pară
Tu te azezi în chip și fel

Focul ți-e drag cu cât în el
Mai aspre flăcările zboară
Și-ți varsă-n piept un cîntec greu
Flacăra-i elementul tău

La tine focul e acasă
E locul tău Tu nu disperi
Ca marinarii ce se lasă
Cuprinși adesea de ghețari
Prea leneș prin aceasta iată
Un fleac te-a obosit de-odată

Eu care fur dar nu cerșesc
Și mă prefac că-alerz cu tine
O, leneșule-ți semăn bine
Îți iau cuvîntul și-l jertfesc
Spre-a-mi încălzi mina-amarită
Un pal în flacăra-nțesită

VI

Neruda cîntă:

LENEȘUL

Vor sărui să umbre lucruri
metalice sus printre stele
oameni vor obosi urcînd
să violeze luna blîndă
să-și nalțe-acolo farmacia

În timpu-acesta de culesuri
vinul la noi începe-a fierbe
din mare la Cordillieri
În Chili dăntulesc cireșii
nelămurite fete cîntă
și apa licăre-n ghitare

Soarele cîntă-n orice poarcă
și fulgeră minuni în grîne
Vinul dinții e porfiriu
e dulce ca un fraged prunc
Al dollea vin este puternic
ca vocea unui marinar
Al treilea este un topaz
Incendiu purpuru ca macul
Am mare și pămînt în casă
Femela mea în ochii-i mari

aprinde-alune de pădure
apoi cînd vine noaptea marea
se-mpodobește-n alb și verde
și luna-n spumă se visează
ca o logodnică sub ape

De ce să ne schimbăm planeta

Înt eu murmur:

VII

Pablo prietene odată în graiul tău de spaime plin
Spuneai ciudate mari cuvinte
Nu-i univers decît de singe nu-i spațiu larg decît de chin
Oriunde-aș merge-i ca naivitate

Cunosc această suferință a tot ce varsă tînguiri
Amare ca un solz de pește
În orice strigăt și cuvînt în orice pas și rătăcirii
În care-un suflet se ghicește
Pablo prietene-apartinem acestui secol clătinat
În care toate sunt pe moarte
Și cînd ne pare sus pe culme că noii zori s-au înălțat
E un lămpaș de car departe

Suntem locuitorii nopții ce ducem soarele în noi
Ființa cu vâpăi ne-a paște
Noi am umblat prin întuneric cu glezne sîngerînd și mai
Spre lumea care se va naște

Pablo prietene trec zile și glasul ni-e aproape mut
O inimă măcar nu bate
Numai ce-a fost e oare totul e doar ce s-a văzut
Aceste mîști mereu purtate
Oare-n climatele cruzimită putem să fim noi mulțumiți
Că lebutim să trecem vama
Că o să fim cel mult ca niște omăgitori dezamăgiți
Cîntînd drept aur doar arama

Pablo om iubit ce-am îngăduit
Umbra crește către aștrii
Ce-am îngăduit Pablo om iubit
Pablo dragă visurile noastre

VIII

Se face dintr-odată-n cer o atît de mare tăcere de simboluri că numai zborul
păsărilor mute se-aude așezîndu-și plumbul penelor pe priveliștea neagră și albă
fără rime nici tăceri în crîngul des al prozei ei

Atît de mare tăcere a lucrurilor a naturii a născocirilor omului cu toate că
nu e deloc răsufierea amiezii adîc de mare tăcere

De noțiuni abstracte și fructe coapte de aște și de șopirle de ape și gânduri
slomind acit de mare
Tăcere

Numără pină la o mie inima mea pină la de o mie de ori o mie atit de
Mare tăcere dă nu mai găsești obiecte cu care să jonglezi nici comparații
posibile nici ecouri strânse în ochi sau amintiri nici antistrofa vieții răspun-
zând tăcerii într-o atit de mare tăcere că nu mai adărnă nici umbra unei umbre de
brațul ridicat nici minecă de gest nici vis de privire nici ipoteze de parfum nici
imagini

Nici o imagine a imaginii un deșert de imagini peste tot nici măcar o imagine
ca să exprime tăcerea atit de marea tăcere în afara numelui ei oribil de tăcere
O acit de mare tăcere că a înnebunit de ea suflul urechii și mă sufoc o de
lipsă de cuvinte și atita nevoie am de aerul lămbii că însuși titlul acestei lipse
decolorază tăcerea atita nevoie atit de mult că faptul de a fi în mine mă ghu-
ta atit de mult că mă asfixiez o, minile timpului asupra mea degerul mare al tim-
pului implacabilul deget mare al timpului pe cartiagiile gitejului meu

Ce spuneam într-o atit de mare tăcere nimic fără îndoaială nimic fără îndolală
e tocmai acest nimic pus de-a curmezișul gitejului pe care-l sfîșie cu mișcări mă-
runte de știuc-ntr-o virză ascultă nimic nimic nici cel mai mic suspin nici em-
brionul unui strigăt măcar nici palpitul vestitor al ploii înalitate zorilor nimic de-
cît gura moartă a unei atit de adînci tăceri că irezis-

Tibul mă-afund mă-afund în ea mă înghit mă înec în ea înfășurat în ierburii
fără zgomot impercep-

Tibul pe loc unde rapia albastră a numitei tăceri ondulează și în acest abis
fără glas iată-

Ne faț-n față cu trădarea țării

Țărina doborâtă la pămînt și doborâtore de țărina sau despre cine credeți că
vorbeam despre ce pasăre gata orînd să se-ntoarce în fața căreia într-adevăr
rezist o, țărina așteră țărina elementară

Despre cine alta sub culorile ei țărina despre

Ea vorbeste care n-are nevoie de metafore nici luminare fiind tăcerea însăși
înăbușitoarea tăcere în care se cîstește fără oglindă patul nostru din urmă destinul
nostru de certitudine și despre țărina vorbesc în tăcerea plămădită de ea despre
nimic altceva decît despre ea fiind eu însuși țărina numai și nimic altceva decît
țărina

Eu nu vorbeste aici despre mine care sunt o puma de țărină cîntătoare ci des-
pre ea care este tăcerea din care mă lvesc țărina înainte de a fi plămădită enor-
mă și neagră mamă vitregă cu pletele ei de păduri cu umerii ei de noapte cu
brațele ei grele vorbeste de tandrețea țării cel puțin de ceea ce părea tandrețe
din partea ei cînd ne rostogolea ca pe niște lezi roșcovani în poala ei sumbră
țărina care ne alipește de pîntecele ei mamă și femele totodată pentru care cin-
tecul ținește din noi cîntecul sare ca o panteră

Această țărină a tuturor din care plec și la care mă întorc

Vorbesc de țărina din care plec ca o șigată de foc ca un vînt de frunze răvâ-
șite roama din mine însumi vorbeste de țărina cu puternic la de viață și moarte
această învină pîdure acest lung suspin de mistreț acest amestec de ură și dra-
goste această iulie re a minilor mele această mîscătură de lutură

Țărina pentru care vorbeste și numai ei îi vorbeste furtuna mea singura pentru

Care îmi pierd stăpînirea de mine și ceea ce zace în mine se stîrșește și
se-nvrîște în mine se-nvrîște și cîntă olăritul meu căutîndu-și ieșirea ici și colo
ceea ce iese scapă ținește și sfidează dincolo de arborii goi cerul țărina pen-
tru care

M-am făcut serigăt

Vorbesc încă o dată despre țărina care ne-a

Trădat

Bine-șeles bine-șeles co-am fi noi fără ea pe care se-asează piciorul ce ne
poartă în care se scufundă rădăcina spiritului din care spiritul își soarbe muzica
și avîntul din care se naște cîntecul și se formează titlul însuși al cîntecului bine-
înțeles dar oare trebuia să ne trădeze încă o dată

Încă o dată încă o dată și de fiecare dată o lert uit ah, uit și apoi

Iată că ea începe din nou să se răsucescă să se miste să zvonească să se întor-
că să se clatine să tremure din coate mădularele sale sub mîna unui cărușan în trece-
re și de dragul unui sărut sucit și mureșcat reîncepe să-și renege copiii ce cîntă
amantii ce cîntă încă o dată măturînd că nu simte plăcere decît cu acest
aventurier la primul lui semn care se dedă unei lucrări obosene vreun oșel din
fier de plug și tremură tremură v-o spun încet aruncînd pe jos arhitecturile
sufletului

Iată că tremură această țărină de tremuricii tremur și moare fără să moară
tremură și trepidează ca pe moarte în măruntalele-i străpune

Tremură de plăcere tremură și se zguduie de-o plăcere fără iertare de-mbră-
șare a unui vagabond o, pradă oferită primului holnar o,

Tremurătoare și tulbure țărina tresăritoare țărina

Care scoate trîluri și gurile ca o pasăre-n stîlul unei mlaștini

Țărina care încă o dată a trădat un poet

Despre țărina vorbeste v-a spun și despre acest fel al ei de-a trăda

Pentru o clipă de forțare vîntului însuși de a trăda

Nu numai un poet pe țărîmul oceanului împoștonat în bașijocoră cu un nume
pacific ci

Orchestra întregă a celor ce-au fost arpa vîielei el și strigătul însuși în ea
al vîntului

De a trăda cîntecul în chiar izvorul lui încă bolborosit

Despre țărina vorbeste care ne vinde de fiecare dată ca pe o turmă la abator
primului vizitîu venit care n-are lîmbă și bici

Despre țărina vorbeste și uitați-vă la ea cum se culcă înainte măcar de a fi
fost îndolată

Și ce te-a apucat s-o iubești și să suferi atita din pricina ei și s-aștepti de la
ea nu știu ce minunăție

Care va face din tine mereu un copil scos la metat victima sosită la țanc
Ca să plătească cu singele ei crima de a cînta

Vorbesc despre țărina și nu cumva să înțelegă altceva decît cuvintele pe
care le rostesc nu cumva să substituie țării vreun concept sau altul altceva
decît țărina cu mania voastră de a abuza de cuvinte de a face din ele oglinzi
de a face din ele iad de a lua țărina drept altceva decît țărina și de a vă sparge
capul ghind de a încerca să ghiciți în mine mai știu ce secret ce dramă
ascunsă un pește al adîncurilor ajunge să știți țărina pe care o atîngi cu umerii

cu spatele cu șalele cu brațele desfăcute cu mîinile căzute țărîna și-acest gust de înăbușire pe care-l are în gură ce

Ce vă-ncăpățînați să-nțelegeți un cuvînt în locul altuia și-n loc de lucru reflexul lui țărîna strig acest horst ultimul în fața mării țărîna strig acestuia invers decît un naufragiu și așa nu-nseamnă altceva decît țărîna

Acest port această carne acest pat adînc acest trib al nostru această familie țărîna așadar nu vă alunge cuvîntul care-o numește această țărîna vreți să fie sudoare și lacrimi brațe trude de generații zadarnic una după alta istorie interminabilă istorie de oameni ce mor și nu simplu țărîna și nu țărîna numită cu numele ei de țărîna ce

Ce nu mă auziți vorbesc despre țărîna și vă conjur să nu căutați aiurea vre-o alegorie

Despre țărîna numai despre țărîna și nimic altceva să nu-i substituiți o fință sau un milion de fințe cu care văd că-i încrețit părul nu

Uitați că în tăcere nu mai există oglindă împreunare de cuvinte nu-i cu puțință pahare nu se mai ciocnesc nici un toast nimănui nimic nu e nimic nu face nicio înăgîne nimănui țărîna dăci-a peste puțină voastră și țărîna în gura mea amară m creierul vostru dă un alt înțeles decît țărîna atunci

Blestemați să fiți voi dar nu eu eu care vorbesc despre țărîna numai despre țărîna și nicidecum despre altceva

Despre trădarea țărîni vorbesc chiar despre trădarea țărîni și nu despre altceva ah, nu mă forțați ca pe un cerb în cuvîntul meu în vîzina mea căci țărîna ea

Ea astfel mereu gata să predea pe omul luminii bănuielelor mereu gata să se întoarcă spre obscur să poruncească imăinarului să restabilească regnului animal suveran sălbatic care nu vrea decît suptuși surzi vite arabe ereb de obișnuite scrăvechi tirani regină care se oferă mereu jugului smuls

Țărîna și nu mă mai priviți cu ochii îndoileiți și cu capul clătinat încă o dată în căutarea unui termen pentru metaforă

O, țărîna totuși țărîna mea lată o loveșc cu piciorul țărîna mea la care nu pot să renunț țărîna mea de umbră tăcerea mea o, țărîna din care mi-am zămislit durerea mea carnea mea de suferință țărîna în mine care nu-și recunoaște deloc propria-i rană o,

Țărîna a orbirii pentru care caut scuze și care nu maschează nimic țărîna pentru care inventez totodată cuvintele echivocului și ale luminii

Țărîna pentru care inventez lumina și ard în zadar de un foc zămislit chiar de mine țărîna pe care o iubesc asemenea mie tremurătoare răclică

Țărîna a poporului dușman nelămurit al său însuși

Și n-am să trăiesc destul ca să văd împrăștiindu-se această noapte

Țărîna a poporului care de-odată tremură și noaptea mereu în clipa cînd crezi că în sfîrșit au venit zorile în momentul cînd înfloresc lumina datorită noii

Mereu țărîna cu mîinile legate ne predă amantului ei cărușușul tocmai cînd Cerul departe și zîd de aproape totuși își desface pentru noi buzele palide

Țărîna a poporului pe care genunchii mei se sprijină țărîna a poporului în care-mi rănesc această frunze orgolioasă țărîna a poporului fără lertare țărîna a poporului patrii mea

Surdă la cîntecul meu surdă la inima mea la cuvîntul meu o iubită la fel ca toate iubitele

Surdă la dragostea față de tine pe care umilit și-o aduc

Pablo dă-mi mina mă pierd între aceste cuvinte la fel și diferite care par niște falee porți

Ce spuneai Pablo despre acele picioare în vin

Despre acele picioare care călcău strugurii toamnei
Vinul care se naște din picioarele poporului

IX

Ah, nu vinul se naște din picioarele poporului
Prietenii ci singele nostru
Pîpîie noaptea pîpîie ploaia pîpîie-și plînsul
Sîntem zăpădă de aur născînd
O, poezie

Sîntem acest fel cîmplî al culesului

Sîntem cîntecul sugrămat

Sîntem acest sfîrșit al lumii acest dans

De septembrie

O, teacș, o, tobdă crudă o, milă a pîntecelui meu

Și nici un vers nu e altceva decît strigăt

Tu te-ai născut undeva ca furtuna

Tu ai omintiri de fulger în perla ochilor tăi

Tu n-ai ales nici ora nici plaja

Ca să suferi

Chiar dacă vei suferi o mie de morți va fi tot locul tău

Va fi mereu locul răniți tale

Gură ispășitoare ca să geamă pentru altul menită

Ce-am venit să facem în istoria oamenilor

Dacă nu să suferim

Ce-am venit să căutăm în nebunia lor

De ce ne-am aruncat între ei vită de sacrificiu

Oare ce crimă puteam să fi comis oparent

Cu gîndul sau cu vorba

Tu spui că nu vrei să te gîndești nici să știi

Tu întrebi de cel ce te invadează să nu fi

Să trăiești fără a continua să fi viu

Tu care nelindois mai mult ca oricare altul există mereu

Între cele două sîbii a trăi și a muri

O, poete

Încă n-ai terminat Durere alăturată durerii

Nici eu umbră-soră a ta-ndepărtată

Care te-ascultă și se face ecou al tău

Ca plînsului meu fîntina

În care luna zvîrle un cuțit

În românește de ȘTEFAN AUG. DOINAȘ

VALORI ALE PROZEI

ANDREI IONESCU

Conștiința propriului destin artistic

Efervescența politică fără precedent a « continentului vulcanic », numit astfel cu îndreptățire deopotrivă geologică și socială, a fost însoțită în ultimele decenii de o impetuoasă dezvoltare și maturizare a celor circa douăzeci de literaturi latino-americane. Complexele de inferioritate de alcădă au fost depășite pe bună dreptate, și audiența internațională a scriitorilor latino-americani a crescut considerabil. Exprimând conștiința orgolioasă a valorilor proprii, scriitorul argentinian Julio Cortázar își măsurase recent preferința necă pentru César Vallejo și Pablo Neruda în comparație cu Saint-John Perse și Paul Eluard, cu toată admirația pe care o nutrește pentru cei doi poeți francezi. « Ce țară, ce continent — se întreabă el — se poate mindri, în ultimele decenii, cu poeți ca Vallejo și Neruda? Răspunsul nostru cultural e al nostru, autentic, ca al oricărei literaturi de sine scătătoare. Așa cum Fidel Castro și Che Guevara sînt primii oameni politici care ne-au făcut să vedem limpede ce destin ne este rezervat, tot astfel Vallejo și Neruda ne-au ajutat să vedem care este destinul nostru artistic ».

În cercurile literare de stînga, are loc în momentul de față un proces de radicalizare și de recuperare (sau pur și simplu de cucerire) a demnității condiției de intelectual și de artist. Exemplul cel mai pregnant îl oferă ciuva scriitorii latino-americani care s-au stabilit în Cuba după triumful revoluției din 1959 și s-au grupat în jurul prestigioasei reviste de cultură *Casa Americilor*. Ei își asumă « cu indignare și luciditate » — cum spune argentinianul Martínez Estrada — condiția de intelectual al unei lumi în curs de dezvoltare, printr-o încercare de definire a propriei identități.

În majoritatea țărilor latino-americane, literatura se simte datoră să preia sarcini pe care politica propriu-zisă nu le-a rezolvat încă. Pentru scriitorul latino-americani, problema răspunderilor politice s-a pus permanent cu acuitate. « America aceasta, căreia îi aparțin, oferă lumii spectacolul unui univers în care angajarea a fost întotdeauna inseparabilă de viața intelectuală », constata romancierul cubanez Alejo Carpentier într-o conferință pe care a ținut-o la Paris în calitate de ambasador al țării sale. Generația lui Carpentier simte necesitatea imperioasă de a împărtăși destinul Americii latine, după îndemnul marelui poet și revoluționar cubanez José Martí, căzut pe cîmpul de luptă în 1895, în războiul de independență de sub stăpînire spaniolă. Celebrii său articol *America noastră*, scris cu cîteva luni înainte de moarte, a devenit o adevărată Carta Magna a atitudinii demne și cucezoare a popoarelor asuprite. Dacă, pe de o parte « în spațiul culturii patria este umanitatea », și izolarea devine sinucigașă, pe de altă parte, pentru a intra cu valoare independentă în circuitul universalității, țările Americii latine trebuie să afirme

creator propriul fond spiritual, care este «metis». «Să se altoiască lumea pe republicile noastre» — preconizează el subliniind necesitatea deschiderii rodnice «dar — și aici cade accentul principal — trunchiul trebuie să fie al republicilor noastre. Căci nu există nici o patrie în care omul să se simtă mai mîndru decît în îndureratele noastre țări latino-americe».

În momentul de față, comandamentul angajării politice este afirmat cu insistență în Cuba, unde s-au spîrnat cîteva probleme specifice literaturii dintr-o țară socialistă, cum ar fi, bunăoară, integrarea artistului în efortul colectiv și necesitatea criticii constructive. Sintetizînd preocupările actuale ale scriitorilor cubanezi, poetul Roberto Fernández Retamar le exprimă în următoarea formulă: «Trebuie să facem o artă de avangardă într-o țară în curs de dezvoltare economică și socială și care se află în plină revoluție.» Fără a renunța la tradiția mișcărilor de avangardă, care este foarte puternică în America latină (e de ajuns să ne amintim că Asturias, Carpentier, Unzu Píet și mulți alții s-au format în atmosfera supra-realistă a Parisului din anii 30), scriitorii ar fi în față sarcina enormă de a exprima toate contradicțiile pe care le implică cei doi termeni: lichidarea înăpoierei și progresul revoluției. Conștient de dificultatea unei asemenea întreprinderi, poetul Roque Dalton consideră că «cel mai important lucru este să înțelegem că într-o țară în curs de dezvoltare scriitorul adevărat scrie în mod necesar pentru viitor, iar efectul operei sale asupra contemporanilor este limitat de factori multipli, în primul rînd de rădăcinile moștenirii istorice, care trebuie să fie eliminate mai îndeal în vîșta socială, nu din literatură, chiar dacă eliminarea lor este condiția ca această literatură să-și dobîndească deplinul înțeles literar, social și moral.»

Constatînd că prestigiul în continuă creștere de care se bucură scriitorul latino-american îi sporește răspunderile față de cititor, romancierul Mario Benedetti (autor, între altele, și al unei antologii de proză românească), suspine, în cuvinte pline de patos, necesitatea de a veghea în momentul de față alături asupra libertății de creație cit și asupra mersului evenimentelor politice: «Atitudinea noastră este consecința faptului că nu sîntem europeni, cu alte cuvinte n-am dobîndit încă acea capacitate de a contempla lumea prin prismă unei oboseli îndugătoare. Sîntem latino-americieni, și de aceea anumite fenomene tipice europene, cum ar fi unii roman sau noua critică, ni se par o formidabilă risipă de talent, un muzeu prematur de noi retorici. Nu exclud posibilitatea ca eu să mă înșel profund: s-ar putea ca actualele fenomene artistice europene să constituie într-adevăr o etapă de progres, ba chiar o revoluție pentru care nu sîntem pregătiți. Dar cît timp America latină va fi un vulcan, cît timp jumătatea din populația ei va fi analfabetă, cît timp foamea va constitui cea mai bună armă de șantaj în mîna celui puternic, cît timp America latină își va căuta cu disperare și violență propriul său destin și propria sa fericire, fie-mi îngîduit să cred că scriitorul are o dublă răspundere: față de arta sa și față de mediul în care trăiește».

Această dublă angajare, artistică și politică, s-a manifestat pregnant în ultimii ani, îndeosebi în roman, cu rezultate extrem de valoroase. Desigur, angajarea nu poate fi apreciată numai după reflectarea exactă, fotografică, a contextului social-politic imediat, ci și în primul rînd după gradul de asumare a răspunderilor morale față de acest context. O conștință clară a răspunderii politice poate produce astfel opere de un realism social strict, cum ar fi romanele venezuelanului Miguel Otero Silva, ale argentinianului David Viñas sau ale cubanezului Lisandro Otero, cît și opere ale realismului fantastic, magic, mitic, asemenea celor mai importante romane din ultimul deceniu, care nu sînt din această cauză mai puțin responsabile, mai puțin angajate și mai puțin legate de realitatea latino-americană. Fîindcă pe continentul american, după opinia unora dintre scriitorii cei mai autorizați (Asturias,

Carpentier, Rufo, Cortázar, García Márquez), realitatea însăși are un caracter magic, mitic și miraculos. Carpentier a scris chiar o serie de esouri despre «realul miraculos» latino-american și a acreditat ideea că America latină este departe de a-și fi epuizat rezervele mitologice; Asturias a declarat în repetate rînduri că mentalitatea lui este foarte apropiată de gîndirea magică a indigenilor din America centrală, descendenți ai civilizației maya, pentru care există permanent două realități: o realitate palpabilă și o realitate a visului, iar García Márquez spunea recent despre romanul său *Un secol de singurătate* că este o carte fantastică și extrem de realistă totodată. «Cred că sînt un scriitor înspăimîntător de realist, deoarece consider că în America latină, unde au loc prefaceri radicale, se poate afirma că totul este posibil, totul este real. Cred că trebuie să încorporăm în cărțile noastre această realitate fantastică latino-americană și să facem astfel ca literatura să corespundă vieții noastre, unde se întîmplă în fiecare zi lucrurile cele mai extraordinare.» Nutrindu-se din realitatea socială, proza fantastică a lui García Márquez o îmbogățește și o potențează printr-o alianță strînsă între critica socială și imaginația investigatoare, capabilă să surprindă conexiunile neabînuite și profunde ale lucrurilor în adevărul lor artistic etern. Așa se explică deosebita fascinație de mai mulți critici columbieni că abia după lectura romanului *Un secol de singurătate*, grație viziunii estetice totalizatoare ce guvernează opera, au pucut înțelege cu adevărat istoria Columbiei și a întregii Americi latine.

Abordînd problema realismului în lumina acestor realizări artistice excepționale, Julio Cortázar observă că «poemul cel mai abstract, naratiunea cea mai delirantă și fantastică nu se pot lipsi de o legătură obiectivă cu realitatea», bineînțeles așa cum o înțelege și o trăiește autorul acestor ficțiuni, cu alte cuvinte o realitate care în multe privințe poate depăși contextul social cultural strict, rezervîndu-și dreptul de a-și sporî semnificațiile.

Depășind faza mimetismului față de literaturile europene, cel mai reprezentativ scriitor latino-american nu mai au nici un complex de inferioritate față de culturile străine și tocmai de aceea sînt capabili să inventeze și să perfecționeze tehnicile cele mai variate care pot asigura și autenticiitatea. Ba mai mult, cîteva din romanele latino-americe apărute în ultimii ani aduc inovații considerabile în comparație cu tehnicile francezești sau latino-americe. «Nu m-a surprinde deloc — scrie Cortázar — să aflu că în acest moment un scriitor suedez sau italian lucrează pornind de la structura temporal-spațială din *Coso verde* de Vargas Llosa, așa cum cîțiva scriitori francezi au recunoscut influența pe care a exercitat-o asupra lor mecanismul mental și prozodic al lui Jorge Luis Borges.

Atrăgînd atenția că scriitorul nu este scriitor numai prin faptul că este critic, ci și prin faptul că este creator, Cortázar observă că în timp ce funcția critică este exercitată de scriitor la fel cum este exercitată și de omul politic și de oricare cetățean responsabil, în schimb funcția creatoare îi este specifică, și tocmai această funcție face din el un poet, un romancier sau un dramaturg. Referința la concret se face prin selecție, cu alte cuvinte prin alegerea unui plan în care scriitorul se simte creator de viață, și prin invenție, pornind de la contextul social-cultural, invenție care se naște, așa cum s-au născut animalele fabuloase, din facultatea de a fături noi relații între elementele dissociate ale contextului.

«Realitatea Literaturii — precizează Cortázar — este omul însuși, în măsura în care noi nu scriem pentru arbori, nici pentru malmușe, ci pentru el. Scriitorul latino-american, cu alte cuvinte, scriitorul din lumea a treia, știe că acest om este omul istoric, înstrăinat și stigmatizat de subdezvoltarea în care îl pîne imperialismul. Dar, în perspectiva creației literare, omul istoric nu este numai ațit, nu este numai un om pierdut în această lume a treia, care îl înăbușe destinul autentic. Sîmțul

oricărei mari crăi este că se născă în mîntea unui scriitor care a rupt aceste bariere și scrie cu o altă optică, chemîndu-l după el pe cel care, din diferite motive, n-au putut încă să treacă barierele, incitîndu-l, cu armele sale specifice, să aspire la acea libertate profundă care poate izvorî numai din realitatea celor mai înalte valori ale fiecărui individ. Societatea, așa cum o concepe socialismul, nu numai că nu poate anula pe individ, dar aspiră să-l dezvolte într-un asemenea grad, încît întreaga parte «negativă», demonică, pe care o exploatează societatea capitalistă, să poată fi depășită, atîngîndu-se un nivel al personalității la care individul și colectivul să nu se mai înfrunte și să nu se mai frustreze. Realitatea cuprinde pe fiecare om și pe toți oamenii, omul luptător, omul pe drumul spiralei istoriei, *homo sapiens* și *homo ludens*, erotismul și răspunderile sociale, munca rodnică și odihna rodnică; de aceea, o literatură în deplinul înțeles al cuvîntului este cea care abordează omul din toate unghiurile, care îl exaltă, îl incită, îl schimbă, îl justifică, îl scoate din inertie, care îl face mai real, mai om, așa cum Homer i-a făcut mai reali, adică mai oameni pe greci, așa cum Marti și Vallejo și Borges i-au făcut mai reali, adică mai oameni, pe latino-americani.»

PAUL ALEXANDRU GEORGESCU

Prolegomene la o teorie a romanului hispano-american

La orice nivel existențial și oricărui decupaj real s-ar aplica, definiția și mai cu seamă forma ei superioară, teoria, echivalează cu dăltuirea unei statui. Din blocul zgrunțuros al multiplicității faptice, teoreticianul, asemenea artistului, îndepărtează materia inutilă — accidentul, nesemnificativul —, conturează și articulează formele — sistemul de concepte — și dă ansamblului rezultat sens și coerență — valoare explicativă. Exegeza romanului hispano-american nu au ajuns încă la o astfel de teorie statuară. Alături înălțurii lumii hispanice, cît și în afara ei, criticii au preferat fie să stăruie blocul narativului hispano-american prin cercetări speciale, analitice, fie să îl păstreze mai mult sau mai puțin intact, sub forma de prezentări și comentarii panoramice.

În prima direcție, fragmentaristă, s-au realizat utile culegeri de studii critice despre un singur autor, cum sînt acelea dedicate lui Gabriel García Márquez, Juan Rulfo și Juan Carlos Onetti, din colecția cubaneză *Voraciones múltiples* sau volume omagiale care reunesc uneori articole cu strălucire eseistică, precum cunoscutul caiet *L'Herne*, publicat în 1964 în cinstea lui Jorge Luis Borges, iar alteori investigații serioase, dar foarte diferite ca poziție și metodă, ca recentul *Homenaje a Julio Cortázar*¹. Caracterul de mozaic se accentuează și mai mult cînd se abordează întreg romanul hispano-american actual în cadrul meselor rotunde² sau al congreselor internaționale³. Diversitatea părerilor, în astfel de cazuri, poate ajunge la contradicția violentă înălțurii aceleiași culegeri⁴. Desigur, efortul de cercetare în direcția unor studii speciale, de felul celor publicate în volumul *La novela hispano-americana actual*⁵, nu trebuie pierdut. Subordonate unui punct de vedere unitar, fundamentat filozofic și ideologic, aceste investigații analitice pot servi drept prețioase materiale de construcție pentru o cuprinzătoare și sistematică teorie a romanului hispano-american.

În ceea ce privește prezentarea panoramică, o primă categorie de critici, de pildă Luis Harss⁶, păstrează în comentariile lor ordinea «în culburi» — expunerea pe autori — ceea ce înseamnă în fond lipsa efortului de ordonare pe probleme. Teh-

¹ Apărut sub îngrijirea lui Helmy F. Gasconan, în editura Anaya, New York, 1972, 488 p.

² Căle mai importante sînt cele organizate de Casa de los Andes sub titlurile: *Actual literario latinoamericano*, La Habana, 1970 și *Panorama de la actual literatura latinoamericana*, La Habana, 1969.

³ Lucrările celui de al XIII-lea Congres de literatura iberoamericana publicate în *La novela iberoamericana contemporánea*, Caracas, 1965.

⁴ Elogiul hiperbolic și negarea totală a lui Cortázar și Fuentes în *Coloquio sobre la novela hispano-americana*, México, 1968.

⁵ Ed. Anaya, New York, 1971, sub îngrijirea lui A. Flores și Raul Silva Cáceres.

⁶ *Los nuestros*, ed. Sudamericana, Buenos Aires, 1968.

nica reportajului și a interviului, minuită cu agilitate de autorul citat, nu poate compensa absența conceptualizării critice.

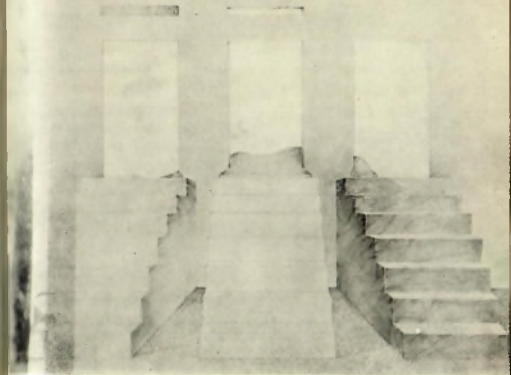
Începuturi interesante de conceptualizare pot fi aflate în schimb la a doua categorie de critici, care practică o prezentare panoramică direcționată: ei așează blocul narațiunii hispano-americane sub o anumită perspectivă și îl parcurg cu privirea într-un anume sens, între două puncte opuse, puternic marcate. Este ceea ce face Alberto Zum Felde¹, când definește traiectoria romanului hispano-american prin trecerea de la teluric la intelectual, de la tematica pădurii devoratoare, a freneliei vitale și a faptelor singeroase, la aceea a conștiinței morale, metafizice, estetice. În mod asemănător, dar în cadrul unei viziuni mai ample și mai critice, Carlos Fuentes² consideră fundamental pentru narațiunea hispano-americană procesul de depășire a orizontului local și a pitorescului folcloric spre o viziune universalistă, spre explorarea condiției umane. Având parțial dreptate, acești autori folosesc un instrument insuficient și ca atare rezistențele lor necesită elaborări și întregiri ulterioare. Este, într-adevăr, neîndoielnic că opera cu o simplită opoziție de concepte (teluric-intelectual sau particular-universal) și aceeaș la un singur nivel: acela tematic în cazul lui Zum Felde și acela al orizontului și perspectivei narative în cazul lui Carlos Fuentes. Ambii rămân la o gândire liniară, fără să se ridice în planul gândirii sistematice, singura capabilă de a cuprinde fenomenul romanului, de a-l determina structura și funcțiile. Prezentările panoramice cu indicații de direcție pot fi utilizabile numai atunci când, după definirea narațiunii hispano-americane ca sistem, se pune problema mutațiilor care se petrec actualmente în lăuntrul lui. În prealabil este însă necesar a determina structura acestui sistem, stabilind tipologia și nivelele ei de manifestare.

Teoria romanului hispano-american pe care o propunem se întemeiază pe considerația că literatura în genere și genul narativ în special alcătuiesc un sistem sau un ansamblu care prin structura lui stabilește o corelație între un ansamblu de situații solicitatoare și un corpus de răspunsuri cu implicații rezolutive, iar prin funcția lui modelează exemplar condiția umană. Considerăm de asemenea important faptul — pus în lumină de structuralismul genic — că între situație și răspuns relația nu este directă, ci mediatizată printr-o serie de factori dintre care importanța primordială o are sentimentul existenței care va străbate și susține operele narative.

Înainte de a examina pe aceste baze sistemul romanului hispano-american, să-l caracterizăm pe scurt în raport cu alte forme narative românești din lumea de azi. Potrivit celor două puncte fundamentale de referință menționate mai sus, se poate afirma că romanul hispano-american se definește prin vehemența situațiilor și prin caracterul deschis, datorat de speranță al răspunsurilor. Este un fapt cunoscut că, în țările dintre Rio Grande și Tierra del Fuego, narațiunea s-a constituit și dăinuiește, de la Amalia lui José Mármol pînă la Redoble por Rancas (Bot tobele morții la Rancas) a lui Manuel Scorza, ca o reacție la o serie de împrejurări de neobișnuită violență: delirul puterii dictatoriale, brutalitatea privilegiilor, voracitatea bogățiilor acumulate, impactul puterii economice străine. Provocarea umană inerentă acestor fenomene logice sociale s-a dovedit a fi mai gravă și mai profundă decît în părțile nordice ale Americii și occidentale ale Europei unde literatura se îngrijorează îndeosebi de reflecție și alienare, deci de pericolul ca persoana umană să devină un obiect, să-și piardă atribuțiile superioare de autonomie, decizie, creație, iar răspunsul scriitorilor la de cele mai multe ori forma dezbaterii de idei, devine o problemă de inteligență și

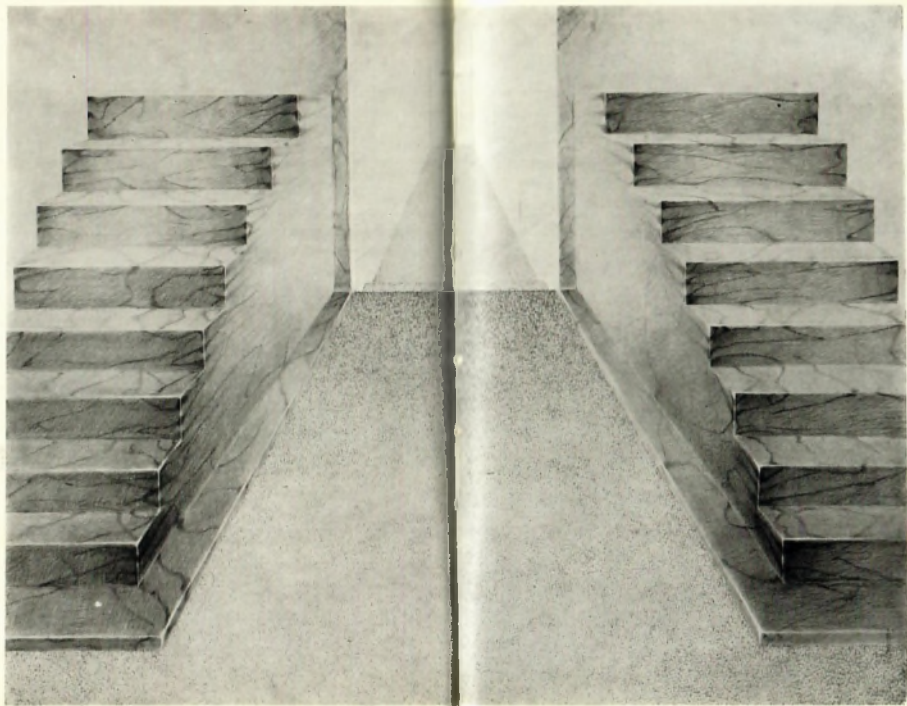
¹ La narrativa hispanoamericana, Guaranía, México, 1958.

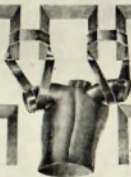
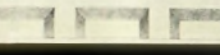
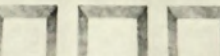
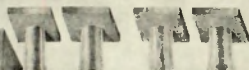
² La nueva novela hispanoamericana, Joaquín Mortiz, México, 1969.

UN ARTIST SUD-AMERICAN CESAR COFONE

Actualmente Cesar Cofone lucrează la Paris; desenele lui sînt arhitecturi riguros ascendente, și trupuri legate magic, amintind ritualurile solare ale continentului său.

opliune. În «continentul vulcanic», primejdia era radical-vitală, îmbrăcînd multiple aspecte ale mizeriei și sîinidei, la care se adăugă în ultimul timp noi forme de presiune și reprimare, mai subtile, datorită contaminării exercitate de comportamentele societății de consum. Alimentația de aceste două surse, nefericirea reprezentată de romanul hispano-american este mai crudă și mai intensă decît în alte literaturi și alte genuri literare, dar tocmai de aceea răspunsul romancierilor din această parte a lumii asumă un caracter pasional unic, dobîndeste o neîntrecută vibrație în afirmarea umanului. Naratîunea hispano-americană este departe de a simți oboseala și renunțarea, plictisit și oboseala la modă pe alte meridiane. Sentimentul că totul a fost spus și că nu mai este posibilă decît reluarea, cînd agresivă, cînd elegantă, cînd parodică, a trecutului nu caracterizează operele celor mai de seamă romancieri hispano-americani. Ele vădesc, dimpotrivă, puterea de a dori și lupta, păstrează și sporesc speranța, nu cunosc ciudata plăcere de a zădărnici voiața de mai bine. Răspunsul rezolutiv dat de naratîunea hispano-americană se află la antipod față de voluptatea descompunerii, față de demisia rafinată din viață, de mindria propriei neputințe sau abulii.

Înăuntrul acestor caracteristici care îl situează față de narativa contemporană, romanul hispano-american vădește o considerabilă varietate care se cere ordonată tipologic. Romancierii hispano-americani diferențiază corelația «situație-răspuns» în cadrul a trei tipuri principale pe care le vom determina pornind de la criteriul situației dominante.

Primul tip al romanului hispano-american traduce în planul reprezentării artistice situația telurică, altfel spus confruntarea omului cu nesfîrșitele întinderi ale subcontinentului și cu o natură miracifă și amenințătoare în același timp. Răspunsul literar se articulează într-o narativă viguroasă și strălucitoare, mediatizarea datorîndu-se unui nou sentiment al spațiului vastității copleșitoare, splendorii care rănește sau ucide. Tipul de narativă care răspunde acestei situații sollicitatoare și acestui sentiment mediatizator este perfect ilustrat de romanul *La vordgine* (Viltoarea) al scriitorului colombian José Eustasio Rivera. Așa cum se arată în prefața la versiunea românească, încheștarea cu înspăimîntătorul «infern verde» care este pădurea ecuatorială dă aventurii măreție epică, iar personajelor, statură eroică. Desigur, din confruntarea cu natura dezîntăuită nu lipsesc elementele sociale—primejdia sălbăticiirii omului, nevoia de a zăgăzui forțele răului—, dar despre ele va fi vorba mai ales cînd vom trata despre funcția modelatoare a sistemului. Oricum, răspunsul românesc la sollicitarea telurică amplifică și eroizează.

La al doilea tip al structurii romanului hispano-american, situația stimulatorie o constituie relațiile cu fondul indian, respectiv cu masa negrilor, conflictele ascuțite și adînci, manifestate proteic, de la revoltele de tipul celeia conduse de Tupac Amaru, în 1780, pînă la cerințele actuale—satisfăcute integral numai de Cuba socialistă—de a desființa discriminările rasiale, fîpșe și distilate, și de a transforma pe indieni și negri din elemente marginalizate în factori activi în viața națiunilor hispano-americane. În această situație etnică a apărut un sentiment mediatizator complex: amestecul de fascinație și culpă, față de populația de culoare, concretizat în plan narativ în romanul indianist, de felul lui *Cumandú* și *Caramurá* în secolul trecut. Răspunsul românesc al lui Juan León de Mera și al lui Alejandro Magariños Cervantes era generos, dar suferea de mărginirile sentimentalismului naiv și idealizării. Mai tîrziu, romancierii făcînd parte din curentul indigenist—Jorge Icaza, Ciro Alegria, în multe provincii Miguel Angel Asturias—au conferit sufletului indian o aură magică în care intra demnitatea, suferința mută, puterea de vis și poate reverberația tainelor străvechi. În zilele noastre, pe măsură ce procesul de lăzune rasială duce la fixarea profilului metis al majorității națiunilor latino-americane, răspunsul românesc trece

de la patetismul durii la acela al speranței. El reflectă fenomenul admirabil al integrării umane cu luciștea și originalitatea stilistică a unor opere ca *Los ríos profundos* (Rîurile adînci) de José María Arguedas.

În sfîrșit, al treilea tip de roman hispano-american răspunde situației actuale deosebit de complexe a conștiinței sociale. În formarea acesteia converg sau se interferează, în complicat desen, afirmarea suveranității naționale depline, politice și economice, cu exigența mutațiilor profunde, înnoitoare în structurile sociale și cu sentimente dostoievici de justiție socială și demnitate personală. Tabloul este dominat de imperativul schimbării progresiste și al dezvoltării libere, independente. Este firesc ca sentimentul și atitudinea mediatică generate de aceste condiții să fie neliniștea creației, căutarea. Neliniștea întrebărilor despre chipul autentic și destinul indecizibil al omului hispano-american, căutarea unui drum propriu spre victorie acestor comunități care se descompăr acum în profunzime și își afirmă puternic personalitatea. Răspunsul la această situație îl dă, cu o libertate necunoscută pînă acum, romanul investigației interioare. Preocuparea dominantă de definire a proprii personalități se traduce în plan românesc printr-o dublă mișcare de coborîre în sine și de referire la un sistem universal de valori. De aci cele două tendințe ale romanului hispano-american de azi: aceea de a scurta sau anula cu totul distanța dintre autor și personaje, povestind participativ, «dinăuntru» și din adînc și aceea de a situa narațiunea sub perspectiva esențialității umane, purtînd asupra lucrurilor grave, hotărîtoare pentru omul epocii contemporane. Căile spre acest ambițios țel — a construi o versiune hispano-americană a condiției umane — sînt multiple, îndrăznețe și poate, dacă le privim bine, complementare. În mare parte. Oricum critica a înregistrat cu neprecupată admirație efervescența de modalități estetice și românești care au asigurat narativului hispano-american un loc de prim plan în literatura lumii: realismul magic al lui Miguel Angel Asturias și Alejo Carpentier, geometria visului panteist al lui Jorge Luis Borges, fantasticul revelator al lui Julio Cortázar, fabulosul lui Gabriel García Márquez, simultaneitatea vehementă a lui Mario Vargas Llosa.

Cu aceasta am ajuns la problema mutațiilor intervenite înăuntrul sistemului narativ hispano-american în ultimul pătăr de veac. Am văzut că simpla opoziție de concepte pe bază impresiionistă nu constituie un instrument multumitor de investigație. Este ineluctabil, în acest caz, recursul la cercetarea structurii românești la diferitele ei nivele, cum sînt, de la exterior spre interior, nivelul limbajului, al compoziției, al temei, al concepției despre realitate. Desigur, scopul prolegomenelor de față ne permite numai a schița modul în care această cercetare poate introduce o ordine clară și sistematică în chestiunea acut de controversată de a defini specificul romanului hispano-american de azi.

La nivelul limbajului, romanul acesta se definește printr-un fel de trepte ale libertății, începînd cu flexibilizarea, dislocările sau rupturile expresiei, continuînd cu dublarea planului expresiv prin ceea ce se numește metalimbaj, adică limbajul de comentare a limbajului narativ și culminînd cu temerara metaforizare, cu crearea, în cadrul relatării, a unui plan sau cel puțin a unor obiecte poetice. Insumate, aceste procedee fac ca în romane de felul lui *Paradis de Lezama*, limbajul să devină protagonistul narațiunii, să alcătuiască nu vehiculul, ci substanța și scopul acesteia.

La nivelul compoziției, se observă o creștină înlocuire a tradiționalei creșteri organice ireversibile la narațiuni care, asemenea vieții aveau un început, un mijloc și un sfîrșit, cu un fel de mecanică reversibilă, cu un joc combinatoriu susceptibil de două variante: sau compoziția ludică, deschisă și permutabilă din faimoasa *Royuela* de Julio Cortázar, sau cea circulară, reiterativă din *Cien años de soledad* (Un veac de singurătate) a lui Gabriel García Márquez.

La nivelul tematicii și al spațiului narativ se pot utiliza, cu adînciri și corecții inevitabile, observațiile lui Zum Felde și Carlos Fuentes despre care am vorbit.

În sfîrșit, la nivelul modului de a simți și reprezenta artistic realitatea, romanul hispano-american de azi a abandonat în mare măsură încrederea apodictică în realul detat nemîllocit în experiența sensibilă și practicarea omului mimetis de felul oglinzii. Realul pe care ni-l oferă romancierii hispano-americani este un real construit și ridicat la o potență superioară în diferite moduri: prin mitificarea frenezică (Miguel Angel Asturias în opere ca *Mulata de Talí*), prin halucinantă ieșiri în fantastic (Cortázar, Borges), prin amplă viziune dantescă (*Adán Buenosayres* de Leopoldo Marechal) sau prin recompunerea realului în sens orfic, biblic, etc. În narativa hispano-americană actuală, cea mai simplă percepție a realității are șanse mari să se transforme într-un acc de creație profundă și surprinzătoare.

Acest constructivism sau — folosind un termen vechi în sens nou — acest creaționism explică de ce romanul hispano-american de azi își exercită cu atîtă vigore și strălucire funcția de condiție umană. Funcția aceasta se împlinește în trei faze, corespunzătoare procesului dialectic de schimbare a societății, care constă din creșterea de la vechi la nou prin intermediul luptei inerente.

În prima fază a acestui proces, narativa dă un răspuns al cărui sens rezolviv este abolirea situației anacronice. Trebuie recunoscut că literatura hispano-americană a produs adevărate capodopere în această direcție de reprezentare romanescă a necesității schimbării sociale ca urmare a unor circumstanțe de negare a umanului. O urgență arzătoare de a pune capăt răului social dă incandescență unor romane ca *El Señor Presidente* de Miguel Angel Asturias care denunță puterea absolută, teroristă, *La muerte de Artemio Cruz* de Carlos Fuentes care stigmatizează proliferarea înăbușitoare a bogăției, *La ciudad y los perros* (Orașul și cîinii), teribilă imagine a sălbăticiilor prin violența deliberată ridicată la rang de dogmă și sistem de educație. Narativa hispano-americană de azi oferă lumii un extraordinar de amplu și variat tablou al vechiului, de la ofilirea claselor privilegiate din romanele lui José Donoso, pînă la ororarea represaliilor asupra părănirilor indiene înfățișate de Manuel Scorza în recențele lui romane *Redoble por Rancas* și *Garaburu el invisible*.

În cea de-a doua fază a procesului înnoitor, modelarea dobîndește un caracter activ, militant. Trebuie înșă recunoscut că această literatură a combativității are proporții mai reduse și o valoare artistică inferioară celei de denunțare a vechiului. Cu atît mai meritorii apar cazurile de depășire a convenționalismului și a pitorescului facil. Astfel, Miguel Angel Asturias, după ce trasează cu tehnică de aqua forte agresiunea imperialistă asupra Guatemalei, imaginează, în ultima povestire din *Week-end en Guatemala*, o eliberare care rămîne înăuntrul schemelor romantic-folclorice ale unei conspirații cu facondă anarhistă și veselle de serbare cîmpenească. Mai tîrziu, același scriitor, în romanul *fluviu Los ojos de los enterados* (Ochii îngropapilor) ajunge la o viziune incomparabil mai amplă și lucidă, arînd ca instrument al schimbării sociale mișcarea organizată, de masă, a muncitorilor de pe plantații, condusă de revoluționari și sprijinită de studenți, femei, cetățeni, de-a lungul luptelor revendicative, demonstrațiilor de stradă, acțiunilor înarmate. Povestirea se oprește odată cu triumful revoltei maselor, cu răsturnarea dictatorului. Se va transforma înșă revolta în revoluție și cum? Asturias nu dă un răspuns, dar sugerează că drumul va fi lung și greu, plin de primejdii, reclamînd clarviziune, constanță, sacrificii, dar că poporul descoperise două lucruri esențiale: sentimentul propriilor puteri și arma invincibilă a unității organizate, combative.

În faza a treia a dialecticii schimbării, romanul hispano-american, exercitîndu-și funcția sa modelatoare, e confruntat cu sarcina cea mai grea: aceea de a imagina construcția noului, de a nara viitorul. Este de prisos să spunem că acest aspect

este cel mai important și cel mai greu de tratat artistic. Abordarea lui presupune, din partea scriitorilor hispano-americani, depășirea actualei viziuni despre lume și om și promovarea viziunii a altceia, superioară în umanitate. Implică punerea într-o lumină radiantă a cecităților esențiale ale mutației destinului uman, plămădirea altui chip al omului, cu alte raporturi între sine și ceilalți, între putere și supunere, între eroism și viață. Acest roman prospectiv, nu este încă scris, dar atmosfera lui și direcțiile în care se va desfășura se pot desprinde din opere ca *La última mujer* y *el próximo combate* (*Ultima femeie și viitoarea luptă*) de Manuel Cofiño López, care a obținut premiul pentru roman decernat în 1972 de Casa de Las Americas. Valoarea acestei narațiuni nu constă atât în tema tratată — construcția socialismului într-unul din colțurile cele mai oropsite ale Cubel—, ci în aceea implicită—în faptul că cititorul simte tot timpul cum flinte ținute până atunci în condiții subumane se deșteaptă și participă la calcarea de om. Aceasta va fi fără îndoială tema romanului prospectiv în multe țări ale continentului latino-american. În al doilea rând, oamenii care trăiesc în carte învață să gândească, să-și exprime gândurile, să vorbească și să acționeze. Nu mai sînt determinați, ci se autodetermină. Se bucură de privilegiul de a fi ei înșiși, posedă autonomia conferită de integrarea într-o mare lucrare colectivă, iar libertatea și demnitatea astfel obținute, le dau un fel de exaltare, de bucurie debordantă, îndușetoare și profund umană. Este probabil că de acest tipul vor fi întîmplările și personajele, emoțiile și ideile cu ajutorul cărora romanul hispano-american va exercita în viitor funcția sa, de pe acum asumată, de modelare a condiției umane.

FRANCISCO COLOANE

GUANACUL ALB

În noaptea aceea vîntul adormise înainte ca noi să ajungem afară din pădurea în care înnoptasem.

— Ați auzit? — spuse Facón Grande aplecîndu-și urechea spre adîncurile pădurii. El Largo și cu mine ascultăram cu toată atenția, dar nu auzirăm altceva decît foșnetul pe care îl producea din cînd în cînd zăpada care cădea de pe crengile stejărilor.

— Asta e pasul unui cal peste podețele de lemn, ne înștiință Facón.

Ascultăram din nou, dar iarăși nu auzirăm decît același zgomot al marilor păsări de zăpadă care cădeau sfărîmîndu-se printre frunzișul arborilor.

Eram trei oameni de la ferma lemisc-Aike care își mai păstra încă numele tehuelche în Patagonia din epoca aceea. Lemisch însemna tigrul de opo, un animal mitologic despre care indienii spuneau că trăia în lacurile de pe culmile andine, și ale cărui răgete le înspăimîntau hergheliile de cai. Aike însemnă loc.

Facón Grande era vîtaf peste hergheliile de la ferma aceea, iar El Largo, ajutorul său. Adevăratele lor nume erau cele de José Díaz și Gabriel Gallardo. Unuia îi puseseră porecla, ² cu o anumită ironie, pentru că întotdeauna purta, la spate, la centură,

* Fragmente din ultimul său roman cu același nume.

² Facón, denumirea care se dă, în Argentina și Chile, unui cuțit mare, asemănător oarecum cu un iataș.

contrastând cu statura sa mijlocie, un cuțit mare iar ceilalți, pentru că, fiind din Chiloe*, unde oamenii sînt scunzi, era un om înalt, 7 lipit de grație, și cu picioarele lungi. În afară de păstori, cei doi se ocupau și cu îmblînzirea cailor și se bucurau de faimă întrucît proveneau de la ferma Punta Alta, a cărei herghelie de cai, greu de îmblînzit și de statură înaltă, conferea titlul maxim tuturor îmblînzitorilor de cai din Patagonia. Nu se știa prea bine de unde venise José Díaz, din nordul chilian sau din nordul Argentinei. Coborîse pe crestele Anzorilor cu o cireadă de vaci de la defileul râului Baker pînă la strîmtoarea Magellan. Drum foarte dificil, pentru că înfrînzase mai mult de o lună urcînd mai întîi șirul de munți din spre apăs și apoi înaintînd spre sud peste podurile dezolate care mărginesc versantul oriental al Anzorilor. Apoi se așezase pe fermele din Patagonia. Gabriel Gallardo era din insulele Chaucques, un mic arhipelag în sinul celui mare, Chiloe. Eu, în acea epocă, eram ceea ce englezii numesc în jargonul lor patagonez, un *jocker*, un *jack*, bun pentru orice treabă, slujba mea oficială fiind cea de ucenic. În acea vreme mă numeam Pedro, Juan sau Diego. . . . Goselin. Apoi am avut alte nume, că nici nu mi mai aduc aminte de cel adevărat. Au oare o însemnătate atât de mare numele pentru persoane? Părinții caută singuricioși un nume pentru noul-născut și în general îl pun ca și cum toată viața lui ar rămîne copil 1 Puțin interesează numele pentru cei care în viață fiind am murit și am înviat de mai multe ori, pe mare sau pe pămînt, fugind de păcat spre o viață mai dreaptă. Numele meu îl moștenisem numai de la mama mea, Ana Goselin, stabilită împreună cu sora sa Elisabeth în orașul Punta Arenas, de cînd bunicii mei au trebuit să fugă din insulele Malvinas †, cînd vasele engleze de război au pus stăpînire pe ele, zmugîndu-le Argentinei.

Cei trei oameni urcaser munții de la lemnish-Aike, în căutarea unei cirezi, cam de vreo trei sute de vaci, care de la începutul acelei lungi și crunte ierni, rămăseseră blocate pe podurile înalte. La început a trebuit să mîrîm herghelile de ieșe sălbatece, pentru a ne deschide drum prin zăpadă și pentru a recupera mii și mii de oi care pășteau pe acele cîmpuri. Probabil că cireada s-o fi adăpostit dincolo de Cuevas de Contreras, în defileul din munți, temut de indienii tehuelches și faimos prin faptul că acolo a putut trăi doar un hoț de vite, care își permitea luxul de a sacrifică cîte o namilă de vită numai pentru a-i mînca limba, mîncarea lui preferată. O dată cu deshețul de primăvară urcaser din nou pentru a afla ceva despre destinul cirezii de vaci.

— Vă rog ascultați ! — ne spuse iarăși Facón Grande.

Culirăm din nou urechile, și de această dată, da, într-adevăr am putut auzi tropotul caracteristic al copitelor unui cal peste punțile acelea rustice, care se fac rostogolind trunchiurile de copaci în trecătorile mocinoase din păduri.

Cinii noștri, care dormeau pe lângă foc, de asemenea își ridicară boturile adu-mecînd aerul, și apoi se lansară într-o hărmălaie furioasă înspre obscuritățile selvei.

Nu mult după aceasta, din la o parte crengile arborilor, apărură un tînar călare pe un cal murg. Între picioarele calului încerca să se protejeze un cîine ciobănesc mișos, încolțit de cîinii noștri. Om și cal se opriră la marginea luminii flăcărilor, fascinați de strălucirea subită a focului reflectată în ochii animalului ca în două sfere obscure de cristal.

— Aproprie-te și descalecă ! îi invită Facón, fluierînd la cîini ca să se potolească.

— Bună ! salută noul venit.

— Bună ! îi răspunserăm noi.

* Chiloe, arhipelag chilian, care formează o provincie cu capitala Puerto Montt.

† El Largo s-ar putea traduce prin Lungșul.

‡ Englezii le-au denumit Falkland.

Era un bărbat cam de etatea mea, de aproximativ douăzeci de ani, îmbrăcat cu niște pantaloni de piele, vechi, cu ciucuri prînși cu nasturi, un cojoc din piele de oaie și o căciulă din piele de guanaco cu apăsări pentru urechi. Împinse calul lîngă un trunchi de copac, descalecă și îi legă de căpștru.

— A mai rămas și ceva carne pentru o friptură, spuse El Largo, apropiînd grătarul de jar.

Mai rămăseseră într-adevăr o bucată de spațiu din merindele noastre de carne și ceva more. Căldătorul trase de la centură cuțitul și tăie o bucată de friptură, dar cînd să o ducă la gură, cîinele lui începu să scîncească privindu-l împlorator. Atunci și-o luă de la gură și i-o aruncă. Animalul o prinse lacom deschizînd o gură mare în aer.

— Avem altfel de carne pentru cîini, îi atrase atenția Facón.

— N-a mîncat de trei zile, îi replică noul venit.

— Căldător ?

— Da, căldător.

— Și n-ai dat peste nici o stîină ?

— M-am rătăcit în afurisita asta de pădure. De trei zile încerc și nu reușesc să găsesc o ieșire spre pampă.

— Păi, pampa nu e prea departe. . . . exclamă El Largo.

— Nu ești de pe aici ?

— Nu, sînt din Tara Focului.

— Fueguino. . . .

— Da, fueguino și din partea pe unde nu se cunosc pădurile !

El Largo se ridică să caute o bucată de carne pentru cîine, în timp ce stăpînul acestuia continuă să mînce pe mai liniștit lîngă grătar. După friptură, Facón îi prepară *cașul mator*.

— Multumesc, spuse străinul, după ce își bău ceaiul.

— O «hija del toro» ? îi invită El Largo, scoțînd tabachera sa unsuroasă făcută dintr-o băscă de oaie și referîndu-se la o cunoscută marcă de tutun negru și încrețit, care se fuma în Patagonia.

— Da, multumesc !

El Largo îi întinse tabachera pe deasupra flăcărilor, dar noul sosit nu reuși s-o prîndă cu minile și intră deschizînd picioarele o lăsa să cadă în noroi. Focul topise zăpada în jurul lui și pămîntul își arăta chipul său noroios, dar cordial pentru noi, ce atîtea luni ne văzuseră decît o crustă curată și albă de gheață și zăpadă peste tot ce exista în jurul nostru.

Căldătorul luă tabachera și o șterseră cu mîneca cojeiului său tot atât de unsuros și zbîrcit ca și băscă de oaie. Își răsuși o țigară cu oarecare neîndemîinare și își totî prutu ne fumărăm ultima «hija del toro».

În general, oamenii din Patagonia vorbesc puțin. Vorbesc mai mult prin fapte, sau prin gesturi, care uneori au o amplitudine de elocvență tăcută, ca orizonturile pampelor. Alteori se închid în ei. Căldător este numele ce se dă celor ce umblă din fermă în fermă în căutare de lucru. El este găzduit la ferme sau la stîne sub oblăduirea legii din pampa, care îi îngăduie să rămîină trei zile cu hrană și adăpost pentru el, pentru cîinele și calul lui. După trei zile trebuie să părăsească locul, dacă stăpînul sau baciul nu îl invită să mai rămîină cîiva timp. În cîmp, afară, are dreptul să taie o oaie pentru hrana sa, cu obligația de a lăsa pielea oil, cu partea interioară la aer, agîștată pe o sîrmă. În felul acesta nu este considerat hoț. Acest drept se prelungește din an în an prin contractele colective dintre proprietari și muncitori, și el și alte cuceriri sociale au fost obținute după greve îndelungate și pierderi de vieți omenești.

Tăiem cîteva ramuri de stejar pentru a întinde peste ele boarfele noastre în chip de saltea. Am pus samarele drept perne şi pătura de sub şa, pinza de sac, ca acoperiş dacă ar ninge. În forma aceasta, uneori, cînd cade zăpada, ea rămîne peste tuşeliş ca o pătură în plus. Este sistemul practicat, îndeosebi, de « zorberos »,¹ care trebuie să-şi facă vinătoarea mai ales în timpul iernii.

Călistorul nu-şi aranjă însă boarfele lui.

— Am să păzesc focul, ne spune, ca explicaţie.

Cred că am fost ultimul care am adormit, observîndu-l cu coada ochiului. Se credea cu minerul cravăşii sale. Era o cravăşă din pielea de stîr, cu minerul gros, căjuca cu minerul netăvăşit, şi destul de lungă. Făcea lui, încadrată de apărătoarele tuşeliş cu pielea cravăşii, şi destul de lungă. Făcea lui, încadrată de apărătoarele pentru urechi, era spină, de o culoare negricioasă-măslinie şi ochii săi aveau ceva din reflexele verzu ale apelor îngeltoare.

Cînd ne-am desţepelit dinmăsea, l-am găsit aşezat în acelaşi loc. Întreţinuse focul toată noaptea, dormind la intervale, cum fac cei care sînt de gardă într-un câmp militar. Luarmî micul dejun, friptură la grătar şi mate, şi apoi Largo se oleri să-l conducă pînă la poalele munţilor care dau în pampa.

Făcón Grande şi cu mine ne continuarm drumul, lăsînd caii să meargă la pas, în aşteptarea lui Largo.

— Ai băgat de seamă aseară, . . . cu tabachera ? — Îmi spuse Făcón Grande.

— Nu. Ce anume ?

— Cîrnu! Aia şi-a desfi cut picioarele, în loc să-şi le stringă. Asta o fac numai femeile cînd primesc ceva în poală . . .

Caii noştri trecură peste podeţul de lemn care aseară ne anunţase sosirea călă-torului.

— Ce zici ? reluă discuţia Făcón, după ce trecurăm peste trunchii de arbori.

— Ce să-ţi spun . . . ? dumeata crezi . . . ?

Nu este pentru prima oară cînd mă întîlnesc cu o femeie travestită în bărbat ! În greva din '59 ne-a pescuit un tovarăş spaniol, care, fiind bîdicuit de jandarmi, se dovedi că era o spaniolă . . . S-a căsătorit apoi cu un iugoslav din Punta Arenas şi acum e acolo ca mamă robustă a cîtorva copii. În nord, silîterele îmi spuneau că bolivienele îşi pun pe ele haine de bărbat ca să-şi găsească de lucru.

— Atunci, dumeata crezi că era vorba de o femeie ?

— N-aş putea să spun cu toată siguranţa . . . — ar trebui să-i ridic coada mai întîi . . . Fluieratul strident al lui El Largo străbătu pădurea, ca un laso sonor şi ne oprîrm să-l aşteptăm.

— Ce mai « gringo » şi cocogelul ăsta ! spuse El Largo cînd ne ajunse din urmă şi adăugă în timp ce ne continuam drumul : « Enrique Boney », îmi spuse, întinzîndu-mi o mîină fleşcărit, ca de stîr, la despărţire. Mai degrabă gîlnă părea, decît cocog. N-o fi cumva un « hermafrodit » ?

— Hermafrodit, vrei să spui, îl corectai eu.

— Da, ştiu, omule, dar ai noştri nu mă înţeleg dacă vorbesc aşa. Eh, sîde Enrique Boney îmi spuse că fusese nevoit să mîncească peîna de munte ca să fu moară de foame. Că a mers învîrtind u-se în loc, făcînd ocouri peste ocouri în ultimele trei zile, în timp ce nîngea şi nîngea fără să iasă soarele. Se pierduse mai rău decît locotenentul Rogers . . .

Băgai de seamă că Făcón Grande nu voia să-şi spună părerea faţă de îndoielile lui Largo şi îl imitai.

— Cine e locotenentul ăla, Rogers ? îl întrebai, încercînd să abat conversaţia.

¹ Zorberos, paznic şi înădîrnat al stîrpii animalelor dăunătoare.

— Păi ai care s-a pierdut printre indienii, cînd plecase să exploreze Patagonia, de pe puntea vasului La Chacabuco, o corvetă chiliană care se afla ancorată în golfuli Ulgima Esperanza.

El Largo era vorbăreţ, îi plăcea să spună anecdote şi întîmplări, cu surîsul pe buze, cu o ironie fină, luînd peste picior pe interlocutor, cu eleganţa cu care de asemenea obişnuia să domesticească minţii.

Locotenentul Rogers — continuă — era marinar şi a intrat în pădure şi n-a mai putut ieşi. Şi indienilor tehuelches le era frică de pădure şi se prăpădeau în ea, fiindcă erau pămpeii şi pampa patagonică este ca oricare altă mare. Locotenentul Rogers a străbătut munţii care înconjoară lacul Toro şi a ieşit în pampă. Acolo se aflau indienii tehuelches pregătînd un « rodeo » de cai sălbatici între corturile lor şi l-au invitat. Dumeata ştii cum făceau un rodeo ? Ei bine, aia că femeile, lor mai întîi le vopsseau corpul cu un noroi de cretă albă. Caii, de asemenea, erau minşii în întregime în alb. Călăreau fără şa şi în pielea goală. Vă daţi seama ce înseamnă ca o femeie să vă frece pielea ungîndu-vă cu o pomadă albă de sus pînă jos şi de jos pînă sus ? Ei, bine, închipuiţi-vă ! Aşa l-au băgat pe locotenentul Rogers în rodeo, între douăzeci şi cinci de călăreţi albi, cu douăzeci şi cinci de cai albi. Căciue-le îşi făcu o tăietură în cruce în muşchii ulturnia braţului şi adunîndu-şi singele în pumn îl împărtăşi apoi în cele patru vînturi . . . Şi porni după aceea în goană mare prin defileurile munţilor. Acolo Contreras cel de la Cuevas le mină tepele sălbătice, minşi şi noatenii înspre pampă, înspre defileurile nelămpădite, unde indienii tehuelches puteau să-şi vîneze cu boleadores lor. Contreras avea o înţelegere cu indienii. Lor le era teamă să intre în munţi. Contreras le spăria hergheliile de cai sălbatici la fel ca şi lemeş, cu răgetele sale şi ale fiilor şi ficelor sale. Tribul creştinilor îi numeau indienii. Ştii ce s-a găsit la urmă în Cuevas ? Un cimitir întreg în jurul lor. Îi pune pe fiii săi să se ia la bătaie cu orice om venit din afară, care se apropia de locuinţa lor. La început ca într-o joacă, apoi ca într-un duel, cu iataganul şi cînd fiul da greş, intervenea tatăl şi pune capăt luptei. În felul acesta a putut să păstreze secretul ascunzîndu-l său de hoj de vite. Cu iataganul. La moartea lui s-au aflat toate acestea . . . şi ceva în plus : între fiili şi ficelile sale, între toţi, erau legături necurate, fiindcă la moartea primei sale neveste, Contreras continuă să aibă copii cu ficelile sale, apoi cu nepoatele şi tot aşa, pînă la a patra generaţie.

Şi Largo rise, cu un hohot sonor, al cărui ecou îl întoarsă, în chip ciudat, stearjări din pădure. Apoi dădu pînteni calilor şi, dînd un strigăt sălbatic, ce păru mai degrabă un răget de fiară, îşi forţă calul să sară peste trunchiurile putrede şi să treacă înaintea lui Făcón, care se prăpădea de ris.

— Şi locotenentul Rogers ? întrebai eu.

— Mai răstăceşte şi acum prin pădure, explorînd Patagonia. De aceea argentinienii au pus stăpînire pe ea, pentru că a noastră ajungea atunci pînă la vadurile rîului Santa Cruz. Vitalitatea lui Largo şi călăritul său rapid ne făcu să ne grăbim pentru a-l urma. Era un îmbîlzitor de cai fantastice prin măiestria şi omenia cu care îşi făcea meseria. Contrasta cu Făcón, care avea faima de a fi dur la îmbîlzirea calilor şi din cînd în cînd se mai folosea şi de minerul cravăşă, cînd animalul nu răspundea la pînteni săi. Bineînţeles, Făcón se ţinea mai bine în aşă, în timp ce picioarele lungi ale lui Gallardo constituiau uneori o piedică.

Eu eram mult inferior celor doi. Un simplu jokeruse alături de aceşti doi faimoşi îmbîlzitori din Punta Alta.

În timp ce mergeam pe urmele lor îmi trecură prin minte, unul după altul, în goană mare prin Patagonia, douăzeci şi cinci de călăreţi albi, pe douăzeci şi cinci de cai albi, şi în mijlocul lor, în uniformă sa albastră de marinar şi cu galeane deaur, locotenentul Rogers, galopînd şi el pe un cal alb, cu coama în vînt, dar cu friele vremelnice pierdute.

Pădurile de stejari din Anzii patagonice ajung numai pînă la o anumită înălțime, apoi se răresc pînă dispar complet pe culmile stîncoase. La fel se întîmplă cînd cordonalele orientale coboară spre pampă, dar în sens invers. Muntele înalt scade în mărime pînă se transformă în simple ridici acoperite cu stufiguri, pete de lăstariș, care par minii întinse de către puternicul vînt, ce vine înconjurînd frontiera planetei, pornind de la Antarctica înghețată, unde se plînuiesc furtunile și ating maximum de violență cînd traversează plaiurile patagonice.

De la înălțimea unei stînci despuia de zăpadă și vegetație, contemplăm peisajul culmilor, al ghețarilor, selvelor, lacurilor și ochiurilor de apă care se lasă în jos printre cascade și pîraie de apă. Deodată, pe cerul albastru presărat cu nori, apare pînă la sfîrșit de culoarea oțelului se mișcă rotindu-se în cercuri mari deasupra anumitor locuri: sînt stolurile de condorii.

Unul dintre aceștia se desprinde de stol și cînd ajunge deasupra capetelor noastre își opri zborul, planînd la o mică înălțime.

— Cînd cloceș, ăștia atacă uneori, spuse Facón.

— Încă nu le-a venit vremea... adăugă El Largo.

Era un condor bătrîn, aripile lui aveau o mărime de peste trei metri, cu penele rărite la virfurile. Lăsa în aer un zvon suav, ca și cum ar fi fost de aluminiu. Vîntul le făcea să vibreze cu un sunet metallic și lugubru. Fondul de culoare albastru închis cu reflexe cenușii contrasta puternic cu fișia albă ca zăpada de la marginea aripilor, cu puful care îi învelea gîtul ca un guler de cavalier medieval, cu ciocul de fildeș, cu creasta gigantică și urechile de un roșu aprins. Cei care au văzut de aproape un condor din cordillera Anzilor, niciodată nu vor putea uita măiestrea și vibrația stranie a zborului său, impresia de tragică putere. Continuîndu-și zborul în semicercuri largi, condorul se înapoie apoi la stînga său.

Coborîrea ripelor din munți fu destul de anevoioasă pentru noi. Alunecăm des, cu toate că potcoavele calilor noștri erau confecționate special pentru gheață. Cîinii ne urmau cu greu, scufundîndu-se în zăpada apoasă din cauza dezghețului. Condorii ne îndăcaseră drumul spre cîreada pierdută. Urmele de pume și de vulpi ne spuneau ceva, întrucît toate duceau spre fundul unui mare deliue.

— Nu cred c-o să mai găsim vreuna vie, spuse El Largo.

— Poate vreuna o fi rămas totuși în picioare, dar cîreada... replică Facón, clătîndu-și capul cu neîncredere.

Și așa se înîmplase. Cînd ajunserăm pe versantul deliueului, începurăm să înțelegem trînturile unor vaci atîrnînd cu capul în jos între ciocurile unor crengi de stejari, sau strîpșune pe picioare, altele spîntecate și înșirate în virful unor arbuști înfrîniți sub greutatea lor. Pumele, vulpile și altele liere s-au înfruntat din ele devorîndu-le fire acolo sus printre rămășițele unde se aflau, île trăgîndu-le pe pămînt. Unele schelete erau lustruite și înălbite, de parcă erau de zăpadă, și nu de puține ori dădeau impresia că ghețurile se urcaseră în pomi, pentru a forma o stranie și macabră cavalcadă. Numai codrul își mai păstra splendoarea verde a vieții alături de ascuțirile albe ale morților. Vîntul, uneori, scotea uoare șuier metalice printre crengi și oseminte.

O legendă din Punta Arenas vorbește de un cal alb care uneori a fost văzut trezînd în galop prin pădurile din peninsula Brunswick și l-au asemuit cu apropierea morții. În poldă, faptului că acest oraș de pe tîrmul nordic al strîmtorii Magelan a fost întemeiat de căutătorii de aur și crescătorii de vite, cinstiți sau certați cu legea, aparținînd tuturor raselor, fără tradiție și fără mitologie, propria sa legendă începe de cînd ultimul spaniol, Tomé Hernández, a fost prins de corsarul englez Cavendish

în secolul al XV-lea în Port-Famine, care așa i-a pus numele și vrea să spună portul foamete. Punta Arenas este arborele veșnic verde al vieții, triumfător asupra morții. Indianul tehuelche, nici el, nu intra în pădurile năpădite de zăpăci, dar dintr-o teamă superstițioasă, poate că peste marile colonne ale stejărilor corcodelor de gheață căpătau splendoarea cenușie a unor strani catedrale. Moartea putea să vină, de asemenea, de acolo, galopînd pe calul său alb cu coama înfioată de vîntul din vest. Poate de aceea ei își vopseau corpurile goale în alb și cu același noroi își ungeau caili cînd plecau la vîntătoare, pentru a se asemăna cu moartea sau pentru a o speria, ceea ce omul a făcut întotdeauna în iernile istoriei sale. Patagonia însăși se convertea într-un mare cal alb cu copitele aruncate peste apele strîmtorii Magelan și botul întins spre ghețarii nordului care de pe culmile andine cad peste lacurile pampeane din Argentina și canalele oceanice din Chile. În această parte a Americii se unește viața cu moartea fără de frontiere, anunțînd parca destinul comun al Americii.

Munca pe care a trebuit să o realizăm în aceste deliuri împănate de care le-am străbătut timp de două zile în căutarea animalelor pierdute a fost deosebit de dură. Așa cum spusese vîtaful nostru, toate vitele pieriseră, tirite de avalanșele de zăpadă, rostogolite și strîvite de ghețarii care se formaseră peste pădurile de stejari.

Rafalele de vînt din timpul iernii, care ajung la peste o sută de kilometri pe oră, pot să răstoarne un om și să facă să îngenuncheze un cal. Scurtele furtuni aduc zăpada în cele mai diferite forme peste povîrnișurile ripelor, prăpăstiilor și marilor deliueuri. Adeseori o crustă groasă de gheață înainteașă ca o proeminență pe marginea prăpăstiilor și ajunge să pară ca un acoperiș de sticlă albastră și verde. Dar mai jos, în îngustimea văilor, stejarii izbutesc să-și scoată crengile printre ghețuri. Pînă aici ajunseseră vitele rozînd ramurile tiere pentru a se putea mîncare. Crezuseră că era vorba de un teren ferm, dar într-o zi soliditatea începu să crape și solul acela să clătina, cum se clătina tot pămîntul în Chile cînd vine cutremurul și pînă și catedralele de acolo se prăbușesc fără zei în incinta lor.

Descoperirăm, una după alta, vacuțe sau mînzate congelate și conservate intacte în gheață și, întocmai ca legendarul Contreras, mîncam ce era mai bun în ele și le agățam pieile pe crengile arborilor pentru a putea fi găsite cînd se va intra mai bine în primăvară. A fost tot ce am putut salva din cîreada pierdută. De altminteri, în epoca aceea prețuia mai mult o piele de vacă sau de oaie decît propria sa carne, întrucît criza economică interbelică își pusese ghiarele pe economia regiunii.

Natura ne învăța, adeseori, mai mult decît cele mai bune cărți, cînd învățăm să citim în ea. În prima noapte în care ne instalăm bivuacl nostru și preparăm primul «asado de vacuno»¹, El Largo făcea cîteva bucati mari de carne și le arunca apoi cînilor noștri hămăsiți de foame. Eu aveam un cățel de rasă scoțian, viol și îndrăzneț, care învăța să lucreze în compania semenilor săi mai mari. Îl chemam corion, pentru pîrul său de culoarea paiului, asemănătoare cu aceea pe care o dobîndeste păsuna de pe înălțimi cînd se aproprie toamnă. Și se întîmplă ceva înșolit: în timp ce cîinii colegilor mei începuseră să muște cu lăcomie din porțile lor, al meu începu să scîncească privind cu tristețe bucata mare din fața lui.

— Pentru ce scîncești? îl întrebai.

— Pentru că bucata e prea mare și nu pot s-o mîncînc pe toată, îmi răspunse în locuț lui El Largo.

Făcînd Grande se porni pe ris, pentru felul cum mă luase peste picior ajutorul său; dar eu, în sinea mea, mă gîndeam dacă în adevăr cîinele nu ar fi lătrat cu vocea omului, pentru că, imediat înceta să scîncească și tirînd bucata de carne se duse să se ascundă în spatele unor tufe pentru a și-o mîncă singur. Altfel spectacolul ne rezervă

¹ Friptură de vacă, la grătar, în cântăciți enorme pentru un european.

natura sălbatedă. Am avut ocazia să vedem o puma disputându-și cu un stol de condorii o vacă spintecată. Pumele preferă să-și omoare ele înseși victimele și să le mănânce carnea și singele răd, iar condorii preferă stivurile și, cu lovituri de cioc, își apăsau măruntaiele vitei de ghearele pumei, care alerga în jurul animalului arătându-și colții și scotind răgete infundate. De mai multe ori sperie stolul. Dar condorii se înapoară îndată și o înconjură din toate părțile. Puma se ridică în două labe și încearcă să lovească cu labele din față condorii care o ciupeau mereu. Până la urmă, renunță însă și se pierdu cu o bucată mare de carne în bot în tușuri, unde se ascunse pentru a o mânca singură. Condorii se apropiară atunci și mncară în sfârșit, liniștiți, până se săturară.

Pornind pe urmele pumelor, în ziua următoare ne întinirăm cu două sau trei peșteri, într-un poviș al defileului, foarte asemănătoare, dar mai mici decât cele ce se găsesc la poalele muntelui care străjuiește marea peșteră Milodón din golful Ultima Speranță, care are vreo treizeci de metri la intrare și cam vreo două sute în adâncime. Cu mii de ani în urmă, omul primitiv a găzduit acolo uriașii megateri¹ pentru hrana sa. La fel, aceste peșteri ca și acelea, au fost sâpate de apele mării în vremile îndepărtate când prin aceste defileuri andine străbătea oceanul Pacific spre oceanul Atlantic, cum face astăzi de-alungul strimtorii Magellan. Din punct de vedere geologic, toată Patagonia occidentală a fost odinioară un arhipelag, și Patagonia orientală un fund de mare, ale cărei ridicări la suprafața mării dădură în primăvara vieții marii dinosauri, ale căror schelete se mai găsesc și acum, acolo, când cineva sapă un puț pentru a căuta apă.

În peșteri nu l-am întâlnit pe legendarul Contreras, nici măcar pumele care obișnuiesc să se opoiească în ele și e ușor să le încolțești cu câinii pentru a le prinde vii.

— Știiți ce i-au spus indienii tehuelches locotenentului Rogers ? zise El Largo când ne întorceam la fermă.

— Nu știu, îi răspunse ca întotdeauna, stimulându-l totodată în discuțiile sale amuzante.

— « Au spus că o să fie o ceartă mare între chilenii și argentinienii pentru granițele Patagoniei », i-a spus caciue-le care l-a poștit la roade pe locotenentul Rogers. Și locotenentul l-a întrebat : « Și voi cu cine o să fiți ? » « Cu nici unul . . . noi numai vinat guanaco și struși la mncare . . . Voi omorîți unul la altul . . . Urîtă treabă la voi, asta război creștin ».

În românește de Laurențiu Silvan

¹ Gen de mamifere fără dinți, care măsurau cinci metri în lungime și doi metri înălțime.

ARTURO USLAR PIETRI

LĂNCILE ÎNSÎNGERATE

Pe vremea când pământul Venezuelei era doar selvă încilcită și cîmpie aridă, comisionarii începură să deschidă drum omului.

Erau duri, cruzi, aspri, avizi de aur și, totuși, păreau însuflețiți de o misiune divină. Soseau din Spania brăzdînd marea cu corăbille tor lente și pe cea dinți coastă se împrăștiu ca un stol de păsări trufașe.

Au fost timpuri eroice. Unii plecau să-și stabilească așezările la Coro, alții rămneau prin munții de pe coastă, mulți se îndreptau spre Cumană, ori încercau să pătrundă pînă spre centru și, treptat, deveneau cu toții indigeni; într-un loc ridicau o spinzurătoare, într-altul întemeiau un oraș și, cu ajutorul indienilor îndolenți, încercau să străbătă pământul virgin în căutare de aur sau de locuri bune de cultivat.

Unii rămneau în garnizoane, pe alții îi omorau săgețile sau frigurile, cite unul îmbătrînea sărac, vișind la o expediție în fabulosul El Dorado.

Printre ei venise și Don Juan de Arcedo, cutitar, cartofar și arogant. În orașul cel nou își pierdu puținii bani pe care îi avusese, jucând cărți cu alți soldați de ocazie. Era orgollos, ceru să-i fie încredințată o misiune, i se dădu una în centrul continentului și plecă. Porni cu câțiva cai, împreună cu alți patru aventurieri și douăzeci de indieni dođii, dobordind copaci pentru a-și croi drumul pas cu pas. După o lună ajunse într-o vale care-i plăcu. Bătu în pământ o sulță, se proclamă cu solemnitate stăpînul aceluia loc, care urma să se numească «Altarul», construi o cabană și puse să fie omorît un indian, pentru ca prin acest act de dreptate să facă începutul juridiciei sale.

«Altarul» prosperă. Prin împrejurimi se stabiliră și alți spanioli. Tinutul începu să se populeze. Don Juan se însură cu fata unui prieten și muri de bătrînețe; fiul său, don Diego, muri și el de bătrînețe; și nepotul său, don Francisco, muri tot de bătrînețe. Dar strănepotul său, don Carlos, avu altă soartă.

Don Carlos duse o viață liniștită pînă pe la vreo patruzeci de ani. Se îngrijea să-i prospere culturile, importa cai de rasă, andaluzi, făcea regulat vizite prietenilor din împrejurimi și cu aceste ocazii pornea în fruntea unei adevărate caravane încărcate cu daruri: pînzeturi, fructe, arme, poze cu sfinți, pe care le împărtea tuturor.

Se însurase de tînăr; nevasta îi murise; îi rămăsese o fată timidă și blîndă.

În apropiere de ei veni să se stabilească don José Fonta, un om despotic, însoțit de fiul său Manuel, un uriaș stupid, puternic și crud.

Don José Fonta avea obiceiuri rele: sicilia oamenilor, provoca incendii, omora, încercînd astfel să-și impună autoritatea asupra celorlalți vecini. Își împărțea viața cu o indiană bătrînă și sălbatică, despre care creștinii din jur spuneau că era vrăjitoare și că, prin filtre și alte băuturi, reușea să-l domine pe don José și să-i înfrunte caracterul feroce.

Fiul său, Manuel, îi maltrata pe indienii, viola femeile, omora animalele și bea la rachiu pînă ce cădea din picioare pe lîngă vreun pom, de unde nu se mai scula zile întregi.

Încetul cu încetul pămînturile lui don José sporeau. Le cumpăra de la vecini cu prețuri de nimica, amenințîndu-i cu moartea, obligîndu-i să-i le vîndă, dînd foc semănturilor, furîndu-le recoltele. Ajunse curînd principalul moșier din regiune, în altă de Arcedo.

Atunci lăcormia lui Fonta începu să se exercite asupra pămînturilor lui Arcedo. Îi propuse mai întîi să-i cumpere o mică parte din ele, dar Arcedo îl refuză.

Puțin timp după aceea, pe o amiază caldăuroasă, Fonta se prezentă, împreună cu fiul său, acasă la don Carlos. Intrară și se așezară cu insolență, urmăriți de privirile lui don Arcedo și ale fetelor sale. Manuel își aștinu ochii lacomi asupra delicatei făpturi. Tatăl vorbi. Venea să-i propună căsătoria fiilor lor.

Don Carlos de Arcedo interpretă acest lucru ca pe o ofensă, nu-i răspunse nimic și se retrase împreună cu fiica sa.

Din aceea zi deveniră dușmani declarați.

În curînd viața lui don Carlos se schimbă complet. Începu să se poarte dur cu fiica sa și să-și pedepsească în mod aspru oamenii pentru cea mai neînsemnată greșală; fugea de lume și se ascundea zile la rînd fără ca nimeni să-i poată vedea fața.

Era cu neputință ca o noutate atât de extraordinară să treacă neobservată de către vecinii din jur, care pînă atunci trăiseră într-o monotonie apăsătoare. Începură să inventeze tot felul de povești. Că don Carlos era nebun; i vită pe neașteptate, boala îl îndepărtase de lumea normală; că era stăpînit de diavol: într-un moment de slăbiciune, spiritul răului, cel care îi transformă pe oameni în niște ființe abominabile, se strecurase și în sufletul său; se spunea de asemenea, și cu această părere fură repede de acord toate fiirile lașe, care la gîndul existenței unei puteri supranaturale se umpleau de fiori, că indianii vrăjitoare a lui Fonta pusese stăpînire pe el.

Trăia deja de multă vreme astfel cînd, într-o zi, sosi la «Altarul» un indian de o rasă ce nu se mai văzuse prin locurile acelea. Știa cîteva cuvinte în spaniolă și avea o privire uimită.

Don Carlos de Arcedo stătu de vorbă cu indianul și conversația aceea fu hotărîtoare pentru viața sa.

Venea din sud, din sudul îndepărtat al vastelor pămînturi virgine, unde albiu încă nu ajunseseră.

— Bogat — spuse indianul, arătîndu-i lui Arcedo niște bucăți de aur pe care le ținea ascunse în frunze de banan.

— Unde l-ai găsit?

— Acolo!...

Trădat, mai mult prin semne, făcîndu-i să-i ghicească cuvintele, îi construi măginea unui tîrîm fantastic. Venea parcă dintr-o lume necunoscută. În drumul său, văzuse trecîndu-i pe deasupra capului mai mult de o sută de sori. Sub picioarele sale pămîntul își schimbase mereu înfățișarea. Străbătuse vîi adînci, trecuse peste lanțuri nesfîrșite de munți, unde copacii nu dădeau voie luminii să pătrundă: munți de umbră verde. Văzuse păsări ca niște giuvaieruri, pîianjenii uriași, tigri de mătase galbenă, căprioare albe. Traversase cîmpii întinse, fără să vadă zile la rînd nimic altceva decît pămîntul gol și riuri largi ca marea, în care dormeau ploile. Sub pașii săi, pămîntul se învîrtea. Venea de departe. Văzuse ceea ce cu greu s-ar fi putut imagina chiar și în vise. Într-o după-amiază, acolo, sub zarea adîncă, de de pe malul unui lac violet, zărise țărîmul celălalt, cu un oraș de aur ce părea incendiat; aerul și pămîntul ardeau într-o imensă strălucire. Mii de culori cădeau în suvoaie de flăcări peste pietre roșii și pietre verzi și pietre albe, ca o bucată ruptă din soare. Focul luminii înflora apa.

Prin gura aceea don Carlos simțea că o forță irezistibilă îl atrăgea.

— Ești sigur că l-ai văzut?

— Da, stăpîne.

— Dacă l-ai văzut, înseamnă că El Dorado există și că poate fi descoperit.

Don Carlos de Arcedo nu se mai gândi decât la aceasta. Organiză o expediție cu treizeci de indieni și zece spanioli și, cu sufletul plin de încredere, porniră la drum într-o dimineață. Plecău pătrunși de o speranță înfrântă. Trecură astfel zile. Acasă, fiica lui don Carlos, înconjurată de sclavi, se consuma în rugăciuni interminabile în fața unui Crist cu figura agonică. Trecură luni. Despre micul grup, pierdut pe un pământ necunoscut, nu sosea nici o veste, iar oamenii păstrau în jurul lui un fel de mister înrudit cu moartea. Trecu un an. Trecu un an și jumătate.

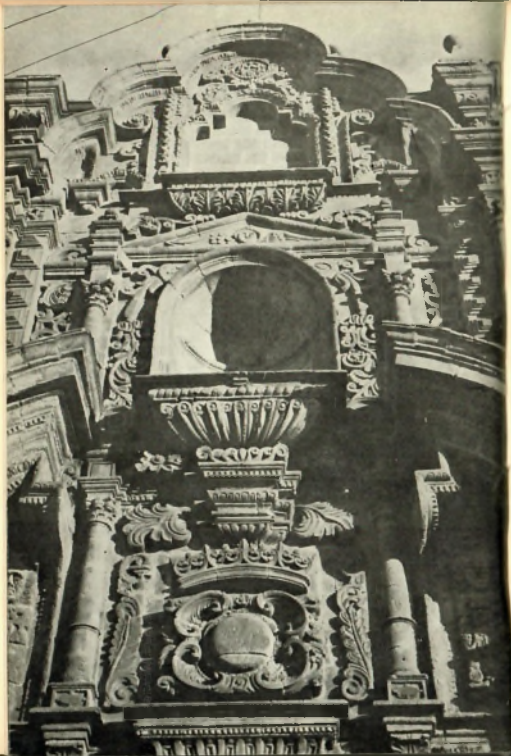
Pe neașteptate, unul dintre membrii expediției se întoarse, bolnav, rănit, cu o figură cadaverică. Povesti lucruri îngrozitoare.

Merseseră zile în șir, pătrunzând tot mai mult în misteriosul ținut neumbrit de nimeni plină la ei și de fiecare dată peisajul se schimba, iar distanța în fața ochilor devenea mai mare. Provițiile se împuținau, unii începură să se îmbolnăvească, alții să-și piardă speranțele, cei mai mulți să fie nemulțumiți. Într-o zi ținură sfat cu don Carlos. Îi propuseră să se întoarcă atât timp cât resursele le-o mai permiteau. Dar el nici nu vru să audă de așa ceva. Plecaseră să găsească El Dorado și nu se puteau întoarce fără a-l fi aflat. Drumul devenea din ce în ce mai greu. Înaintau tot mai puțin. Ghidul le spunea mereu că erau pe punctul de a ajunge; din adîncul sufletelor lor istovite se îndemneau cu toții pentru un nou efort; și iarăși alte ore și ore de mers prin muntele identic și teribil, ca și cum s-ar fi învîrțit într-un cerc închis. Treceau prin locuri în care nimeni nu pătrunsesse vreodată și unde le era imposibil să se orienteze. Uneori întâlneau câte un grup de indieni nomazi care, văzîndu-le bărbile și armele, fugeau speriați, fără a putea fi opriți în vreun fel. În cele din urmă hotărîră să facă un popas de cîteva zile, ca să-și refacă forțele și să îngrijească bolnavii. Se hrăneau cu rădăcini, frunze și, rar, cu câte un animal pe care cu greu reușeau să-l vîneze. Într-o dimineață nu-l mai găsiră pe ghid. Dispăruse în mod misterios în timpul nopții. Nu-l văzuse nimeni, nu-l simțise nimeni plecînd. Disperarea puse stăpînire pe toți, mulți strigau și plîngeau ca niște copii. Știau că erau pierduți și că vor muri de foame. Cineva avu o idee: de unul singur, fără a-l întreba pe ceilalți, aduse carne proaspătă; o mîncară lacomi cu toții și nimeni nu întrebă nimic, dar fiecare era convins că fusese carne de indian. La fel se întîmplă și în zilele următoare. Nu mai rămăseră decât spaniolii. Foamea și disperarea reîncepură. Mai răbdară cîteva zile, dar apoi, înnebuniți, își abandonară bolnavii și porniră ca niște fantasmе, într-un marș lent, disperat și tenace, să traverseze muntele. Mergeau fără o noțiune exactă despre ei înșiși și despre lucrurile din jur. Pluteau parcă într-un vis. Merseră astfel ore, poate chiar zile, în orice caz un timp nedefinit și monoton. Le țineau urechile și vedeau trunchiurile copacilor tremurînd, ca prin flăcări. Cîneva auzi zgomot de apă multă, curgătoare, apoi la fel altul și altul. Unii începură să alerge. Ajunseră la malul unui flu lat și domol. Capetele însetate se precipitară în apă ca niște pietre și rămăseră acolo saturate, adormite, răcorite, în apa suavă, răsfățătoare. Începură apoi să iasă la suprafață. Erau transfigurați, sim-

Arhitecturi baroce la cuzco ►

țeau o bucurie stupidă și inconștientă, plescăiau apa cu minile; unul cînta, altul propuse:

— Ce-ar fi să facem o plută și să ne lăsăm duși de apă?

Se puseră pe lucru. Cu liane și flșii de îmbrăcăminte legară una lîngă alta ramuri groase, pînă ce alcătuiră o platformă îndeajuns de mare pentru toți. O puseră pe apă, se urcară pe ea și începură să alunece încet. Plutitul lîn, zgomotul surd al rîului, coboșala și foamea, totul lîmbia la somn. Pe neașteptate se lăsară învinși. După o jumătate de zi de mers, nu mai rămăsese decît unul treaz, de pază, supravegheînd navigatul plutei. Rezistă astfel pînă a doua zi și atunci începu să audă un zgomot îndepărtat, care creștea mereu, creștea vertiginos, pînă ce se transformă într-un huruit asurzitor, sări în picioare și văzu în depărtare că suprafața rîului se curma brusc. Înțelese că se îndreptau spre o cădere de apă, poate spre o cascadă foarte adîncă. Aproximarea pericolului îi dădu forțe noi. Începu să-i scuture pe ceilalți, să-i strige cu voce disperată, să-i lovească. Nimeni nu-i răspundea; erau ca niște cadavre. Zgomotul creștea tot mai puternic pe măsură ce distanța se micșora. Îi imploră pe dumnezeu, îi scutură ca pe niște saci, îi lovi, totul în zadar. Nu-i răspundea nimeni. Se apropiiau, cu fiecare clipă, mai mult. Disperat, nemaiputîndu-și stăpîni groaza, se aruncă în apă și, cu puțină energie ce-i rămăsese, reuși să ajungă la mal. Algora pe uscat, însoțind pluta ce continua să alunece și strigîndu-le din răsputeri: «Mișcați-vă! Salvați-vă! O să muriți! O să muriți! Don Carlos!» Nu-i răspundea nimeni. Pluta înainta mereu mai repede, trîrîtă de curent. Atunci, pe marginea apei, omul slab și extenuat căzu în genunchi, epuizat, cu ochii rătăciți și începu să spună cu voce tare o rugăciune pentru morți. Urletul apei invadă atmosfera și el, cu ochii întorși spre cer, se ruga; în același timp, acolo, la «Altar», o fată plîpîndă, îngenuncheată în fața Cristului cu figură agonică, îl invocă și ea pe dumnezeu, cu vocea stînsă, chiar în clipa cînd trunchiurile de lemn legate cu zdrențe, purtîndu-și încărcătura liniștită, se afundau în apa nebulă și vertiginosă. Cînd omul privi din nou într-acolo, suprafața rîului era curată.

Aceasta îi fu povestirea, la întoarcerea din expediție.

Fiica lui don Carlos ascultă o vreme în tăcere, ca și cum ar fi încercat să înțeleagă bine cele auzite. Apoi plînsă pînă ce lacrimile îi secară. Încetă să se mai roage, slăbi; își petrecea tot timpul absentă, lîngă cîte un pom din grădina, și uneori cînta ca un copil, repetînd întruna aceleași cuvînte, ca o psalmodie monotonă. Se crezu că înnebunise.

Lîngă banca pe care obișnuia să stea în fiecare după-amiază, apără într-o zi don José Fonta, cu fiul său Manuel și un preot. Îl luă mina și i-o puse într-o fiu-lui său. Preotul deschise o cartuile mică și începu să mormăie pe latinește un psalm de căsătorie. Ea își continua canțilena monotonă. O întrebă ceva; spuse că da. Preotul făcu semnul crucii în aer, le strînsă minile și apoi plecă. Don José o sărută pe frunte și se retrase și el. Rămase singură, bolborosindu-și cîntecul infantil în fața lui Manuel, care o privea cu ochi lacomi.

În felul acesta pămînturile lui don Carlos de Arcedo ajunseră în stăpînire la don José Fonta, iar neamul Fonta îl continuă pe cel al lui Arcedo, întemeiat odinioară în Costa Firme de don Juan, comisionarul.

Descendenții lui Manuel Fonta au devenit proprietari « Altarului », căruia i-au adăugat pămînturile lor și s-au numărat printre persoanele de vază, pe vremea căpitaniei Generale.

Pentru muncile cîmpului aveau sclavi, iar ei se mulțumeau cu aceeași viață trîndavă și liniștită pe care o duceau și ceilalți stăpîni din colonie. Intrigi nenumărate, activitate socială slabă, mult orgoliu, puține călătorii, cite o lectură religioasă.

Cîtiva dintre membrii neamului Fonta au urmat în capitală studii serioase la Colegiul Regal și Manuel Fonta au lucrat în miliție; cei mai mulți însă au rămas să trăiască în conacul de la moșie.

Astfel, don Antonio, fiul lui Manuel, mare latinist, a ajuns canonic și a lăsat inedit un complicit discurs despre « Tentativele moderne ale Satanei ».

Apoi nepotul lui Manuel, don Luis, colonel de miliție, mare fanfaron și un foarte celebru bețiv.

Și doña Josefa, nepoată a lui Manuel, care a părăsit acea lume monotona pentru a se face călugăriță.

Au fost un neam pitoresc, orgolios, morbid. În străfundul ființelor lor se amestecau moșteniri contrarii; bunici-eroi și răufăcători, religioși și nebuni, spirite întreprinzătoare de fapte mari, bețivi și hoți. Sînge de comisionar, de indian și de negru.

Din neamul acesta, în 1870, s-a născut Fernando Fonta.

A fost un copil debil, bolnăvicios, sensibil. Copilăria și-a petrecut-o la « Altar », împreună doar cu sora sa, Inés, la fel de fragilă ca și el. O copilărie adînc întipărită în mintea sa.

Tatăl său, don Santiago, era un om lipsit de duioșie, violent, rezervat. Mama își petrecea ziua întreagă rugîndu-se cu o fervoare mistică.

Însoțit de Inés și de un sclav, Fernando făcea plimbări pe moșie și treptat splendorile naturii îi pătrunseră sufletul asemenea unui spirit religios. I se formă un caracter taciturn. Nu vorbea deloc cu sora sa. Părinții își aveau fiecare viața lor proprie și-i tratau pe copii cu oarecare indiferență; toți ceilalți erau sclavi, iar aceștia le arătau un respect excesiv. Nu li se spunea niciodată « tu », cu familiaritate sau afecțiune; părinții li se adresau cu « dumneata », iar sclavii cu « stăpîne ».

Locuința sclavilor se afla în vecinătatea conacului. Cînd copilul ieșea să se plimbe, se oprea adesea mult timp să o privească. Săpăta în pămînt, ca o pîvnă, cu niște ferestre mici în partea de sus, pătrate, cu gratii, pe unde cu greu pătrundea soarele. Acolo dormeau, îngîmădiți pe pămîntul gol, oamenii. Cei care se căsătoreau aveau voie să-și construiască separat o colibă. În timpul nopții pe femei le încauau. Toți erau pe jumătate goi, murdari, plini de impulsuri primitive, animale. Erau pedepsiți cu bătaia sau cu suprimarea mîncării, și așa destul de puțin.

Copilul îi privea cu o emoție inexplicabilă. Masa aceea de carne neagră, îndurerată și resemnată îi excita imaginația. Uneori îi vedea mîncînd. Treceau în rînd prin fața unui cazan mare în care fuseseră amestecate și fierte în cel mai respingător mod posibil bucăți de carne, zarzavaturi și multe altele; mîncarea li se punea în pumni, pe bucăți de piatră sau în vreun hîrb de lut. Mîncau ca niște animale, băgîndu-și minile unii în străchinile altora, mînjindu-și toată fața cu sos, scuipînd și strigînd.

Alteori auzea urletele cumplite ale vreunuia, pedepsit cu bătaia pentru lene, furt sau viol.

Erau printre ei unii foarte pricepuți în arta manuală, alții care compuneau și citeau tirade întregi de versuri acompanindu-se cu chitara și vrăjitorii care inspirau un respect deosebit tuturor.

Uneori, profitînd de lipsa paznicilor sau a vătănilor, se adunau în jurul copilului și se porneau pe tot felul de cereri și lamentații. El stătea, palid, în mijlocul cercului de capete negre strîns în jurul, ascultîndu-le rugămintele ciudate: « Copilașul meu, don Fernando, sufletelule, zi-le să-mi dea voie să merg în sat ! » « Stăpînelui meu, don Fernando, frumuse, roagă-i să nu mă pună la muncă azi, că sînt bolnav ! » « Don Fernando, bulgăraș de aur, dați-iar dumnezeu sănătate și înghiți-iar iadul pe toți dușmanii tăi ! »

Sosea vătăful; îi împrăștia cu lovituri. Copilul rămînea pătruns de rezonanța ciocnirii sale cu acele spirite opuse și goale.

La plimbare ieșea întodeauna cu sora lui, împreună se rugau, împreună cereau binecuvîntarea tăcuților lor părinți seara, înainte de culcare. Acea lume stranie îi obligase să se apropie și mai mult.

De-abia mai trăiau aflat de ce părinții săi trăiau despărțiți.

Don Santiago era un om impulsiv și lipsit de sensibilitate, dominat de pasiunea carnală. Dacă se întîmpla să-i placă vreuna dintre sclavele tinere, vechiul trebuia să-i o ducă în timpul nopții. Era un mascul primitiv. Cînd prin somn, sclavii, trîniți pe pămînt, simțeau scrișul poartă cea mare de la baraca femeilor, surideau, știind ce însemna acel zgomot.

Nevasta îl surprinsese asupra faptului. Se certară cumplit. Apoi ea începu să se roage pentru a-i aduce pe drumul cel bun.

Într-o zi plecă pe jos, într-un vestmint ca al Sîntei Fecioare, de la conac pînă la capela din satul vecin: cu minile împreunate, cu ochii în pămînt, rugîndu-se cu voce tare. O însoțea un grup mare de sclavi care făceau cor la rugăciunile ei. Cei care o înțîlneau de-a lungul drumului îngenuncheau. Ajunsă la capelă, se rugă o oră întreagă, apoi se întoarse acasă cu același alai. Viziunea mamei lui, în acel costum extravagant, mergînd în plin soare, rămase adînc întipărită în mintea lui Fernando.

De parte de a se înduioșa, bărbatul se simți ofensat de spectaculoasa ei rugăciune publică. Trăiră mai separați ca niciodată.

Ea muri puțin timp mai târziu în mod violent, iar copiii o văzură de-abia când deja fusese întinsă pe un pat, fără flori, îmbrăcată cu același vestiment purtat în ziua pelerinajului, transparent în lumina galbenă a unei lumânări enorme.

După aceea relațiile lui Fernando și Inés cu tatăl lor deveniră mai încordate și mai formale. Erau îmbrăcați tot timpul în negru. În mijlocul naturii vitale și fecunde, printre sclavii animalici, lângă un tată înaccesibil, singuri, în doliu, contrastul pe care îl făceau era deosebit de puternic.

De-abia atunci începură să fie însoțiți uneori de o sclavă bătrână a mamei lor, și scotea la plimbare, îi învăța rugăciuni, le istorisea împliniri din trecutul familiei lor și povești de-ale negrilor pline de o imaginație înspăimântătoare.

Când sosea ora siestei, se tolăneau somnoroși la umbra vreunui copac bătrân, privind în depărtare boii aurii trăgând la jug sub soarele fierbinte și, prin foșnetul suav al frunzelor, ascultau vocea bătrânei sclave, care își începea povestirea:

« Când s-a născut, Domnul Dumnezeu era micuț, mititel, cât un bob de neghină. Sfântul Ion lucra timpuriu, iar Sfânta Fecioară se ruga cu mâinile. Însă ei trăiau în casa unui om tare rău, care le făcea multe neazuri bietilor negri și celorlalți oameni. Și veni la el Diavolul, să-l tenteze. Sfânta Fecioară! Omul cel rău era chiar regele și era îmbrăcat în aur, cu o scufie roșie pe cap și trăla într-o casă mare de tot și avea câțiri buni și dădea oștețe cu turtă de manioc, carne de porc și rachiu. Și regele avoa de gînd să-l omoare pe Domnul Dumnezeu înainte ca Domnul Dumnezeu să ajungă a-l supune. Așa că-i zice într-o zi lacheului: « Lacheu, ia vino-neoace! Plecați îndată și omorîți toți copiii pe care-i veți găsi. Ai înțeles? Să nu vă scape niciunul! » Iar lacheul îi spuse: « Luminăția ta, așa vom face! » Plecă și începură să omoare la copii. Și dă-i și omoară! Omoară în stînga și-n dreapta! Și iar dă-i și omoară! Pînă ce oboară. Dar pe Domnul Dumnezeu, el drace, îl prevenise un înger și reușise să fugă pe un măgar. Și atunci lacheul se întoarse la palatul regelui și-i spuse: « Luminăția ta, i-am omorît pe toți! » Iar regele dădu o petrecere la care curse miere și unt, dar eu n-avui parte nici măcar de altăta... »

Traducere de ANTOANETA STEFANESCU

JOSÉ LEZAMA LIMA

PARADISUL

După ce au traversat piața, studenții au luat-o spre parc. Urcîndu-se pe piedestalul masiv al cîtei unei coloane sau scoțind scaunele din cafenele, cîțiva au încercat să instauraze, prin magia verbului, domnia justiției poetice. Asemeni delinților sau zeiței cîmpioate ieșind din valuri, asemeni aglomerării lichenilor în jurul unei opulente scoici, după avîntul și spaima primelor clipe, adolescenții făceau eforturi uriașe pentru a acoperi strigătele cu vorbele lor înflăcărâte. Din spatele cailor negri, cu crupa lată, țîșneau flăcări, luminînd și mai tare transparența acelei zile cu vîlvătaia lor. Zgomotul împuscăturilor acoperea verbul înaripat, și cel căruia-i revenise rolul lui Apollo, un tînr cu profil melodos, indicase locurile unde studenții ar fi trebuit să ia cuvîntul, la intervale regulate. Se străduiau să se facă auziți depunînd eforturi uriașe, de parcă ar fi escaladat un povîrniș abrupt, dar detunăturile puștilor și, în mijlocul flăcărilor, ochiul speriat al unui cal lovit de o piatră puneau capăt discursurilor, instaurînd o atmosferă de cîșmar.

Cavaleria părea nehotărîtă în acel spațiu vast care cuprîndea piața, bulevardul și parcul. Nu se putea decide și care din grupuri să-l urmărească. Căpitanul cu fața întuneată care comanda cavaleria era zăpăcit de dispersarea drumurilor; studenții, strînși în cîteva grupuri, păreau niște insule bătute de valurile soldaților. Cîte un călăreț pornea în urmărirea vreunui student desprins pentru o clipă de ceilalți și era întîmpinat cu pietre, iar studentul se refugia pe celălalt trotuar, descriînd cîteva spirale, și în cele din urmă îl păcălea pe centaurul furios făcîndu-l să se izbească de zidurile caselor și să se dezumfle. Primul grup mai mare care s-a refugiat în parc i-a zăpăcit și mai tare pe soldați, cavaleria s-a luat după ei, iar grosul studenților a rupt-o la fugă pe bulevard; cînd s-au văzut la adăpost, au început din nou să strige, cerînd libertatea cuvîntului.

Rătăcindu-se în atâtea labirinturi, forțele cavaleriei slăbeau prin dispersare. Nu mai puteau să-și atace într-un front compact, ci fiecare călăreț trebuia să alege după câte un student izolat și urmărea se termina în hohotele de râs ale studenților, când calul asudat refuza să-și asculte stăpînul, obosit și amuzat totodată de fentele celui urmat și parcă vrînd să se împletenească cu el, și cu toate să soldații îi făceau să simtă pînții, căli păreau să nu se sîchinescă prea mult, ba chiar își făceau impresia că rîd înveseliți de înșelucioasă urmărire. În lumina dimineții parcă primiseră ango. Nechezatul epic al primei șarje fusese urmat de un nechezat plină gîrș și ironic, de parcă pînții nu i-ar fi durut, ci i-ar fi ghidat doar și le-ar fi trezit o polă nebulă să-și arunce din șa pe călăreți. Ecoul nechezatului marșal de la început se întorcea acum sub forma unui hohot de ris prietenos.

Ajunșind la intrarea în palatul Maceo, studenții au primit noi contingente de elevi de liceu, de la școlile normale și de la cele comerciale; cu toții erau acum vîrstă și se îndreptau spre locul unde situația devenea tot mai dificilă. Cavaleria izbucni să se regroupeze și primi întărit și ea de la un post de poliție din apropiere. Atunci a răsunat din nou glasul lui Apollo, cel cu profil melodios, care-l îndemna pe studenții să se îndrepte spre mare. Capitanul își adună din nou toată cavaleria. Se vedea o grotăscă rozetă uriașă de crupe de cai. Tremurau din tot trupul, loveau cu picioarele dinapoi, de parcă ar fi fost mușcați de niște țînțări invizibile. Un cîine vagabond s-a încurcat printre picioarele cailor. Unul din călăreți a încercat să-l croască cu spada, dar a izbit în caldărîm scotînd scînteii galbene.

Jandarmii de la post și-au făcut apariția și au început să tragă în studenți: aceștia se împrăștiară, luînd-o spre mare. Pătrunzînd pe străzile înguste din cartierul San Lázaro, studenții s-au făcut nevăzuți. Pînă atunci José Cemí ajერase de unul singur, de cînd fusseră risipiți de prima șarje de cavalerie. Își dusese mințile pînă la gură și strigase cîteva sudămi la adresa armatei. Cu toate că se simțea atras irezistibil, ca de un magnet, de toată mișcarea aceea din piață, din parc și de fuga spre mare, avea încă senzația că visează, că se află undeva între realitate și neverosimila vrăjitoare în puterea căreia căzuse din zorii zilei. Își dădea seama că

pătrundea într-un tunel, într-o situație extrem de primejdiașă, în care pentru prima dată mîna tatălui său nu-l mai putea ocroti.

Înainte de a ajunge în dreptul Palatului, studenții s-au oprit sub colonadele masive clădiri a fabricii de țigări Bock. Cînd dădu colțul, Cemí putu să-l vadă pe cel ce răspîndea lumina lui Apollo, înconjurat de cîteva studenți din cursul inferior, cum încerca să dea jos de pe piedestal statuia din mijlocul parcului, trăgînd-o de un lasou. Cînd a izbucit să petrecă lasoul în jurul gîmbei, toți studenții care erau împrejur au început să tragă de frînghie. Atunci au răscălit ca din pînții din toate părțile grupuri de poliști și soldați cu puști și cu pistoale automate. Trăneau în ralele, și Cemí rămase lipit de colțul zidului, năcut de surpriză. Nu știa încotro să fugă, căci din pricina zgomotului infernal al împușcăturilor nu-l putea da seama care era zona de relativă siguranță. În clipa aceea de grea cumpănă simți cum cineva îl apucă de mînă și îl trage pînă la prima coloană, și astfel, sîrînd de la o coloană la alta, cînd se mai domoleau nițel împușcăturile, ajunge în dreptul celui-alt colț al clădirii. În urma celui care-l primise de mînă venea un student din anii mai mari, care părea nefiresc de calm în mijlocul zăpăciturii ce-l cuprinsese pe toți. Cînd ajunseră în dreptul palatului Prado, le-a mai venit inima la loc, și cel care-l sinea de mînă se întoarse cu fața spre el, rîzînd. Era Ricardo Fronesis, care-l recunoscuse chiar în clipa cînd se întetise focul și sărise îndată în ajutor. Cemí nu a putut să-și exprime bucuria decît îmbrățișîndu-l pe Fronesis și înroșindu-se la față ca un cupțor incins. Fronesis i-l prezentă pe cel care venise în urma lor, Eugenio Foción, mai mare decît Fronesis și Cemí, un tînar de vreo douăzeci și cinci de ani, foarte slab, cu părul aurii și o înfășurare agresivă de șoim. Dintre toți el era cel mai liniștit. Îi întinse mîna lui Cemí cu carearea indiferență, dar acesta își dădu seama că era o indiferență care nu respingea, tocmai pentru că nu arătase de la început o acceptare facilă. Împușcăturile se azeau acum din ce în ce mai departe. În dreptul palatului Prado studenții se împrăștiară care încotro vedea cu ochii.

În românește de ANDREI IONESCU

Cunoscut multă vreme doar ca poet și eseist (elogiat de poeții spanioli Juan Ramón Jiménez și Jorge Guillén), José Lezama Lima obține o consacrare ftrie ca prozator: aproape de vîrstă de cincizeci de ani. Romanul-poem Paradisul, publicat în 1966, a înfruntat imediat oprețiri superlative unanime. De la personalități politice ca Fidel Castro și Raúl Roa, la personalități literare ca Vitez, Cortázar, Retamar, Vargas Llosa, intelectualitatea latino-americană a salutat în Lezama un scriitor de valoare universală. Romanul s-a dovedit a fi genul cel mai potrivit pentru exprimarea structurilor afective și intelectuale de tip baroc a autorului. Paradisul este sinteza unei opere născute din evitarea soluțiilor facile, din căutarea stăruitoare a dificultăților sau, ca să folosim cuvintele lui Lezama, din „a încerca ca de a recupera natura prin imagine”. Titlul, în italiană în original, pe lîngă aluzia la cîntul cel mai sublim și mai misterios al Divinei Comedii, ne trimite cu gîndul la Cefalonia pe care Vuley o dotă-posea: paradis al limbajului. Prin intermediul imaginii, Lezama aspiră să devină stăpîn al naturii, depășind înșurădarea. Pornind de la ideea lui Pascal că, de vreme ce adevărata natură s-a pierdut, tot poate deveni natură, imaginea capdă în sistemul său poetic un rol imens și fascinant. Imaginea este în același timp infern și paradis. Personajul central, al cărui rol este să stimuleze spiritele, se numește chiar José Cemí, în cubaneză Cemí însemnînd idol, imagine. Atmos-

fera deceniilor trei și patru în mediile intelectuale din Havana este reconstituită pe măsura ce José Cemí se formează ca om și ca poet, cristalizîndu-se sistemul poetic. Paradisul este romanul unei vieți, un roman total, irepetabil, în care este decontată experiența cunoașterii de-a lungul mai multor contexte social-culturale. Amintirea mamei, a copilăriei, a prietenilor din adolescență, apoi Universitatea și căutarea poetică a unor imagini posibile ale omului sînt experiențe ce capdă la Lezama o fervoare intelectuală extraordinară, comparabilă cu fervorele lui Cortázar din romanul Rayuela. Notele autobiografice nu reconstituie un univers pitoresc de epocă, ci în primul rînd căutările viitorului poet în planul expresiei artistice și al comunicării umane în general. Mediul familial este cel social sînt evocate în funcție de aceste căutări. Formația intelectuală a tîndrului Cemí este, bineînțeles, condiționată și de evenimentele politice, care ajung să ocupe de multe ori primul plan al romanului. Așa se întîmplă cînd personajul amintit la parte la eroicele mișcări studențești din luna noiembrie 1930 împotriva dictaturii lui Machado, la care Lezama însuși a participat pe cînd era student în drept la Havana. Referindu-se la acest eveniment, Raúl Roa remarcă faptul că Lezama, scriitorul cel mai exuberant al generației sale, l-a imortalizat magistrul în literatură, integrîndu-l perfect în sistemul său poetic. Am ales pentru traducere cîteva scene de mare tensiune și în același timp de fastuoasă zăbăv, înfățișînd manifestarea studențească din 1930, cu prilejul căreia, în acea atmosferă de solidaritate sublimă, Cemí leagă două mari prieteni.

MĂRTURII ROMÂNEȘTI

NICOLAE LIU

Un fiu de domnitor român în Mexic

Printre numele de răsunet pe care poporul nostru le-a dat literaturii franceze în secolul XX, alături de Panait Istrati, Tristan Tzara sau Eugen Ionescu se numără și romancierii Martha Bibescu, Anton Bibescu și poeta Ana de Noailles. Prietenia lor cu Marcel Proust, dezvoltată în toată profunzimea de recente memorii sau culegeri de scrisori, descoperirea ecourilor ei în monumentală creație românească *A la recherche du temps perdu*, curanță în istoria genului, au contribuit nu puțin la interesul pe care îl suscită vista și opera acestor reprezentanți literari ai familiei Bibescu.

Nu același lucru s-ar putea spune despre membrii mai vechi ai istorice familii, ca de pildă George Bibescu, unchiul lui Anton, cîndva celebru prin preocupările sale literare și istorice, astăzi cu desăvîrșire uitați.

Fiu al domnitorului Țării Românești cu același nume, se născuse în 1834 la București și se dedicase carierei militare. Urmase școala superioară de la Saint Cyr, al cărei șef și se dedicase carierei militare. Urmase școala superioară de la Saint Cyr, al cărei șef și se dedicase carierei militare. Urmase școala superioară de la Saint Cyr, al cărei șef și se dedicase carierei militare. Urmase școala superioară de la Saint Cyr, al cărei șef și se dedicase carierei militare.

Brîncoveniști și intrînd în conflict în această calitate cu mitropolitul primat Ghenadie Petrescu contribuie la destituirea sa și implicit la izbucnirea unui scandal cu implicații politice, la care participă Al. Macedonski și tînărul Tudor Arghezi. Polemizează cu Gr. Todilescu și A. D. Xenopol și publică două volume de acte și documente sub titlul *Le Règne de Bibesco* în apărarea memoriei tatălui său. Polemizează cu Ion I. C. Brătianu. Își spune cuvîntul în favoarea românilor din Austro-Ungaria și a drepturilor noastre în dreapta Dunării. În 1891 e ales membru al Academiei de Științe morale și politice din Paris, iar șase ani mai tîrziu membru asociat al Institutului Franței. Moare în 1902.

Notorietatea literară i-au asigurat-o în special memoriile sale de război. Succesul jurnalului din timpul războiului franco-prusian, *Campagne de 1870*. Belfort, Reims, Sedan. *Le septième corps de l'armée du Rhin*, apărut la Paris în 1872, ajuns șase ani mai tîrziu la a cincea ediție și tradus în limba germană (ediția a II-a, Leipzig, 1877) a atras și atenția lui Emile Zola care l-a folosit copios în marea sa roman *La débacle* nu fără a-l fi amintit. Ceace a dus însă la un conflict literar, în care va fi amestecat și I. I. Caragiale. Nu știm cît de întîme erau raporturile sale cu George Bibescu. Caragiale pune însă textele pe două coloane acuzîndu-l pe marele scriitor francez de plagiat¹. Caion nu va dovedi, așadar, cișiva ani mai tîrziu prea multă originalitate în încercarea sa de discreditare a marelui nostru clasic.

În cele ce urmează ne propunem să ne oprim asupra celor două cărți închinete de George Bibescu campaniei din Mexic.

Rod al călătoriei și sejurului său american, în anii intervenției franceze din 1861—1867, cu un final atît de dramatic, prima dintre ele: *Le corps Lorencez devant Puebla. 5 mai 1862. Retraite des six mille*. (Paris, Henri Plon, 1872), se limitează la descrierea ca martor ocular a înfrîngerii și retragerii expediției militare de sub conducerea generalului conte de Lorencez. Lucrarea a fost reeditată în mai multe rînduri (ediția a III-a, Paris, 1876) și tradusă în românește sub titlul: *Retragerea celor cinci mii. Resoluți Mexicului* (București, 1885).

Succesul primei cărți, prin care urmărea în primul rînd reabilitarea fostului său comandant, îl determină pe autor la o tentativă mai îndrăzneță. Aceea a unei prezențări generale a expediției Lorencez și în paralel a vieții poporului mexican. Autorul a folosit în acest sens o bogată arhivă personală, astăzi în parte la Biblioteca Academiei R.S.R., constituită în calitate de ofițer în statul major al expediției și din contactul cu populația și realitățile sociale din anii 1862—1865.

Rezultatul, acest « copil al bătăliilor », cum îl numește autorul însuși în scurtul cuvînt introductiv, « născut în timpul marșurilor și luptelor noastre, în zgomotul puștilor și al tunurilor, în intervalul dintre o victorie și o înfrîngere, dintre o bucurie și o durere — crucea unui camarad și mormîntul unui prieten », a întrecut așteptările. Elegantul volum *Au Mexic. 1862. Combats et retraites des six mille*. (Dessins de P. Jaxet, Paris, Plon, 1887) a întrunit aprecierile elogioase a aproape o sută de ziare și reviste, aducîndu-i autorului și laurii unui premiu academic. Amîndin astfel publicățiile franceze *Le Figure* (suplimentul literar din 30 aprilie 1887), *Le Gaulois* (nr. din 3 mai același an), *Le Matin* (din 7 mai), *Le Monde* și *Le National* (din 13 mai), *Le Soleil* (din 20 mai), sub semnătura lui Camille Rousset de la Academia Franceză, *Le Petit National* (din 12 mai), *Le Nouvelle Revue* (din 1 iunie), precum și gasetă bucurească *L'Indépendance roumaine* (din 2/14 mai) toate trei sub semnătura criticului Francisque Sarrcey, *Revue de deux mondes* (din 15 iunie), *L'illustration* (din 9 iulie), *Revue bleue* sub semnătura lui A. Naguet (aceiași dată), *Le Temps* (din 8 august), sub semnătura lui

¹ Cf. Caragiale, *Plagiatul Zola — Bibescu*, în *Epoca literară*, 1896, mii 6, p. 1.

A. Mésières de la Academia Franceză, text reprodus parțial de gazeta provincială *Le Courier de Meurthe et Moselle* (din 10 august) și integral de ziarul *Le Phare du Bosphore* (din 15 august), care apărea la Constantinopol, pe atunci capitala Imperiului Otoman, *Revue historique* (din noiembrie-decembrie 1887), sub semnătura cu-noscuților istorici G. Monod și Ch. Bémont. La acestea trebuie să adăugăm ziarul nescuților istorici *Le Perseveranza* din Milano (13 mai) și *Il Secolo* (din 21 noiembrie), sau revistele *Le Persévérance* (din 22 mai), *Saturday Review* (din 25 iunie), *Le Journal de Gêner* *L'indépendance belge* (din 10 iulie), *Le Journal de Saint Petersburg* (din 27 iulie), *Borser Courrier* (din 10 iulie), *Deutsche Literaturzeitung* (din 27 august), *Nationalzeitung*, Berlin (din 6 iunie), *Deutsche Literaturzeitung* (din 27 august), *Nationalzeitung*, Berlin (din 31 august). Dintre publicațiile românești mai amintim: ziarul *Epoca* (din 21 mai și 31 decembrie), *Poporul* (din 6 mai 1887) *Resbailul* (din 23 aprilie 1888) și *Revista* *La Roumanie* (din 24 aprilie aceluși an).

Dacă în general aceste ocouri de presă condamnau expediția franceză în Mexic sau subliniau eroismul soldatului francez nevoit să slujească o cauză « principală absurdă și dezastruoasă prin consecințele sale », se scotea în evidență talentul evocator al autorului dar și dorința sa de obiectivare, recunoscând patriotismul și voința de libertate legitimă ale poporului mexican. Se citau fie pasajele descrind bătălia pentru Puebla, fie cele privind evocarea naturii luxuriante, a moravurilor locale sau a unor elemente anecdotice, cum erau preocupările teatrale ale ostașilor imobilizați la Orizaba.

Un deosebit interes prezintă pentru noi ampla recenzie însoțită de texte alese, apărută în cotidianul mexican *El partido liberal* din 2 august 1887, sub titlul *Paginas de nuestra historia escritas en el extranjero*. Elogiile venite din partea organului de presă al celor care sub conducerea președintelui reformator Benito Juárez au dus greul luptei împotriva intervenției imperiale franceze din 1861–1867, inițiată în sprijinul cercurilor financiare străine și al elementelor conservatoare din interior, se referă nu numai la obiectivitatea cărții, dar și la interesul pe care autorul l-a acordat vieții poporului mexican, ajungând la concluzia că « în general cartea principala Bibescu este una dintre cele mai interesante și mai bine scrise ». José M. Gampeu Bibescu este una dintre cele mai interesante și mai bine scrise ». José M. Gampeu Bibescu este una dintre cele mai interesante și mai bine scrise ». José M. Gampeu Bibescu este una dintre cele mai interesante și mai bine scrise ». José M. Gampeu Bibescu este una dintre cele mai interesante și mai bine scrise ».

Chiar dacă nu uita să remarce și unele « mici inexactități », ca exagerarea efectivelor expediției militare franceze, sau în legătură cu descrierea unor « costume și tipuri naționale ». Fapt explicabil, după părerea sa, prin calitatea oficială a scriitorului și impreviziunile excepționale în care a putut să-și facă observațiile.

Pentru meritele sale de istoric și literar, Academia Franceză a acordat lucrării *Au Mexique, 1862. Combats et retraites des six mille de George Bibescu*, premiul Bordin. În raportul secretarului perpetuu al înaltei instituții, prezentat în ședința publică din 15 noiembrie 1888, se sublinia interesul pe care îl prezintă această evocare personală a unui moment dramatic de istorie, « scrisă cu o rară eleganță, într-un stil cald și colorat ».

Cărți de călătorie și memorii de război în același timp, cele două lucrări dedicate de George Bibescu Mexicului acum o sută de ani reprezintă alături de notele contemporane ale medicului transilvănean Ilarie Micu din corpul de voluntari austromexicani, care apărut în ziarul *Albina* din Budapesta, primele relații românești autentice, rezultate dintr-un contact nemijlocit, despre peisajul, moravurile, viața economico-socială și politică din America latină.

GEORGE BIBESCU

ÎN MEXIC-1862

CAPITOLUL I

Populația Mexicului, deși cunoscută în general sub denumirea de mexicană, e formată din rase esențial diferite. Se găsește aici indienii puri, descendenți ai aztecilor; albi sau creolii descendenți direcți ai spaniolilor; negri veniți din coloniile spaniole sau din Statele Unite; mulatri sau meșii, ieșiți din amestecul dintre albi și negri; zambos ieșiți din negri și indieni. Aceștia din urmă sînt puternici, robuști și foarte apți pentru muncile aspre ale câmpurilor din *Terra Caliente*.

Meșii compun clasa mijlocie și sînt muncitori, fermieri sau *rancheros*, mici negustori sau mici funcționari. Fiecare dintre aceste rase are tipul său, limba sa proprie; dar toți vorbesc spaniola mai mult sau mai puțin corect.

Indianii e în general slabi, dar bine făcuți. Ei are obrazul arișmu, părul negru și lins, neted și lăptos, pomeții obrașilor ieșiți în afară, ochii negri foarte mari și ușor oblici, vederea excelentă, sprincelele pronunțate și arcuite, fruntea joasă și acoperită, nasul drept și bine făcut, buzele groase, capul coluros, urechile mari, fața lată, linia facială înclinată înapoi, barba rară, dinții albi și bine rînduiți, talia mijlocie, pieptul lat și bombat. La această rasă deformațiile sînt rare. Trist, tăcut, indianul poartă parcă dolul rasei sale aproape stîrne. Se simte văzîndu-l că trei secole de opresiune apăsă asupra lui. E ultimul vîlstar al unui popor care moare. El își continuă totuși drumul, repede, fără zgomot, în trap ușor, cu bățul în mînă, cu povara din spate susținută printr-o curea dublă din scoarță de copac care la drept puncte de sprijin fruntea și pieptul său.

Dacă dansează, el alunecă în cadență, figura sa rămîne impasibilă. Cînd cîntă, cîntecul său e o lungă litanie. Numai beția are darul de a-l face să rîdă.

Munca principală căreia i se dedică este aceea a pămîntului; dar face bucurios comerț cu păsări și-l înfrînește adesea pe drumurile principale, împovărat de o cușcă cu pui de găină, îmbrăcat cu cămașă albă de bumbac, pantalon larg din același material — suflecat cîteodată pînă la genunchi — cu umerii acoperiți cu un zoroze sau o

acest munte al Stelei, cum îl numesc indienii, a cărui culme veșnic acoperită de zăpadă strălucea la mai mult de cinci mii dinci sute de metri deasupra noastră, îmbrățișat de ultimele flăcări ale apusului de soare.

Deodată se zări drapelul mexican fluturând la Vera Cruz alături de drapelul francez!

CAPITOLUL III

Ne putem face o idee despre dezamăgirea pe care o încercă generalul de Lorencez aflând de înțelegerea de la Soledad, el care sosea cu ordinul expres de a merge asupra Mexico-ului fără să piardă o clipă. Dar ce-l de făcăt decît să albi răbdare pînă la-ar putea întîlni pe amiral și ar fus singurele cu el? Generalul se resemnă să aștepte.

În dimineața de 6 martie, o embarcațiune de pe vasul *Éclair* — duse pe uscat pe general și statul său major. Acostezi, treci drumul care separă cheiul de oraș și te afli în Vera Cruz. S-a sfîrșit cu cetatea pe care imaginației noastre îi plăcea să și-o reprezinte — de la distanță — impozantă și gratioasă. Aici e realitatea și nu e seducătoare! Case fără umbră de viață, biserică vechi încercate de vreme și cu înfățișare lugubră, străzi drepte și pustii, în mijlocul cărora stagnează ape gălbui și rău mirositoare; în sfîrșit, la ora de curățenie a orașului pudurele de cîini și de zopilotes¹ — acesta e spectacolul pe care ni-l înfățișează orașul întemeiat de vice-regii de Monterey, la sfîrșitul secolului al XVI-lea și pe care incinta zidurilor de apărare cu bastioane și redane nu contribuie nici să-l învesalească, nici să-l înfrumusețeze.

CAPITOLUL IX Lupta

Coloanele noastre s-au și adunat: se văd vinătorii din Africa pornind înainte ca să deschidă calea; artileria și rezerva sa grăbindu-se să iasă din îngustimea ulițelor care le împiedică; mai departe, trecind batalioanele rămase în urmă ca să ajungă pe cele din frunte; din toate părțile, ofițeri cîlare alergînd să ducă ordinele. Mișcările se execută aproape pe tăcute în zorii așteptate dimineața care se zbate între zi și noapte și care dă trupelor noastre un aspect fantastic. Mijeste de ziuă. Generalul apare. Trece în revistă rîndurile și nu-și poate retine un suris de satisfacție, reamînd în ținuta fiecarei un aer de sărbătoare. Dar timpul trece, ne rămîn încă de parcurs patru leghe, trebuie să ne grăbim. Afară de aceasta, iată și semnalul de pornire: coloana se urnește.

E ora nouă cînd cei cinci mii de francezi se revarsă, la 5 mai, în cîmpia unde se înalță Puebla. Se zăresc curînd clopotnițele catedralei, dar orașul nu apare încă, în mijlocul grădiniilor de care e înconjurat, decît ca o masă confuză. De la distanța la care sîntem, cadrul în care-l vedem e format, în fund, de înălțimile de la Istaxihual și Popocatepeti, care închid valea Puebliei către Mexico; la stînga, din muntele Tepozuchil, la picioarele căruia a fost tăiat drumul pe care-l urmărim; la

¹ Nimic nu izbuti să distrugă această primă impresie, nici vederea mării, nici eleganța unor case aliate deasupra niște iglăburi enorme cu o lăzărură curioasă, nici amintirile debarcării lui Cortés chiar în aceste locuri și ale luptelor sîngeroase al căror secul a fost Vera Cruz (n.a.).

² Zopilotes — vultur mic (n.a.).

dreapta, fortul Guadalupe. În cîmpie e liniște deplină. Continuăm să mășălăim. Totuși, o linie de trăgători inamic nu întîrzie să se arate în dreapta noastră și să deschidă focul; dar, respins de vîntorii pedestri, ea se retrage încet și sfîrșește prin a dispărea în spatele pantei împădurite care leagă Guadalupe de Puebla. Generalul comandant oprește și dă dispoziții să se prepare caleașua, în vreme ca șeful de stat major, colonelul Valdez, execută o recunoaștere cu un escadron de vîntorii, în direcția Rementeria. Scopul său este să studieze terenul care duce la Guadalupe și să aprecieze, pe cît posibil, poziția exactă a fortului.

Guadalupe încununează o ridicătură de teren cu un relief foarte pronunțat, care se deslășoară înaltea noastră și spre dreapta, ascunzîndu-ne complet San Loretto, un alt fort mai mic, situat la extremitatea opusă a aceluiași teren accidentat. — Distanța de Guadalupe la cea o mie de metri, Loretto domină de asemeni, dar în mult mai mică măsură, nordul Puebliei. Trebuie să poți aborda San Loretto, care pentru noi e complet invizibil, pe pante mai line decît cele de la Guadalupe, dar pentru focuri mai de temut. Atacarea lui care o mișcare foarte largă care ar expune peste tot și pe multă vreme trupele noastre focului din Guadalupe și ne-ar ține departe de convoiul în jurul cărui, constrîns de importanța sa, ca și de micul nostru efectiv, ne păstrăm rezervele. Oricum ar fi, Guadalupe comandă Pueblia; posesiunea acestui fort trebuie să aducă după sine în mod necesar predarea orașului; el e deci cheia poziției, cu alte cuvinte adevăratul punct de atac, ales, de altfel, de către general încă din ajun. Pentru a ajunge aici, trebuie să te afli cu o parte din forțe dincolo de o rîpă adîncă, accesibilă infanteriei, dar care necesită muncă pentru trecerea artileriei. Geniștii se pun repede pe treabă și la capătul unei ore de lucru, au făcut pantele practicabile pentru atelaje.

În timpul acesta, cu privirea întoarsă spre oraș, generalul părea că așteaptă efectul acelor promisiuni de atîtea ori repetate din ziua debarcării sale. Zădarnic căută în această cîmpie, devenită deodată tăcută, «entuziasmul orașului antițianarist Puebla», pe cel «zece mii de oameni ai lui Marquez», care ar fi trebuit să se găsesc aici în același timp cu el și acel «mare partid al intervenției», care de trei luni îi este anunțat zilnic pentru a doua zi!

Nimic pe cîmpie, nimic pe drum. — Deodată se auzi o bumbărală de tun, una singură. Lovitura pornise din fortul Guadalupe. La acest semnal, care e poate pentru inamic acela al luptei, generalul dă dispoziții de atac.

Sînt formate trei coloane.

Prima cuprinde două batalioane ale regimentului 2 de zuavi și zece piese de artilerie. Ea are ordinul să treacă șanțul, să meargă paralel cu fortul Guadalupe pe spre dreapta; apoi odată ajunsă la înălțimea fortului să întoarcă la stînga și să se îndrepte spre el. — A doua, alcătuită din batalionul de marinari și dintr-o baterie de munte deservită de marină are ca misiune să o urmeze pe cea dintîi și să se opună în timpul marșului, oricărui mișcare de învăluire a flancului său drept. — A treia, cu puterea unui batalion de infanterie marină, va trebui să se așeze în spatele Raul și înscănat să instaleze provizoriu ambulanța în spatele unei case ruinate și să transporte ambulanța voluntă cu 1500 de metri înainte, într-o fermă mare, Rementeria, potrivit pentru adăpostirea răniților. Paza convoiului masat pe drumul spre Puebla, în spatele «gariei» din Amozoc și supravegherea acestui drum sînt încredințate numai celor patru batalioane care mai rămîn disponibile. Escadronul de cavalerie e înscănat în special cu misiunea de a asigura flancurile și spatele diviziei. Generalul dă ordinul de pornire, îndată cele trei coloane trec rîpa și mășălăiesc de-a latul cîmpiei, în direcția indicată.

În același moment o linie de foc luminează fața fortului, care ne-a văzut atacul și ghiulele bine țintite vin să ricoșeze în mijlocul liniilor noastre. Nu mai încapem înăuntru, aceasta e lupta!

(...)

Pe măsură ce coloanele noastre se apropie de fort, apărarea se multiplică, focul se întesțe. Cînd nu se mai aude decât un șuierat neîntrerupt de ghiulele și de gloanțe. În stînga, vîntorii pedestri tocmai se ivesc pe poziție; lătrăciile se auză alturi de zăuși.

Ce luptă eroică între acești oameni, ca să escaladeze formidabilele întărituri încă intacte ale Guadalupei și să pătrundă în acest fort înțesat de baionete care nu încetează să-și arunce proiectilele: id căpitanul Guatretet, din al doilea de zăuși, își face scară din umerii soldaților săi; colo gornistul Roblet urcat pe parapet, arboresc fanionul batalionului 1 de vîntorii pedestri și sună atacul; mai departe, sublocotenentul Case descarcă, printr-o gaură în zid, cele șase focuri ale revolverului său asupra tunarilor dușmani. În vreme ce, pe marginea unei contraescarpe, la câțiva pași de tunurile mexicane, se ține mîndru înfrînt drapelul celui de-al doilea regiment de zăuși, acest martor mut al atîtor acțiuni strălucite! Un glonte lovește mortal pe stegar; un subofiter îi înlocuiește și cade la rîndul său. Atunci, un bătrîn zăuș, căruia vechimea și reputația sa de vîntor îl-au adus neobișnuitul privilegiu de a-și numi pe ofițerii săi « copii mei », luă la rîndul său drapelul în mîni, rotîndu-l pe deasupra capului cu un gest de sfidare: « Venți de-a luați »! I strigă el cu o voce tunătoare. Dar îndată, strîngînd cu o mișcare convulsivă prețiosul tezaur la piept, se prăbușește și se rostogolește cu el în fundul gropii. Zădarnic soldații noștri trec șanțul și înconjură în mare număr partea de parapet din pămînt domolind-o, toate eforturile se frîng în fața unei redute inexpugnabile, al căruu centru îl formează biserica. În care sînt dispuse trei etaje de foc și pe care o apără trupele generalilor Negrete și Beriozabal. În sfîrșit, parcă pentru a face mai neputincioase ultimele noastre eforturi, o furtună violentă, însoțită de torențe de grindină și ploaie, se abate asupra câmpiei; solul desfundat în câteva clipe, cedează sub pașii oamenilor noștri, care alunecă în fundul șanțului, de unde prea puțini mai ajung să atingă pîmîntul.

(...)

Escadroanele mexicane lansate în galop se izbiră de baionetele vînturilor fără a putea rupe rîndurile. O a doua gară are aceeași soartă ca și prima, și se putură vedea, după cîteva momente de îngrijorare, cele două companii franceze (în jur de o sută treizeci de oameni) ieșind victorioase, fără a se lăsa vătămăte, dintr-o luptă purtată împotriva a o mie patru sute pînă la o mie cincil sute de călăreți.

Batalionul din regimentul 99 de linie, pe care generalul îl trimisese să caute cele două companii, alergă în pas gimnastic dar cînd sînt, înamicul fusese deja pus pe fugă.

E ora patru. Mărsăliuim de orele cincil dimineață și ne luptăm de la amiază. Martor al eforturilor supraomenești ale trupelor sale în timpul acestor lupte inegale, recunoscînd imposibilitatea de fapt a unei noi tentative asupra Guadalupei, generalul de Lorencez dă semnalul retragerii.

Zăuș de 5 mai ne-a costat: 15 ofițeri uciși, 1 dispăruți și 19 răniți, 35 de oameni uciși, 127 dispăruți și 285 răniți. Total 482.

Mexicanii auvăr: 83 de oameni uciși, 132 răniți și 12 dispăruți.

Victoria, nu mai era posibilă: trebuia să ne gîndim să reparăm eșecul nostru și să ne reînlocuim mai înfrîn la baza noastră de operații. ...

Traducere de NICOLAE LIU

ȘTEFAN DELUREANU

Inițieri românești pe « DRUMUL INDIILOR »

Printre călătorii români care justifică titlul de gente descubridoră atribuit de Ricardo León latinilor ca o vocație, un loc de frunte îl ocupă medicul. Ceea ce s-ar putea numi, de exemplu, inițierea noastră transoceanică, se datorează medicinel. Astfel, descoperirea românească a Mexicului este aproape contemporană cu începutul cercetării științifice a acestei țări a pămînturilor înalte. Intr-adevăr, cele dintîi însemnări de călătorie asupra ei apar cu puțin înainte de mijlocul secolului 19. *Life in Mexico* a doamnei Calderón de la Barca, e din 1842; opera de mare interes a lui J. Stephens, cu desenele lui Catherwood, e din aceeași perioadă; observațiile fundamentale cuprinse în notele unuia dintre primii călători români în Mexic, doctorul Ioan Arseniu din Gura Rîului (Sibiu), concordă cu acelea ale apropiaților săi predecesori străini. Ele constată, pe lîngă treptata ruinare a monumentelor civilizației aztece, descendența populației indigene din anticii lor constructori, ca și supraieșirea — în rîndurile ei, a unor elemente proprii acestora.

Călătoria mai multor români în Mexic, între care medicul Ioan Arseniu și Ilarie Mitrea, începe cu debarcarea la Veracruz a corpului « austro-mexican ». În circumstanțele nefortificate intervenției europene care crease în 1864 imperiul de trei ani al lui Maximilian.

Participant de frunte la manifestările tinerilor studenți români din Viena, Ioan Arseniu semnează în 1860 scrisoarea adresată lui Mihail Kogălniceanu cu ocazia inaugurării Universității din Iași, prin care poporul român era chemat « să producă o epocă nouă » și să-și dobîndească « o pozițiune între națiunile culte ale Europei », sub « glorioasa domnie a mării sale Domnului Alexandru Ioan I ».

Înfrat în acel falmos etereichisch-mexikanische Freiwillingenkorps, doctorul Arseniu pare să fi plecat în călătorie la sfîrșitul anului 1864. Remarcabila împlinire a îndatoririlor profesionale l-a adus înaintea în grad și o înaltă distincție. *Concordia* din Budapesta îl amintește în 1865 pe doctorul Ioan Arseniu din Puebla, ca pe abonatului său cel mai îndepărtat. Tot din Mexic, doctorul Arseniu subscrie generoase subsidii pentru *Astra* din Sibiu. La însoțirea sa în 1867, Arseniu publică în *Albina din Viena* folioarele: *Cetăție Mexicului* și *Iacitorii lor* și *Iacitorii primitivi sau indienii Mexicului*. Redacția prezintă articolele fără semnătură, ca provenind « de la un român fost în armata austro-mexicană », apoi ca fiind scrise « de un român fost în Mexic ». Călătorul menționează în schițele sale platoul Anahuac, Tlascala, Jalapa, Córdoba, Orizaba și Puebla. Utilizează în ele clasică împărțire schematică a Mexicului în etaje climatice: *tierra templada*, *tierra caliente*, *tierra fría*. Fără ca natura mexicană să-l rețină în mod deosebit — notele sale sînt prevalente etnografice, el observă totuși « un labirint de grădini de portocali sau ananas, cafea și mango »

și «vegetațiunea tropicală gigantică cu palme înalte și cu arborii bananelor fluturând în aerul în a pădurilor de aproape» sau florile «cu mirosuri divine» din acele mici paradisuri plutitoare numite *chinampas*. Întrucât «barbaria europeană» cuceritoare și «fanatismul clerical» n-au avut stomă pentru sancționarea trecutului, autorul ne propune «să părăsim cerenul istoric» și să privim orașele «așa cum sunt astăzi». Citadin avizat, spiritul de observație al doctorului Arseniu nu-i scăpă contrastele definitorii ale cetății mexicane — «strălucire și lux pe de o parte, sărăcie și ticăloșie pe de alta» — și nici modelul castilien al acestora. Orașul îi vorbește ca scenă «a vieții și dănilor populare». Ceea ce era pentru Roma antică un *forum*, este pentru mexicanii *plaza*:

«Plaza e punctele de predilecție pentru toți romanii și așa în Mejico, vrînd cineva a cunoaște viața poporului de acolo. Mergem așadar la piață. În patrușinghiș de minănat totdeauna formează biserica o latură, celelalte trei laturi se formează din niste case mari care-și au portalele lor și stau în corendență cu porțile arculate a tuturor caselor. . . în mijlocul pieței e condito sine quo non o fontană cu apă săritoare și ici colo cîte un arbore, pe așezarea și scaune pentru pauzare. Privim acum piața în zi de tîrg și cu deosebire piața unei cetăți în clima mijlocie (*tierra templada*). Grupulele cele mai pitorești se prezintă aibi, indieni, negri, mestizii, fiece care în armonia cea mai amicală. . .»

Pentru mexicanii piața (*plaza*) e aceea ce a fost odinioară pentru romani *forum*. Toate întîmplările acolo se aud mai întîi, sărbătorile bisericești precum și cele politice acolo se petrec, acolo se țin orașurile, se fac alegeri de deputați ori *magistroși*, acolo sunt focurile artificiale (*predilecțiunea mexicanilor*). . . »

Atelierele artizanale «pururea către piață deschise, ca să se vadă activitatea dinlăuntru» oferă un cîmp de studiu plin de interes pentru vocația etnografică a doctorului: croitorii, «pe scaune mitite, ieșind după lumina soarelui să satisfacă pe troțuar», «clobotarii», «șelarii», «faurii», orfevrul chemați să satisfacă «gustul cumplit al chințelor». Observatorul desvăluie orgoliul de hidalgo al creoului și scîlpătul: «Care nu-și poate cumpăra ciorapi de mătase, mai bine nu poartă, și zădărește unei închinătoare de mătase sunt mai bine privite decît o închinătoare nouă de lînă». În descrierea portului din platoul Anahuac, se impune atenției pălăria «cam de lînă» sau de cot de lînă, lucrată din cea mai fină materie de castor, adornată cu bordure (*brodată*) de aur sau argint, în care broderiile la exaltații patrioți strălucesc de multe ori culorile naționale (roșu-alb-verde) cu vulturele meșcani».

Omul mexican, cu viața lui desfrînată în case și pe străzi, în piețe și în cafenele, în biserici și în mîstiri, amenitează acestuia în relații, vacarmul zeilor vinzărilor, ambulanzii, oșul napolitan al vagabonzilor, faimosul *leperos* comparați cu *lozeroni*, ocupă cel mai mare loc în însemnările lui Arseniu — gata oricînd să înregistreze un *costumbre del pais*, obicei al pămîntului, și încheiate cu observații despre grupurile majore de *indios* pe care le enumeră fără a omite pe Huasteci, urmașii vechilor *maya*.

Într-o epocă în care antropologii și istoricii, nu numai amăgii de «fizionomia cea melancolică, ba, mai tristă a indienilor», dar și «interesați» sau «reacționari», li considerau incapabili de «cultivare», convingerile doctorului Arseniu erau categorice: «Eu, în ceea ce privește pe indieni, sunt pătruns de ideea cum că ei posed toate calitățile de cultură și civilizație, ba această însușire o atribuiesc chiar și negrilor din Africa».

Pentru convingeri identice cu alea exprimate de doctorul Arseniu, Nicolae Dunca murea — în perioada în care erau ele formulate — în războiul civil american, apărînd ideea abolirii sclaviei rasiale.

Certitudinea lui Arseniu cu privire la valoarea indienilor se întemeia nu numai pe «antichitățile rămase de la el ce dau o dovadă învederează despre cultura lor cu sute și mii de ani mai înainte», dar și pe remarcabilele aptitudini politice ale lui de peon, Juarez, «care cu inteligență rară știu și a știut să acopere cugetul său.»

Ochiul expert al medicului întrevădea în barbaria aparentă a indienilor mexicanii umiliți și abruziți de dominație «un semn învederează de un sîmbure nobil, bun din punct de vedere uman, căruia însă îi lipsește cultivarea deplină». Asemenea descoperiri nu erau posibile fără un contact îndelungat cu indienii pe care Arseniu îi înlesnise frecvent, umii de rezistență lor fizică și de tăria lor morală: «În privința vindecărilor rapide a rănilor nu voi uita pe un indian ce fusese rănit prin un fragment de gloanță de un tun ghintuit de trei funți, care își frînse piciorul pînd în trei părți, frîntura ajunsese mal pînă la solduri, afară de aceea, carnea piciorului era ruptă și strivită în mai multe părți, așa încît puroul curgea din mai multe locuri. Fără vreo operațiune oarecare, numai la metoda conservativă, acest indian se vindecă deplin, unde lingă el muriseră nemți, relativ mai ușor răniți.

Alt indian căpătă la distanță de patru sute de pași un gloanță și încă dintr-o pușcă austriacă ghintuită, în piept, în partea dreaptă, între a treia și a patra coastă. Li dete singele pe nas, însă la propunerea cu transportul să-l ducă patru oameni se opuse indianul acesta și răspunde că se duce mai bine călare; de unde se sui călare pînă la locul unde putea avea îngrijirea cuvințioasă sistematică, era o distanță de două zile jumătate și într-un timp de multe ori în monotonia și osteneala mersului serveau drept petrecere și însuflețire. Așa indianul cel puscat ajunsese la destînul său, adică în spital, unde nici vorbă să moară, la patru zile se sculă din pat și se preumbla la biserică, apoi se duce la general, se prezintă generalului care li dete bani și în urmă călare pe un asin făcî opt mile pînă la familia sa».

Însemnările doctorului Arseniu sunt rodul unor contacte nemijlocite cu comunitățile patriarhale de *indios*, în care conducătorul de trib, cacique, ca și bătrînii, se bucură de o autoritate deplină. Asemenea contacte la care indienii «țin cu sfîșnitate» — și cu frunțașii comunității, el le recomandă tuturor acestora care doresc să-i cunoască bine. Apropîndu-se de indienii cu înlîm, medicul român a pătruns în melancolia lor, în căderea lor misterioasă, deslușind soarta lor de dezmoșteniți nobili, străvechi locuitori ai Mexicului, «descendenți direcți din azteci ori din tolteci».

Figură unică de explorator, «cu gustul aventurii în oase», este celălalt medic călător în Mexic, Bucur Mitrea devenit Hilarion, apoi Hilarion, modificare de nume simbolizînd noua identitate pe care a a asumată de cel ce se pregătea pentru o altă *imago mundi*.

Medic de vas transoceanic pe nava *Peter Godefrey* care făcea curse Hamburg-Australia, îndeplinindu-și admirabil datoria, după cum rezultă dintr-o apreciere scrisă datată Brisbane, 14 august 1865, locotenent-medic timp de aproape un an în corpul austro-mexican revenit în 1867 la Trieste, prestînd apoi un «serviciu excelent în toate privințele» pe ruta Hamburg-New York, precum atestă căpitanul Plump de pe vasul *Reichstag* la 21 octombrie 1868, iar Mitrea revine pentru a scurt timp, probabil în toamnă aceluiași an, în Rășinari și, pentru a se angaja apoi într-o statoinărire de un pîrăar de secol în insulele acelor mări ale Sudului, peste care plutește copleșitoarea sugestie a lui Melville.

Plaiurile sibiene sunt punctul de plecare al lui Hilarion Mitrea pe care îl înțelegăm indo-malez al acestui *officier von gezondheid* îl lasă tot mai în urmă spre a se adînci pe mereu alte tîrmuri de taină și mlracol. Cu tenacitatea de aplicare a spiritului

transilvan, Hilarion ajungea astfel acolo unde puțini europeni înainte destrămaseră vrăji, violaseră mistere. Curiozitatea științifică dublată de vocația cordială a contactelor, a întâlnirilor umane, îl împingea tot mai departe. Drumul lui doborâdea dimensiuni epice, aproape legendare, se colora de chipuri și locuri neștiute. Nu era evaziunea către un visat paradis terestru, ci descoperirea eroică a unei lumi încorporată unui patrimoniu în acea renaștere românească premergătoare unirii depline.

Hilarion Mitrea va rămâne douăzeci și cinci de ani în Insulă.

La Rășinari unde nume ca... Padang... Palembang... Semarang... vor fi sunat ca un cîntec de clopot, serbînd o copilărie, un băiat va fi explicat cu aviditate — dezlipind timbre ciudate de pe plicuri, că scrisorile veneau de la capîtul lumii.

Locurile garlzoanelor lui Hilarion, însemnate în condica de salarii, în corespondență sau pe fotografii, sunt deseori obscure. Dar acest imens arhipelag al misterului — cinci mii de kilometri de la apus la răsărit, două mii de la miez-de-noapte la miez-zii — virginitate a vieții și tentații din totdeauna a cercetătorilor naturii, îl va reține. Sumatera, Kalimantan, Djawa, Sulawesi, Molucele, Noua-Guinée... Insule și iar insule, taine ferecate între ape vast-rotitoare: marea Sunda, marea Bali, marea Celebes, marea Banda, marea Flores... Imense singurătăți fără ecou, în care strigătul se prefăce în cosmos.

Padang, Palembang, Moeara, Teweh, Djakarta, Anjer, Semarang, Surabaya, Macassar... etape ale unui traseu luminat de aventura spiritului. Hilarion colectează exemplare ale faunei de vertebrate din Sumatra, din jungla ecuatorială care traversează — învelită de lumină și de hevea și cocotieri... — Kalimantanul: riurile Barito și Teweh îi devin familiare în cei cinci ani dăruți insulei, cea mai mare din arhipelag, a treia din lume. Clima și flora tropicală încântătoare ale Djawei îl subjugă, ca și Wacam Kadam care îi devine soție. O expediție a trupelor olandeze în nordul neresemnat al Sumatrei, război între două lumi despărțite prin mai multe civilizații, îl intristează: «nol trăgeam în el cu arme de foc, iar el în noi cu săgeți: un astfel de război nu a fost frumos». Chirurg reputat, onest, doctorul Mitrea îi cucerește pe indigeni prin toleranță, prestigiu și calm, dar și prin virtuozitatea cinegetică.

Titu Malorescu, pe care l-a cunoscut în 1882, când a făcut prima donație muzeului național din București, notează în *Însemnări zilnice*: «La prînz, d-ru Mitrea român din Rășinari, medic militar în serviciul Olandei, acum în concediu pe timp de 2 ani, a servit în Mexico, fost mult timp în Iava...»

Cinat cu Dr. Mitrea și isteșul său fiu, micul Petru, cu teasta lui ascuțită, de mlaeaz... Mitrea inteligent și povestind interesant în nemțește, liniștit-mulțumit, mare vîntor de rinoceri...»

În 1889, primește medalia «XX»: douăzeci de ani de serviciu în condițiile climii ecuatoriale. Pensionat în 1893, Hilarion Mitrea se stabilește la Viena, de unde va trimite Muzeului de Științele Naturii din București o nouă colecție cuprinzînd și obiecte etnografice din Celebes, craniile a doi dilaclori din Kalimantan și ale papușilor din Iria, nul occidental — trofee de război.

În anul pensionării lui Mitrea, Grigore Antipa, ajuns conducătorul muzeului de istorie naturală din București, recupera și ce mai putuse salva din primele treizeci și opt de lăzi cu comori, abandonate timp de un deceniu de predecesori, restituid obiectelor îndelung oprite de sufletul și valoarea.

Aventura nobilă a lui Mitrea se încheie în 1905, în groapa comună din Viena. Pe lângă aticea cuvinte stingaci congelate în acea nomenclatură greco-latină, de rigoare în zoologie, unele exemplare poartă nume evocative: un crustaceu, *cenobita violaceus* însinuează retragerea din lume, izolarea în asceză; o cofoană este tristă, *veverița* este zburătoare sau *funambulescă*, un pește este *insidiator*, o reptilă este *aulică*, pasărea paradisului este *magnifică, regală, superbă*. . . Unul din cele douăzeci de exemplare recatalogate recent, se cheamă *Paradisus augustae victoriorum*.

Pentru Iliar Mitrea ca și pentru Ioan Arseniu, cercetările academice Emil Pop sunt fundamentale. Ele au stabilit paternitatea incontestabilă a lui Arseniu asupra însemnărilor despre Mexic și itinerarul cert al lui Mitrea¹.

¹ Rezultatele acestor cercetări se găsesc în articolele sale: «Medicul și naturalistul Iliar Mitrea», *Revista Muzeului*, 2, 1968; «Der Arzt und Naturwissenschaftler Iliar Mitrea», *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, 1, 1966; «Zwei rumänische Ärzte des vorigen Jahrhunderts», *Forsch- zur Volks- und Landeskunde*, 2, 1971. Alexandru Marinescu și Elena Rojanovski de la Muzeul de Istorie Naturală «Grigore Antipa» au studiat direct moștenirea Mitrea existentă în prezent, publicînd rezultatele demne de simă ale inițierii lor în *Travaux du Muséum d'Histoire Naturelle «Grigore Antipa»*, vol. XI și XII, 1971 și 1972.

PREZENȚE ROMÂNEȘTI

«TIMES LITERARY SUPPLEMENT» DESPRE FRESELE BUCOVINENE

Sub titlul *Outdoor Frescoes*, prestigioasa publicație londoneză *Times Literary Supplement* a publicat nu de mult recenzia monografiei lui John Fletcher *The Painted Churches of Romania. A Visitor's Impressions* («Bisericile pictate din România, impresii de vizitator»). Lucrarea, îmbogățită cu patruzeci și două de reproduceri, unele din ele în culori, a apărut acum câteva luni în seria *New Knowledge Books*. Periodicul englez subliniază faptul interesant că autorul monografiei n-a cunoscut existența bisericilor și minărilor pictate din România până în ziua cînd o fotografie reprezentînd Voronețul l-a determinat să întreprindă o călătorie în țara noastră, fructificată în scrierea și ilustrarea (unele reproduceri sînt picturi executate după natură de Fletcher în România), acestei remarcabile lucrări. Autorul face legături interesante între detaliu caracteristic ce aproprie elemente decorative întîlnite în pictura murală bisericească de la noi de trăsături cunoscute din anumite monumente occidentale, cum ar fi cruci celtice și irlandeze, portale și ancadramele ale unor catedrale. Informația generală folosită de John Fletcher pare să fi fost influențată de vederile unor autori ca Rudolph Steiner, Eleanor C. Merry și Maria Schindler, cu privire la frescele exterioare. Unghiul de abordare nu este neapărat științific, deși se fac aprecieri nu numai estetice ci și, așa cum subliniază recenzentul, de ordin «cosmologic», cu privire la fundalul cultural și ideologic din care s-a născut splendida efflorescență de monumente arhitectonice din Bucovina. În ceea ce privește latura politică și istorică, prezentarea lui Fletcher nu este lipsită de anumite lacune, lucru subliniat de *Times Literary Supplement* printr-o foarte pertinentă trimitere la contribuțiile cercetătorului român Sorin Ulea, de la Institutul de Istorie și Arheologie al Academiei Republicii Socialiste România, ale cărui lucrări par bine cunoscute recenzentului. Un alt aspect interesant în prezentarea făcută de John Fletcher este faptul că, pe lângă cunoscutele biserici din nordul Moldovei, autorul acordă atenție și unor monumente diferite, cum ar fi minăstirea Dragomirna, bisericile din zid din București și cele din lemn conservate în Muzeul Satului din capitala României.

A.B.

CASSIANO NUNEZ

BRÂNCUȘI

Tu ai topit în forme
liniile simple ale firii
și ai făcut să strălucească-n ele
lumina Frumuseții.

Trunchiul ușor înclinat
delicată curbă a coapselor

Ovaidele-adamice

Pogorînd în tine te-ai întors
cu taina pămîntescului hău
— humă, umezeală, dospire —
pe epiderma lucioasă a pietrei
din care limpezi răsar
întiul chip, sinteza și elipsa

Ah, sbrul săgetat
în imensitate.

Cosmică nuntă
beție în spațiu

Gresie, sînge, sămîmă,
tatul e-acum
doar un freacă de aripi.

În românește de VASILE NICOLESCU

* Poezia a fost scrisă cu ocazia organizării expoziției Brâncuși în cadrul Universității
federale din Brazilia.

PROIECTAREA TEHNICĂ
I. BROD

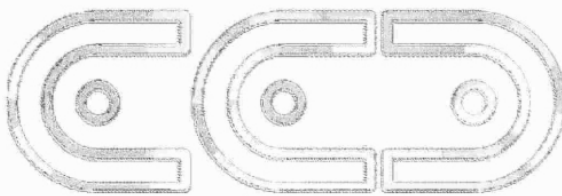
Secolul 20

REDACȚIA: CALEA VICTORIEI 115. TEL. 50.71.28
ADMINISTRAȚIA: SOSELA KISELEFF, 10 - TEL. 15.33.99
BUCUREȘTI

Corectura: LIDA JIROȘIANU

Tiparul executat la Întreprinderea Poligrafică «Arta Grafică»

Scanare și prelucrare digitală

CM

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2026

